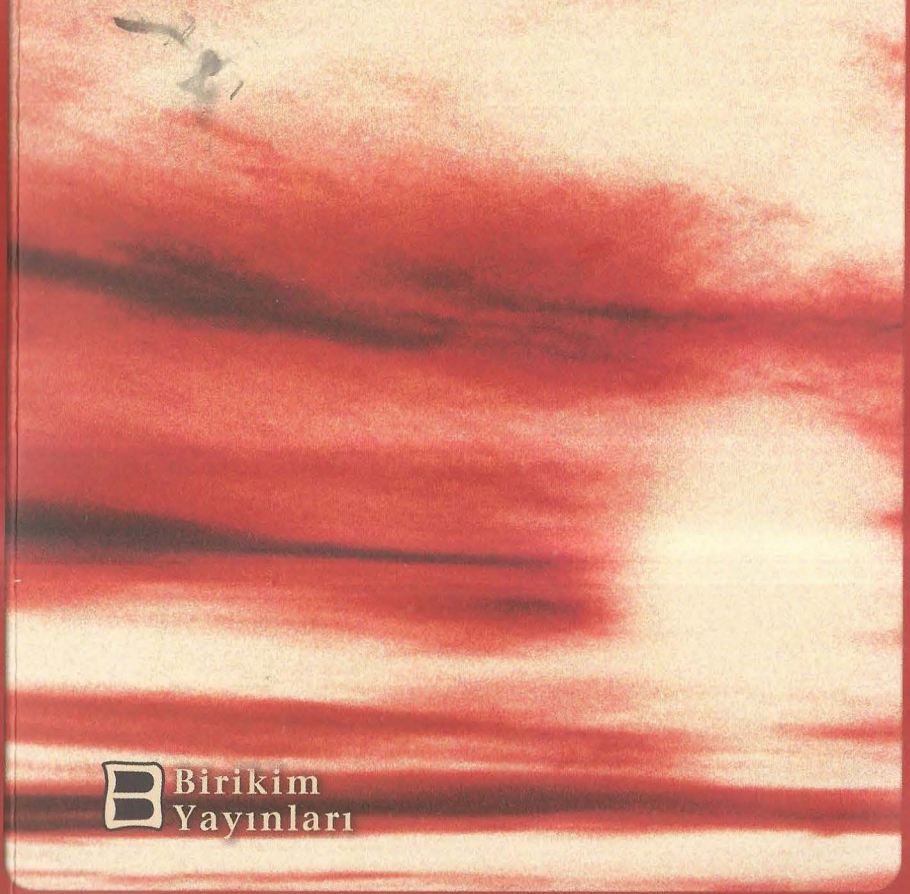
Ahmet İnsel

Sosyalizm

Esasa, Ufka ve Bugüne Dair

SÖYLEŞİLER

Birikim Yayınları

Birikim

Ahmet İnsel Sosyalizm Esasa, Ufka ve Bugüne Dair

AHMET İNSEL

Sosyalizm
Esasa, Ufka ve Bugüne Dair

AHMET İNSEL 1955'te İstanbul'da doğdu. Üniversite eğitimini Paris 1 Pantheon-Sorbonne Üniversitesi İktisat Bölümü'nde yaptı ve aynı üniversitede iktisat doktorası hazırladı. 1984 yılından beri üniversitede öğretim üyesi olan Ahmet İnsel, 2006 yılından beri Galatasaray Üniversitesi'nde öğretim üyeliğini sürdürüyor. Türkçe'de yayımlanmış kitapları: *Türkiye Toplumunun Bunalımı* (Birikim Yayınları, 1990), *Düzen ve Kalkınma Kıskacında Türkiye* (Ayrıntı Yayınları, 1996), *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi* (Birikim Yayınları, 1993), *Solu Yeniden Tanımlamak* (Birikim Yayınları, 2000), *Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili* (2004), *Ergenekon'a Gelmeden.. Türkiye'de Devlet Zihniyeti* (Ümit Kıvanç ile birlikte, Birikim Yayınları, 2008), *Ermeni Tabusu Üzerine Diyalog* (2010).

Birikim Yayınları 47
ISBN-13: 978-975-516-045-0
© 2010 Birikim Yayıncılık Ltd. Şti.
1. BASKI 2010, İstanbul

EDİTÖR Abdullah Onay
DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Siyami Kuzu
BASKI ve CİLT Sena Ofset
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

Birikim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: birikim@iletisim.com.tr

AHMET İNSEL

Sosyalizm

Esasa, Ufka ve Bugüne Dair

SÖYLEŞİLER

Birikim Yayınları

Rahmi İnsel ve
Ali Rauf İnsel (Akan)'ın
anılarına...

İçindekiler

SOSYALİZM TAHAYYÜLÜNDE SÜREKLİLİK VE KOPUŞ
SÖYLEŞİ: Abdullah Onay, Emin Alper, Kerem Ünüvar, Kıvanç Koçak, Murat Bozluolcay, Zeynep Ekmekçi *7*

DİĞERKÂM DİYEBİLECEĞİMİZ BİR TAVIR
SÖYLEŞİ: Yücel Göktürk, Siren İdemen *81*

KOD ADI PROLETARYA
SÖYLEŞİ: Yücel Göktürk, Siren İdemen *101*

BİR ÖZGÜRLÜK İDEALİ TAŞIYICISI OLARAK SOL *121*

YENİ SOL ARAYIŞI TÜRKİYE'YE ÖZGÜ DEĞİL...
SÖYLEŞİ: Cihan Erdal *141*

GÜNÜMÜZDEKİ HAREKETİN ÖZNESİ ÇOK-KİMLİKLİ BİR ÖZNE OLABİLİR
SÖYLEŞİ: Osman Akınhay *153*

YENİ SOL ÜZERİNE
SÖYLEŞİ: Gökhan Kaya *163*

SOL, VESAYET REJİMİNİ TEŞHİR EDEBİLME İMKÂNINI İYİ KULLANMIYOR
SÖYLEŞİ: Stefo Benlisoy *181*

TOPLUMUN SİYASALLAŞMASI, SİYASETİN TOPLUMSALLAŞMASI GEREKİYOR
SÖYLEŞİ: İrem Nur Aksu *203*

REFERANDUM 12 EYLÜL REJİMİNİ SONLANDIRMANIN KAPISINI AÇACAK
SÖYLEŞİ: Arife Köse *207*

SOSYALİZM TAHAYYÜLÜNDE SÜREKLİLİK VE KOPUŞ

SÖYLEŞİ: Abdullah Onay, Emin Alper, Kerem Ünüvar, Kıvanç Koçak, Murat Bozluolcay, Zeynep Ekmekçi

İşçi sınıfının evrimi

Kerem Ünüvar: Birikim'*deki son yazında*[1] *solun üç tarihsel şokundan bahsediyorsun. Bu şoklardan sonra solun kendini gerçekten yenilemesi, geleceğe dair bir şeyler söylemesi mümkün mü sence?*

– Sosyalizm idealinin ortaya çıkışıyla bugünkü durumu arasında yaşanan bir buçuk yüzyıldan uzun bir zaman dilimi var. Hem kısa hem de yeterli bir birikim sağlayacak kadar uzun bir süre bu. Bizim 19. yüzyıl sosyalistlerinden büyük farkımız, sorunların farklılaşmasından ziyade, sosyalizmin pratikleri konusunda bir değerlendirme imkânına sahip olmamız. Yoksa insanlığın sorunları her on yılda bir değişen şeyler değil; kapitalist bir dünya içerisindeyiz ve bu açıdan bakınca 19. yüzyıl sosyalistlerinin sorunlarıyla bugünkü sorunlarımız arasında büyük benzerlikler bulabiliriz. Bizi 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı sosyalistlerinden ayıran en önemli gelişme, sosyalizm idealini hedefleyerek iktidar olmuş, devrim gerçekleştirmiş ülkelerde, sosyalist/komünist devrimin yarattığı sonuçları görmüş bir kuşak olmamızdır. Dolayısıyla bu devrimlerden önce yaşa-

1 "Üç tarihsel şok ve solun geleceği", *Birikim*, sayı: 249, Ocak 2010; "Sosyal sınıflar tarihe mi karıştı?", *Toplum ve Bilim*, sayı:113, 2008.

mış sosyalistler gibi salt ütopyadan bahsetmemiz mümkün değil; ütopyanın hayata geçmiş halini de değerlendirme imkânına sahibiz.

Bu durum bizi, Tanıl Bora'nın işaret ettiği biçimde "sinik" yapabilir; bir açıdan bizi daha yılgın kılabilir; ama başka bir açıdan da daha olgun kılabilir. Sinizim, yılgınlık ve olgunluk arasında, üçünü de barındıran bir durumdayız. Sosyalizm veya genel olarak sol, kapitalist dünya içinde yaşadığı bir buçuk yüzyıllık süre zarfında elbette kapitalizmin değişimi sonucunda ortaya çıkan yeni sorunlarla karşılaştı. Sosyalizmin ortaya çıkışındaki değerlendirmeler, kavramlar ve o kavramlardan, kuramlardan hareket ederek dile getirilen gelecek projesi –tamamen değil–, ama büyük ölçüde değişti. Bazı açılardan güncelliğini kaybetti. Örneğin evrensel oy hakkı, 19. yüzyıl ortasında sosyalistler için büyülü bir talepti.

Bugünkü durumu iç ve dış olmak üzere iki farklı etmenle inceleyebiliriz. Birincisi "dış etmen"dir. Bu, sosyalizmin kendi içinde gerçekleşen bir değişimle değil, onun dışında gerçekleşen bir değişiklikle biraz kontrpiyede kalmasına, kavramları ve ufkunun toplumsal gidişatla bütünüyle örtüşmemesine neden olan değişimlerdir. Kapitalizmin 19. yüzyılın ortasında öngörüldüğü biçimde evrilmemesidir. Sosyalizm fikrinin ortaya çıkması, adının konması, 1830'lardır. Bunun bir işçi sınıfı kavramı etrafında dile getirilmesi ise 19. yüzyılın ortasında gerçekleşti. 1848 devrimleri, sosyalizm/komünizm fikrinin Avrupa'da ve dünyada gerçek anlamda doğuş anıdır. O dönemki kapitalizmin gidişatına bakıldığında –Marx'ın *Kapital*'de çok detaylı biçimde ele aldığı gibi–, köylüler, serbest çalışanlar ve zanaatkârlar giderek daha fazla proletarya dediğimiz sanayide istihdam edilen ücretli emekçi haline gelmekteydi. Ücretli emekçi konumuna karşı Batı Avrupa'da güçlü bir toplumsal tepki vardı. 1848 devrimleri, hatta 1870'de birkaç ay süren Paris Komünü esas olarak zannatkârların, serbest çalışan küçük üreticilerin isyanıydı. Zanaatkârlar ellerinde tuttukları üretim bilgisiyle "sanayide üreten biziz – ama sadece fiziki anlamda değil, beyin anlamında da üreten biziz; dolayısıyla yöneten de biz olaca-

ğız" iddiasını taşıyabilmekteydi. Zanaatkârların serbest meslek konumundan ücretli emek konumuna geçmeleri Sanayi Devrimi'nin büyük toplumsal şoklarından biridir. 19. yüzyıl sonuna kadar azalarak da olsa etkisi sürdü. Bu İngiltere'de, Fransa'da, Almanya'da ama en fazla İngiltere'de yaşanan büyük bir toplumsal şoktur. Ondan önceki büyük şok, İngiltere'de nadasa bırakılan toprakların topraksız köylüler tarafından mera olarak ortak kullanımına dayalı geleneksel düzene son veren toprak sahiplerinin, mülklerinin etrafına çit çekmeleriyle 17. yüzyıldan itibaren başlayan büyük iç göçtür. Sanayi Devrimi'nin ihtiyacı olan kol emeğine ucuz biçimde ulaşmasını sağlayan, kentlerin çeperinde sanayi yedek ordusu oluşmasını sağlayan bu yeni mülkiyet düzenidir. Özel mülkiyet alanının çok kesin ve katı biçimde çizilmesidir. Bu nedenle, günümüzde fikrî mülkiyet hakları konusunda çok kesin sınırlar çizmeye çalışan Dünya Ticaret Örgütü'nün girişimini bazı Anglosakson hukukçular, ikinci çit çekme hareketi olarak tanımlıyor.

İkincisi, bu zanaatkarların, serbest meslek konumundan bağımlı emekçi konumuna geçmeleridir. Ama burada, üretim tarzı kısmen değişse de üretimin bilgisi hâlâ zanaatkârların elindeydi. Marx'ın, Engels'in, Proudhon'un, anarşistlerin, Bakunin'in, o dönemin "gerçekçi sosyalistler"inin, komünistlerinin, hepsinin en önemli ortak önkabulü, "üreten kesim üretimin sadece kol gücü değildir, üretimin beynidir ve burada bir sömürü vardır; çünkü üretimin tasarlayanı, beyni olan kesim aynı zamanda sefilleşmektedir" kabulüdür.

Kıvanç Koçak: *Mavi ve beyaz yakalı ayrımı var mı?*

– Hayır, bugünkü biçimiyle yok. O dönemde zanaatkârlar var. Zanaatkârlar kendi usullerinde üretim yapıyorlar. Lonca sisteminden kalan usta-çırak ilişkileri var. Zanaatkâr kökenliler o dönemde işçi sınıfının bir tür aristokrasisini oluşturuyorlar. İşbölümünde mühendislerin egemen olması 19. yüzyıl sonunda yaygınlaşmaya başladı. Üretimin bilgisine vakıf olanlar doğrudan üreticiler ve bu çok büyük bir iddianın dile getirilmesine yol açıyor. 18. yüzyılda, Sanayi Devrimi'ne yol açacak

büyük buluşları yapanların önemli bir kısmı küçük işletme sahibi zanaatkârlardır. "Waterframe"u icat eden Arkwright, berber çıraklığından yetişmiş, çok sonra sanayici olmuş yoksul bir aile çocuğudur. "Spinning jenny"i icat eden Hargreaves de dokuma ustasıdır. Artan talep karşısında üretimi nasıl daha etkin kılarız diye yapılan icatlardır bunlar. Çoğu *putting-out* sistemi çerçevesinde, sipariş üzerine evde çalışan üreticilerdir; serbest meslek sahibidirler. Üretimin bütününü kontrol etme imkânına sahiptirler.

Genişleyen pazarla bu zanaatkârlar arasında yer alan tüccarların elinde ilk kapitalist sermaye birikimi oluşmuştu. Bir de ilkel sermaye birikimi olarak nitelendirdiğimiz korsanlık, vs... yoluyla. Sermaye birikiminin artması evdeki atölyede üretimin yerine fabrikada üretim sistemine geçilmesine yol açtı. Marx, fabrika sistemine geçişi uzun uzun anlatırken, işçilerin fabrikada daha fazla çalıştıkları için değil, –evde de çok çalışıyorlar–, çalışma ritmine, düzenine, tarzına artık hakim olamadıkları için karşı çıktıklarını anlatır. Yani Ludistlerin *satanic mills* (*şeytani fabrikalar*) adını takarak isyan ettikleri olgu, bu anlamda yabancılaştırıcı makinalaşmadır. "Mesleğimiz kayboluyor" veya "daha fazla çalışıyoruz" şikayeti de vardır ama aslolan şikayet, "biz artık makinelere tabiyiz"dir. Marx'ın önce dinle ilgili kullandığı yabancılaşma kavramını üretim alanına taşımasındaki amil de budur. Ezilme, fiziki ezilmeden ziyade –daha bant falan yok ama– makinenin ritmine tabi olmaya başlanmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü buhar enerjisinin sanayide kullanılmasıyla birlikte, üretici güç üretim eylemini yapan enerjinin kaynağı olmaktan çıktı. Dokuma tezgahları insanların kol gücüyle değil, buhar gücüyle çalışmaya başladı. Bu hem çok büyük bir verimlilik artışıdır hem de emeğin üretim sürecinin ritmini denetleme olanağını kaybetmeye başlamasıdır. Bunun ardından gelen ikinci dalga, Taylorizm oldu. Yani işçinin makinanın uzantısı haline gelmeye başlaması.

Üretimin gücüne ve bilgisine sahip olarak, kendini geleceğin yönetici sınıfı olarak tahayyül eden bir sınıf var sosyalizm ütopyasında. Bu sınıf eziliyor, giderek yoksullaşıyor, zincirle-

rinden başka kaybedecek bir şeyi kalmıyor ama aynı zamanda üretici güç olarak gelecek toplumun hakim sınıfı olma kapasitesini içinde barındırıyor. Marx'taki o önemli iddia, bu ezilen kesimin kendisini kurtararak toplumu kurtaracağı iddiasıdır. Aksi takdirde, bu ezilen kesimin aynı zamanda aslî yaratıcı güce sahip olması iddiasında yatan paradoksu anlayamayız. Ya da çok dolaylı felsefi benzetmelere başvurmak gerekir. Ayrıca biliyoruz ki Marx emeğin verimliliğinin artmasını, bir yandan kısa vadede emekçi kesimlerin yaşam koşullarının kötüleşmesine yol açtığı için eleştirirken, uzun vadede kapitalizmi aşmanın, ihtiyaca bağlı kalmamanın olanaklarını yarattığı için de çok büyük bir heyecanla karşılar.

19. yüzyıl sonuna doğru, adım adım bilginin üreticiden, makine üzerinden bir aracıya, bir mühendise geçmesi ve üreticiyle bilginin arasına makinenin girdiği değişimler yaşandı. Bundan sonra, işçi sınıfı örneğin Amerika'da belki daha fazla refaha kavuştu; artan verimlilikten pay aldı; Keynesgil iktisat politikalarıyla işçi sınıfının tüketiminin kapitalizmin büyümesi açısından olmazsa olmaz bir gereklilik olduğu anlaşıldı, dolayısıyla da işçi sınıfının refahı göreceli olarak arttı ama aynı zamanda işçi sınıfı giderek üretimin bilgisinden dışlandı. Charlie Chaplin *Modern Zamanlar*'da üretimin ritminin işçilere artık nasıl egemen olduğunu çok sarih biçimde gösterir. ABD'de ve çoğu iktisaden gelişmiş ülkede bu işçi sınıfı artık orta sınıfın bir bölümünü oluşturuyor.

İşçi sınıfı mitolojisinin doğuşu

Abdullah Onay: *Bu, işçi sınıfına dair tasavvurun da değişmesine yol açtı mı? Zanaatkâr işçi, Marx'ın yazdıklarını okur-tartışır, dışarıdan bilinç verilmesi gerekmeyen bir sınıfken, bütün bu değişimlerin neticesinde daha farklı bir duruma geliyor mu?*

– *Kapital* yayımlandığında kısa zamanda çok büyük bir yankı yaratmadı. Satışı sınırlı kaldı. Bu sınırlı sayıda ve forma forma satılan kitabı Almanya'da alanların çok azı kol emekçileriydi. Buna karşılık zanaatkâr emekçilerin arasında, Proudhon

okuyanlar, *Kapital*'i de okudular. Fransızcası 1875'de, İngilizcesi ancak 1887'de basıldı. Aynı zamanda bu çevreler farklı gazeteler de çıkarıyordu. Pazar günleri, belki sadece erkeklerin toplandığı ama siyaset konuşulan yerlerde bulunuyorlardı. Aynı zamanda kültürel iddiaları vardı: 19. yüzyılın "bilim ve bilgi, geleceğin yönetici sınıfını oluşturacak o sihirli alandır" iddiasını kendileri için içselleştirmişlerdi. Okumak önemliydi ve Marx'ın anlattığı şey de o işçinin yaşam dünyasına, onun üretim dünyasına bire bir tekabül ediyordu. Buna karşılık *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* başlıklı kitabında Engels, Manchester'da 1840'ların başında yüz yüze geldiği büyük insani sefalet tablosunu anlatır. Bu işçilerin kitap okumaya, toplantılara katılmaya ne zamanı vardır ne mecali. Proletarya bunlardır. Köyden kopup gelmiş, tutunacak hiçbir dalı olmayan ve sadece günübirlik hayatta kalma mücadelesi veren, "eblehleşmiş" insan yığınları. Buna karşılık örneğin Komünistler Birliği'nde, daha sonra Uluslararası Emekçiler Birliği'nde (Enternasyonal) yer alan işçilerin büyük çoğunluğu zanaatkârdır, usta emekçidir.

Bu durum 20. yüzyılda yavaş yavaş ve dalga dalga değişti. 20. yüzyılın ikinci yarısına geldiğimizde böyle bir işçi sınıfının varlığından sadece bir mitoloji olarak bahseder hale geldik. Tabii ki mitoloji olduğu için uzun dönemde kendini yeniden inşa etme yeteneğine sahipti ama bunun karikatürleştiğini de gördük. Yani gerçek hayatta olmayan bir işçi sınıfı imgesi ortaya çıktı; mitolojik proleter figürleriyle karşılaştık.

Kıvanç Koçak: *Başlangıçta bahsettiğin, bilginin bütün hakimi olan, bütün sahibi olan işçi imgesi, bütün bu değişimlere rağmen bir şekilde olduğu gibi kaldı ve korundu da hatta.*

– Evet, bir mitoloji olarak korundu. Ama toplumda öyle bir işçi neredeyse yok artık. Bolşevik devrimi sonrasında bu mitoloji bir iktidar aracına dönüştü.

Kıvanç Koçak: *Sosyalizm denilen düşünce sisteminin özünde, temelinde o diyalektik değişim, ilerlemeci bir şey varsa eğer bu kadar gözümüzün önünde duran ve durağan kalan bir şeyi nasıl ol-*

muş da atlamışlar ya da farkına varamamışlar? Yahut da bu kadar mitolojik hale gelmesinin nedeni nedir? Sonuç olarak, dünyada çok büyük bir değişim oluyor. Bu bahsettiğin süreçte işçi makinenin bir uzantısı haline gelmiş ve bunu açık bir şekilde gözlemlemek mümkün. Ama sen hâlâ durduğun yerden bakıp, "Hayır, işçi hâlâ bilgiye sahip ve geleceği de şekillendirecek" demeye devam ediyorsun. Bu durma noktasının temeli ne?

– O mitolojinin yerine koyacak başka bir şeyin olmaması önemli. O kadar basitleştirici, indirgeyici materyalizm anlayışı var ki, onun yerine başka bir şeyi koyduğun zaman ya da o işçiyi o konumdan çıkardığın zaman ya ütopya ya da o ütopyanın öznesi kayboluyor. Dolayısıyla o ütopyayı devam ettirecek bir özneye ihtiyaç var. Aynen dinlerde olduğu gibi. Hıristiyanlık ilk çıktığında o havariler, gerçeklik dışı canlılar değillerdi herhalde, ancak bir süre sonra gerçekdışı varlıklar haline geldiler. Burada da böyle bir dönüşmeden bahsedebiliriz. Ayrıca bu durum iktidar aracı olarak kullanmak için çok daha elverişli. Esas olarak kendilerinin iktidar olması arzusunu taşıyan küçük burjuva çevreler için, jakoben çevreler için, olmayan bir sınıftan bahsetmek, var olan işçi sınıfına dayanarak siyaset yapmaktan çok daha elverişli.

Emin Alper: *Ulus adına konuşmak gibi.*

– Örneğin Lenin, sadece elektrifikasyon artı sovyetler demez sosyalizmi tanımlamak için. Taylorizmin uygulanması taraftarıdır. Halbuki Taylorizmi uygulayınca işçi sınıfının önderliğinden ve onun kuracağı toplum hayalinden uzaklaşmak kaçınılmazdır. Taylorizm sadece bir teknik değildir. İnsanların belirli bir konumda olmalarını ve bilenlerle bilmeyenlerin arasındaki bölünmenin, bilenler-üretenler arasındaki bölünmenin radikal bir şekilde var olmasını içerir. Lenin Taylorizmi, emekçilerin üretimin bilgisine sahip olmaları koşuluyla savunuyor ama Taylorizmin en uç noktası Stakhanovizm biçiminde SSCB'de ortaya çıktı. Biliyorsunuz, Stakhanov'un yaptığı işlerin de sahte olduğunu öğrendik sonra: Stakhanovizm partinin iktidarını üretmek üzere düzenlenen bir örgütlü devlet yalanıydı. İş-

verenlerin 19. yüzyılda fabrikalarda saatlerlerle oynaması gibi bir şeydi.

Kerem Ünüvar: *Sınıfla ilgili bu değişimi görememek şöyle bir sorundan da kaynaklanıyor olabilir mi? 1800'lerin ortalarında yerel birçok işçi örgütünün yanında Birinci Enternasyonal'in de ortaya çıkışı var ve bu bir anlamda enternasyonalist bir havanın, her türlü bilginin paylaşılmasının da bir aracı. Marx'la Bakunin arasındaki itişme nedeniyle Enternasyonal tamamen işlevsizleşiyor ve Amerika'ya nakledildikten sonra da bitiyor. Bundan sonra o işçi örgütleri –yerellerde varlıklarını sürdürmeseler bile, dönemin hareketliliğine rağmen– aralarındaki ortak, Enternasyonalist bilgi ağının, tartışma alanının yavaş yavaş ortadan kalktığını ve o Enternasyonal'in daha sonra Komintern şekline bürünerek ortaya çıkabildiğini ve bunun da zaten tek ülkede sosyalizm gibi bir yerde çakılıp kaldığını söyleyebilir miyiz? Bu bilgi akışının kesilmesi, bu irtibatın kesilmesi de böyle bir şeyi görmeyi zorlaştırmış olabilir mi?*

– Bilgi akışının kesilmesi bence işçilerin yapılarının ve statülerinin değişmesiyle âlâkalı. Giderek daha fazla o bilgiye vakıf işçiler ortadan kalkmaya başlıyor, özellikle de Komün'den sonra. Komün bunun en son görüldüğü yerdir, zanaatkarların "Biz iktidarı ele alacağız" dedikleri son yerdir. Bu onların son siyasal devrimci girişimiydi. Komün kanlı biçimde bastırıldıktan sonra, iktisadi değişimin hızlanmasıyla birlikte, yeni bir sosyal gerçeklik doğdu. Bunun benzerini Çarlık Rusya'sının Birinci Dünya Savaşı sırasında askerî açıdan çökmesinin yarattığı boşluğu dolduran işçi sovyetlerinde buluyoruz. Bunun Paris Komünü'nden önemli bir farkı var. Bolşeviklerin, Şubat Devriminin gerçekleşmesinde, fabrika komitelerinin, mahalle komitelerinin, asker komitelerinin ve sovyetlerin oluşumunda hemen hemen hiç rolü olmadı. Buna rağmen, devrim sonrası çöküşün ve bu komitelerin hızla içinin boşalmasının yarattığı boşluğu, bir devlet örgütüne hızla entegre olma arzusu içindeki aktivistleri bünyesinde toplayabilen küçük bir örgütün güç merkezi doldurdu. Bolşevik devrimini, "aşağıdan bürokratikleş-

me" olarak tanımlıyor tarihçi Marc Ferro. Bu değerlendirmeye katılıyorum.

Murat Bozluolcay: *Peki bu araçsallaştırmaktan bahsederken, bu mitolojiyi koruyan ve bunu kullanan da –bu propaganda şeklinde de olabilir– iktidar olabiliyor, yani tabanları da var bir noktada. Peki bu iktidarların artık niteliksizleşmiş işçi sınıfında taban bulabilmesi ego tatminine benzer bir duygudan mı kaynaklanıyor, çünkü bu, iktidara gelenlerin yanında işçiler arasında da bu mitolojiye tutunan bir ekibin olduğunu gösterir.*

– Tabii ki var. Böyle bir mitolojiye inanlar var. Böyle bir iktidarın kendi iktidarı, daha doğrusu kendisinin iktidar olması olacağına inanan bir kesim var. Diğer taraftan, işçilerin arasında da bir sınıf atlama beklentisi içinde olarak devrime ya da devrimci girişime destek verenler var. Bu tür söylemler sadece mitoloji olarak kalmazlar. Salt mitoloji oldukları fark edildiğinde etkinliklerini yitirirler. Mitoloji, onun bir mit değil gerçek olduğu inancı yürürlükte olduğu sürece etkindir.

19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başına baktığımız zaman, yani bu tür işçi devrimi dediğimiz devrimler nerelerde olmuş? Kısmen Bolşevik devrimi –çünkü Çin değil, Arnavutluk değil– ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında kısmen gerçekleşen, Doğu Almanya'da olan, Macaristan'da olan Sovyet rejiminin ihanet olduğuna inanan işçi ayaklanmaları – işte 1952 Doğu Almanya, Berlin ayaklanması, 1956 Budapeşte ayaklanması. Bunlar esas olarak hayalkırıklığı ayaklanmaları. Polonya'da da buna benzer bir şey var. Tabii ki söylediklerimden işçi sınıfı tamamen sosyolojik olarak ortadan kalkmıştır anlamı çıkarılmamalı.

Esas söylemek istediğim bunun bir süreç olduğu ve bu sürecin 20. yüzyıl sonlarında hızlandığı. Bugüne geldiğimizde, "İşçi sınıfı geleceğin taşıyıcısıdır" sözünün neredeyse hiçbir anlamının kalmadığını görüyoruz. Biraz dinî bir cemaat haline dönüşmüş marjinal sol grupların dışında kimse böyle bir iddiayı dile getirmiyor. Bir işçi sınıfı lafı sürekli kullanılıyor fakat bunun neye tekabül ettiğine baktığımız zaman, kast edilen anlamda bunun hayatta bir karşılığının olmadığını görüyoruz. Kısmi

sendikal mücadeleler, çıkar mücadeleri dışında siyasi gelecek vaadi taşıyan bir şey göremiyoruz.

Sınıf mücadelesi bir çıkar mücadelesi olarak var olabilir. Ama sosyalizm, sınıf mücadelesinin salt sendikal çıkar mücadelesine indirgenmesi değildir. Geleceğin eşitlikçi, özgürlükçü, dayanışmacı toplumunu kurma mücadelesi olarak tanımlıyoruz sosyalist politikayı. Sadece işçi sınıfının iktidarı olarak tanımlamak yetersiz kalıyor. Aksi takdirde sosyalizm kapitalizm içerisinde verilecek bir sendikal mücadeleyle sınırlı kalabilir ve korporatist bir zihniyetle sürdürülebilir.

"İşçi sınıfı mücadeleyi kaybetti"

Kerem Ünüvar: *Bir röportajında Pierre Bourdieu'nün sınıf tanımından bahsediyorsun. Esasında, toplumun dışına itilmiş, aşağılanmış ve ezilmiş olanların adeta bir sınıf kimliğinde kabul edilmesinin ve bütün dünyanın ötekilerinin genel bir sınıf kategorisi içersinde bir kurtarıcı ya da devrimi yapacak aktör olarak sunulmasının çok ikna edici olmadığını ve bunun ancak korporatist bir kimlik mücadelesi olacağını söylüyorsun. Peki bu durumda, hakikaten, sınıf ne anlama geliyor? Ya da sol siyasetler için sınıfın gerçekten manası nedir?*

– Bir kere ezilenler ve aşağılanmış olanların bir sınıf olarak Bourdieuvari tanımlanmasında –tabii Bourdieu de bunu bu kadar kabaca, basitleştirici bir biçimde tanımlamıyor ama– şöyle bir inanç yatıyor. Aslında Marx'ın pek inanmadığı, arkasında yatan yanılsamanın farkında olduğu bir şeydir bu. Değişim, devrim hem toplumun dışlananı, ezilenleri tarafından gerçekleştirilir, ama aynı zamanda bu değişim, kendilerini geleceğin toplumsal modeli olarak empoze edenler tarafından yapılır. Burjuva devrimidir aslında Marx'ın tasarladığı devrim. Burjuva, Eski Rejim'de hem dışlanandır, üçüncü kesimdir ama aynı zamanda öyle bir güçlenmiştir ki kendi varoluş tarzını ve değerlerini geleceğin toplumunun modeli olarak sunar. İşçi sınıfının mücadeleyi kaybetmesi, bu toplumsal iddiasını yitirmesidir. Yoksa sayısal olarak çalışanların içerisinde işçilerin

Sosyalistlerin işçi sınıfının sosyolojik varlığını reddetmesi elbette düşünülemez. Ama sosyalist düşün açısından asıl önemleri, köylüler ve serbest çalışanlardan farklı olarak, ücretli emek ilişkisi içerisinde oldukları içindir. Çünkü ücretli emek ilişkisi özel mülkiyete en uzak ilişki tarzıdır. Bir bakkalın, bir avukatın, bir serbest meslek sahibi doktorun çalışma yaşamında da merkezinde kendisinin olduğu bir dünya vardır. Buna karşılık, ücretli emek ilişkisi içerisinde bulunanlar başkalarıyla paylaşarak, işbölümü içerisinde yer alarak, hem hiyerarşiye maruz kalarak hem de hiyerarşiyle mücadele ederek, otoriteyle mücadele ederek bir toplumsal dönüşüm potansiyeli taşırlar. Bu nedenlerle ücretliler, sosyalistler için, sosyalist toplumsal dönüşümün taşıyıcı sınıfıdır. Ancak bu iktisadi değil, siyasal bir potansiyeldir. Otoriteye başkaldırının daha fazla ücretliler içerisinde olacağını varsayarız ama bütün ücretliler böyle değildir elbette. Mülk sahibi olunmadan bir yerde çalışmanın paylaşmacı eğilimleri daha güçlü kılabileceğini varsayarız. Serbest meslek sahibi bir adam, paylaşmayı kendi cebinden, kendi mülkünden vermek olarak algılayacaktır. Halbuki ücretli emek ilişkisi içindeki kişi ortaklığın paylaşılması üzerinden daha fazla paylaşmacı ve dayanışmacı olma potansiyeline sahiptir. Bugün sosyal devletin finansmanı konusunda bütün dünyada solla sağ politikalar arasında görülen fark, bu ortaklık ve paylaşım anlayışından kaynaklanıyor.

yüzde 60 olması veya yüzde 40 olması değildir burada işaret ettiğimiz. Geleceğin toplumsal modelininin taşıyıcısı olma iddiasını kaybetmesidir. O zaman bizim sadece sosyolojik ya da sadece sayısal olarak sınıf analizi yapmamız yeterli değil. "İşçiler varsa, işçi sınıfı vardır!" Doğru, vardır. İşçiler varsa ücretli sınıfı vardır. Ama bu sadece iktisadi sosyoloji nesnesi olacak bir varoluştur.

Dikkat edersek, kapitalizmin karşısına çıkardığımız kavramlar emek merkezli değil, toplum ve paylaşım merkezlidir. Sosyalizm diyoruz, kelime olarak karşılığı toplumculuk. Komünizm diyoruz, komüncülük yani ortaklıkçılık. Sermayecilik olarak düz biçimde çevirebileceğimiz kapitalizmin karşısına "işçicilik" veya "emekçicilik" sistemini çıkarmıyoruz. Kıta Avrupası sosyalizm geleneği, Britanya işçi sınıfının İşçi Partisi etrafında oluşturduğu siyaset geleneğini işçicilik –"travaillisme"– olarak tanımlar. Bunu biraz küçümseyerek "labour politics" karşılığı kullanır. "Labour politics", kapitalizm

içi bir siyaseti tanımlar; kapitalizmin karşıtını değil. Kapitalizme karşı çıkışın kendine toplum referanslı ya da ortaklığı öne çıkaran adlandırmaları seçmesinin üzerine Türkiye'de çok fazla düşünmedik.

20. yüzyıl boyunca sosyal sınıf mücadelerinin siyasala yansımasında beklenmedik gelişmeler oldu. 21. yüzyılın başında bu haliyle işçi sınıfı, ne toplum tarafından ne de kendisi tarafından artık geleceğin model sınıfı olarak görülmüyor.

Kıvanç Koçak: *Tam tersine, uzaklaşılması ve kaçılması gereken bir şey olarak bakılıyor.*

– Bunu en fazla Britanya'da gördük, çünkü Britanya belki işçi sınıfı geleneğinin en mükemmel –mümkünse eğer böyle bir şeye mükemmellik atfetmek ama– en ileri tezahürüydü. Ete kemiğe bürünmüş haliydi. Bu işçi sınıfı, çocuğuna gerçekten işçiliği, işçi olmayı bir kültür olarak bırakırdı. Britanya'da işçi aileleri çocuklarının burjuva okullarına gitmelerine tepki duyarlardı. Burjuva okuluna yollamak, onun sınıfına ihanet etmesine yol açar diye algılanırdı. Dolayısıyla işçi çocukları, usta-çırak ilişkisi içerisinde, o sınıfın içinde kalarak kendilerini üretirlerdi. Gerçek anlamda bir toplumsallıktı işçilik. Özerk bir kültürü vardı. Ayrı bir dili vardı. İşte bunun çöküşünü Ken Loach'un filmlerinde çok açık bir şekilde görüyoruz. Bu filmler o işçi dünyasının Thatcher politikalarının saldırısıyla hızlandırılmış çöküşünün filmleridir. Yıkılmanın bir öncesine baktığımızda büyük bir toplumsallık görüyoruz, inanılmaz bir özgüven görüyoruz. Britanya'daki bu durum başka yerlerde az yahut çok vardı. Şimdi işçiler de artık kendilerini ideal sınıf olarak görmüyor. O nedenle de işçilik konumundan kaçış olarak niteleyebileceğimiz bir süreç yaşandı son 30 yılda. Bazı yerlerde, örneğin Çin'de bu daha başlamadı.

Kıvanç Koçak: *Sadece emekçi olarak değil, aslında bir zihniyet dünyası olarak.*

– Tabii, bir zihniyet dünyası olarak. Ken Loach'un filmleri bu zihniyet dünyasının çöküşünü mükemmel gösteriyor. Elio

Petri'nin, 1970 başında *İşçi Sınıfı Cennete Gidiyor*'da sergilediği o büyük çelişkide, Wajda'nın işçi sınıfı mitolojisinin içinin nasıl boş olduğunu anlattığı *Mermer Adam* filminde de aynı şeyi görürüz: bir kültür dünyasının çökmesi, bireyin gelmesi, işçilik konumunun üzerinde başka kültür kodlarının egemen hale gelmesi... Bunlar önümüze yeni bir sorun getiriyor: İşçilerin, emekçilerin hak mücadeleleri ile emekçi sınıfın başka bir toplum kurma idealinden hareketle oluşan mücadeleler artık örtüşmeyebilir. O zaman ne yapacağız? Bu tabii sosyalizmi büyük bir boşluk içerisine sokuyor.

Özneye ihtiyacımız var mı?

Emin Alper: *1960'larda, tarif ettiğin anlamda geleceğin taşıyıcısı olarak işçi sınıfı eleştirilmeye başlandığı zaman, birileri başka özneler aramaya başladılar. Bourdieu'ye dönünce, ilk Herbert Marcuse bunları ortaya attı. Sonraları, 1970'lerde bu mühendisler olabilir mi acaba dendi. Yeni toplumsal hareketlerden sonra orta sınıflar olabilir mi dendi; bir Yeşil hareketi çıktı vs. Buradan yola çıkarak, sol, bir toplumsal geleceğin yaratıcısı, bunun taşıyıcısının öznesini tanımlamak zorunda mı, yoksa bunsuz bir sosyalizm tarif edebilir miyiz? Kim olacak bu? Halk mı olacak ya da ayrıcalıklı bir öznemiz olacak mı?*

Kerem Ünüvar: *Ya da o öznenin illa tek bir kimliği mi temsil etmesi gerekiyor?*

– Zaten bütün sorunumuz, yaşadığımız büyük boşluk, yani sosyalizmin bunalımı diyeceğimiz bunalım, sadece bir siyasi yenilmişlik bunalımı değil; tam da o öznenin kaybolmasının yarattığı bunalım. Postmodern bir dünyadan bakarsak, öznenin kaybolması özgürlüktür, tüm imkânların açılmasıdır. Ama biz biliyoruz ki, öznenin kaybolması aynı zamanda o siyasi iradenin taşıyıcısının kaybolması anlamına gelir. Bizim bugüne kadar bildiğimiz referanslar, insanlık tarihindeki referanslar bir grubun bir ideali taşıyarak toplumu dönüştürmesidir. Dinî bir ideal olabilir bu, siyasi bir ideal olabilir. Herkes için iyi olduğunu iddia ettiği bir değişim arzusu dile getirir ve bunun siya-

sal-toplumsal taşıyıcılığını üstlenir. Bugün böyle bir idealin taşıyıcısının kim olacağı konusunda boşluk var. Bu özne klasik anlamda proletarya değilse, onun yerini, bilginin dönüştürücü etkisinden hareketle, bir ücretli-teknokrat sınıf alabilir mi? Bir tür teknolojik Marksizm tasarımı. Bu yaklaşımın önemli düşünürlerinden biri Kostas Axelos'tur. Marx'ı tekniği düşünen kişi olarak ele alıp, teknik üzerinden devrim tasarlar. 1960'larda, Çekoslavak komünist filozof Radovan Richta teknolojik ve bilimsel devrim karşısında çok güçlü bir hayranlık ve insanlık için çok büyük bir imkân ve ümit dile getirmişti. 1966'da derlediği ünlü kitabının adı, *Uygarlık Yol Ayrımında* idi. 1960 sonu Batı Avrupa'da, özellikle özyönetimci sosyalizm akımlarının önemli bir esin kaynağı olmuştu bu kitap. Richta, 1968 Prag Baharı sırasında Dubçek'in dile getirdiği "İnsani yüzlü sosyalizm" kavramını ortaya atanlardan biri ve galiba bu kavramın mucididir. Söz konusu olan teknik, elbette 20. yüzyıl ortasının karmaşık tekniğidir ve mühendislik bilgisi gerektirir. Dolayısıyla devrimle mühendislik arasında yakın bir ilişki kurulur. Bu anlayışa Türkiye'den gelen erken eleştirel yanıt Nilüfer Göle'nin *Mühendisler ve İdeoloji* kitabıdır. Bizim sol kadrolara baktığımızda, 1970'lerin ikinci yarısında önemli bir kısmının mühendislik eğitimi almış kişiler olduğunu görürüz ve bu bir rastlantı değildir. Bu ise sosyalizmi teknokrat bir zihniyetin egemenliğine, sosyalizmi ve devrimi bir mühendislik projesi olarak algılamaya götürür. Nitekim götürdü de. Sovyetler Birliğindeki iktidar ilişkisi kısmen böyle bir zihniyetten beslendi. Toplumun üzerinde, toplumun ihtiyaçlarını tespit eden ve bunu empoze eden teknokrat bir grup, merkezî planlama çerçevesinde oluşturduğu tahakküm ve bu planlama gücünün tespit ettiği ihtiyaçları istihkak olarak alan, mutlu olması beklenen bir yönetilen kitle.

1935'de Stalin yeni bir slogan ortaya attı: "Yöneticiler her şeye karar verir!" Troçki bu sloganın dayandığı sistemi detaylı biçimde inceler *İhanete Uğrayan Devrim*'de. Yeni bir kast sisteminin ortaya çıkışını gözler önüne serer. Bu sloganın "Stalin'in arzu ettiğinden çok daha açık biçimde Sovyet toplumunu tanım-

ladığını" iddia eder 1936'da. Kendini bir sınıf olarak göstermemeye özen göstermenin bu bürokrasi kastının en önemli özelliği olduğunu vurgular. Ama bu sistemin temellerinin Lenin ve kendinin iktidarda olduğu dönemde atıldığını görmez. Ya da görmek istemez. Hâlâ devrimin sonradan bozulduğu, burjuvazinin restorasyonuna yol açtığı veya yeni bir burjuvazi yarattığı inancındadır.

Bu anlayışın köklerini Saint Simoncu anlayışta buluruz aslında. Saint Simon, teknik ve bilimin gelişmesiyle sosyalist yönetimi rasyonel bir teknokratik yönetim olarak tanımlamıştı. Komünist ütopya bu anlayışın uzantısında yer alır: insanların yönetiminin yerini şeylerin idaresi ve üretim süreçlerinin yönetiminin alması böyle bir şeydir. Böylece devletin yıkılması veya Engels'in ifadesiyle "sönmesi" gündeme gelecektir. Ama bu aynı zamanda siyasetin de bitmesi demek! Sosyalist ütopyanın siyasetin sönümlenmesi hedefini benimsemesi, bence onun en büyük iç çelişkisidir. 20. yüzyılda ortaya çıkan komünist totalitarizmleri aydınlatır bu çelişkiye parmak basmak.

20. yüzyılda işçi sınıfından başka toplumsal dönüşümün öznesi olmaya aday sınıflar da arandı. Yeni mazlumlar köylüler olur mu sorusu soruldu 1950'lerden sonra. Bunu daha önceden, 1917 devrimi sırasında Rus anarşistleri iddia etmişlerdi. Ukrayna'da Makhno ayaklanması böyle bir şeydi: İşçi sınıfı değil, köylülük esas ezilenlerdir ve onlar üzerinden devrimi tasarlamak gerekir diyorlardı. Bir şekilde o bölgenin sosyolojisine uyduğu için Mao ve Çin Devrimi böyle bir şeyi dile getirdi; kırlardan kentlerin kuşatılması vs. Ama hiçbiri köylülüğü bir gelecek toplum ideali olarak görmedi. Böyle bir ideal, büyük bir şiddet ve zorla hayata geçirilmeye çalışıldığı zaman Kamboçya'daki büyük felaketi yaşadık. Sosyalizmin en büyük yüzkaralarından biridir Kamboçya'da toplumun takriben üçte birini yok eden, komünistlerin akıl almaz katliamı. Din, ırk, dil, vs... farklılığına dayanmayan, bütünüyle siyasal nedenlerle gerçekleştirilen ve sosyalist toplumu kurmak adına gerçekleştirilen akıl almaz ölçekte bir katliamdır.

Abdullah Onay: *O dönemde teoride de buna benzer işçi-köylü ittifakı gibi değişimler oldu herhalde.*

– Hatırlayacaksınız bir ara işçi-köylü ittifakı sloganı modaydı. Doğal olarak bu moda köylülüğün çoğunluğu oluşturduğu ülkelerde yankı buldu. Vietnam'da iki silindirli su motorlarından yapılan yerli kamyonların adı işçi-köylü devrimi kamyonları idi. Teknisyenlerle işçilerin ittifakı arayışları da bu dönemde ortaya atıldı. Gençlik bir kategori olarak ortaya çıktı. Ben 19. yüzyılda ya da 20. yüzyıl başı literatüründe gençlik diye bir kategoriye rastlamadım. Öznenin kaybından doğan şeyler bunlar.

Kerem Ünüvar: *Payandalamak için buna köylülüğü dahil ediyorsun. Bu eksildiğinde öğrenci gençliğini dahil ediyorsun. İngiltere örneğinden devam edersek, 1990'larda bu bağların en somut olduğu yerlerde bile çözüldüğünü görünce yoksulları, dışlanmışları ekliyorsun ama bu özneyi takviyeyle ayakta tutamıyorsun.*

– Orada ikinci soru geliyor, Emin'in bahsettiği soru: böyle bir özneye ihtiyacımız var mı? "Böyle bir özneye ihtiyaç yoktur, özne öldü" lafını postmodern düşünürler söyledi. Ben bu iddiaya hep tepki duymuşumdur. "Özne öldü" sözü sanki "Gelecek bitti" iddiasını içinde barındırıyor. "Tarih bitti, özne öldü, tarihin de sonuna geldik." Halbuki tarih kendi başına akan bir nehir değil. Tarihi insanlar yapıyorlar ve tabii ki tarihi yapan özneler var. Bunu bilinçli biçimde yapanlar belki az ama tarihi bilinçsiz bir şekilde yapan bütün bir özne topluluğuyuz aslında. Sorun, kurtarıcı özne aramaya başlayınca ortaya çıkıyor. Kendi içinde kurtarıcılığı barındıran bir özne anlayışı aslında Marksizme dinî-binyılcı gelenekten devralınan bir inançtır. Yani o Mehdi anlayışının sekülerleşmiş halidir. Belki biz şimdi bu inançtan yavaş yavaş kurtuluyoruz. Dolayısıyla belki artık önümüzde, kendi konumu itibariyle kurtarıcılığı ona içkin olan bir özne olmayacak. Çoğul öznelerin yanyana gelmeleri ve birbiriyle çatışmalarının tarihi yarattığının bilinci, binyılcı beklentiyi bütünüyle bir kenara bırakıp, bizim gerçekten dünyevileşmiş bir tarih anlayışına geçmemizi sağlıyor.

Murat Bozluolcay: *O zaman bu, şimdiki değişimle oluşan bir tepki değil aslında; o zaman da zaten başından kurgulanmasından sorunlu olan bir şeyin 150 senelik pratiğiyle farkına varmamız. Çünkü bahsettiğin bu durum o zaman için de geçerli bir şey. O zaman da sosyalizmi bir sınıfa atfetmek sorunlu bir şeydi, ancak şu an bunun 150 senelik pratikle farkına varıyoruz ve bir bakımdan da iyi bir şey.*

– 19. yüzyıldayız. Düşünce yapısına hakim olan hâlâ dinî epistemolojidir ve Marx esas olarak dinî epistemolojinin sekülerleşmesini, dünyevileşmesi mücadelesini verir. Marx'ın Feuerbach'la olan yakın ilişkisine, ona bir cephesiyle çok yakın olmasına rağmen –Feuerbach *Geleceğin Felsefesi* veya *Hıristiyanlığın Özü* kitaplarında Marx'tan çok daha radikal bir din eleştirisi yapar–, bu yaklaşımda dünyayı dönüştürebilecek bir şey bulmak istiyor. Feurbach'ın dinsel özü insanın özüne indirgerken, insanın özünün de her bir bireye içkin bir soyutlama olarak anlaşılmasını eleştirir. Marx'a göre, insanın özü, somut gerçekliği içinde, toplumsal ilişkilerin bütünüdür (6. tez). Marx "toplumsal insanlık"tan bahseder (10. tez) ve tüm toplumsal yaşamın özünde pratik –eylem– olduğunu savunur (8. tez). Ve dünyayı değiştirme misyonunu bu toplumsal özneye yükler (11. tez). Sadece 11. tezi sürekli tekrarlayıp, diğer tezleri onunla birlikte ele almamak, değişimin taşıyıcısı olacak toplumsal özneyi somut koşullar içinde değil, dogmanın öngördüğü yerde arama sonucunu doğuruyor.

Marx dinî düşünceyle bir hesaplaşmayı devamlı olarak sürdürür. Dini dinin aletiyle alt etme eğilimindedir. Bu alet nedir? Ütopyayı yeryüzüne indirmek, kurtarıcıyı insan yapmak. İnsanlığın kurtarıcısının insan olacağını ilan ettikten sonra, önümüze bu insanın tanımlanması sorusu gelir. Dolayısıyla kurtarıcı özneyi sorgulamaya başlarız. 19. yüzyılın epistemesi bir kurtarıcı özneye bel bağlamanın hâlâ kaçınılmaz olduğu bir dönemdir. Dinî düşünceden çıkılırken dinî düşüncenin düşünme biçimleri içinde kısmen düşünülmeye devam edilir. 1847'de Adiller Birliği'nin Komünistler Birliği'ne dönüştüğü kongrede Engels'e verilen görev bir "devrimci ilahiyat" hazırlamasıdır. Bunun için

Engels önce 22 soruluk "komünist inanç deklarasyonu projesi" hazırlar. Bir inanç deklarasyonuna dayanarak cemaat oluşturmak, tektanrılı dinlere özgüdür. Yahudilikte "Şema İsrail" diye başlayan cümleyi okumaktır, Müslümanlıkta kelime-i şahadet getirmektir, Hıristiyanlıkta *Kredo*'dur. 19. yüzyıl ortasında yeni oluşan komünist düşüncede de çok güçlü bir dinî fanatizm hakimdir. Benzer bir inanç deklarasyonuna komünistlerin de ihtiyaç duymaları anlamlıdır. Marx'ın var gücüyle iktisadi altyapıya sarılmaya çalışmasının nedeni kanımca materyalizmin dinî düşünce kalıplarından bütünüyle çıkmasını sağlamak içindir. Engels, ölümüne yakın, var olan kalıpları yıkmak için bu materyalizm anlayışında biraz fazla aşırıya kaçtıklarını kabul eder.

Soruya dönersek, 20. yüzyılda yaşananlar böyle kurtarıcı bir öznenin iktisadi ve sosyolojik olarak temelinin olmadığını, ayrıca böyle bir kurtarıcı öznenin adına konuşanların iktidara geldiğinde durumun hiç de parlak olmadığını gösterdi. O ütopya gerçekleşti ve bunun arzulanmayacak bir dünya yarattığını gördük. Şimdi o öznenin yapacağı, onun lideri olacağı bir devrim fikrine karşı çok daha temkinli yaklaşıyoruz.

Abdullah Onay: *Sosyal demokrasi ayrışmasını bu anlattığın çöküş süreci ile ilişkilendirebilir miyiz?*

– Tabii ki ilişkilendirebiliriz. Sosyal demokrasi-komünizm ayrımı, önce Ağustos 1914'de SPD'nin Reichstag'da savaş kredilerine evet oyu vermesi ve daha sonra 1919'da *İşçi Enternasyonali* yerine Lenin ve Bolşeviklerin başını çektiği çevrenin SBKP merkezli Komünist Enternasyonal'i kurmasıyla doğmadı. Ondan önce, 1870'lerde Lassallecı bir eğilimle daha siyasi anlamda değişimi öngörenler arasında bir tartışma vardı zaten. Lassallecı eğilim daha korporatist iktisadi analiz üzerinden değerlendirmeler yapıyordu.

Kerem Ünüvar: *Hatta Gotha Programı tartışması tamamıyla bundan çıkıyor.*

– Evet. 20. yüzyılda emekçiler, sermaye açısından 19. yüzyılda algılandığı gibi, yalnızca bir yük olarak değerlendirilme-

yip aynı zamanda tüketimleriyle yeni sermaye birikimi imkânı sağladıkları olgusu ortaya çıktı. 19. yüzyılda sermaye için ücret, kârdan alınan bir bölümdü sadece. 20. yüzyılda ise ücret hem bir yük hem de bir fırsat olarak görülmeye başlandı ve sosyal demokrasi tam bu noktada yeni bir iktidar ittifakı oluşturdu. Yani, "Biz devrim yapmayacağız, ücretlilerin koşullarını iyileştireceğiz, bunu yaparken daha adil bir paylaşım mekanizması oluşturacağız, toplumsal evrimle sosyalist ütopyaya doğru evrileceğiz" demeye başladı. Marx'da da böyle bir evrimcilik biraz var aslında. Engels, Erfurt Programı'nın eleştirisinde şöyle bir iddia dile getirir: "Partimiz ve işçi sınıfının bundan böyle iktidara sadece demokratik cumhuriyet biçimi altında gelebileceği kesindir" Unutmayalım bunu dediğinde, yani 1891'de artık genel oy hakkı bütün reşit erkekleri kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bir tarafta devrimden bahsediyor Marx ve Engels ama diğer yandan da, mesela anonim şirketlerin kurulmasını sosyalizmin şirketlere girmesi olarak yorumluyorlar, çünkü bunu özel mülkiyetin parçalanması, kolektifleşmesi olarak tanımlıyorlar. Bu analiz, 20. yüzyıl açısından sosyal demokrat bir yorum aynı zamanda.

Kerem Ünüvar: *Marx'ın* Grundrisse*'de ya da* Kapital*'de vicdandan ve ahlâki tutumdan bağımsız anlattığı bir özne var ama biz biliyoruz ki Marx'ın onlarca çarpıcı paragrafında da ahlâkçı yazılmış bir özne var. Galiba buradaki asıl sorun, iktisadi olarak tarif edilmiş öznenin o tarifte tükenmesi. Ama bugün hâlâ vazgeçilmeyen o ahlâkçı satırlarda yer alan ezilen, öteki sayılan, dışlanan, yoksun olan, neyse, o öznenin var olması. O halde bahsettiğin, Marx'ın kapitalizm eleştirisinin tükenmesi ya da boşa çıkması değil, o özneyle ilgili bir sorunun –belki de ahlâkçı tarafını ihmal etmesiyle– tükenmesi değil mi?*

– Marx'ın düşüncesinde böyle bir iç gerginlik var. 19. yüzyılın güçlü ideolojisi olan liberalizmden esinlendiği bir faydacı yönü var. Ahlâkçılığın karşısına faydacılığı çıkarıyor. "İnsanlar çıkarları için mücadele ederler", diyor. İnsanların esas olarak çıkarları için mücadele ettiklerini kabul ettiğiniz andan iti-

baren, burjuva faydacılığını ister istemez içselleştirisiniz. "İşçi sınıfı bir ahlaktan, bir fikirden değil; sosyal konumundan, iktisadi konumundan, sömürülüşünden bilinçlenen bir kesimdir" anlayışı ve mekanik bir sınıf bilinci kavrayışı bütün 20. yüzyılda çeşitli örgütlerde, çeşitli sosyalist akımlarda gördüğümüz bir söylem. Bu bir tür vülger materyalizm. Diğer taraftan, ahlakçı tavrına bir örnek, burjuvazinin egoizmin buzlu sularında yüzmesi benzetmesi. Egoist hesapçılığın buzlu suları dediğinizde, dolayısıyla egoist olmayanların sıcak suları var demektir. Faydacılık egoizm üzerine kurulur. Marx'ın burada gerçekten bir iç çelişkisi var: hem dinsel anlamda ahlâktan bağımsız (Brech'te olduğu gibi örneğin: "her şeyden önce aç insandan ahlâklı olmasını beklememeliyiz."), karşı-ahlâkçı diyebileceğimiz bir yaklaşım. Birden bire aç insanın her şeyi yapması mübahtır anlamına geliyor. Aç insan için de her şeyi yapmak mübah değildir.

Kerem Ünüvar: *İşte "banka kurmanın yanında banka soymak nedir ki"?*

– Evet, o biraz daha kabul edilebilir en azından bir karşılaştırma olarak. Bankacının ekonomiyi soyduğu fikrini vurgulamak açısından bir işlevi var. Banka soymak da çözüm değil tabii.

Peki ütopyaya ihtiyacımız var mı?

Kerem Ünüvar: *Bu ütopik sosyalizmle kendi tarifini ayırmak için kurduğu, aslında kestirme bir yol biraz. Metinlerde de görülen açıkçası, o kestirme yolun peşinden gitmek. Peki, ütopik sosyalizmden neden vazgeçildi ve ütopya tartışmasına neden geri dönmemiz gerekir?*

Emin Alper: *Ütopya solun krizi tartışmasında anahtar bir kavram. Sınıf gibi. Bugün nasıl sınıf kavramı eski güçlü vurguya sahip değilse, ütopya da biraz öyle. Dolayısıyla "solun sınıfa ihtiyacı var mı?" sorusunu soruyorsak, "solun ütopyaya ihtiyacı var mı?" sorusunu da sorabiliriz. Bir taraftan da ütopyanın bugün siyasetsizliğin bir gerekçesi olarak kullanıldığına tanık oluyoruz.*

Murat Bozluolcay: *Hatta bundan önce idealle ütopyayı ayırt etmemiz gerekiyor. Ahlaki bir seçim olarak sosyalizmi, –çünkü sen sosyalizmin tanımında bunu çok önemsiyorsun– o ideali, o ahlakı seçmek ütopyayla aynı şey mi?*

Emin Alper: *Ütopya, dedin, siyasetsizliğin malzemesi olarak kullanılıyor. Avrupa Birliği tartışmalarında, demokratikleşme tartışmalarında bunu çok gördük: "Siz ufkunuzu burjuvayla sınırlandırıyorsunuz, oysa biz yeni bir dünya istiyoruz" argümanlarıyla bu siyasetsizlik sürekli hale getiriliyor. Bir de "ütopya totalitaryanizme gider" suçlamasını çok ağır bir şekilde aldı sol. Sadece Soğuk Savaş dönemi hakim ideolojisinin saldırısıyla izah edilemeyecek derecede önemli argümanlar da vardı bu eleştirinin içinde. Bir diğer soru şu: ütopyasızlık reel siyasete mahkum olmak mı? Buradan Murat'ın yaptığı ayrıma gelebiliriz. Ütopyasız bir sol düşünülebilir mi, düşünmeli miyiz?*

– Ütopyanın adını ütopya olarak koyduğumuz andan itibaren etkili olma kapasitesini kaybeder. 19. yüzyılda Marx, sosyalizmi bir ütopya olarak tanımlamıyordu, bunu elle tutulur bir gerçekliğe tekabül eden bir gelecek olarak tanımlıyordu. Bu elle tutulur gerçeklik, gerçekliğini kaybetmeye başladığında biz ona ütopya deme ihtiyacı duyduk. Ütopya nedir? Ulaşılmasının mümkün olmadığını bilirsiniz ama aynı zamanda ona doğru evrilmeye çalışırsınız. Dolayısıyla, ütopyanızı salt bir ütopya olarak tanımladığınızda, siyasal işlevini yitirmeye başlar.

Kıvanç Koçak: *Çünkü toplumsalla bağlantısı kopuyor.*

– O yüzden ütopya yerine, bizim ilkelerimizden, ideallerimizden bahsetmemiz daha doğru. İnsanlık tarihi içerisinde biraz daha fazla ayaklarımızın yere basması ve tevazu gerekiyor. İnsanlık tarihinde kopuş değil, insanlık tarihinde bir değişimden bahsetmemiz, kopuş teorilerinden kurtulmamız gerekiyor. Mutlak kopuş, bir bakir doğuş inancını içinde barındırır. Kopuş demek, "Biz temizleneceğiz, bakir yeniden doğumumuz olacak" demektir. Dinî bir yeniden doğuş, kıyamet sonrası gibi. Halbuki böyle bir şey somut olarak mümkün değil. İnsan-

lık tarihi içerisinde çok küçük bir damlayız ve bunlara tekabül eden çok küçük değişimlerimiz olacak. Kendimiz için çok büyük, insanlık tarihi için çok küçük değişimlerin aktörü olabiliriz. Dolayısıyla ütopyayı, kendi gerçekleştirebileceğimizin ufku içinde ideallerimiz olarak tanımlamak lazım. Ahlâki ilke derken de şu önemli: Biz ahlâkı dinin belirlediği dogmalar, ilkeler olarak algıladık ki, büyük ölçüde de öyleydi zaten. Ama bugünün dünyasında artık ahlâkın dinî bir bakıştan hareketle insanlara yön vermesine mecbur değiliz. İhtiyacımız yok demiyorum, mecbur değiliz. Ahlâkı biz, bize içkin değerler olarak, ideallerimiz olarak görebiliriz.

Zeynep Ekmekçi: *Peki biz bu ahlâkı nelere dayandırıyoruz?*
– Esas olarak bizim ideallerimize dayandıracağız. Etik budur.

Zeynep Ekmekçi: *Ama başkaları da kendilerine göre bir ahlâk dayatacaktır. Kendi ideallerimizin üstünlüğünü iddia edemeyiz öyleyse, buna nasıl tutunacağız ki?*
– Kendi ideallerimizin üstünlüğüne inanabiliriz. Böyle bir inanç, bu üstünlüğün mutlaklığına inanmayı gerektirmez. Başkalarını bu üstünlüğe ikna etmeye çalışmaktan alıkoymamalı böyle bir inanç. Örneğin özgürlük ilkesini sadece kendimiz için değil bütün insanlar için savunuyorsak bunun üstünlüğünü iddia edebiliriz. Dinde şöyle bir açık kapı var. Hem herkesin uyması gereken kurallar, bir dizi dogma getiriyor ama aynı zamanda bunlara uymamamın yaptırımını öbür dünyaya havale ediyor. Bunu yeterli görmeyip, öbür dünyayı beklemeden dinin yasaklarını ve emrettiklerini bu dünyada herkese zorla uygulatmaktan geri kalmayanlar çıkıyor. Bizim öbür dünyamız yok, ceza olarak bir yaptırım getirebileceğimiz bir öbür dünya yok. Diğer yandan ahlâki değerlerimizi zorla insanlara kabul ettirmek, temel ilkemize aykırı. O zaman geriye bu dünyada iyi, güzel ve arzulanabilir olanın müzakere yoluyla kabul edilmesi yolu kalıyor. Örnek olarak benimsetmek de bunu tamamlayan bir yoldur.

Abdullah Onay: *Peki, o toplumda çelişki ve çatışmalar olacağını da söyledik.*

– Olacaktır tabii ki. O ideal etrafında da olacaktır. O idealin kabul edilmesi mücadelesi olacaktır. Bu değerleri aşkın bir kerteden değil de kendi düşün dünyamızdan hareketle tanımlamak demek, bu değerlere ahlaki değil, etik bir içerik verir. Sosyalizm, bir yerde oluşmuş ve olduktan sonra mermere kazılmış ilke ve ideallerin dile getirilmesi demek değildir. İnsanların ürettiği bir ideal, bir ufuk çizgisidir. İnsanlara doğanın veya Tanrı'nın empoze edeceği bir varoluş tarzı, bir mecburiyet değildir. Bu anlamda etik değerler bütünüdür ve katılımla gerçekleşebilir.

Zeynep Ekmekçi: *Kendi ideallerini kabul ettirmek için mücadele ettiğinde, bu da yeni bir hiyerarşi ilişkisi kurmuyor mu peki?*

– Hegomonik olmayı reddetmemek gerekir. Bundan mutlak biçimde kaçınmak demek, hepimizin dışında, hepimizden aşkın bir kerteye referans vermeyi kabul etmeyi zorunlu kılar. Mesela Yahudilerin uyması gereken, aslında tüm tek tanrılı dinlerin temeli olan on tane emir var. Öldürmeyeceksin, zina etmeyeceksin vs. Yahut Müslümanların ahlaki nassları var: İçki içmeyeceksin, zina etmeyeceksin, yalan söylemeyeceksin, hırsızlık yapmayacaksın vs. Tek tek ele aldığınızda, bunlar kötü şeyler değiller. İçki içmek kötü olmayabilir, ama özünde baktığımızda –Müslümanlar böyle derler– bunun bir sebebi vardır; insanların kendi kontrollerini kaybetmemesi için içkiye karşıdır derler. Ben, bundan ziyade Hıristiyanlık ve Yahudilikle kendini ayırmak için başvurulan bir yasak olduğu kanaatindeyim.

Kerem Ünüvar: *Ama mesela On Emir'de bu yok ama, İslam'da bütün o düzenlemeyi yapmadan önce, o çerçeveyi kurmak için Allah'ın varlığına ve tekliğine inanacaksın diye şart getirme durumu var.*

– Yahudi dininde de kelime-i şahadetin eşiti getirilirken, Allah'ın tek olduğu söylenir. Hıristiyanlıkta teslis işleri biraz karıştırıyor. Ama Allah'ın varlığına inanmak sorgulanmaz bir şey-

dir tektanrılı dinlerde; aşkın varlığı sorgulayamazsın. Aşkının varlığını ve hikmetini sorguladığın andan itibaren, aşkınlık yitirilir. Senin dediğin şey aslında en büyük sorunumuz. Akıllı dindarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler ya da diğer dindarlar, ama özellikle tek tanrılı dünyanın içinde olan hakikaten akıllı dindarlar, bu sorduğun soruyu sosyalistlerin önüne gerçekten en büyük sorun olarak getirirler; "Peki o zaman sizin değerlerinizin temeli nedir?"

Kıvanç Koçak: *Ahlaki bir problem olarak...*

– Evet, "Ahlâkın temeli neresidir, sizin getirdiğiniz ahlakı insanlar nasıl kabul edecekler?" İşte tam da o noktada, belki öznenin de artık bir sınıfa ait olmadığı, indirgenemez olduğu bir dünyadayız. Yani, bizim yavaş yavaş, dinin ahlâk tarzından –içeriğinden demiyorum–, topluma ahlâk enjekte edilmesi tarzından yavaş yavaş çıkabildiğimiz bir döneme giriyoruz. Biz ortak yaşamı mümkün, yaşanabilir ve güzel kılan kuralları artık farklı değerlerimizin ortaklığı üzerinden tartışarak, müzakereyle oluşturacağız. Bu yüzden demokrasi sosyalistler açısından kanımca bir araç değildir, bir varoluş tarzıdır.

Zeynep Ekmekçi: *Peki bunu tartışmak istemeyenlerle ne yapacağız?*

– Bunu tartışmak istemeyen, benim üzerimde tahakküm ilişkisi yaratıyorsa, o zaman direneceğiz, karşı çıkacağız, onu yenmeye çalışacağız. Bugünkü Türkiye'nin durumu bu. Ama biz sosyalistlerin tahakküm ilişkisi üretmemesi lazım. Yani bizim ahlâki normlarımız, o anlamda aşkın değil, içkin olmalı; bize içkin olmalı. Bize içkin olduğunu bilerek düşünmemiz lazım. Bize içkin olmasının iki-üç anlamı var. Bir tanesi bize içkin oldukları için mutlak yani değişmez değillerdir. İkincisi, aynı neden dolayı evrensel olmayabileceklerini kabul etmek zorundayız. Evrensellik potansiyelleri vardır; ama evrensel olmayabilirler; evrensel olmayabileceklerini kabul ederiz. Üçüncüsü, bize içkin oldukları için biz bunları, başkalarına tahakküm yoluyla empoze etme yetkisine sahip değilizdir. Bu açıdan ele aldığı-

mızda dinin kendisinin değil, insanların diğer insanlar üzerinde tahakküm kurduğunu görürüz.

Kıvanç Koçak: *Aslında bahsettiğin şey tam da Doğu Bloku'nun yaşadığı kriz. Verdiğin üç örnekten gidersek; içkinlik meselesi, tahakküm meselesi ve "Benim doğrum evrensel doğrudur" meselesi. Bu tek doğrunun kabul ettirilmesi, bütün süreci parçalanma noktasına götüren durum oldu zaten.*

– Evet. Bir kere kendini üretmekte zorlanıyor. İkincisi, bu durumda özgürlük idealiyle bir çelişki ortaya çıkıyor. İnsanların karnını doyurmanın otomatik olarak onların özgürleşmesini sağlamak olmadığını gördük. Bir de orada –tam dediğin gibi– böyle bir aşkınlıktan hareket ederek, yani işçi sınıfının bilimi, doğrusu, tarihî materyalizmin doğruları ya da diyalektik materyalizmin ışığında diyerek, bütün evrenin bilgisine vakıf olunduğu iddiasında bulunularak, bir tür Tanrı konumuna geçerek, toplum üzerinde tahakküm kurma durumu var. Bu, toplumdaki dinamizmi de tamamen öldürüyor.

Kıvanç Koçak: *Aynı zamanda, topluma mensup olan insanların da senin bahsettiğin içkinlikle bir türlü ilişki kuramamalarına neden oluyor.*

– Bir yabancılaşma başlıyor...

Kıvanç Koçak: *Yani sosyalizm denen şey, onlar için bir takım insanların yukarıdan bir takım emirler verdiği, onların da uymak zorunda olduğu bir hayat düzeninin ötesinde bir şey ifade edemiyor.*

Abdullah Onay: *Burada da bir ütopyanın sona erişi var; bilimsel sosyalizmin de reel sosyalizme dönüşmesinin sonucu bu. Ama özünde bilimsel sosyalizm kavramının kendisi sorunlu.*

– Birinci şokun işçi sınıfı ile iligili olduğunu gördük; ama o birinci şoktan yavaş yavaş başka kaybettiğimiz ikinci bir şoka geldik; herhangi bir ütopyayı değil, devrim ütopyasını kaybettik. "Belirli bir dönemde, belirli koşullarda, bir irade yoğunlaşmasıyla toplumu radikal biçimde ve kısa zamanda değiştireceğiz" ütopyasını kaybettik. Bu iyi mi, kötü mü tartışalım, ama

bunu yitirdik. Böyle bir iddia etrafında bir toplumsal hareketlilik yaratılamıyor.

Abdullah Onay: *Şöyle bir şey de var herhalde: Başından itibaren devrim ütopyası aynı kalmış değil, değişmiş de.*

– İnsanlık böyle bir devrim ütopyasıyla Aydınlanma sonrasında tanıştı. Aydınlanma öncesinde devrim ütopyası farklıydı. Fransızcada *Revolution* kelimesinin bugünkü devrim kelimesinin karşıladığı anlamda kullanılmaya başlanması 18. yüzyılın ikinci yarısında başlar. Aydınlanmacı ilerlemecilerin teleolojik bir şekilde sonradan yaptıkları tarih okumasıyla geriye dönüp Spartaküs'ü de bizim devrim tasarımımızın içine yerleştirdiler. Bu bir tarih felsefesinin sonucu varılan bir bağlantıdır. Şeyh Bedrettin için de geçerlidir. Bir eşitlikçilik ideali dile getiriliyordu Aydınlanma öncesinde ama insana içkin bir talep olarak ifade edilmiyordu.

Kerem Ünüvar: *Müntzer'de ya da 1640 İngiliz "Devrimi"nde?*

– 1640-1660 İngiliz Devrimi, bir cephesiyle yeni devrim anlayışının eşiğidir. Eşitlikçiler kralın kellesini alıyorlar, Lordlar Kamarası kapatılıyor, monarşi "gereksiz, halkın çıkarı, güvenliği ve özgürlüğü için tehlikeli" ilan ediliyor. Ama bu tam olarak kendi adını koymayan bir devrim. İlginçtir, o dönemde, 1660'da monarşinin yeniden kurulmasına "the revolution" deniyor İngiltere'de. 1688 ise hem kral hem de hanedan değişimi, aynı zamanda mutlakiyetçilikten parlamenter meşrutiyete geçiş. 1688'de yaşanan *prodigious revolution* olarak tanımlanıyor ilk defa. Bir yıl sonra *great revolution* deniyor ve sonunda *Glorious Revolution*'da karar kılınıyor. Daha sonra Fransız devrimi sırasında devrim kavramının modern anlamda kullanılmasından önceki ilk benzer kullanımıdır. Daha önce darbe, karışıklık hali, vs... demek. İhtilal yani.

Bu değişimin arkasında aslında siyasal bir değişimden önce, bir epistemolojik değişim yatıyor. Aydınlanma hareketi, çok basitleştirirsek, toplumun ve tabiatın bilgisinin insana inmesi, "Biz toplum ve tabiatın bilgisine vakıf olabiliriz" iddiasıdır.

Kıvanç Koçak: *"Tam da bu bilgiyle toplum ve tabiatı değiştiririz."*

– Marx da zaten bundan farklı bir şey söylemiyor. Devrim de bu. Hatta etimolojik olarak baktığımızda bence çok ilginç bir şey var aslında karşımızda. Biz, devrim kavramını "devirmek"le ilişkilendiriyoruz ve *revolution*'dan tercüme ettik bunu. *Revolution*, takriben 17. yüzyılın sonuna kadar, dünyanın arz etrafında bir daireyi tamamlaması, bir devrevi dönemin sona ermesi demektir. Arzın güneş etrafındaki devri kelimesindeki devir bu. *Revolution* bugünkü devrim içeriğini edinmeden evvel, aslında devreviliği ifade eden bir kavramdı. Kopuşu değil devreviliği ifade ediyordu. Sonra devirme ve tersine çevirme anlamına geldi. Dolayısıyla bir tarihsel süreklilik anlayışından hareket ederek devrim tasarlandı. Bu da hâlâ o kadim, dinî teleolojik tarih anlayışının kısmen dünyevileşmiş hali demekti. "Tarihin bir yönü vardır. İnsanlığın gideceği bir yer vardır ve bu yer önceden tasarlanmıştır. Siz o gideceğiniz yere, kaderinize gidersiniz" diye inanmanın dünyevileşmesiydi bu. Aydınlanma sonrasında, tarihin gideceği bir yer olduğu fikrini koruyarak, bunun daha önceden, Tanrı tarafından belirlenmiş bir kader olduğu fikrini eleştirerek dünyevileştirdik. Ama tarihin gideceği bir yer olduğu fikrinden vazgeçmedik.

Kerem Ünüvar: *Hep ilerleyeceğini düşündük.*

– Hep ilerleyeceğini düşündük. Belki hep ilerleyeceğini ilave ettik. Eski dinsel devrevi tarih anlayışını düze doğru çevirdik. Hegel'in diyalektiğinin Hıristiyan teleolojisinin sorunsalı içinde kaldığını iddia eder Lucio Coletti. Marx her ne kadar Hegel'in diyalektiğini ayakları üstüne çevirdiğini iddia etse de, bu anlamda çok farklı bir teleolojiden hareket ettiğini söyleyemeyiz. Komünizmin ve sosyalizmin, insanlığın kaçınılmaz kaderi olduğu inancı aslında Marx'ın bir iç çelişkisidir. Bir tarafıyla insanlar tarihi yapıyorlarsa, insanlar belki tarihi çok da farklı yapabilirler. İnsanlığın eylemden önce belirlenmiş bir geleceği varsa, o zaman eylemin özgürlüğü kısıtlıdır, hatta yoktur.

Abdullah Onay: *Bu tarih anlayışında bir dinsel içerik var tabii ki, fakat bunun içi neyle doldurulabilir, çünkü bunu doldurmak aslında o kadar da kolay yapılabilir bir şey değil gibi. İnsanların bu ihtiyacını karşılayacak şey ne olacak, ne olabilir?*

– İnsanların kendilerini dışarıda bırakan bir tarihe ya da kadere inançları varsa, bunu kırmak mümkün değilse, o zaman zaten sosyalizmin çok fazla söyleyeceği bir şey yok.

Abdullah Onay: *Sonuçta, Marx'ın bu düşünce yapısını koruyup, sadece o dinsel içeriği olan şeyi sekülerleştirdiği bir durum var ortada ama kozmolojik bir boyut da gerekmiyor mu?*

– Anlam sorunu bu. Bu anlamlar da bizim ifade ettiğimiz ideallerimiz olabilir mesela.

Abdullah Onay: *Bu, bundan sonra solun daha çok içini doldurması gereken, boşluğu olan bir şey değil mi?*

– Elbette. Bu, ideallerimizi bize, bizim dışımızda oluşan bir gücün, bir doğrunun, bir mutlak doğru kerterizinin bize aktardığı ve bizim sadece onu yerine getirmekle mükellef olduğumuz bir tarih anlayışı yerine; doğruluğuna, insanlık açısından yararlı olduğuna inandığımız ilkeleri savunduğumuz, başkalarını bu ilkeler etrafında birleşmeye ikna ederek yapmaya çalışacağımız bir –bütünüyle dünyevi– değişim süreci olabilir.

Murat Bozluolcay: *Belki bunu sormak için biraz aceleci davranıyorum, belki buraya geleceğiz, ama diğer yandan* Birikim*'deki yazında sosyalizmin, solun, artık bu idealleri hayata geçiren, bu ideallerin pratikte gördüğümüz hallerinin tek öznesi olmadığından bahsediyorsun. Değişimi tek başına yüklenmiyor. Şimdi biz, içeriden bunu bir sorun olarak görüp, "Ne yapılabilir?"i konuşabiliriz, ama dışarıdan baktığımızda sosyalizmin bir ahlaki boyutu var bir de pratik boyutu var, önemsediğimiz. Bu ahlaki boyutundan bağımsız bir şekilde, bunlara uygun bir pratiği, bir siyaseti sürdüren bir yere neden yaklaşılmasın? Bu pratiğin tek öznesi sosyalizm olmadığında sosyalizmin çekiciliği nerededir? Burada salt ahlakçı bir yaklaşımda bulunmayacaksak, sadece bu prati-*

ğin ahlaki kabullerini kabul eden insanların içinde bulunacağı bir şey mi sosyalizm yoksa pratik anlamda bu değişim içerisinde kendine nasıl farklı bir rol biçecektir?

– Bu soruyu zamanında "dinî ahlâk ve erdem söylemi karşısında özgürlükçü sosyalistler" başlıklı bir yazıda yanıtlamaya çalışmıştım.[2] Sosyalizm, bir din değildir. Bir vahiye dayanmaz. Dolayısıyla esas amacı o vahiyin doğrusunu dünyaya hakim kılmak değildir. Eğer sosyalizmin idealleri önümüzdeki dönemde başka bir sıfatla tanımlanacaklarsa, o sıfatın altında yaşayacaklardır. Dolayısıyla, sosyalizm de kapitalizm gibi belli bir dönemde anlamlı olacak bir tanımlamadır. Sosyalizm veya komünizm, insanlık tarihinin gelecek döneminde bu idealleri sonsuza kadar tekelinde tutmayacaklar. Büyük ihtimalle gelecek dönemlerin insanları bunları başka isimler altında dile getirecekler. Yalnız şunu biliyoruz ki bunlar salt bizim icat ettiğimiz idealler de değil; o anlamda kendimizi insanlık tarihi içinde, insani varoluşun arayışlarına oturtmamız lazım. *Gılgamış Destanı*'na veya onun da öncesinde yazılmış metinlere baktığımızda ya da antropolojinin ilkel olarak tanımladığı toplumlarla ilgili monografileri okuduğumuzda, o insanlarla benzer idealleri paylaşabildiğimizi görüyoruz. Tüm ideallerimiz aynı değil, ama benzer idealleri paylaşabiliyoruz. Hemen hemen hiçbir toplumda, kendi toplumundan bir insanı öldürmek hoş karşılanmazken bazen başkasını öldürmek hoş karşılanıyor; ama onlar da genelde o başkasını, insanlık dışı yaratık olarak tanımlayarak bu sorunu çözüyor. Bu şekilde tanımlayarak öldürülmesi kabul edilebiliyor. İnsanlar genellikle doğruluğa, paylaşmaya önem veriyorlar. Eşitliğe önem veriyorlar. Kapitalizm öncesinin çok büyük mücadeleleri, eşitlik mücadeleleri olarak okunabiliyor. Clastres'ın *Devlete Karşı Toplum*[3] kitabında uzun uzun anlattığı Güney Amerikalı yerlilerin iktidarın bir elde toplanmasını engellemek için geliştirdikleri toplumsal kurallar, iktidarın toplumdan özerkleşmesine, dolayısıyla devletin ortaya çıkmasına karşı direnişleri bizim bugün sahiplenebileceğimiz

2 *Yeni Bir Sol Tahayyül İçin*, der. Tanıl Bora, Birikim Yayınları, 2000.

3 Ayrıntı Yayınları, 1991.

bir sürü ilkeyi içinde barındırıyor. Tarzının aynı olması mümkün değil, ama içeriği itibariyle aynı tınıyı hissettiğimiz şeyler bunlar. Dolayısıyla eşitlik ideali bizim gökten indirdiğimiz, icat ettiğimiz ilkeler ya da idealler değil elbette. Bizi hayvanlardan ayrı kılan da böyle bir ideal herhalde; insanlar doğal olarak eşit değiller. Biz istediğimiz için, böyle olmasını istediğimiz için eşit olabiliriz. Doğal durum eşit olduğu için değil.

Eşitlik konusunu sosyalizmin merkezine yeniden oturtmamız gerekiyor. Hele Türkiye gibi çok güçlü bir statüko toplumu geleneğinin olduğu ülkelerde, sosyalistlerin toplumsal sorunların çözümünde kullanabilecekleri asli anahtar eşitlik kavramı olmalıdır.

Sosyalizm ve hümanizm

Murat Bozluolcay: *Ancak bir de, bu idealleri böyle belirlediğimizde şuna dikkat etmek gerekmiyor mu: sosyalist olmakla hümanist olmak arasında bir fark var?*

– O farkın önümüzdeki dönemde çok anlamı kalacak mı, bilmiyorum? "Bilimsel sosyalizm" bu ayrımı getirdi. Bu bilimsellik kıstası kendinden menkul kabullere dayanıyordu. En önemlisi tarihin sınıf savaşları tarihi olduğunu ve insanların bilincinin maddi yaşam ve üretim koşullarıyla şekillendiğini iddia ediyordu. Hümanizma ile sosyalizm arasına aşılmaz duvarlar inşa ederek burjuva ideolojisinden kurtulmayı ve "proletarya"nın çıkarlarını sadece gözeten bir mücadele hattını meşru kılmayı amaçlıyordu. Bu ise, özünde proletarya adına konuşanların uygun gördükleri politikayı empoze etmelerinde onlara kolaylık sağlamaktan başka bir işe yaramıyordu. İnsandan öteye ve ondan daha üstün soyut bir sınıf kavramının iktidar aracı haline dönüştürülmesine yol açtı hümanizmanın sosyalist düşünceden bütünüyle tecrit edilmesi çabaları.

Kerem Ünüvar: *"Ya sosyalizm ya barbarlık" dedikten sonra artık hümanizmle arasında büyük farklar olduğunu iddia etmek gittikçe zorlaşıyor.*

Zeynep Ekmekçi: *Her şeye çok insan merkezli bakıyoruz. Başka türlü bir tasavvur olabilir mi?*

– Doğru, insanı çok merkeze koyuyoruz. Ama elbette insanı merkeze koyacağız, çünkü insanlar üzerinden konuşuyoruz ve hiçbir şekilde bu doğanın insanlar için yaratıldığını söyleyemeyiz. Doğa, dünya insanlar için yaratılmadı. Ama biz diğer hayvanlardan farklı olarak doğayla bir mücadeleye girdik. İnsan türünden bahsediyorum; hayvanlar doğayla mücadele etmezler.

Zeynep Ekmekçi: *Belki mücadele etmeyi bırakmalıyız.*

– Mücadele etmeyi bırakamayız, çünkü bizi hayvanlardan, diğer canlılardan farklı kılan bir şey var. Biz artık geriye dönüşsüz bir şekilde, doğayı dönüştürebileceğimizi biliyoruz. Bu bilgiye sahibiz. Doğayla mücadele etmek, doğanın bir parçası olan mikroba karşı aşıyı keşfetmektir. Genlerin yapısını çözüp, genetik müdahale yapmaktır. Atomu parçalayarak, enerji yaratmaktır. Bu bilgiye sahip olduğumuz için de "Her şeyi yapabiliriz ama her şeyi yapmamız doğru değildir" diyebilecek noktadayız. Ama her şeyi yapabiliriz, bunun geri dönüşü yok. Bizim her şeyi yapabileceğimizin, şu dünyayı havaya da uçurabileceğimizin bilgisine sahibiz, ama "Her şeyi yapmak doğru değildir" etik davranışını benimseyebiliriz. Çevrecilik böyle bir şeydir. İstersek çevreyi tüketebiliriz, ama çevreyi tüketmek –sadece bizim çıkarlarımız açısından değil– gelecek kuşaklar açısından da sorun yaratıyor. Çevreciliği bütüncül bir yaşam felsefesi olarak kabul etmek, onu siyasallaştırmak, sosyalist düşünün önündeki asli gelişim alanı olacak 21. yüzyılda.

Abdullah Onay: *Ama orada da yine "Önce insan" anlayışı var tabii ki.*

– Elbette var. Önce insana yönelik bir kavrayış sosyalizm. Hayvanlar veya diğer canlılar aktif özne olma olanağına sahip değiller. Siyasal olan insana özgüdür. Hayvan haklarını icat eden, uygulayan da insanlar olacaktır. Siyaset insan topluluklarının içindeki ilişkileri insanlar tarafından düzenlenmesi alanıdır.

Abdullah Onay: *Ama mesela şimdi dünya bir yok oluş sürecine girdi ve kendi yaşam imkânımızı da ortadan kaldırmaya başladık. Bunlar öyle bir insan merkezli bakış açısının uzantısı değil mi?*

– Tabii ki insan merkezli bakış açısının uzantısı, ama unutma ki, bugüne kadarki insan merkezli bakış açısı, doğanın insan için yaratılmış olduğu inancından hareket ederdi ve bunun hiçbir şekilde insanla doğa arasında böyle bir varoluşsal çelişki olmayacağını kabul ederdi. Halbuki doğa insan için yaratılmadı. Doğa vardı. Doğa insan için yaratıldı demek aslında bir tür yaratılış felsefesine dönüş demek. Doğa insan için yaratıldı demek, doğa Tanrı tarafından insana bahşedildi demek. Doğa vardı; insan bunun içinde ortaya çıktı. Hayvan olarak ortaya çıktı. Çeşitli koşullar içinde evrildi. Diğer memeli hayvan türlerinde olmayan yetilere sahip oldu. Biz alete hakim olduk; bir soyutlama mekanizması geliştirdik; dünyayı ve varoluşu tasarlar hale geldik. "Hayvanlar alet kullanmaz, simgesel dünyaları yoktur" anlamında söylemiyorum, ama insan türünde bu soyutlama çok daha güçlü, yaygın ve kendini üretir halde. Siyaset, toplumsal insanın yaşamının tasarlanmasıdır. Dolayısıyla, eğer siyaset yapıyorsak, geleceği insanlarla düşünüyorsak bunu elbette insan topluluğu üzerinden düşüneceğiz. Eğer insanlar kalmazsa sosyalizmin anlamı da kalmaz zaten. Sosyalizm dediğimiz şey insanların dışındaki bir varlık için tasarladığımız bir şey değil ki; insana içkin bir şey.

Abdullah Onay: *Peki, böylece doğayla bir egemenlik ilişkisi kurmuyor muyuz?*

– Elbette ki doğaya egemen olma ideali taşıyoruz.

Abdullah Onay: *Bahsettiğinde bir süreklilik görüyorum: "Evet, doğa bize verilmedi. Dinler bunu söylese de aslında bize verilmeyen şeyi biz zapt ettik." Bu haliyle onunla kurduğumuz ilişki bir egemenlik ilişkisi ve sana göre bunu yapabiliriz biz.*

Zeynep Ekmekçi: *O egemenlik ilişkisini bırakabilmek çok önemli bir şey: Bu tahakkümü kurabiliyorum, ama kurmuyorum diyebilmek.*

– İdealimizin bu olması gerekir zaten. Doğaya bütünüyle hakim olma hülyasını yok sayamayız. Bu hülyanın yıkıcı sonuçlarını siyasal alanda sınırlayabiliriz. Genel bir canlılar dünyası içinde insan kendini ve çevresini bilinçli biçimde değiştirme kapasitesine sahip yegane canlı. Bunu yok saymamız mümkün değil. İnsanlık dünya üzerinde insan türü canlıların yaşama koşulları ortadan kalkana kadar bu kapasiteye sahip olacak. Dünya dışındaki bir gezegende belki gelecek kuşaklar yaşamı devam ettirmeye çalışacaklar. Bütün bunlar insan denen canlı türünün tasarladığı ve gerçekleştirmesi mümkün şeyler. Sosyalizm ideali bunların çok daha öncesinin sorunsalı. Bugünkü insanlık halinin sorunsalı. Bugünkü insanlık hali insan türünün ortay çıkışından beri yürürlükte olan bir hal değil.

Zeynep Ekmekçi: *Öyleyse bu kadar insan merkezli bir şey kurmamamız da gerekmiyor mu?*

– İnsanın dışında ne olabilir bu merkeze alacağımız şey?

Zeynep Ekmekçi: *Bunu yapan insan olacak tabii ki, ancak insanın kendini tanımlarken bu egemenlik ilişkisini de bir yana koyabilmesi lazım.*

Kıvanç Koçak: *Sosyalizm denilen şey zaten modernist bir proje ve modernizm denilen şey de tamamen doğaya egemen olmak üzerine kurulu; bunu unutmamalıyız.*

Abdullah Onay: *Bu böyle olabilir, ancak burada bir eşiği de aşmaya çalışıyoruz. Buna ilişkin tartışmalar yeni sosyalizmi konuşurken çok fazla yapılmıyor. Peki sen bu eksikliği neye bağlıyorsun?*

– Ben bu "Doğa insandan üstündür" sözünün bir ekolojik faşizm potansiyeli taşıdığı kanaatindeyim. "Doğa insandan üstündür" dediğimiz andan itibaren biz, doğadaki benimsemediğimiz her türlü eşitsizliği kabul etmek zorunda kalırız. Düşünürsek, güçlünün zayıfı ezmesi doğada var olan bir şey. Doğa, doğal olarak eşitlikçi değil ki. Tam tersi geçerli.

"Yapabiliyoruz ancak yapmıyoruz" demek ise eşit bir ilişkidir. Elimizde var; atomu icat etmişiz, istemeyerek de olsa icat

etmişiz. Atomu patlatabiliriz; ama patlatmıyoruz. Onu icat etmiş olduğumuzu inkar edemeyiz, bilinçaltımıza atamayız. İnsanın insanı yaratması hayali, homonkulusu yaratmak simyanın ana temalarından biriydi; madeni altına çevirmek ve bir insan yaratmak; yani Tanrı'nın yerini almak. Biz ne kadar uğraşsak da biliyoruz ki, bundan böyle bazı insanlar, insan genlerini kopyalayarak insan üretme çabasında olacaklar. Biz de diyeceğiz ki, "Bu potansiyel olarak mümkün, ama biz bunu istemiyoruz". Etik nedenlerle istemiyoruz; sadece etik nedenlerle – başka bir dayanağımız olamaz. Yalnız, bu etik nedenleri içeriklendirmemiz lazım; Tanrı istemediği için diyemeyiz, doğaya aykırı diyerek de hareket edemeyiz.

Abdullah Onay: *Bunlara katılıyorum. Ancak sosyalizme dair bütün tartışmalarda bu tip sorunların hâlâ eksik, güdük kalmasını neye bağlıyorsun? Sosyalizmin bu tıkanıklıklarını açmak üzere onu yeniden tarif etmeye yönelik tartışmalarda ya da siyasi hareket oluşumlarında hep bir takım şeyler ekleniyor – kadın, çevre vs. Ama bu oldukça yetersiz ve onlara genellikle çok araçsal bir şekilde bakılıyor. Ama teorinin kendini yenilemesinde esaslı, bu özneleri hakikaten içerebilecek bir şey bulunmuyor.*

– Onların hâlâ araçsal olarak kalmasının nedeni az önce bahsettiğimiz gibi kafamızda asli öznelerden bahseden bir modelin olması ve diğerlerini hep talî özneler olarak algılamamız. Biraz evvel konuştuğumuz gibi, eğer asli bir özne aramıyorsak, kendine içkin bir niteliğe dayanarak toplumu toptan değiştirme yetkisi ve gücünde olabilecek bir Mehdi özne eğer aramıyorsak, o zaman böyle bir değişimi gerçekleştirecek olanların farklı konumlar altında yaşayan insanlar olduğunu, değişimin öznesinin çoğul olduğunu ve bu değişimin bir kader değil, bir seçim olduğunu, istersek gerçekleşebileceğini, istemezsek gerçekleşmeyeceğini kabul ediyorsak; o zaman bütün kısmi olarak tanımlanan özneler kısmi olmaktan çıkarlar.

Çevrecilerin toplumsal hareketlerde sadece çevre sorunları üzerinden eklemlenmeleri sorunlu olmuyor mu? Toplumsal hareketlerin toplu bir siyasal değişim taşıyıcısı olamaması-

nın nedeni, sivil toplum kuruluşu geleneğinden gelmelerinden kaynaklanan tek hedefli olma refleksleridir. "Siyasi parti kuralım, program yapalım" diyorsunuz, bazı çevrecilerin ilgi duyduğu yegane konu orada üç tane daha çevreyle ilgili cümle olması. Ama diğer taraftan Kürt sorunuyla ilgili birçok çevreci veya feminist...

Kerem Ünüvar: *...gayet ulusalcı tepkiler de gösterebiliyorlar.*

– O bile olmasa, çevre lafı ve cinsiyet ayrımcılığı programa girdikten sonra gerisi onları o kadar büyük bir heyecanla ilgilendirmiyor. Feminist olduğu zaman, orada kendini esas olarak kadınlarla ilgili sorunların dile getirilmesini sağlamakla mükellef hissedebiliyor bazı feministler. Emek sorunları dışında bir sorunla ilgilenmemek de benzer bir şey. Tam da bunun ötesine geçtiğin zaman çevreci olmanın da ötesine geçebilirsin. Sosyalist ve çevreci, sosyalist ve feminist olunamaz mı? Elbette olur, ama zaten böyle bir ikili veya çoklu tanım, tek boyutlu bir varoluş anlamının yetersiz olacağını kafi biçimde gösteriyor. Böyle çoklu siyasal/toplumsal aidiyetleri olanlar artıyor yeni toplumsal hareketlerde.

Siyaset doğal bir şey değildir. Doğada yok siyaset. Arslanlarla filler siyaset yapmıyorlar. Maymunlarda da yok siyaset. Siyaset, insan topluluğunda ilişkileri düzenlemek için geliştirdiğimiz bir alan. Bu alan insan merkezli; bu alan başka bir şey merkezli olamaz. İnsanı çektiğimiz zaman, onun yerine Tanrı'yı koyarsınız; insan dışı bir yaratık koyarsınız. Kralı, sultanı koyarsınız. Siyasetin aktörleri insansa, siyasetin alanı insansa siyaset de insan merkezli olmak zorunda. Siyasal tahayyül insan merkezlidir demek sadece insanî varoluşla ilgilenir demek değildir elbette.

Abdullah Onay: *Aynı şeyi kadın sorunu için de söyleyebiliriz. Bahsettiğimiz siyaset, erkek merkezli olmak zorunda değil ve sosyalizm, tek başına bunları aşamıyor. Şunu diyebiliriz, "kadınlar gelsin burada yer alsınlar". Aksu Bora* Birikim*'in bir erkek dergisi olduğunu yazmıştı; bunu hatırlayarak da bunun için, asıl ola-*

rak biz sosyalistlerin bir çaba göstermesi gerekmiyor mu? Benim anlatamadığım buydu.

– Elbette çaba göstermemiz gerekiyor. Birçok konuda pozitif ayrımcılık yapmak gerekiyor. Kadınların daha fazla siyasete katılması için kadın katılımına özgü önlemler almak olmazsa olmaz bir gereklilik. Var olan yapı ve alışkanlıkların değişmesi bazı iradi girişimlere ihtiyaç duyar. Çevre konusunda da bu böyle. "İnsanlar isterlerse yaparlar" demekle yetinemeyiz. Ortak yararın gerçekleşmesi için kimisi kısıtlayıcı kimisi özendirici önlemler almak kaçınılmaz. Erkek egemen eğilimlerin ne kadar yaygın olduğunu hepimiz biliyoruz. Çevreyi yok ederek var olma eğilimlerinin de. Kadınların eşitliği konusunda engelleri kaldırıcı ve teşvik edici olmamız gerekiyor, çevreyle ilgili bazen zorlayıcı olmamız gerekiyor. Bir kadını zorla siyasete sokamayız; bir erkeği sokamadığımız gibi. Ama siyasete girmek isteyen bir kadının önündeki engel, kadın olmasından kaynaklanan ve maruz kaldığı bir engelse, bunu kalkmasına yönelik önlemler almamız lazım. Kimseyi doğayı sevmeye zorlayamayız, ama doğaya zarar vermesinin onun hakkı olmadığını söyleyebiliriz. Bunun da çeşitli argümanları var – kadınla ilgili olan argümanla çevreyle ilgili olan argüman farklı olacaktır. Örneğin doğanın kimsenin mülkü olmadığı ilkesi gibi.

Abdullah Onay: *Bu konuda biraz dışsal bir zorlamanın gerekli olduğuna inanıyor musun? Mesela kadın hareketi daha fazla sesini duyurdukça, nüfuz alanını genişlettikçe sosyalistler bu konuda bir değişikliğe gitmeyecek midir? Yoksa durduk yere sosyalistlerde böyle bir değişimin olacağına mı inanıyorsun?*

Sosyalizm tecrübeleri bize neyi yapmayacağımız konusunda yol gösterecektir

– Sosyalistler de bu toplumun içine doğmuş, bu toplumun özelliklerini haiz kişilerdir. Başka bir dünyadan gelmiş, mükemmel insanlar değiller. Bu toplumun yetiştirdiği, bu kültürü, bu toplumsal mirası paylaşan insanlar – az ya da çok paylaşan

insanlar. Tabii ki bazı dışsal zorlamalar olacak. Tam da bu nedenle sosyalizm fikri, bir mükemmelliği ifade etmiyor ve edemez de. Sosyalizm fikri, bir gelecek arzusunu ifade ediyor. Sosyalizm veya komünizm, kapitalist sistemin ve burjuva toplumunun bize dayattıklarına karşı çıkışın kod adıdır; ama bunun alternatifinin nasıl olacağını tanımlamaz. Nasıl olacağını insanlar yaparak belirleyecekler; biz onu önceden belirleyemeyiz. Bugünün eşitsizliğine karşı çıkışın adıdır sosyalizm ve o yüzden eşitlik idealinden beslenir. Bugünün adaletsizliğine yahut bireyciliğine ya da faydacılığına karşı çıkışın ifadesidir. İnsani varoluşun sermaye birikiminin gereklerine tabi olmasını reddetmenin ifadesidir O yüzden dayanışmayı ideal olarak kabul eder. Sömürünün kalktığı, dayanışmanın gerçekleştiği bir dünyada belki de sosyalizm bir muhafazakârlık haline gelecektir ve insanlar başka idealleri savunacaklar. Biz, bugünkü topluma karşı çıkışın ütopyası olarak sosyalizmi ifade ediyoruz. Sosyalizmin nasıl olacağını cevaplandırmaya çabalamamız bana çok anlamlı gelmiyor. Nasıl olacağını yapıp göreceğiz. Bir mühendis tasarımında olduğu gibi, "Önceden toplumun nasıl olacağının modelini, planını yapalım ve ona göre toplumu değiştirelim, yeniyi inşa edelim" demeyeceğiz.

Abdullah Onay: *Onun için, herhalde kullandığımız araçlar ve enstrümanların da değişmesi gerekiyor. Demokrasi çok önemli mesela. Bizde çok tüketilen ama içeriği de boşaltılan empati var başka bir örnek olarak. Buna benzer şeyler neler olabilir? Bu arayış için ne gerekli? Mesela bizim bu şeyi anlatmaya çalışırken referanslarımız hâlâ Sovyet türü şeyler mi olacak yoksa yeni kavramlar, yeni araçlar bulmak zorunda mıyız?*

Emin Alper: *Ben bir ek yapabilir miyim? Bu sınıf kavramını sekülerleştirerek sahiplenmemiz gerektiğinden bahsettik, ütopyadan da aynı şekilde. Peki, devrim fikrini ne yapacağız? Onu da sekülerleştirerek sahiplenecek miyiz, yoksa tamamen bir kenara mı atacağız? Laclau ve Mouffe bir antagonizma olarak kuruyor ya siyaseti, bir çatışma olarak. Gerçekten de çatışma olmadan siyaset olamaz. İşte bu çatışma mesela hâlâ bir devrim fikrini içinde*

barındırıyor: "Biz gelip zorla bir şeyler yapacağız, çünkü bu iktidarda ayrıcalıklarını bırakmak istemeyen insanlar olacak. Onları bir şekilde zorlayacağız – nasıl olur bilemiyorum, belki demokratik bir zorlamayla; çünkü antagonizma durduğu sürece böyle bir şey olacak: Onları atacağız; senin dediğin gibi ahlaki bir tahakküm kuracağız; sen düzenin kaymağını yedin, şimdi git diyeceğiz." Sosyalizm bunu sürdürecek mi yoksa daha konsensusa dayalı bir transformasyon peşinde mi koşacağız?

– Bir kere referansımız herhalde Sovyetler olacak. Ama ne yapmamız için değil, Sovyetler bize ne yapmamamız gerektiği konusunda çok zengin bir deneyim bıraktı. Sovyetler Birliği'nde yaşananlardan ve çöküşünden ve bugün geriye kalandan çıkaracağımız çok önemli dersler var. Bu iktidarda sosyalizm pratiğini hiç var olmamış addedemeyiz. Sosyalizm idealinin içinden çıkmış, olmaması gereken pratikler bütünü sunuyor bize, 20. yüzyıl komünist parti iktidarları deneyimleri. Belki içinde küçük olumlu şeyler bulabiliriz bunların, ama sonuçları itibariyle olmaması gereken pratikler bütünü var karşımızda. Bunun niçin olmaması gerektiği ve nasıl olmaması gerektiği bilgisi bize uzun dönem daha rehberlik edecek. Belki iki üç yüzyıl sonra unutulup gidecek, ama bizim ufkumuzda bu aşılamaz bir örnek olarak kalmaya devam edecek. SSCB, Enver Hoca Arnavutluğu, Mao dönemi Çin, vs..

Sosyalizmin ne olmaması, sosyalizm adına ne yapılmaması gerektiğini anlatmak önemli tabii, ama ne yapmak gerektiğini anlatma ihtiyacını ortadan kaldırmaz. Burada bence demokrasi kavramı yeniden önem kazanıyor. Bizim demokrasiyi, klasik bir şekilde yapılan burjuva demokrasisi-proleter demokrasisi gibi suni ayrımların ötesine taşıyarak, insanların, insani ve toplumsal bütün konularda tartışma yetkisinin sınırlanmadığı bir alan olarak tasarlamamız lazım. Bu alanda, belli bir çoğunluğun –sayısal yada fikrî bir çoğunluk olabilir– arzularını dile getirirken, bunun karşısında duranlarla çatışması kaçınılmaz. Siyasetin, Carl Schmidt'in iddia ettiği gibi, düşman figürü üzerine oturtulması gerekmiyor. Ama hasmı olmayan bir siyaset herkesi idare etmeye çalışan ılık su kıvamında bir yönetim-

den öteye anlamlı değildir. Düşmanı yok edersiniz. O siyaset alanı dışında da düşmandır çünkü. Hasmınız ise siyasal alanda hasımdır, hayatın diğer alanlarında bu ilişki bambaşka kurulabilir. Yok etmek amaçlı değil, hegemonya kurmak amaçlı mücadeleden bahsediyorum. Laclau ve Mouffe da bu farkın altını çizerler.

Bu anlamda empatiden bahsettik ama ben esasen diğerkâmlık kavramı üzerinde durmayı önemli buluyorum. Yani diğerine önem vermek, değer vermek, sadece kendini düşünmemek, diğerini düşünerek kendini düşünmek; dayanışma dediğimiz ilkenin özünde diğerkâmlık vardır. Hasımlık ilişkisi diğerkâmlığı dışlamaz.

Kerem Ünüvar: *Bu empatiden daha fonksiyonel bir şey, çünkü praksisi mecbur bırakıyor. Empati sadece bunun teorisini yapmaya fırsat veriyor.*

– Şöyle bir örnek verilebilir: Empati duyarak bir takım insanların linç edilmesini izleyebilirsiniz; üzülerek. Diğerkâmlıkta müdahale de önemlidir. Demokrasi, bu çerçevede yeniden önem vermemiz ve "burjuva demokrasisi" diyerek bir kenara atmamamız gereken çok önemli bir ilke. Demokrasi toplumsal sorunun nihai çözümü değildir; aslında sorunun ta kendisidir. İnsanlar bütün o farklı beklentileri, farklı ütopyaları, ilkeleri ve psikolojik yapıları, farklı fiziki kapasiteleri içinde beraber oldukları zaman demokrasiye ihtiyaç duyarlar. Tek başına olan bir insanın demokrasi sorunu yoktur. Robinson'da demokrasi diye bir şeyden bahsedemeyiz. Adaya Cuma geldiği andan itibaren de zaten bir köle-efendi ilişkisi oluşuyor. Herkesin aynı tornadan çıkıp, aynı şeyi düşündüğü, aynı şeyi yaptığı bir toplumda da demokrasinin nesnesi yoktur. Toplumsallığımızın kurallarının, beraberliğimizin koşullarının tanımlandığı ve sürekli yeniden tanımlandığı bir alan olarak tasarlamamız lazım demokrasiyi. "Bir kere tanımladık ve artık bitti" demeyeceğimiz bir biçimde sürekli yeniden tanımlayacağımız bir alan olması lazım bunun. Bu anlamda ben, demokrasiyi sosyalizmin olmazsa olmaz varoluş alanı olarak görüyorum. Eğer biz sosyalizmin, in-

sanların, var olanı değiştirme, iyiye doğru götürme taleplerinin simgeleşmiş ifadesi olarak kullanıyorsak, o zaman bu talepleri hayata geçirmek, bunların toplumun çoğunluğunun talepleri olmasını sağlamak için demokrasiyi bütünüyle sahiplenmemiz gerekiyor. Demokrasi, eline silah alıp diğerini zorlama alanı değildir; diğerinin ikna edilmesi çabasına da indirgenemez. Sadece herkesin ikna edilerek ideale varılması demokrasiyi içermez; birileri ikna olmama hakkına da sahiptir. Önemli olan, bir ortak yararı taşıdığına inanılan ilkeler etrafında bir çoğunluğun iradesinin oluşmasını sağlamaktır. Eğer insanların eşit olduğunu kabul ediyorsak, burada çoğunluğun kararlarının yanlış bile olsa, uygulanması gereken kararlar olduklarını kabul etmemiz lazım. Başka türlü eşitlik idealini gerçekleştiremeyiz.

Demokratik toplum, riskin olmadığı bir toplum değildir. Çoğunluk çok yanlış bir karar da verebilir; buna karşı bir güvencemiz yok. Yalnız şöyle bir güvencemiz olmalı: Çoğunluk, diğerinin üzerinde yok edici, tahakküm altına alıcı kararlar veremez, bu meşru değildir. Verirse o zaman demokrasinin zemini ortadan kalkar ve mücadele başka alanlarda verilir.

Proletarya diktatörlüğü, Avrupa komünizmi

Kerem Ünüvar: *Mesela kişisel bir örnek üzerinden bu tartışmaya devam edebiliriz. Sen 1970'lerin sonunda Fransız Komünist Partisi üyesiydin. Parti içinde çalıştın. Daha sonra üniversitede, sendika vasıtasıyla bunun paralelinde görevler de üstlendin. Türkiye'den çok farklı bir şekilde, gizli bir parti değil, legal parti bu; insanlar üye oluyor; kendi gazetesi var; toplumsal meşruiyeti var, vs. Tabii ki bir SBKP değil, ama sonuçta demokratik merkeziyetçilikle idare edilen bir parti. Bütün bu demokrasi üzerine anlattıklarından yola çıkarak, o tür bir parti deneyimini ve bugün niye bundan daha farklı bir şeye ihtiyacımız olduğu konusunu biraz konuşalım istersen.*

– Ben Fransız Komünist Partisi'ne 1974'te üye oldum. FKP o sırada Fransa'da oyların yüzde yirmisini alan kitlesel bir partiydi. Yaklaşık beş yüz bin üyesi vardı. Avrupa'daki komünist

partilerin değişim dalgası bağlamında kendi içinde çatırdayan bir partiydi. O zamanlar İtalyan ve İspanyol komünistlerinden hareketle "Avrupa Komünizmi" kavramı ortaya çıkıyordu. Bunun çok büyük gerginliklerini yaşayan bir partiydi ve sürekli kan kaybediyordu. Bunun nedeni de aslında demin konuştuklarımızdı: işçi sınıfı giderek kayboluyordu.

Kerem Ünüvar: *Belki de bunu fiilen yaşıyordu, değil mi?*

– Evet, hem oy kaybı olarak hem üye kaybı olarak bunu hızla yaşıyordu. Bugün, yüzde üçlere düştü. Ama bunun önüne geçilemez bir düşüş eğilimi olduğu daha o zaman, az da olsa görülmeye başlamıştı. Düşüşün bu kadar hızlı olacağı tahmin edilmiyordu. Böyle bir parti kendini iktidara odaklamış bir partiydi; dolayısıyla toplumsal dönüşüm projesini kendi iktidarının aracı haline dönüştürmüştü. Mesela, Fransız Komünist Partisi'nin işine gelmeyen ve işine gelen toplumsal eylemler vardı. Fransız Komünist Partisi nükleer enerjiye karşı değildi; dolayısıyla ben nükleer santral yapılmasına karşı düzenlenen mitinge katıldığımda, Fransız Komünist Partisi kararlarına aykırı olarak hareket etmiş olmuştum. Zaten FKP'ye üye olduğum günden itibaren hep parti içi muhalefette yer aldım. Althuserci gruba yakındım. Benim üye olduğum dönemde, partideki büyük tartışmalardan biri proletarya diktatörlüğünün kaldırılmasıydı. Bir gün parti genel sekreteri televizyonda parti programından proletarya diktatörlüğünün kaldırıldığını ilan etti.

Kerem Ünüvar: *"Halkımıza duyuruldu."*

– Halkımıza duyuruldu. Arkasından da kongrede bu onaylandı. Ben şimdi proletarya diktatörlüğünü savunmuyorum, ama o zaman Althusserci ekipteydim; Althusser'le beraber, proletarya diktatörlüğü kavramının hiç de Sovyetler Birliği'ndeki uygulamalara tekabül etmediğini, aslında bir diktatörlük olmadığını inadımızdan savunur hale gelmiştik. Böyle yukarıdan empoze edilen bir demokratikleşme, demokratik bir içerik taşımadığı için çok ciddi bir tepki yaratıyordu. Belki bir tartışma olsaydı –bilmiyorum, emin değilim; o zamanki des-

potizmin de payı var ama– daha yumuşak bir tepkimiz olurdu. Sonuçta kaldırıldı. Yanlış mı yaptılar? Aslında çok doğru yaptılar; benim şiddetle karşı çıktığım bir karardı, ama çok doğru yaptılar. Aslında çok daha erkenden yapmaları gereken bir şeydi; geç bile kalmışlardı. Olumlu yorum yapmak için çok büyük cambazlıklara gerek duyulan bir kavramdı proletarya diktatörlüğü. Bir de parti genel sekreteri Marchais'nin tüylerimi diken diken eden, "SSCB deneyimi global olarak olumludur" cümlesi vardı. Bu bir parti kongresi kararıydı.

Buna karşılık bizi son derece heyecanlandıran Solun Ortak Programı girişimi yürürlükteydi ve biz o zamanlar Sosyalist Parti'sine nazaran daha büyük bir güçtük. Bir de küçük Sol Radikaller Partisi bu ittifaka dahildi ve hem program tartışmaları seviyesinde hem de eylem seviyesinde çok hareketli bir dönem yaşıyorduk. Sendikalar 1 Mayıs yürüyüşünü ortak düzenlerdi ve Paris'te 1 Mayıs'a bir milyondan fazla katılım oluyordu.

Abdullah Onay: *Parlamenter mücadele bir araç, ama o kadar uzun bir süreç, muhtemelen o partiyi de değiştiriyor.*

– Ben FKP içinde en fazla hücre sekreterliği yaptım, öyle çok yukarı seviyelerde görevlerim olmadı; dolayısıyla oralarda ne olduğunu bilemem. Ancak 1970'lere geldiğimizde, bizim şiddetle karşı çıktığımız dogma şuydu: "Sovyetler Birliği Komünist Partisi devrimi yaptı. Sovyetler Birliği'nde devrim yapıldı ve dolayısıyla devrimin merkezi orasıdır. Biz burada devrim yapmasak da devrimin merkezi orasıdır, dolayısıyla burada yapacağımız şey Sovyetler Birliği'ndeki devrimin çıkarlarına aykırı olmamalıdır. Onun yedeği olmamalıdır, ama onun çıkarlarına aykırı olmamalıdır. O yüzden de Sovyetler Birliği eğer barış hareketini destekleyin diyorsa destekleyelim, ama Sovyetler Birliği nükleer santral kurulmasına karşı çıkmayalım diyorsa karşı çıkmayalım." gibi bir şeydi. Bu karikatür gibi gözüküyor, ama gerçektir. Buna karşı çıkıyorduk esas olarak Avrupa Komünizmi fikri çerçevesinde. Benim Türkiye Komünist Partisi ile hiç temasım olmadı. Galiba orada bu durum artık trajikomedi değil, bir vodvile dönüşmüş.

Parlamenter rejim meselesine dönersek, tabii meşruiyet kazanması, güç kazanması açısından önemli. İktidar olma arzusu var mıydı? Vardı. FKP'nin 1970 başlarında sosyalistlerle oluşturdukları solun ortak programı, iktidar olma arzusuydu; fakat hızla bundan sosyalist partisinin kazançlı çıkıp kendilerinin kaybedeceğini fark ettikleri için 1977'den itibaren frene bastılar. Biz, bundan haberi olmayan tabandaki militanlar 1978'de sosyalistlere karşı ortak program mücadelesi verirken, aslında partinin en üstünde bunu bütünüyle torpilleyen girişimlerde bulunduklarını, yıllarca sonra yayımlanan anı ve belgelerden öğrendik. Partinin ulvi çıkarlarının bütün diğer hedeflere üstün kılınması FKP'de çok yakından gördüğüm bir şeydi. "Komünistlere nazaran sosyalistler güçleniyorlarsa, solun iktidara gelmesini torpillemek meşrudur" anlayışı örneğin.

Abdullah Onay: *Haksız da çıkmadılar. Sosyalistler iktidara geldikten sonra –gerçi dünyadaki değişimlerin de çok büyük etkisi oldu bunda tabii ama– FKP de çöktü.*

Emin Alper: *FKP'nin çökmesinde Mitterrand deneyimi çok önemli değil mi? 1981-83 arasında kurdukları koalisyon. Sanki tekrar bir ulusal cephe politikası uyguladılar. Çok önemli bir dönüm noktası çünkü o. Tam kriz çıkmış, neo-liberalizm gelmek üzereyken bir alternatif model deniyorsunuz ve o çöküyor; büyük bir travma.*

– 1981'de Mitterrand seçildi ve 1983'e kadar komünistlerle koalisyon hükümeti iktidar oldu. Çok geniş çapta devletleştirmeler yaptıkları dönem. Söylediğin gibi de tamamen çöktü bu politika; iki sene içerisinde tamamen çöktü. Zaten ondan sonra bir daha FKP toparlanamadı. Aynı zamanda devlet kapitalizmi projesi de bütünüyle tarihe gömüldü.

Kerem Ünüvar: *Sen ne zaman ayrıldın?*

– Ben 1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesini protesto ettiğim için partiden atıldım. Tam atma gibi olmadı. Onlar atacaktı, ben ayrıldım.

Emin Alper: *Bu çöküşten ders çıkarabilir miyiz? Bu tam anlamıyla geleneksel solun çöküşü değildi. Parlamenter bir şekilde mücadele ederek, geniş bir koalisyona dayanarak ve çok radikal bir programla, tam da neo-liberalizme bir cevap olarak geldi.*

Kerem Ünüvar: *Ben de Emin'in sorusunun öncesine bir cümle ilave edeyim. FKP deneyimini sorma sebebim de budur aslında: Legal, iktidara aday olabilecek bir komünist partide bile –aslında deminden beri konuştuğumuz– sosyalizmin sorunlarına dair meselelerin ne kadar mündemiç olduğunu görebiliyoruz. Dolayısıyla 1981-83 arasında bunu uygulayıp çökmek, aslında bu zihniyet sorununun devamıydı değil mi?*

– Tabii. 1981-83 arasındaki çöküş, bazı şeylerin anlaşılmasını sağladı. Mesela Fransa gibi dünya ekonomisine entegre olmuş bir ekonomide sizi çevreleyen konjonktüre aykırı bir girişimde bulunursanız, şöyle bir sorunla karşılaşırsınız: Siz talep ağırlıklı bir büyüme yaparsınız; bunu desteklersiniz. Dolayısıyla sizin ülkenize ihracatta bulunanları finanse etmiş olursunuz. Diğerleri üretim ağırlıklı bir büyüme finanse ettikleri için, onlarda talep artışı olmaz; siz aynı zamanda başka ülkelerin talebini finanse etmiş olursunuz ama ihracatınız artmaz. Fransız 1981-83 deneyimi bütünüyle buna tosladı. Bundan çıkmak için kapalı ekonomiye geçmeleri gerekiyordu, ama Fransız ekonomisinin yapısı kapalı ekonomiye müsait bir yapı değildi artık. FKP'nin çok övündüğü ve sendikasının çok güçlü olduğu Renault, sırf Fransızların tüketimiyle ayakta duracak bir fabrika olmaktan çoktan çıkmıştı. Benzer biçimde uçak, elektronik, gıda sanayilerine baktığımızda, Fransa ihraç etmeden sadece kendi tüketimiyle ayakta durabilecek bir yapıda olmaktan çoktan çıkmıştı. Dolayısıyla burada, iktisadi olarak içerisinde bulunduğumuz dünyanın konjonktürüne aykırı girişimde bulunduğunuzda, bunun ters tepeceği bilgisi öğrenildi. Bunun benzerini Peru'da, 1986'da heterodoks yapısal uyum politikası adı altında Alan Garcia yaptı; IMF'in önerdiğinin neredeyse tam tersini yaptı. Yüzde bin enflasyonla üç sene içinde işi bırakmak zorunda kaldı. Dolayısıyla, öncelikle iktisadi alanda iradeciliğin yeterli olmadığını yeniden öğrendiler. İkinci olarak, da-

yandıklarını farz ettikleri sosyal tabanla gerçek sosyal tabanları arasında büyük bir uçurum olduğunu gördüler. Orta sınıflar artık toplumda egemen olmuştu. İşçi sınıfı ya da ücretliler sınıfı çok katmanlaşmıştı. Ayrıca o sınıfın, sosyalizm ideali için kemerleri sıkmaya hiçbir şekilde hazırlıklı olmadığını gördüler, çünkü bu kemer sıkma politikası gerektiriyordu aynı zamanda. Yapılan devletleştirmelerin toplum nezdinde eskisi kadar anlamı olmadığını gördüler. Üçüncü olarak da, tabii ki, Sovyetler Birliği'nin çökmesi FKP'nin etkisinin yok oluşunu hızlandırdı. Emin'in de söylediği gibi; bu başarısızlık, 1983 sonunda programa son vermek, FKP'nin iktidardan ayrılması ve ondan sonra sosyalist partisinin neo-liberal politikaları benimseyerek bir düzeltme operasyonu yapması, komünistleri büyük ölçüde toplumsal hareketlerin dışında bıraktı.

Bir de, hiçbir zaman geçmişle ilgili bir hesaplaşmaya gitmeden, özeleştiri yapmadan, hep haklı olduğunu –her seferinde yanılsan dahi– iddia ederek var olmak da zannediyorum uzun vadede mümkün değil. Bu solun çok ciddi sorunlarından birisi.

Kerem Ünüvar: *Zaten 1977'den itibaren Türkiye'de var olan sosyalist hareketin desteğini yitirmesi nedeniyle, aynı süreçte askerî darbe olmasaydı, Türkiye'deki sol hareketin başına da benzer şeyler 1980'lerin başlarında gelecekti. İktidar olmayacaktı falan filan, ama o geri çekilmeyi de dramatik bir şekilde yaşayacaktı. Orta sınıflar ve işçi sınıfı yine desteğini çekmiş olacaktı, çünkü dünyada bir dalgaya oturuyor bu reaksiyonlar.*

– Türkiye'de 1979 krizi, bütün bunları hazırlamıştı.

Kerem Ünüvar: *12 Eylül, demokratik hakların ihlali anlamında Türkiye'deki süreci tamamen değiştiriyor olabilir belki, ama iktisadi açıdan değiştirmiyor yaşananlar.*

– *Birikim*'deki makalede bahsettiğim üçüncü şok, tam da bu şok; artık toplumda değişimin yegane taşıyıcısı, yegane sözcüsü olmamaya başlamak. FKP 1980'lerden sonra hızla değişimin değil, değişmemenin sözcüsü olmaya başladı. Statü kaybına maruz kalan, refah seviyesini koruma endişesine kapılan, sos-

yal devletin girdiği kriz nedeniyle geleceği ile ilgili karamsarlaşan ve mesleklerine olan toplumsal ihtiyacın ortadan kalkması nedeniyle bir toplumsal yarar ifade etmemeye başlayan kesimlerin eskiyle olan bağının, eskiyi koruma arzusunun ifadesi haline geldi. Diğer yandan belli bir statü kaybı yaşayan bir sınıf var. Eğer bu sınıfın üyeleri hâlâ siyasal olarak biraz bilinçliyse Komünist Partisi'nde kalıyor; ama siyasal bilinç bulanıklığı yaşıyorsa ya da Komünist Partisi onun beklediği toplumsallaşmayı artık sağlamıyorsa, hızla aşırı sağa oy vermeye başlıyor. Komünist Partisi'nden, seçmen bazında –hatta az bile olsa üye bazında da– aşırı sağdaki Le Pen'in partisine önemli bir kitle kaydı. Bu kayışı 1980'lerin ilk yarısından 1990'ların sonuna kadar bütün siyaset sosyologları kabul ediyor; ben de gözlerimle gördüm.

Sol ve değişim ya da değişime direnme

Kıvanç Koçak: *Uçlar da dahil olmak üzere bir muhafazakârlaşma var.*

– Kaybolanı korumak iddiasını taşıyorsanız ve çok siyasi bir bilinciniz varsa, bu kaybolanı korumayı bir sosyalizm ütopyası üzerinden yaparsınız. Ama sosyalizm ütopyası kaybolduğunda, özünde iki tarafın da söylediği aynı şeydir; siz değişime direnme hareketi olmuşsunuzdur. Değişim mutlak olarak iyidir demek yanlıştır, her değişim iyi bir şey değildir. Ancak siyasi görüşünüzü sadece değişime direnmek üzerine oluşturduğunuz andan itibaren muhafazakâr bir savrulmaya gidersiniz. Bu tepkisel bir muhafazakârlık olduğunda, örneğin göçmenleri yaşadığınız statü kaybının sorumlusu olarak gören –göçmen tarım işçilerine veya Selendi'deki Romanlara karşı olduğu gibi– milliyetçi, faşizan bir savrulma ortaya çıkar. 1930 başlarında Almanya'da, Nazilere; bugünün Rusya'sının faşizan milliyetçilerine; Fransa'da Le Pen'in partisine komünist partilerden bu denli seçmen kayışı olması, aslında o kişilerin bir önceki siyasallaşmalarının sorunlu olduğuna da bir işarettir.

Kıvanç Koçak: *Orada çünkü, artık siyasetten bağımsız olarak, çok hayvani dürtülerle var olanı korumaya ve mevcut olanı, elindekini kaptırmamaya yönelik bir durum var.*

Kerem Ünüvar: *Benzer bir durumun Türkiye'deki sosyalist hareket bağlamında da geçerli olabileceğini konuştuk az önce. Peki Türkiye sosyalist hareketi, gerçekten dersini çıkarttı mı, bunu doğru algıladı mı? Şu anda yaşadığı dönem içerisinde mesela kendi kelimelerinin altını doldurabiliyor mu, bunların bir karşılığı var mı?*

– Dünya solunun yaşadığı şoklardan biri –az önce bahsettiğimiz gibi– devrim fikrinin, hikmetinden sual olunmaz bir üstünlüğe sahip olmaktan çıkması; devrimin aynı zamanda çok büyük hatalara, tarifsiz acılara, yüz kızartıcı işlere neden olacak bir iktidar yaratabileceğini biliyor olmamızdır. Dolayısıyla devrim, o anlamda doğal bir üstünlük taşıyan bir şey olmaktan çıktı. Aslında devrim kavramından değişim kavramına geçerken bunu belirtmek istiyorum. Biz devrime çok büyük anlamlar atfettik ama unutmamak gerekir ki nasyonal sosyalistler de yaptıklarını bir devrim olarak tanımlıyorlardı. Dolayısıyla devrimi biz sosyalistlerin/komünistlerin tekelinde bir şey gibi görüyorduk, ama aslında burjuva toplumuna karşı nasyonal sosyalist veya faşist tepkinin de kendini devrim olarak ifade ettiğini çok dikkate almadık. Zaten bu nedenden dolayı da yörüngesi şaşmış komünistler hızla kızıl devrimden kahverengi devrime savrulabildiler (20. yüzyılın ifadesiyle kızıl devrim komünist devrimi, kahverengi devrim faşist devrimi ifade ederdi). Bu durum, Almanya için geçerli olduğu gibi İtalya için de geçerli; daha sınırlı boyutlarda Fransa ve hatta İskandinav ülkeleri için de geçerli.

1970 sonrasında dünyada sol, üçüncü bir şok daha yaşadı. Sol, değişim arzusunun tekelini, değişimin doğal adresi olma niteliğini yitirdi. İşçiler 1970 sonrasında yaşanan neo-liberal şokun yok etmeye başladığı sosyal devlete yapışmaya ve değişim yerine değişmemeyi savunmaya başladılar. Bir çeşit muhafazakârlıktı aynı zamanda bu. Diğer yandan bütün dünyada –kendini İngiltere özelinde muhafazakâr karşı devrim olarak tanımlayan Thatche-

Liberaller ve özellikle yeni muhafazakârlar belki soldan daha fazla değişim sözünü ediyorlar, değişim fikrini sahipleniyorlar, değişimi savunuyorlar. Dolayısıyla değişim konusunda da, o güne kadar toplumun değişiminin doğal sözcüsü, adresi olma tekelini elinde tutan bir soldan, değişimin arzulanamayacak bir değişim olabileceği fikrine sahip olmuş, esas olarak tepkici ve kaçınılmaz olarak muhafazakârlaşmış bir sola geçtik. Değişim konusunda kendisine rakip olan başka değişimci güçlerle rekabet etmek zorunda olan bir sola geçtik. Ayrıca çevre felaketleri, yaşadığımız büyük iç savaşlar, kitlesel kıyımlar çerçevesinde değişimin her zaman insanlık açısından iyi sonuçlar vermeyeceği bilgisine vakıf bir sola geçtik. Bu üçünü yan yana aldığımızda sol, hem değişim konusunda başkaları ona rakip olduğu için, hem neo-liberal değişim solun iyi, güzel ve arzulanılır olanının yerine bir alternatif vaat ettiği için ve üçüncü olarak, solun kendisinin değişim adına yaptığı bazı girişimlerin sonuçta arzulanır şeyler yaratmadığını bildiği için, değişim konusunda tutuklaştı. Bu iyi bir şey bir cephesiyle. Değişim, kendinden menkul bir iyiye tekabül etmiyor; solun böyle histerik, "değişim için değişim" anlayışına tepki duyması iyi bir şey. Değişimin tasarlanmış, arzulanmış bir süreç olarak, bilinçli bir biçimde içinde yer alınan bir süreç olarak görülmeye başlanması belki sol açısından bir ergenlik aşaması, fakat doğal olarak değişimin yegâne adresi sol değil artık.

rizm– aynı zamanda bu muhafazakâr karşı devrimi, değişim arzusunun, değişim beklentisinin bayrağı haline dönüştürebildi. Ve biz 1980'lerden beri dünyada değişim dediğimiz zaman akla sadece solun gelmediği bir dünyada yaşıyoruz. 12 Eylül darbesi sonrasında Turgut Özal tam bunun ifadesidir. Darbe olmasaydı da o veya bir benzeri bunun ifadesi olacaktı.

Türkiye solu, bu şoku tam da neo-liberal dalgada yaşadı. Çünkü 1980'e kadar Türkiye'de değişim söyleminin bayrağını tutan, değişim dendiğinde kendini doğal olarak bu konuda öncü, lider, taşıyıcı olarak gören bir sol vardı. Bu sol, 1980 darbesi sonrasında, darbenin dağıttığı dünyada belini toparlayamayıp dağılmıştı. Bir de neo-liberal bir değişim dalgası geldiği için değişimcilik rüzgârını, değişimcilik statüsünü liberalizme, Özal'a kaptırdı. O günden beri bu bayrağı geri almakta zorluk çekiyor. Bir ikincisi, sol, değişimcilik fikrini, idealini Türkiye koşullarında kendisine ait gibi görüyordu ama aslında Kemalizme büyük ölçüde teslim olduğu alandı bu. Sol,

Türkiye'de değişimi bütünüyle Kemalist gelenekten devşirdiği anlayışla benimsemişti. Yani pozitivist, ilerlemeci, halkın cahil olduğu için değişimin "halka rağmen" yapılmasında bir sakınca görmeyen, gizli hatta zaman zaman açık milliyetçi, değişimi bir tür Kurtuluş Savaşı mücadelesinin uzantısı olarak gören, bir topyekûn mobilizasyon fikrinin hâkim olduğu bir anlayış bu. Türkiye'de 1930'larda yeni bir kuşak geliyordu. Bu yeni kuşak, eski kuşağın yerini almak istiyordu ve o büyük heyecan, hakikaten takdir edilmesi gereken bir heyecandır. Öğretmenlerin heyecanı, "Toplumu değiştireceğiz, insanları okur-yazar yapacağız, toplumu biz değiştireceğiz" heyecanı, fes yerine şapka giymenin heyecanı vs. Bunlar bir şekilde topluma empoze edilen ama aynı zamanda bir değişim, modernleşme, "zincirlerinden kurtulma" heyecanı yaratan girişimlerdi. Ama bu heyecanlar daha sonra giderek muhafazakârlaştı, çünkü kendisini yenileme imkânı olmayan heyecanlardı bunlar. Kendisini yeni simgelerle üretme imkânı neredeyse yoktu.

Kerem Ünüvar: *Aslında neredeyse İkinci Dünya Savaşı'na gelmeden önce de o heyecan tükenmeye başlamıştı.*

Kıvanç Koçak: *O arada 1920'lerden 1960'lara atladık. Arada kırk yıllık bir dönem var yaklaşık olarak. Peki, o dönemde gerçek anlamda solun; kendini Kemalizmden ayıran, var eden solun durumu ne âlemde?*

– Türkiye'de yok öyle bir şey. TKP geleneğine baktığımız zaman, son derece Kemalist, Kürt sorununa baktığımız zaman milliyetçi. Kemalist hegemonyadan kurtulamamış. Kurtulabilir miydi çok emin de değilim zaten.

Kıvanç Koçak: *Peki, bu kadar Kemalizmle iç içe geçmiş olmasının sebebi ne?*

Abdullah Onay: *Diğer yandan solun bir toplumsal hareket haline dönüşmeye başladığı 1960'lı yıllarda –bunu bir süreç olarak mı görmek gerekir, ayrı bir konu– bu defoları çok fazla görünmüyordu. Toplumun dinamiklerini biraz daha fazla yakalamıştı. Belki '70'lerin sonuna doğru değişime ayak uyduramama gibi bir du-*

rum ortaya çıktı diyebilir miyiz? Ya da böyle iki farklı eğilim var mıydı solun içerisinde?

– Önce bu soruya bakalım, sonra Kıvanç'ın sorusuna geleceğim. 1960'larda sol, Türkiye toplumunun gelecekle ilgili en iyimser olduğu dönemin dinamizmini yakaladı. 1960'lar Türkiye'nin gerçekten gelecekle ilgili algılarının en iyimser olduğu dönemdir. En iyimser olduğu yerde değişimin taşıyıcısı olarak sol, o toplumsal nüfus patlamasının, kırdan kente göçün, o sosyolojik değişimin taşıyıcısı olarak bir yankı uyandırabiliyordu. Ama geleceğe yönelik de gerçekten iyimserdi. Toplum iyimserdi ve sol da o iyimserliği taşıyordu. Ne kadar sefalet edebiyatı yapıyor gözükse de aslında sol, o iyimserliğin üzerinden –gelecek endişesini çok büyük ölçüde taşımadan– anti-emperyalist mücadele lafını edebiliyordu. Geleceğin kendi ellerinde olduğuna inanan genç bir kuşaktı o sol kesim. 1960 darbesi yapılmış, 1961 Anayasası solun bütünüyle benimsediği bir anayasa olmuştu ve sonra bunun daha ötesinin olacağına dair inançla hareket ediyordu. 1961 Anayasası'nın nasıl yapıldığını, 1960 darbesinin nasıl bir Türkiye dizayn ettiğini hiçbir şekilde sorgulamıyordu.

Kerem Ünüvar: *Milli Güvenlik Kurulu'nun girdiğini fark etmiyordu.*

– Böyle bir sorunu yoktu. 1960 öncesinde ise Türkiye'de sol milliyetçiydi. Neden milliyetçiydi dersek, orada Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki o büyük nüfus kopuşunun etkili olduğu kanaatindeyim. Türkiye'nin solu, Osmanlı toplumunun nüfus yapısından, 1912 ile 1924 arasında yaşanan sosyolojik kompozisyonundan kopuş ve nüfus değişikliğinden dolayı kendisine devletten başka tutunacak dal bulamamıştır. Yani Selanik'te sendikalı işçi olan bir Müslüman, –ki mübadillerin ezici çoğunluğu çiftçiydi– Türkiye'ye geldiğinde aynı sendikayı bulamadığı gibi, aynı sınıf ilişkilerini de bulamadığı için kendini himaye altına almış olan devlete ait hissetti. Türkiye'de 1920'lerde, 1930'larda devlet merkezli bir solculuk gelişti. Yeni sanayi işçileri ülkeyi terk eden, tehcir edilen veya mübade-

leye maruz kalan Müslüman olmayan işçilerin yerini alıyorlardı. Tabii Kemalizmin cumhuriyet sonrasında "İstiklal Savaşı bitmedi" inancı etrafında oluşturduğu mobilizasyonun da çok büyük etkisi var bunda. Aynı Kore'de olduğu gibi, bir sürekli toplumsal mobilizasyon yöntemiyle devletin etrafında toplumun kenetlenmesini sağlama operasyonuydu Kemalizm ve sol üzerinde büyük ölçüde hegemonikti. Sol var mıydı derseniz, sol olabilirdi ama dediğim o kopuş olmasaydı. O kopuş, sola bir toplumsal taban oluşturmak olanağı vermedi. O toplumsal taban çok sonraları, ikinci kuşaklarda 1950'lerden sonra 1960'lardan sonra oluşmaya başladı. Başka türlü 1940'larda Türkiye'deki sanayi işçilerinin milliyetçiliğini anlayamayız; çok ciddi bir milliyetçilik egemendir sanayi işçilerinde 1940'larda. 1950'lere geldiğimizde Türk-İş hâlâ koyu milliyetçidir. Emin daha iyi bilir, 1950'lerin ortasından itibaren solun siyasallaşmasında Kıbrıs Türk'tür Derneği'nin girişimleri, Milliyetçiler Derneği'nin girişimleri son derece belirleyici olmuştu. Tan matbaası baskınına katılanların bir kısmı sonra solun önde gelen isimleri oldular. Sol, kapitalizme değil, emperyalizme, Amerikan emperyalizmine karşı bir mobilizasyonun aktif unsuru olarak kendini var etti. Solun bu gelenekten asıl kopuşu 1971'den sonradır Solun Kemalizmden emperyalizme karşı mücadelede Orduyla ve devletle kol kola olmaktan kıvanç duymasına son verdiği dönem 1971 darbesi sonrasıdır.

Abdullah Onay: *Yani o darbe bir tür bilinçlenme mi sağladı yoksa o sırada başka birtakım aktörler de mi devreye girdi? Çünkü Kürt hareketi başladı.*

– Bir kere bir bilinçlenme sağladı. Kürt hareketi vardı evvelden de. TİP'te vardı Kürt hareketi, bağımsız olarak da DDKO kurulmuştu. Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi vardı. Kürtler sol hareketler içinde yer alıyorlardı ama paralel bir Kürt örgütlenmesine de hep önem veriyorlardı. 1971 darbesi bence gerçek anlamda bir kopuştu çünkü sol, bu Kemalist çevrenin, güçlerin, o çok eleştirdiği Amerikan emperyalizmiyle nasıl eklemlenebildiğini, kendisini ezerken aynı zamanda nasıl faşist

çevreleri ön plana sürebildiğini, irtica lafını ederken diğer taraftan MHP'lilerin komando kamplarında sadece komando eğitimi verilmediğini aynı zamanda çok ciddi bir dinî boyutu olduğunu gördü. Bunların "Kemalist devlet" tarfından nasıl desteklendiğini gördü 1960'larda, 1970'lerde. Bütün bunları gördükten sonra zannediyorum 1971'den itibaren sol, Kemalizmle olan ilişkisini sorgulamaya başladı. Örneğin İbrahim Kaypakkaya'nın çıkıp "Kemalizm faşizmdir" iddiasını 1966'da değil de, 1971 sonrasında dile getirmesi rastlantı değil gibi geliyor bana.

Kıvanç Koçak: *Zaten mesela Deniz Gezmiş sürecine falan da baktığımızda bu gençlerin Kemalizme her zaman belli bir saygısı, sevgisi olduğunu da görebiliriz.*

– Tabii, bir ara Bursa Nutku solun ilmihali gibi olmuştu neredeyse.

Abdullah Onay: *O kopuştan sonra tekrar 2000'lerde geriye dönüş...*

– Kopuştan sonra Türkiye'de sol, zannediyorum 1970'lerde kendi içerisinde arayış açısından en zengin olduğu dönemi yaşadı. Eylemlerinden değil, arayıştan bahsediyorum. Bir telaş içinde arayıştı bu. Sağcılara karşı, faşistlere karşı, komandolara karşı hayat mücadelesi vermek için silahlı mücadeleye girilmişti belki. Silahlı mücadele fetişizmi vardı elbette ama bütün bunlar aynı zamanda bir sorgulamaydı. Yani kendisinin devletin bir uzantısı, kötü evladı, devletin hem tokatladığı hem de halkın karşısında devletin yanında yer alan yaramaz çocuk konumundan çıkma mücadelesiydi. Ergenleşme mücadelesiydi. Kendine bir yol bulma mücadelesiydi. Bunun toplumsal tabanını el yordamıyla buldu. İşçi sınıfı içerisinde bulmaya çalıştı; oradaki milliyetçi unsurlar bunun olmasını engellediler. Şöyle bir şey tabii ki sol açısından büyük bir sorun: Dünyada çoğunlukla kamu sendikaları solcuların daha güçlü olduğu, özel sektör sendikaları daha fazla sağcıların güçlü olduğu yerlerdir. Bizde tam tersi yaşandı. Kamu sektöründe hep Türk-İş hâkim oldu. DİSK çok az girebildi kamu iktisadi teşebbüslerine. Burada

devletin işçi sınıfı vardı. Dolayısıyla devletin işçi sınıfının olduğu yerde, solun doğal olarak bir işçi tabanını oluşturması çok daha zordu. Daha marjinal kalmak durumundaydı ve kendine başka tabanlar bulmak zorunda kaldı. Kimisi o yüzden köylülüğe yönelmeyi tercih etti. Kimisi bunu bir öncü gençlik mücadelesi adı altında, bir tür Fococu stratejiye tahvil etti.

Burada solun doğal alanında toplumsallaşması açısından Kemalizmin bıraktığı mirasın engelleyici boyutunu açık bir biçimde görüyoruz. Bu bir gençlik hareketi olarak dile geldi. 1970'lerde solcu gençler "Biz artık Türkiye'yi, bu toplumu değiştirmeye, yönetmeye adayız" iddiasını açık biçimde taşıyorlardı. Bunu çok dile getirmiyoruz ama çok anlamlı olması gerek; bugün dahi sol örgütlerin, 1970'lerin sol örgütlerinin fetişleştirdiği, haklı veya haksız nedenlerle ilahlaştırdığı sol liderlere bakalım – ölmüş olanlardan bahsediyorum tabii: öldüklerinde en yaşlısı yirmi altı, yirmi yedi yaşında, çoğu yirmi iki, yirmi üç yaşında insanlar.

Kıvanç Koçak: *Mahir Çayan* Kesintisiz Devrim'*i yazdığında 22 yaşında.*

– Böyle bir şeyi bugün tahayyül edemiyoruz. Çünkü o zaman hakikaten bir kuşak kopuşu yaşandı. Sadece Türkiye'ye özgü değil, Avrupa'da, Batı dünyasında da olan bir kuşak kopuşu bu. Ve 1980 darbesi olmasaydı, Türkiye solu o çatışmaların içinde, eğer bir istikrar, bir çıkış bulabilseydi, 1980 darbesi olmadan normalleşme sağlanabilseydi, Türkiye solunun o bütün radikal unsurları büyük ihtimalle 1980'lerin, 1990'ların sosyal demokrat, sosyalist parti yöneticileri, liderleri olacaklardı. Türkiye solunun bir de böyle bir kuşak kopuşu sorunu var; kadro kopuş sorunu var. Kuşak olarak çok büyük yetişmiş kadro boşlukları olan bir soldan bahsediyoruz.

Sol mücadeleden geriye ne kaldı?

Kıvanç Koçak: *1960'a kadar zaten bir şey yok, ondan sonra da 10 senede bir sürekli...*

– Biçilen, tırpanlanan kuşaklardan bahsediyoruz. Dolayısıyla siyasal mücadelede edinilen birikimin devredilememesi söz konusu. Avrupa'da 1968'in siyasette devam eden liderlerine bakalım, çoğu Yeşiller Partisi'nden, Sosyal Demokrat Parti'den, Sol Parti'den ya sendika başkanı oldular ya milletvekili oldular ya da bakan oldular. Çok küçük bir kısmı aşırı sol hareketler içinde kaldı. Biz ise Türkiye'de solun kadrolar itibariyle her seferinde sıfırdan başlamasının yükünü çekiyoruz. Her seferinde büyük ölçüde sıfırdan başlayan, sıfırdan başlamadığı zaman da elinde miras olarak büyük ölçüde Kemalizmden tevarüs eden uzun soluklu bir tarihi var solun. Şimdi Dev-Yol kalkıp "Fatsa deneyimi" dediğinde, bir tek Fatsa deneyimini çıkartıyoruz. Birkaç tane daha deneyim çıkartırız en fazla. Daha kadim bir deneyim, daha uzun soluklu bir deneyim dediğimiz zaman 1960'ların ilk yarısındaki solculuk akla geliyor. Örneğin NATO'ya karşı yürüyüş, 6. Filo askerlerinin denize dökülmesi. Çok solcu bir davranış mıydı, MHP'liler bunu yapamazlar mıydı diye düşünüyoruz. Bugünün MHP'lileri yapardı, o günün MHP'lileri yapmazlardı. Çünkü o günün MHP'lileri Amerikancıydılar. Ama bugünün MHP'lileri rahatlıkla yapabilirler. Dolayısıyla bugünün MHP'lilerin yapabileceği bir şeyi o gün solcular yaptıysa bunun gerçekten sol olup olmadığını durup düşünmemiz lazım. Amerikan 6. Filosu'nun birkaç gemisinin bizim limanımızı ziyaret etmesinde özellikle sevinilecek bir şey yok ama o askerlerin denize dökülecek kadar da işgal gücü falan olduklarını tasarlamak biraz hayal mahsulü değil mi?

Emin Alper: *Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine engel olan filo aynı zamanda.*

– Tabii, işin bu yanını dikkate alınca ortaya çıkan sonuç daha da anlamlı.

Abdullah Onay: *'68 kuşağı, kendisinden önceki geleneği bir şekilde, şöyle ya da böyle biraz kenara iterek o pozisyona geldi. Böyle bir dinamiğin, böyle bir kuşağın çıkmamasının nedeni nedir sence? Bir de aklıma gelen şöyle bir şey var: sol toplumsal hare-*

ket olarak yok, siyaset olarak ortada yok ama solun hâlâ Türkiye'de medyada dikkate değer bir varlığı var. Medyada, fikrî faaliyetin ağır bastığı sektörlerde hâlâ etkili. Bu bir yanılsama da yaratıyor mu? Böyle sanki o söylediğimiz kuşak etkinliğinin sürmesini mi sağlıyor?

– Biraz öyle. Medyadaki çoğu insan biraz geçmiş solculuklarının anısına böyle davranıyor. Biraz kefaret öder gibi.

Kerem Ünüvar: *Burada şöyle bir sorun yok mu? '68 hareketi kendinden öncekileri bir kenara itebildi ama bir taraftan da hâlâ bir önceki kuşakların, Mihri Belli gibi isimlerin etkisinden de kurtulamadı. Bunların hepsini bir tarafa koyalım. Sürekliliği olan bir parti yok. Sürekliliği olan bir iş yok. Dolayısıyla işin etrafında "idari devri" devam ettirecek kuşak yetişmiyor. Belki en büyük aktarım problemi burada. Sendikalara baktığınızda, sendikal mücadele çok başka bir alan. Bir deneyim aktarımıyla sürdürülmesi çok kolay değil. Daha çok fabrika merkezli, iş yeri merkezli örgütlenmeyle yapabilirsiniz bunu ve burada devredeceğiniz şey sendikacı kuşaklar yetiştirmek olabilir. Ama solun toplumsal hegemonyası dediğimizde, bunu daha iş üzerinden görebilmeliydik. Mesela bir belediyecilik anlayışı olabilirdi. Üniversitelerde bir öğrenci derneğinin veya sendikasının devamlılığı sağlanabilirdi ve üniversitelerde bu devam edebilirdi. Dolayısıyla hayatla bağı olmayan, damarları, sinirleri, sinir uçları mevcut olmayan bir hareketin kendini o pozisyonda görmesi bir taraftan da zaten sürekli travma yenilenmesine sebep olmuyor mu?*

Kıvanç Koçak: *Ben de şöyle bir şey ekleyeyim. Mesela bu anlamda bugünkü İslamcı siyasetin başarısı tam da Kerem'in söylediği şey değil mi? Devamlılığın sağlanması. Belediyecilik geleneği diye bir şey var otuz seneden beri devam eden.*

Kerem Ünüvar: *Vakıfçılık diye bir şey var.*

Emin Alper: *Okul kurma diye bir şey var.*

– Solun sürekliliği olan kurumları, bir tek, solun kontrol ettiği sendikalar olabildi. Onlar da hızla güç kaybettikleri için, genel olarak güç kaybeden bir alanda oldukları için sol yitme, yitirme, kaybetme sendromu yaşadı. Bu yitme, yitirme, kaybet-

me sendromunun hâkim olduğu yerde geleceğe güvenle bakan, kendisine güvenen, dolayısıyla toplumsal çatışmalarda sadece komployа, sadece gizil güçlere önem atfetmeyen bir tavır almakta zorlanırsınız. Çünkü yenilginin nedenini kendinizde görmüyorsanız, kaybetmenin nedenini kendinizde görmek istemiyorsanız –ki insanlar doğal olarak görmek istemezler bunu– o zaman başka doğaüstü güçlerde görmek zorundasınız. Komplocu olmak zorundasınız. Çünkü öbür türlü sizi yenen karşınızdadır ve o yenene teslim olduğunuzu kabul etmeniz gerekir. Bunu kabul etmek zordur. Solun bu gizli güçlere, komplocu teorilere, yurtdışından bu işlerin örgütlendiğine, her taşın altında emperyalizmin elini aramaya savrulması ve sürekli Türkiye içinde ve dışında kendisine yönelik felaketlerin tasarlayıcısı güçlerin olduğu inancına savrulması aslında büyük ölçüde bu özgüven kaybından kaynaklanıyor. Dediğin gibi solun uzun vadede kendini var eden hemen hemen hiçbir kurumu yok. O kadar yok ki, bunu uzun vadede sürdürme iradesini göstermek isteyenlere de sol örgütler çeşitli nedenlerle önem vermediği için, hep büyük siyasete, yani bir düğmeye basınca her şeyin gerçekleşeceği o mucizevî ana her şeyi indirgedikleri için kendisini fiilen siyasal alandan dışlıyor. Bunun en açık örneğini ÖDP'de gördük. Deprem sonrasında Dayanışma Gönüllüleri diye bir girişim olmuştu. Bu Dayanışma Gönüllüleri solun o güne kadar sahip olmadığı bir vakıf örneğine dönüşebilirdi. Yardıma ihtiyacı olanlara, onların onurlarını kırmadan el uzatma ağının nüvesi olabilirdi. Sosyalist bir dayanışma kavramını somutlaştırmanın aracı olurdu. Bugün AKP'nin, muhafazakârların yüzlerce dayanışma teşkilatı var. Dayanışma lafını ağzımızdan düşürmüyoruz, bir tane dayanışmayı somutlaştıracak teşkilatımız yok.

Kerem Ünüvar: *Tek bir tane öğrenci yurdu açamıyorsunuz, herhangi bir kentte.*

– Kemalistler bunun önemini 1990'larda anlamaya başladılar, ÇYDD gibi kuruluşlar ortaya çıktı. Solun bir tane yok böyle bir kuruluşu. İHD aynı şey değil. Bu sadece güçsüzlükten kay-

naklanmıyor. Var olanı torpilledik. Dayanışma Gönüllüleri'nde çalışan arkadaşlar ÖDP içerisinde küstürüldüler, dışlandılar ve bir kısmı bıraktı bu işi. Hâlâ Zap Köprüsü anısıyla avunuyoruz.

Abdullah Onay: *Bu yine o kuşak hegemonyasıyla ilgili olabilir mi, çünkü onların alışageldikleri bir şey var? Burada mesela hâlâ silahlı mücadeleyle, şiddetle hesaplaşılmış değil. Özeleştiri yapılmadı. Partinin adında dayanışma var, özgürlük var, demokrasiden bahsediliyor ama hâlâ o aynı semboller de kullanılabiliyor. Şimdi haliyle o kuşak da kendi iktidarını korumak istiyor. Başka mücadele şekilleri bir şekilde "engellenerek" de o alışılagelen rutinin rahatlığı içerisinde sürdürülüyor olabilir mi?*

– Geçmişteki deneyimlerin sürekli yüceltilmesinden, bu deneyimlerle ilgili özeleştiri yapılmamasından bahsetmiştik –sen silahlı devrim olarak bahsettin–, bunu daha da genişletebiliriz.. Kendini öncü olarak tasarlamak, öğreten olarak görmek, öğretici, öğretmen konumunu kendine atfetmek, topluma hep üst seviyeden bakmayı, o seviyeden konuşmayı kaçınılmaz kılar. Bu ise her şeyi gören ve bilen olmak demektir. Kendisi dışındakileri daha reşit olmamış, güdülecek insanlar olarak görmek demektir. Toplumsal yaşamın ortak bilgisinin herkes tarafından üretilebileceğini, bu bilgiye herkesin vakıf olabileceğini reddetmektir ki işte burada eşitlik ilkesinden uzaklaşır. İlginç olan sol marjinalleştikçe her konuda kesinlik içeren bir bilgi ve analize sahip olma, daha doğrusu böyle görünme eğilimi artar.

Özeleştiriden öteye, gerçek bir samimi değerlendirmeye ihtiyaç var. Adalet ve Kalkınma Partisi'ni veya Tayyip Erdoğan'ı çok eleştiriyoruz. Geçmişte siyasi İslamı savunurken, "Şeriat gelecek, bu dünya değişecek" derken şimdi "Değiştik" diyorlar, "fakat ne konuda değiştiğini açıkça ifade etmiyor, geride bıraktığı ile ilgili bir hesaplaşması yok" diyoruz, "samimi değil" diyoruz. Samimi olup olmadıklarını bilemeyiz ama geri kalanı büyük ölçüde doğru eleştiriler. Ne var ki solcular da aynı ölçüde samimi değiller. Silahlı devrimin olmazsa olmaz bir gereklilik olduğunu söyleyen onlarca, yüzlerce arkadaşımız bu-

gün belki onu savunmuyorlar ama geçmişte onu savundukları dönemde yaptıkları işlerle ilgili ciddi bir hesaplaşma, samimi bir değerlendirme bile yapmıyorlar. Hatta o dönem gerekliydi diyor çoğu. Yani silahlı mücadele ve devrimci şiddet politikalarının şimdi yanlış olduğunu düşünse bile, bunun geriye dönük eleştirisini yapmıyor. 1970'de, devrimin yolu silahlı mücadelden geçer inancının arkasında yatan dış ve nesnel etmenleri değil, o kişileri böyle bir düşünceye sürükleyen öznel etmenleri sorgulamıyoruz. Solun kendi tarihiyle ilgili ciddi bir eksikliği var, bunu sol da biliyor. Hepimiz, farklı siyasal parti, hareket veya gruplarda olan arkadaşlarımızın hepsi, solun özünde söylediğiyle düşündüğü arasında bir mesafe olduğunu biliyor. Düşündüğünü söylemediğini, söylediğini düşünmediğini görüyoruz. Dolayısıyla solun kendisini yenilemesi için önce söylediğini düşünmesi, düşündüğünü söylemesi gerekiyor. Kendimizle ilgili değerlendirmeyi bir mazoşizm veya günah çıkarma seansı için değil, bundan sonrasında böyle olunmamasını sağlamak için yapmak zorundayız. Kendi saplantılarımızdan kurtulmak zorundayız.

Abdullah Onay: *Bu gündelik hayat alışkanlıkları için de geçerli mi? Mesela artık toplum değiştiği için cinsellik konusunda eskisi gibi yaşamıyor insanlar ama, hiç kimse bunun hakkında konuşmak istemiyor. Bahsi geçtiğinde yine eski alışkanlıklar havasında dile getiriliyor; resmî görüşte başka, kendi arasında konuştuğu zaman başka bir şey oluyor.*

Murat Bozluolcay: *Bence bütün bir sol adına bunu konuşmak doğru değil. Yani bir nesil üzerinden bunu kurmak doğru değil. Sonuçta bunu yapmayanlar var ve onlar da gayet meşru bir biçimde sol içerisindeler.*

– Aslında o alanda da bir değişim yaşanıyor, fakat solun eski kuşaklarının yaşadıklarının onlara verdiği bir ağırlık var ve zannediyorum yeni kuşaklar onun altında eziliyor. Ayrıca yaşanmış mağduriyetin ağırlığı da bugünkü davranışlara, düşünme tarzına damgasını vuruyor.

Kültürel hegemonyanın kaybı

Murat Bozluolcay: *Bir de onunla çok alâkalı bir biçimde o ağırlığın altında kalmamak adına, hem de değişimin tek unsurunun sol olmadığı düşüncesine dayanarak, bunu sol dışı bir şekilde, mutlaka bütün bir siyasi bir görüş olarak değil ama toplumsal hareketler içerisinde sürdürmeyi yeğlemek çok daha kolay. Yani bir kimlik siyaseti işte, daha atomize bir şekilde bunu sürdürmeyi tercih etmek çok daha kolay bulunuyor. O yüzden az önce aslında bunu sormak istemiştim; sola dışarıdan bakınca, onun dışında olunduğunda, sol neden hâlâ cazip olsun? Böyle bir kültürel ağırlığın altına girmek yerine belirli bir kültürel miras edinmeden bunu sürdürmeyi yeğleyebiliyor insanlar.*

Abdullah Onay: *Aslında rakip de olmaması etkili olabilir mi burada? Mesela Fransa'yla mukayese edersen, Fransa'da böyle midir? Burada dikkat çeken İslam, ciddi bir toplumsal hareket olmasına, iktidara gelmesine rağmen böyle bir kültürel hegemonyayı tehdit edemedi hâlâ. TV kanalı kuruyor çalışacak solcu bulmak zorunda. Mesela bunu biraz liberaller yapmaya başladı.* Taraf *gazetesi nefreti biraz bununla ilgili olabilir mi?*

– Evet, biraz onunla alâkalı. Kültürel hegemonyayı kırma konusunda *Taraf* daha başarılı İslamcılardan. Bu tabii ki Türkiye'de sadece İslamcıların değil, genel olarak sağın makûs talihi. Sağ düşün dünyası çok sınırlı sayıda yaratıcı, toplumu çarparak etkileyecek kültürel figürler çıkartabildi. Çıkartabildi tabii ama çok sınırlı sayıdaydı bunlar. Solda bu kapasite yakın tarihe kadar çok daha güçlü biçimde var oldu. Bunun nedeni biraz belki solun kendisini daha muhalif görmesinden kaynaklanıyor, toplumu sorgulamakta kendini daha az sınırlamasından kaynaklanıyor. Belki solun düşün dünyası o sorgulamayı daha fazla ön plana çıkardığı için, düşün planında gelişimi daha sorgulayıcı, daha yaratıcı oluyor. Özellikle solun bu kültürel hegemonyaya yaklaşan bir durumu yalnız kısa bir zaman aralığında elde ettiğini belirtmek gerekir. Bu aralık, 1960'ların ortasından 12 Eylül darbesine kadar gider. Daha öncesinde solun değil, Kemalist düşünün hegemonyası vardır. 1980'ler-

den sonra ise sağ ve muhafazakâr düşün dünyasının göreli hegemonyası başladı.

Fakat Türkiye'de hâlâ solun eskisine nazaran azalmakla beraber bir kültürel hegemonyası söz konusu ama eskiye nazaran hızla azalan bir kültürel hegemonyadan bahsediyoruz. Muhafazakâr dünyadan giderek daha fazla iddialı ve kaliteli düşün insanları çıkmaya başladı. Ne var ki, Türkiye'deki dinî düşüncenin kalıplarını kıramadıkları için bir noktadan sonra hâlâ çoğu tutuklaşıyor. Medyadaki göreli kültür hegemonyasının devam etmesinin bir nedeni, medyada bulunan belirli bir yaşın üzerindeki, geçmişte solda bulunmuş insanların kendi geçmişlerine kefaret ödemek için sola alan açmaları olarak görüyorum. Sol düşünce kendini yenileyip yeni bir hamle yapmazsa on-onbeş yıl sonra bu da kalmayacak.

Kıvanç Koçak: *Bana şunu da söyleyebiliriz gibi geliyor, azalmanın da ötesinde aslında bir tür kirlenme de söz konusu. Tam da burada bahsettiğin şey senin, kirlenmeye de yol açıyor. Çünkü bugün x kişisi eski bir '68'linin "Bizim gençliğimizde" diye anlattığı şeyin belki solla hiçbir alâkası ve ilgisi yok ama onu takip edenler "Sol da bu demek ki, iyi bir şeymiş" gibi bir düşünceye kapılabiliyorlar.*

Abdullah Onay: *Bunun olumsuz bir etkisi var mı? Yani bir yanılsama yaratıyor mu? Mesela belki de yeni açılımların önünü tıkayan bir etkisi görüyor mu?*

– Elbette her şeyi kendi zamanı ve ortamı içinde değerlendirmek gerekir. '68'liler homojen bir bütün oluşturmuyor. O dönemde de Türkiye'de bir tek sol yoktu. Dolayısıyla bugün geçmişi kendine model alanların da önünde bir tek model yok. Genellikle bugün neyi nasıl yapmak istiyorsak, geçmişte ona uygun örnek ararız. Onun için bugünkü halin sorunlarının sorumluluğunu bütünüyle geçmişin sırtına yüklemekten kaçınmalıyız.

Buna karşılık geçmiş pratiklerin olumlu ve olumsuz yanlarıyla, eksikleri ve fazlalarıyla serinkanlı ve biraz mesafeli bir değerlendirmesini yapmamanın aynı sorunların en azından bir kısmının bugün de etkili olmasına yol açtığını düşünebiliriz.

Örneğin Türkiye sollarının "şanlı geçmişimiz" ya da "şanlı mücadelemiz" diye başlayıp sonra seçim gerçeğine toslayıp, yüzde yarımları aşmayan oy almasının nedenlerden bir tanesi belki de kendi sesinin yankısını çok fazla duyar olması.

Abdullah Onay: *Belki Tanıl'ın dediği gibi küçük işlere gönül indirgeme önünde de engel oluyor.*

– Engel oluyor çünkü büyük siyaset arzusu fiilen sizi siyasetin dışına itiyor. Hem çok marjinal olup hem de büyük siyasetten başka bir şey gözünüz görmezse, kendi kendinize siyaset yapar hale gelirsiniz. Bir de medya yanılsaması buna ilave oluyor. Yaptığınız işin televizyona yansımasını gördüğünüzde bütün Türkiye'ye hitap ettiğinizi, zannediyorsunuz. Hâlbuki o köpük gibi gelip geçen, izi kalmayan veya çok az kalan bir görüntü sadece. Medyada bir an görünmeye yönelik iş yapmaya başlayınca, bunun toplumsal yaşam alanlarında karşılığı olmayınca, illüzyon seçim kampanyası süresince devam ediyor.. 2007 bağımsız aday kampanyalarında yaşadık bu baş dönmesini.

Abdullah Onay: *Hatırlarsan ilk seçime girdiğinde ÖDP yüzde on barajını aşabileceğine inanıyordu.*

Kerem Ünüvar: *Bunu beklemek anlaşılır bir şeydi. Mesela, şu an yeni bir parti tartışmasının içindesin. Yeni parti olacak mı, olmayacak mı bilmiyorum ama farklı siyasal geleneklerden, solun farklı cephelerinden insanlar var bunun katılımcıları içerisinde. Sadece öne çıkanlar değil, bunun taban hareketini üstlenen, koordinasyonu sağlayan insanlar arasında da var. Birincisi, böyle bir yeni parti deneyimi gerçekten ihtiyaç mı? Bu ihtiyacı neye dayandırıyorsun? Nasıl tarif ediyorsun bu ihtiyacın kendisini? İkincisi, konuştuğumuz sıkıntıların etrafında, böyle bir partiyi tarif ettiğin ihtiyacın etrafında gerçekleştirmek ne kadar mümkün?*

Abdullah Onay: *Ben de bağlantılı bir şey sorayım, 1965'te sol, parlamenter mücadeleye girip yüzde üç oy alıp, parlamentoda temsil edildi. Sonrasında çok uzun bir boşluk var. Belki Ufuk Uras kampanyası, senin de yer aldığın bağımsız adaylar kampanyası söylenebilir. Hakikaten politik mücadelenin o kısmını da önemse-*

yen bir bilincin yerleşmesi mümkün mü? Çünkü ondan önceki deneyimler de süreklilik yok. Araç olarak bakılıyor.

Kerem Ünüvar: *Böyle bir imkân var mı en azından?*

– Türkiye'de sosyalist sol çok kısa bir dönem parlamentoda da var olarak siyaset yapabildi. Toplumsal alanda sözünü söylemenin ötesinde, aldığı oy oranının çok üstünde siyasal alanda etkili olma imkânına kısa bir süre sahip oldu. 1965-1969 arasındaki kısa bir zaman dilimi bu. Ne kadar etkili olduğunu hepimiz biliyoruz. TİP'in o güne kadar Mecliste duyulmadık şeyleri dile getirmesinin yarattığı yankı 1960'ların gençliğinin, özellikle muhafazakâr taşra kasabalarında, köylerde gençlerin solcu olmasındaki en önemli etmenlerden biridir. Ama bu deneyimin öncesi olmadığı gibi, sonrası da gelmedi. 1969'da niye bu durum sona erdi? TİP aynı oyu almıştı. AP seçim sistemini değiştirdi, milli bakiyeyi kaldırdı. Sağcılar bu sınırlı varlığa bile dayanamadılar. Bunların hepsi doğru ama TİP de 1969'da dört yıl öncesinden daha fazla oy alamadı. Dolayısıyla parlamenter alanda göreli etkili olmanın pek bir işe yaramadığı inancının güçlenmesine yol açtı.

Ardından 12 Mart darbesi geldi. MDD'cilerin bize hediyesidir. Zaten solun içinde bir kesim bunu "cici demokrasi", "Filipin demokrasisi" diye tanımlıyordu. '71'de darbe olunca iş gündemden bütünüyle düştü. Başta MDD'ciler ve ondan neşet eden bir dizi örgüt, parlamenter mücadeleye sırtını döndü. Silahlı mücadele fetişleştirildi. Ama 12 Mart darbesi olmasaydı gene de böyle bir sol partinin Mecliste olması mücadelesi çok daha ısrarlı bir biçimde verilirdi gibi geliyor bana.

1980 sonrası ise daha büyük bir yıkımdı. Solun parlamentoda temsil edilmenin koşulları neredeyse bütünüyle ortadan kaldırılmıştı. Bağımsız aday olarak seçime girmek, aşiret oyuna dayalı bir iki seçim bölgesi dışında, ancak 1990'ların başında Anayasa Mahkemesi'nin bu bölgesel barajı iptal etmesiyle yeniden mümkün oldu. Çünkü ondan evvel, Turgut Özal'ın demokrasisi (veya askerlerin demokrasisi) sadece yüzde 10 barajını getirmemişti. Bağımsızlara da bölge barajı getirmişti. Yani bağımsız seçilmek, ulusal planda seçilmekten daha da zor ha-

le gelmişti. Anayasa Mahkemesi bunu eşitlik ilkesine aykırı bulup bozduktan sonra bağımsızlar yüzde 10 barajından kurtuldular. O zaman niye 1999 seçimlerinde ÖDP bağımsız adaylarla seçime girmedi? ÖDP bağımsız adaylarla seçime girseydi zannediyorum o dönemki yarattığı havayla rahatlıkla 2-3 milletvekili çıkartabilirdi.

Kıvanç Koçak: *O zaman çok popüler adaylar vardı.*

Abdullah Onay: *250.000 oydu gerçi toplam aldığı ama yine de önemli.*

– Ama 250.000'in de ötesine geçerdi. O yüzde 10 barajına inanmayanlar da bağımsızlara daha rahatlıkla oy verebilirlerdi. Bu bir taktik hata belki, ama o önemli değil. Biraz evvel belirtildi, sosyalistler birleşecek ve %10 barajını geçecekler inancı egemendi. Sosyalist solun seçimlerde etkili olamamasının neredeyse yegane nedeni olarak görülüyordu bölünmüş olması. Keskin bir sınıf mücadelesi verilmediği için başarısız olunduğuna inananlar bile birleşmenin mucizevi etkisine inanıyorlardı. Bütün bunlar 1999'da seçimlere başka türlü yaklaşmayı düşünmeyi engelledi. Bunlardan öteye, Türkiye'de solun, CHP dışındaki solun dayanacağı, ondan güç alacağı, etkili bir parlamenter pratiğin yok gibi olmasının, –kırk yılda topu topu dört yıl– bu konuda ısrarcı ve yaratıcı olmasını engellediğini düşünebiliriz.

Abdullah Onay: *Ama mesela sol içerisinde de sert bir mücadele sürüyordu.*

– Tabii dediğini de anlıyorum; solun bir kesimi hiçbir zaman TİP'in bu kazanımını ciddiye almadığı gibi küçümsedi hatta kötüledi, sapma olarak nitelendirdi. İttihatçı geleneğin bunda önemli bir payı var. Toplumun içerisine yerleşmiş, kendini toplumla bütünleştirerek toplumsal değişimin aktörü olmak yerine, fırsatı kollayıp tepeden ya askerlerle işbirliği içinde ya bir fırsatta İttihatçı bir darbeyle iktidarı ele geçirerek, "ele geçirme" yöntemi. 1990'larda bu etki elbette artık yok denecek kadar azalmıştı ama parlamentoda, belediye meclislerinde yer

Murat Bozluolcay: *Peki yine bu yeni partinin gerekliliği konusuna dönecek olursak, bunu sadece iktidar veya Mecliste milletvekili temsiliyeti üzerinden değil de onun dışında bir yönü olacak mı?*

– Siyasal girişimler iktidara yönelik tasarlanır, ama siyasal girişimlerin iki türü vardır. Birincisi sadece kendini iktidara endekslemiş siyasal girişimler. Dolayısıyla birkaç ilkeye sadık kalarak, iktidara gitme yolunda, her türlü aracı kullanmayı ve ittifakı gerçekleştirmeyi makul, meşru, gerekli gören bir siyasal anlayıştır bu. Bir de iktidara gitmeyi reddetmeyen ama bundan daha önemlisi belli ilkelerin, belli hedeflerin, belli değerlerin toplumda paylaşılmasını, güçlü olmasını amaçlayan ve böyle bir hedefin amacının da siyaset olduğunu iddia eden, inanan bir siyasal hareket. Bir siyasal misyon hareketi. İktidarı elde edersek kötü olur diye düşünen bir saplantılı muhalefet hareketi değil elbette, ama iktidara gitmeden de, iktidara ulaşmadan da ilkelerin, hedeflerin, değerlerin, toplumda yaygın biçimde kabul edilmesi, işitilmesi, paylaşılması mücadelesinin iktidar olma mücadelesi kadar önemli olduğunu bilen bir hareket. Parti fetişizmine düşmeyen, dolayısıyla iktidarda olmadığı zaman da toplumla olumlu bir diyalog kurabilen, sorunları dile getiren, topluma hedefler gösterebilen, değişim konusunda, iktidarın eksikleri konusunda toplumu yönlendirme misyonunu üstlenen, toplum olmanın sorunlarını dile getiren bir siyasal parti bence Türkiye'de solun önüne koyması gereken hedeftir.

almayı, bu alanlarda siyasal mücadele yürütmeyi küçümsemenin tarihsel bazı kökenleri büyük ihtimalle burada yatıyor.

Kıvanç Koçak: *Aslında belki tam da senin dediğin gibi bugünün Türkiye'sinde esas eksikliği duyulan şey, son on beş - yirmi yılın, kendini solda ifade eden, solda hisseden insanların temel "Kimse beni temsil etmiyor, kimse benim sesimi yansıtmıyor" serzenişiyle ilgili. Onun beklediği, yani senin, benim, onun beklediği, gidip bu meselenin çözülmesinden ziyade birinin bu konuda veya herhangi bir konuda bir şeyler söyleyebilmesi. Ama memlekette bugün bunu hal-i hazır koşullarda yapacak insan dahi yok. Dolayısıyla böyle bir iktidar perspektifinden ziyade "Biz sizin sesiniz olacağız" demek herhalde daha manalı ve doğru zaten.*

– İşte orada da "Sizin sesiniz olacağız"ın bir adım ötesine geçebilmemiz lazım. "Sizin sesiniz olacağız, ama siz de sesinizi çıkartacaksınız"a gelmek lazım. Yani temsiliyetin ötesine gide-

bilmek lazım eğer kitleselleşmekten bahsediyorsak, eğer geniş tabandan bahsediyorsak, siyasetin şeklini değiştirmeyi tasarlıyorsak. Hem ses olmak ama aynı zamanda onun sesini kendisinin de ifade etmesinin aracı olmak belki daha önemli. Solun geleceği, temsilî demokrasiye doğrudan demokrasi aşısı yapabilme kapasitesine bağlı.

Heyecan ve özgüven eksikliği

Zeynep Ekmekçi: *Ben mesela kendime ve çevreme baktığım zaman ciddi bir heyecan eksikliği görüyorum. Bir şeylere heyecan duymuyoruz. Bu bence çok önemli bir sorun çünkü insanlar bir şeylere heyecan duymalılar ve içlerinde bir dönüştürme isteği olmalı. Bu biraz kişisel bir durum tabii bir de onu yanında getiren yılgınlık hissi de mevcut. Kendini hiçbir şeye ait hissedememe durumu veya bir şeylere heyecan duysa bile onu daha ileriye nasıl taşıyacağını bilememe belki. Bir yol gösterici eksikliği belki de. Bence burada önemli olan mesela böyle bir parti oluşursa gençlerle nasıl bir ilişki kuracak? Onlara kendilerini gösterebilecekleri bir imkân verecek mi?*

Murat Bozluolcay: *Şunu görmek lazım sanırım, bu solun probleminden çok daha öte bir şey. Bunu solun problemi olarak görmek solu çok önemsemek olur bence.*

Emin Alper: *Şu açıdan sol, değişimin taşıyıcısı olamadığı sürece, olamadıkça gençliğin temsiliyetini bir şekilde kazanamıyor, yaşlıların partisi olmaya başlıyor; muhafazakârlaşıyor.*

Kerem Ünüvar: *Çekim merkezi olması onunla ilişki kurmasını da sağlayacak ama...*

Zeynep Ekmekçi: *Bence burada bir dil problemi var.*

– Hem dil hem içerik problemi var. Şöyle bir geriye gidelim. Geçmiş üç yüz yıl zarfında genç kuşaklar her zaman heyecan duymadılar. Belli dönemlerde gençler heyecan duyar. Başka dönem ve ve konjonktürde ise gençler daha yılgın, daha bezgin olurlar. 19. yüzyıl toplumsal mücadelelerinde gençlik diye bir ayrı gruptan bahsedildiğine ben şahsen rastlamadım. Sol gençliği temsil eder fikri daha yeni bir fikir. Gençliğin bir top-

lumsal aktör olarak algılanmasıyla başlıyor ve bunun da daha çok İkinci Dünya Savaşı sonrasına tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Öncesinde 14-15 yaşından itibaren, hatta daha küçük yaşta çalışmaya başlamış çok büyük bir genç çalışan kitlesi var. Diğer tarafta da aristokrasi ve büyük burjuvazinin eğitimine devam eden çocuklarından oluşan küçük bir öğrenci gençlik grubu. Çalışan gençler işçi sınıfı içinde ayrı bir kategori oluşturmuyorlar. Olsa olsa onlara acemi, çırak veya biraz daha büyüklerine kalfa olarak bakılıyor.

Bir de solun geçen iki yüzyıl boyunca yaşadığı yenilgi dönemleri var. Sol şu anda dünyanın büyük bir kısmında bir yenilgi dönemi yaşıyor ama bu yenilgi döneminin başlangıcı o kadar uzak değil. Solun simgesel olarak teslim olduğu, yenildiği – biz her ne kadar benimsememiş olsak bile ister istemez bizi de etkileyen yenilgi– Berlin Duvarı'nın çöküşüydü. Yirmi yıl oldu. Daha fazla değil. 19. yüzyılda da sosyalist hareketler benzer geri çekilme, yenilgi dönemleri yaşadılar. Bu seferkinin farkı, "sol daha fazla özgürlük, daha fazla demokrasi ve daha fazla refah getirir" iddiasının somut sonuçları açısından yaşanıyor olması. Buna karşılık Latin Amerika sollarının son on yılda yenilgi yaşadıklarını elbette söylemeyiz. Tersine geçmişte hiç olmadıkları kadar güçlüler ve çoğu yerde serbest seçimlerle yönetime gelip, yeniden seçilebiliyorlar. Yirmi yıl kısa bir süre...

Abdullah Onay: *Ama insan ömrü için uzun.*

Kerem Ünüvar: *12 Eylül'ün sürmesinden daha kısa.*

– Yirmi sene. Hem uzun hem değil. 1930'la 1950 arasındaki Türkiye solunu düşünelim. Toplumda çok dar alanlara sıkışmış biçimde yaşamaya çalışıyor. Veya 1980-2000 arasındaki Türkiye solunu düşün. Sadece kendini savunmaya yöneltmiş, sadece hapishane, baskı ve 12 Eylül faşizmine karşı direnişle var olan. Belki bir heyecan var ama o heyecan da üzerine gelenlere karşı direnmenin heyecanı, yapıcı bir heyecan değil.

Kerem Ünüvar: *O yüzden daha çok bir araya gelelim; parti bir de öyle kurulsun havasını taşıyan bir heyecan.*

– Direnme heyecanı. Şimdi bizim bahsettiğimiz heyecan sadece Dev-Sol'cuların hapishane direnişinden oluşan bir heyecan değil herhalde, yapıcı bir heyecan. Bir de geleceğe yönelik bir heyecandan bahsediyoruz. Beraber bir şey yapalım heyecanı. Çünkü heyecan sadece korkudan oluşan bir dayanışma heyecanı da olabilir. O da sağlıklı bir heyecan değil. Belki bizim adrenalimizi yükseltir, asabiyemizi yükseltir ama bahsettiğimiz heyecan bu değil. Biz bir dizi sol örgütün "Polis bizi dövse de heyecan olsa" dediği türden bir heyecanla da çok karşılaştık. Bizim bahsettiğimiz "Geleceği biz kuracağız" heyecanı. '60'ların gençliğinde ve '60'ların ikinci yarısında böyle bir heyecan vardı. Böyle bir özgüven vardı. Tabii ki çok büyük bir özgüven kaybı yaşayan bir dönemdeyiz. Gelecekle ilgili özgüvenimizin büyük ölçüde kırıldığı, yıkıldığı bir dönemdeyiz. Sırf solun ötesinde bir problem bu.

Murat Bozluolcay: *Demin de söylediğin gibi gençliği böyle bir şey olarak kurgulamak da zaten o dönemin kültürü. Artık kültür endüstrisinin özellikle çok şişirdiği gençlik, mutlaka bu kadar heyecanlı olarak gözükmek zorunda da değil. İlla ki gençlik üzerinden de değil bu heyecan.*

Zeynep Ekmekçi: *Ama bu heyecanı uyandırmasının en mümkün olduğu kesim de gençlik bence.*

Abdullah Onay: *Sen yenilgi diyorsun ama neo-liberalizm karşısında bir yenilgiden söz ediyorsun.*

– Ama sol kendi kendine de yenildi.

Kerem Ünüvar: *Siyaseten yenildi.*

– Neo-liberalizm tarafından yenildi, biz çok Sovyetçi olmadığımız için küçümsüyoruz bunu, ama dünyada solun beğenmediği bütün örnekleri istisnasız devrildi. İz bırakmadan devrildi. Castro kaldı, o da çok matah bir şey değil. Güney Amerika solu diyeceksin ama Güney Amerika solunun yaptıklarına (Chavez'i falan daha sonra tartışırız) bugün biz 1970'lerin solcuları olarak baksak dudak bükeriz.

Kerem Ünüvar: *Hâlâ da bûküyorlar, Lula'yı beğenmiyorlar mesela solcular.*

– Tabii. Dolayısıyla böyle bir sorunumuz da var bizim. Çok uzak olmayan bir tarihte yaşanmış ciddi bir yenilginin ağırlığı hâlâ üzerimizde.

Abdullah Onay: *Başta öyle algılanmadı tabii. Mesela biz Duvar çöktüğünde eleştiriyorduk, prangalardan kurtulunmuştur diye düşünüyorduk.*

– Ben *Birikim*'de "bu duvarın çökmesi sırtımızdaki kamburu kaldırmıştır," diye yazdığımı hatırlıyorum. Sırtımızdaki kambur kalktı ama bir şey kalmadı bu sefer tutunacak. Kamburu kaldırmak yetmiyor demek ki. O kambur aynı zamanda bir tarihî referans noktası. Eleştirebileceğimiz, bize hareket veren, onun eleştirisinin bize bir dinamizm verdiği bir şey. Solun 20. yüzyıl deneyiminden geriye olumlu hayatta kalan ne var diye baktığımızda, neredeyse hiçbir şey yok. Sosyal demokrasiyle solun birlikte yaptığı, hayatta kalan bir şeyler var. Demokratikleşme, sosyal güvenlik devleti gibi şeyler.

Kerem Ünüvar: *Sosyal güvenlik devletini bugün uygulayabildiğinizde ciddi anlamda "ilerici" bir hamle oluyor bütün bu gelişmeler karşısında.*

Kıvanç Koçak: *Hatta sosyalizm oluyor.*

– Hatta sosyalizm oluyor. Şu sağlık reformu birdenbire sosyalizm oluyor.

"İktisadiyat her şeydir!"

Abdullah Onay: *Sen bir ara neo-liberalizmin etkisini kaybettiğini yazmıştın ama sonra karşı bir hareket oluşmadan bunun pek kolay da olmayacağı yönünde bir görüşün var.*

Kıvanç Koçak: *"Kriz zamanı umutluydum etkisinin kaybolacağından ama zamanla kayboldu o durum" gibi.*

– O içsellik kalmıyor, çünkü dünya çapında onun yerine oluşturabilecek bir hegemonik alternatif önerimiz yok.

Kerem Ünüvar: *Daha doğrusu Keynes politikalarının dışında daha başka araçlar söyleyemiyorsunuz. Şimdiye kadar krizden önce geliştirilen araçlar var. Vatandaşlık geliri mesela o araçlardan bir tanesi bence. Vatandaşlığın tekrardan tanımlanması bizim bahsettiğimiz çok kimlikli özne için daha doğru bir yer mesela. Ama bunların ötesine geçebilmiş çok bir şey yok.*

– Yok, yalnız herhalde şöyle de bir şey var: Bizim iktisat merkezli dünya tasarımının ötesine geçmeyi insanlara kabul ettirmemiz lazım. Yani iktisat merkezli bir dünya tasarımının hâkim olduğu bir toplumda ben solun gerçek anlamda demokratik, özgürlükçü, dayanışmacı bir solun başarı şansının çok fazla olmadığı kanaatindeyim. 9 Eylül Üniversitesi, İktisat Fakültesi'nin bahçesinde Mustafa Kemal heykeli var, altına da "İktisadiyat her şey demektir – Mustafa Kemal" yazmışlar. İnanılmaz neo-liberal bir söz, yüzde yüz neo-liberal bir slogan: "İktisadiyat her şeydir. Piyasa her şeydir".

Kerem Ünüvar: *Ama bu aslında Kemalizmin ne kadar çağdaş olduğunu gösteriyor veya her şekle girebildiğini gösteriyor.*

Abdullah Onay: *İdeolojik hegemonyayı oluşturacak bir olay, sen biraz önce diğerkâmlık dedin. Herhalde buna benzer ilkelerimiz üzerinden konuştun.*

– Tabii, diğerkâmlık, paylaşma aslında bunun önemli bir bölümü, verimliliğin bireysel olmadığı bir biçimde algılanması. İktisattaki en önemli sorun, verimliliğin bireysel olarak algılanmasıdır. Halbuki biraz daha detaylı baktığımızda bu o kadar doğru bir olgu değil. Verimliliğin bireysel boyutunu kapitalizm ve burjuva toplumu ön plana çıkarıyor. Bir de, aslında buzdağının görünmeyen kısmı gibi, verimliliğin kollektif boyutu var. İşbölümünün bu kadar yaygın olduğu bir düzende, verimliliğin ortak kaynaklarının daha belirleyici olması kaçınılmaz. Ama işte piyasa toplumu ideolojisi bizim bunu görmememiz, algılayamamız için elinden geleni yapıyor. Aslında dayanışma, üretim içindeki ilişkilerimizde birbirimize duyduğumuz güven duygusu, ortak niteliklerimiz ortak verimimizi arttırır. Verimliliğimizin toplumsal dediğimiz bir boyutu var, eğitimimizden ge-

len, kültürümüzden gelen, çalışma koşullarımızdan, yaşam biçimlerimizden, çalışma biçimlerimizden gelen bir boyutu var

Abdullah Onay: *Biraz rekabeti karşımıza alacak bir şey mi bu?*

– Aynı zamanda iktisattaki o çok güçlü bireyci ideolojiyi kırmak için gerekli. Bir liberal iktisatçı eksiksiz piyasa koşullarında herkes üretkenliği kadar kazanır dediği zaman, geliri bireysel verimlilikle belirlemenin hakça bir paylaşım olduğunu iddia eder. Halbuki tam piyasa koşulları bir kere mümkün değil. İkincisi, kimse toplumsal ilişkilerden tecrit olmuş biçimde çalışmıyor, üretmiyor. Biraz kendi çalıştığı kadar kazanıyor, biraz da ortak çabanın, ortak verimliliğin bir paydaşı olarak kazanıyor. Dolayısıyla Almanya'da Mercedes fabrikasında çalışan bir işçi yüz randıman alıyorsa, bu işçiyi Kenya'ya götürüp aynı Mercedes fabrikasına koyduğunda yüz randıman alamıyorsun. Çünkü bunun toplumsal organizasyonla ilgili, kültürle ilgili, insan ilişkileriyle ilgili, birçok farklı belirleyeni var.

Abdullah Onay: *Ama bu üretim sürecinde böyle bir şey nasıl gelişebilir?*

– Bu şu anlama gelir, bizim insanların iktisadi gelirden, üründen pay almalarını sadece bireyleştirmememiz lazım. Bunun bir bireysel boyutu var, bir de ortak boyutu var. Bizim paylaşımcılığımız var; bunu vergi olarak paylaşabiliriz, bunu sosyal yardım olarak paylaşabiliriz, yurttaşlık geliri olarak paylaşabiliriz. Burada çalışanla çalışmayan arasında bir radikal uçurum getirmememiz lazım. Sovyetler Birliği'nin belki bize bıraktığı veyahut o işçici ideolojinin bize bıraktığı en büyük şey herkesin çalıştığı oranda hak sahibi olacağı ideolojisi. Herkesin çalıştığı oranda değil, çalışamayanların, çalışmayanların da bu toplumsal üretimde hakkı var. Bunu gündeme getirebilmemiz lazım. Ancak bu yolla toplumsal dayanışmanın temellerini sağlamlaştırabiliriz. Yani bir kişi sosyal hakkını, sağlık hakkını, eğitim hakkını sadece çalıştığının karşılığı olarak elde etmesin.

Abdullah Onay: *Ama bu biraz çalışma sürelerinin azalması, evden çalışmanın yaygınlaşmasıyla da ilgili. Çünkü öbürü iktisadiyat temelli bir şey olduğu için tamamen çıkara dayalı bir yapısı var.*

– Tamamen bireysel çıkara dayalı bir paylaşım modeli var. İşsizlik sigortası diyoruz, işsizlik sigortasını sadece çalışmışsan elde ediyorsun. Dolayısıyla bugün yirmi iki yaşında bir kız veya bir erkek hiç çalışmamışsa bir yıl işsiz kalsa da işsizlik sigortasından faydalanamıyor çünkü işsizlik sigortası daha önce çalışmış olma koşulunu getiriyor. Niçin yararlanamasın? Niçin yirmi iki yaşında iş arayan birisi iş bulamadığında ailesine muhtaç kalsın? İş bulamamak sadece onun kabahati değil. Bir yığın koşula bağlı. Üretkenliği sadece bireylere atfedersek o zaman bir banka genel müdürünün beş yüz bin lira maaş almasını onun bireysel verimliliğiyle açıklamamız gerekir. Hiç öyle bir şey yok. O genel müdürün bireysel verimliliği herhalde banka çalışanlarının yirmibeş misli değildir.

Kerem Ünüvar: *Dolayısıyla o verimliliğin toplumsal boyutundan aslında daha fazla pay almaktadır.*

– İşte burada örneğin asgari gelir hakkı gündeme geliyor. Yurttaşlık geliri olarak tasarlanacak ve toplumsal ortak verimliliğin paylaşılacağı bir asgari gelir hakkı. Bugün solda bu fikre karşı çok ciddi tepkiler var. Bunu neo-liberal politikanın bir uzantısı olarak sunmak yaygın. Halbuki tam tersine, mülksüzlerin hayatlarını var etmek için emek piyasasına bütünüyle bağımlı olmalarına kısmen de olsa son vereceği için, sosyalistlerin sahip çıkmaları gereken bir düzenleme bu.[4] Çalışma süresinin kısaltılması, istihdamın paylaşılması, emekçilerin belli bir seviyenin altında ücreti kabul etmeyecek bir güvenceye sahip olmaları için anlamlı bir düzenleme yurttaşlık geliri. Solda yer alan iktisatçıların önemli bir bölümü bu öneriye, sanırım iktisadiyatçı bakışa saplanıp kalarak, karşı çıkıyorlar. ÖDP'nin

4 Bkz. "İktisat aklına sokulan siyasal çomak: vatandaşlık geliri", *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru*, der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, İletişim Yayınları, 2007.

1999 seçim programında yer alıyordu yurttaşlık geliri önerisi. Ama hemen hemen kimse bundan söz etmedi. Daha sonra da pek söz edilmemesine özen gösterildi. Sendikalar da bu öneriyi pek sevmezler genel olarak. Elbette emekçilerin tüm sorunlarını ortadan kaldıracak sihirli bir değnek değil asgari gelir güvencesi ama emek piyasasındaki yapısal eşitsizliğe karşı emekçilerin sırtını verebilecekleri bir dayanak noktası bu. Mülksüzlerin, mülklülerin yani sermayenin hakim olduğu emek piyasasına bütünüyle teslim olamadan hayatta kalabilmeleri imkânını sağlaması en önemli niteliği bence. Bu direnme, her koşulu kabul etmeme, onurunu koruma ve aç kalmama olanağı verir. Sınırlı da olsa, temel bir özgürleşme fırsatıdır. İsteyen bunu sahiplenir, isteyen emek piyasasının hakim güçlerine bütünüyle kendini teslim eder. Sosyalistler insanları kendilerine rağmen özgürleştirme sevdasına, –ki bu bir insani kabusa dönüşebilir– kaptırmamalıdır.

Sadece Türkiye'de değil, genel olarak dünyada solun iktisat ideolojisinden kendini kurtarması gerekiyor. *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*[5] yayımlandığında gelen tepkilerden Türkiye'de solun hâlâ ne kadar kalkınmacı, emek merkezli politika adı altında büyük ölçüde iktisat ideolojisinin şablonlarını ürettiğini gördüm.

Eşitliğin kabullenmesi konusunda yaşanan bir zorluk var. Eşitliği, eşdeğerlilik olarak tanımlamakta zorluk çekiyoruz. Bu nedenle, maddi eşitliğe dikkatlerimizi yoğunlaştırıyoruz. Kadın-erkek eşitliği, farklı etnik/dinî kimliklerin eşitliği de maddi eşitlik kadar önemlidir. Birbirlerini tamamladıklarında sosyalist bir özgür toplumun eşit öznelerini yaratırlar. Türkiye'de maddi eşitlik kadar, hatta ondan daha fazla dirençle karşılaşılan eşitlik, konumların eşitliğidir. Bu konuda direnç Islahat Fermanı'nda beri bu toplumda var. Zaman zaman çok kanlı tepkilere bile neden olabiliyor. Çobanla üniversite mezunu eşit olamaz dediklerinde, herhalde gelir eşitliğinin değil, siyasal eşitliğin olamayacağını kast ediyorlar. Bu statü toplumu olgusu sınıflı toplumu daha katmerli kılıyor. Türkiye'de sosyalist-

5 Birikim Yayınları, 1993.

ler sınıflı toplumun eşitsizlikleri kadar, statü toplumunun eşitsizlikleriyle de mücadele etmek zorundalar. Bu nedenle Türkiye'de eşitlik, özgürlükçü solun temel ilkesi olmak zorunda. Kadın-erkek, Kürt-Türk, Alevi-Sünni sorunlarının çözüm anahtarı sosyalistler için eşitliktir. İşçi-işveren veya daha genel olarak emek-sermaye çatışmasında da sosyalistler, özel mülkiyetin üretim dünyasında bütünüyle ortadan kaldırılmadığı bir ortamda, ama kamu mülkiyetinin geçerli olduğu alanlarda da, ücretlilerin işverenler karşısında eşdeğerliğini somutlaştıracak düzenlemeleri, kuralları, kurumları savunurlar. Çünkü SSCB tecrübesinden biliyoruz ki, özel mülkiyeti ortadan kaldırmak o kadim eşitsizliği ortadan kaldırmaya yetmiyor. Tahakküm sadece özel mülkiyetle üretilmiyor. Eşitlik hayatın her alanında sürekli verilmesi gereken ve hiçbir zaman nihai çözümü olamayan bir toplumsal mücadeledir. Demokrasi gibi.

Şubat 2010

DİĞERKÂM DİYEBİLECEĞİMİZ BİR TAVIR

SÖYLEŞİ: Yücel Göktürk, Siren Idemen

• *Önce Seattle'da Dünya Ticaret Örgütü'ne, ardından da Washington'da IMF ve Dünya Bankası'na karşı 600 küsur örgüt bir araya geldi, geniş çaplı protesto eylemleri oldu. Bu olaylar yeni bir dönemin başlangıcı mı?*

– Bir şey başladı. Ne olduğunu bence eylemcilerin kendileri de pek bilmiyor. Ama, genellikle böyledir; tarihin içindeyken, sıcağı sıcağına ne olduğunu, ne olabileceğini tam kestirmek pek mümkün değil. 10-15 sene sonra, tarihi yazdığımızda, ne olduğunu açık biçimde izah edebileceğiz belki. Ama, bence, önümüzdeki dönem, 1990 başlarındaki geleceğe yönelik iyimser beklentinin tam tersinin yaşandığı bir dönem olacak. Berlin duvarının çökmesi ve bunun ardından bilgi değişiminin, iletişim mekanizmalarının hızlanması, bilgi çağının gelmesiyle dünyaya bir demokrasi dalgasının yayılacağı beklentisi ortalığı sarmıştı. Ve bu beklentinin arkasından, gerçekler kendini göstermeye başladı. Bilgilenme serbestisinin ciddi bir bilgi tekeli yaratma kabiliyeti olduğu, bilenler-bilmeyenler arasındaki ayrımın eskisinden çok daha güçlü bir sınıf ayrımına, ama sosyolojik anlamda bir sınıf ayrımına yol açtığı görüldü. Ayrıca, yeni iktisadi düzenin, daha çok sermaye tarafına, işletme, patron tarafına güç olanakları veren bir düzen haline geldiği orta-

ya çıktı. Çevre kirliliğine, genetik değişime uğramış mamullerin piyasaya çıkmasına, fakirlikle mücadele programlarındaki sahtekarlığa karşı bir tepki oluştu. Bir tarafta çok ciddi bir zenginlik yoğunlaşması yaşanırken, diğer tarafta, göreli bir fakirlik yoğunlaşması yaşanmasına karşı bir etik-ahlaki tepki gelişmeye başladı. Bütün bunlar zannediyorum üst üste geldi. Ortaya çıkan şu: Sadece ve sadece malların dolaşımının serbestleşmesi ve malların dolaşımıyla beraber sermayenin dolaşımının serbestleşmesi olarak algılanan bir ticari serbestleşme, klasik liberalizmin ifade ettiği özgürleşmeyi ve zenginleşmeyi getirmeyecek. Çok daha ciddi bir sermaye yoğunlaşması, zenginleşme yoğunlaşması getirecek. Buna karşı ciddi bir tepki var. Toplumların içinde, unutmamak lazım, ister dini nedenlerle olsun, ister başka nedenlerle, insani sorumluluk olarak kendini ifade eden bir etik duruş, diğerkâm diyebileceğimiz bir etik tavır da var. Zaten bence de sol, esas olarak bu etik duruş üzerinde kendini ifade eder.

• *Ama, neo-liberalizmden ağzı yanan, doğrudan zarar gören insanların tepkisi de söz konusu...*

– Seattle'da Dünya Ticaret Örgütü'ne, Washington'da IMF ve Dünya Bankası'na karşı verilen mücadelede harekete geçen grupların yüzde 80'i, 90'ı kalkınmış ülkelerden; sivil toplum örgütleri ya da siyasi örgütler, sendikalar. Kalkınmış ülkelerde de bu büyüme biçiminin, bu sermaye birikimi biçiminin uzun dönemde sürdürülebilir olamayacağı bilinci artık yerleşmeye başlıyor. Denetimsiz piyasa mekanizması insanların doğrudan günlük hayatlarına, yaşamlarına, sağlıklarına müdahale ediyor. Evvelden, 1960'larda, 1960'larda insanlar yeniye güvenirdi, şimdi, yeniye, yeniliğe güvenmiyorlar, yeniliğin kendilerine refah, daha sağlıklı bir yaşam getireceği konusunda ciddi kuşkuları var. 1980'lerden itibaren bu giderek artmaya başladı. Nükleer santral mesela, 1960'larda gözü kapalı yapılıyordu, şimdi nükleer santral yaptıramıyorlar, güvenilmiyor çünkü. Bence bu çok önemli: Yeni olana karşı, yeni olanın arkasında tamiri mümkün olmayan zararlar olabileceği konusun-

da kuşku, kaygı çok gelişti, çok yaygınlaştı. Bir taraftan bilimin AİDS'e, kansere çare bulacağına dair bir inanç da var. Fakat, özellikle bilimin amacının, dürtüsünün kâr olmaya başladığı andan itibaren insanlık için tehlike olacağı kaygısı, nükleer santraller, genetik müdahaleler gibi, bazı somut olaylardan da hareket ederek gelişmeye başladı. Burada tabii, modernizme olan güvenin kaybolmasının da etkisi var. Postmodern anlamında söylemiyorum ama, modernizme, Aydınlanmaya olan mutlak güven de yıpranmaya başladı iki asrın sonunda. Oradan da büyük tahakküm unsurları çıkabileceği görüldü. Globalleşme, sadece sermayenin globalleşmesi değil, sanayi üretiminin bütün sonuçlarının da küreselleşmesini getiriyor, küresel çevre kirliliği gibi. Örneğin, –eğer gerçekten varsa öyle bir şey– ozon tabakasının insani faaliyetten dolayı incelmesinin, dünyadaki insanların tümünün yaşamlarını doğrudan etkileyen sonuçları söz konusu... Seattle'a Fransa'dan giden José Bové adında bir çiftçi var, Seattle olaylarının Fransız liderlerinden, simge adamlarından biri, Asteriks gibi oldu orada. Onun yazdığı son kitabın adı çok anlamlı, *Dünya Satılık Değildir*. Liberal ekonomideki meta ilişkisine, her şeyi, her ilişkiyi parayla alınıp satılır hale döndürmeye bir tepki bu. Seattle ve Washington'daki olayları bu anlamda, insanın insanî tarafını korumaya yönelik bir tepki olarak değerlendirebiliriz.

• *"İnsanın insanî tarafını koruma"yla ne kastettiğinizi ve liberal ekonominin her şeyi meta ilişkisine çevirmesini biraz açabilir misiniz?*

– Pazar ekonomisinde şöyle bir açmaz var: Pazar ekonomisi kendini yeniden üretmek dinamiğine sahip değil. Her şeyin, bütün insan ilişkilerinin metalaştığını düşünelim, ideal pazar ekonomisinin mantığı bu değil mi: Her şeyin, bütün toplumsal ilişkilerin metalaşması. Bütün toplumsal ilişkilerin metalaşması, anne ve babanın çocuklarını büyütme ilişkisinin de metalaşması demektir. O zaman, anne de diyecek ki: "Ben bu kadar emek harcıyorum, bu emeğimin karşılığının ücret olarak verilmesi lazım. Benim ömrüm kısıtlı, 60-70 sene yaşaya-

cağım, bu zaman zarfında ben en fazla faydayı elde etmek istiyorum. En fazla faydayı elde etmenin karşılığında da bir bedel var, ben varlığımı, keyif alacağım zamanımı çocuklara hasretmek yerine kendime hasretmek istiyorum. Çocuklara hasredeceksem, bana bir bedel verin." İşte tam piyasa ekonomisinin mantığında bir iktisadi ilişki. Peki ne yapacaksınız? Bir bedel verdiğiniz zaman, bu iktisat yapısının kaldıramayacağı yükseklikte bir ücret vermeniz lazım. Bedel vermediğiniz zaman, bunu meta türü bir bakışla değerlendirmemeniz lazım. Bu tür bir meta yaklaşımının egemen olduğu toplumlarda insanların çocuk yapma sayısı düşüyor. Bu ülkelerde, pazar ekonomisinin kendisini yeniden üretecek işgücünü yaratma imkânı daralıyor. 2040 yılında 30 ila 40 milyon işçi açığı olacak Avrupa toplumlarında. Bir toplumun kendini yeniden üretebilmesi için, kadın başına 2.1 çocuk lazım, istatistik olarak böyle. 2.1 çocuğun altına düşülürse ve bu uzun bir trende otururşa, toplum kendini yenilemiyor demografik olarak. Pazar ekonomisi için çok ciddi bir açmaz bu. Emeğin kendisini ailecek üretmesini değer kavramı içine almamaya çalışıyor piyasa ekonomisi. Çocuğun var mı, yok mu diye bakılmıyor, tek çocuklu adam da, üç çocuklu da aynı ücreti alıyor. Ücretli için rasyonel olan çocuksuz olmak. Çocuksuz olduğunuz zaman daha fazla geliriniz var. Bunu düzeltmek için getirilen çocuk yardımı, verginin farklı bölüşülmesi gibi mekanizmalar, pazar ekonomisi tarafından getirilmiyor, toplumsal dayanışma mekanizmaları içinde bir sübap olarak üretilmeye çalışılıyor. Dolayısıyla, pazar ekonomisi, "ideal" durumunda kendini yeniden üretme dinamiğine sahip değil. Bütün toplumsal ilişkileri metalaştırmaya çalışması pazar ekonomisinin açmazı. Washington'da ve Dünya Ticaret Örgütü'nün kasım toplantısındaki tepkinin kaynağında yatan şey de bu: Pazar ekonomisi mekanizmalarının klasik mal üretiminden kültür ve diğer toplumsal alanlara yaygınlaştırılmasına karşı büyük bir tepki. Hizmetler sektörü, mal –maddi anlamda mal– sektöründen çok daha hassas bir alan. Çünkü hizmetler sektöründe giderek insanilik vasfına yönelik faaliyetlere de giriyorsunuz; eğitim, sağlık, kültü-

rel üretim gibi insanların kendi varlıklarıyla, kimlikleriyle ilgili üretimlere giriyorsunuz. Bir insanın Levi's pantolon veya kumaş pantolon giymesi öyle pek fazla bir kimlik sorunu değildir, ama bir ülkede bütün sinemalarda sırf Amerikan filmlerinin gösterilmesi, bayağı ciddi bir kimliğin yeniden tanımlanmasını getiriyor. Bu, Levi's pantolondan, McDonald's'dan çok daha ciddi. Aynı şey, kitap için, müzik için, televizyon yayını için de geçerli. Bunların ticari anlamda mutlak serbestisi gündeme geliyordu Seattle konferansında ve buna karşı çok büyük bir tepki gelişti.

• *Peki, bu tepki ne tür siyasal-toplumsal sonuçlara yol açabilir?*

– '90'lar bence dönüşüm açısından çok önemli, bütün gelişmiş ülkelerde, –Üçüncü Dünya ülkelerini başka bir tarafa bırakalım, çünkü orada başka bir dinamik var– bir sol tınının, daha doğrusu, ortak yararın ve kamu düzenlemesinin gereklerinin üstünlüğünün yeniden kabul edilmesi anlamında bir sol tınının vurgulandığını görüyoruz.

Bireysel çıkarların toplamı, biliyorsunuz, kamu yararını veya toplumsal yararı vermez; bireysel çıkarların toplamı, bireysel çıkarlarda kalır genellikle. Dolayısıyla, toplu yararın alanı olan eğitim, sağlık, altyapı gibi alanlarda gerilemeler başlayınca, insanların, en azından bir kısmının, kamu yararı merkezli bir düşünceye yönelmeleri söz konusu... Bu süreçte, bir başka önemli faktör de insan hakları kavramı. '70'lerin sonuna kadar sol pek fazla insan hakları temasını işlemezdi. Daha çok, "siyasi devrim, insan hakları sorununu çözecek" temasını işlerdi. Sovyetler Birliği merkezli ülkelerde insan haklarının kalıcı biçimde ihlali konusundaki bilinçlenmeyle beraber, '70'lerden sonra, insan hakları teması solun gündeminde çok daha fazla yer almaya başladı. Sol, insan hakları temasıyla bayağı ciddi sıkıntılar da yaşadı, insan hakları, bir cephesiyle bakarsanız, siyasal değil, çünkü herkes insan haklarına dahil. Dolayısıyla, solun alıştığı sınıfsal analizi insan haklarına dayatmak mümkün değil. Herkes için geçerli olduğu için zaten insan hakları kavramı var. Fakat insan hakları kavramı giderek sadece klasik nega-

tif anlamda değil, eğitim hakları, özgürleşme hakları gibi pozitif anlamda da hakların olabileceği ve bunlann da insan haklarına dahil edilebileceği şekilde daha kapsamlı bir kavrama dönüşmeye başlayınca, solun önündeki ideolojik engel yıkıldı. Ve sol, Sovyet merkezli dünyanın sırtına yüklediği kamburdan kurtuldu. Gerçek bir kamburdu o, çünkü orası solun idealinin tam tersini, fakat sol adına ifade ediyordu. Dolayısıyla, sol her zaman ideolojik alanda savunmada kalmak zorundaydı. Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle, sol büyük bir şaşkınlık yaşadı, fakat bence büyük bir özgürleşme sürecine girdi. Bundan sonra, kendisinin ve sadece kendisinin söylediği ve yaptığından hesap verir duruma geldi. Amerika'da örneğin, 1990'larda solun yeniden yükselmesinde en önemli faktörlerden biri Sovyetler Birliği'nin çökmesi oldu.

• *İtalyan Komünist Partisi'nin lideri Ochetto'nun düşündürücü bir saptaması vardı, İKP isim değiştirdiği sırada: "Biz komünist sıfatını onurla taşıdık ama, başkaları öylesine kirletti ki, artık biz de taşıyamıyoruz" dedikten sonra, gelecek hakkında iyimser olduğunu, çünkü Sovyetlerin çökmesiyle Amerikan solunun serbestleşeceğini ve dünya soluna çok önemli bir dinamizm getireceğini söylemişti...*

– Hakikaten, Amerika'da solun güçlenmesi kısmi olarak doğru, Seattle'da gerçekten de uzun yıllardan sonra ilk defa, Amerikan solunu gördük. 1929 krizinden sonra, 1930'larda, Amerika'da sol, düzen taraftarlarını korkutan büyük bir patlama yaşadı. O patlamanın aynısı olmamakla beraber, o türden bir tepki Amerika'da gelişiyor. Ve bence Amerika'da hakikaten güçlü, tutarlı, Amerikan siyasi hareketini etkileyebilecek bir sol hareket olduğu zaman dünya dengeleri, dünya solunun dengeleri çok daha farklı olacaktır. Moskova merkezli bir sol dünyadan Amerika merkezli bir sol dünyaya geçeceğiz ve daha iyi olacak anlamında söylemiyorum bunu. Dünyanın en güçlü ülkesinde solun dikkate alınır halde olmaması çok büyük bir kamburdu dünya solu açısından.

• *Şu anda Amerika'da kendini gösteren nasıl bir sol?*

– Gözlemleyebildiğim kadarıyla, iki-üç şey var oluşan: Biri, Amerikan üniversitelerinde son on yıldan beri, çok ciddi bir şekilde Marx'a dönüş var. Bu, evvelden mümkün değildi. Sosyal bilimlerde, siyaset bölümlerinde, uluslararası ilişkilerde, Marx anlamlı, önemli bir düşünür olarak algılanıyor. Marx'ın ve Marksist yazarların dikkate alınmasıyla beraber, toplumun çatışmalarla, farklı sınıflarla beraber var olan bir olgu olduğu daha fazla kabul görüyor. Amerika'daki o klasik "melting pot" fikrinin, insanların "aynı pota" içinde eritildiği, "herkes eşit ve birdir" fikrinin cidden kırıldığını, yıkıldığını görüyoruz. İkinci olgu, Amerika'da sol, yerellik ve çok-kültürlülük fikri üzerinden hareket ediyor. Amerikan solu, pozitif ayrımcılığı destekleyerek, çok-kültürlülüğü, çok-kimliklilik olarak da tanımlayarak vurguluyor. Üçüncüsü ise bir dayanışma kültürünün oluşmaya başlaması.

Zannediyorum Dünya Bankası bunu '90'ların başlarında hissetmeye başladı ve ona göre politikasını değiştirdi. Amerikan merkezli dünyaya bakış açısı, dünyanın önemli bir kesiminin hem kültürel anlamda, hem iktisadi anlamda fakirleşmesini getiriyor. Buna karşı, Dünya Bankası, 1990'lardan itibaren fakirlikle mücadele programlarına ağırlık vermeye başladı. Bunu uygun biçimde mi yapıyorlar tartışılır, ama en azından, artık pazar ekonomisinin veya kalkınmanın kendiliğinden fakirliği ortadan kaldıracağı ideolojisinin geçerli olmadığını kabul ediyorlar. Bu çok önemli, çünkü klasik neo-liberal tezin ana noktasıdır bu: Sosyal politikalara gerek yoktur, tek yapılacak şey kalkınma hızını yükseltmektir; kalkınma hızı yükselirse, her şey herkes için daha iyi olur, kimisi için çok daha iyi olur, kimisi için daha az iyi olur, ama herkes için daha iyi olur. Halbuki, bir kesim için çok daha iyi olurken, diğer bir kesim için daha kötü olmaya başladığı ve zenginleşen kesim için de bunun bedelinin çok yüksek olduğu ortaya çıktı. Devlet kamu alanında eğitim veremediği için, varlıklı kesimler kazandıkları parayı özel eğitim okullarına veyahut fakirlerden kendilerini korumaya harcamak zorunda kaldılar ve dayanışma fikrinin orta-

dan kalkmasının toplumsal dayanışmanın getirdiği refah etkisini yok ettiğini fark ederek bir dönüşüm yaşadılar. Seattle'daki patlamayı organize edenlerin yüzde 80'i, Amerikan soluyla beraber, Amerikan solunun mobilize ettiği ve küreselleşmeden rahatsız olan kesimler. Bunlar arasında, mesela çiftçiler gibi, Amerikan solu içinde yer almayan kesimler olmaya başladı. Ayrıca, anti-komünizmin etkisini kaybetmesiyle, Amerikan sendikaları sendika olmaya başladı. Amerikan sendikalarının Seattle'daki organizasyon gücü inanılmazdı, taşıyıcı, vurucu güçler de onlardı.

• *Amerikan solunun küreselleşmeye bakışı nasıl?*

– Seattle'da ve Washington'da çoğunluk tarafından oluşturulmaya çalışılan hareket küreselleşmeyi geri dönüşü olmayan bir olgu olarak görüyor. Sorun, bu geri dönüşü olmayan olguyu, dışında kalarak değil, içine girerek nasıl bloke ederiz veya başka yöne çekeriz. Zaten Seattle'daki organizasyonun gücü de oradan geliyordu. Dünya Ticaret Örgütü'nün kapatılmasından ziyade, Üçüncü Dünya ülkelerine, sivil toplum kuruluşlarına ağırlıklı olarak yer verilmesi talebi egemendi. Yani daha fazla müdahaleci bir Dünya Ticaret Örgütü talep ediliyordu aslında. "Sermayenin serbest dolaşımını sınırlandıran müdahaleler de yapsın" arzusu, talebi vardı. Örneğin, Fransa'da Seattle'a karşı oluşan hareketin asıl taşıyıcı örgütü, Pierre Bourdieu'lerin de içinde olduğu ATTAC adlı bir örgüt. Bu ATTAC örgütünün çıkışındaki slogan Tobin vergisi dedikleri vergidir. Tobin vergisi, 1970'lerde Nobel iktisat ödülü kazanmış olan liberal iktisatçı Tobin'in önerisi. Tobin vergisi, dünyada sermaye hareketlerinin serbest dolaşımında spekülatif hareketleri engellemek için, her sermaye hareketinden, yani bir paradan bir paraya döviz hareketinden % 0,1 oranında vergi alınması ve bu paranın fakirlikle mücadele programlarında kullanılmasına dayanıyor. ATTAC hareketi de bu talebi gündeme getirerek ortaya çıktı, giderek de küreselleşmeye karşı Avrupa bazında ciddi bir ağ oluşturdular.

• *Kitabınızda vurguladığınız "yurttaşlık geliri" kavramı bununla bağlantılı mı?*

– Yurttaşlık geliri fikri, aslında, iki türlü yorumlanabilir. Birincisi çok ultra-liberal bir yorum. Bu, negatif vergi dedikleri olgu: "Bütün sosyal güvenlik sistemini kaldıralım; onun yerine, bir gelir seviyesinin altında olanlara sübvansiyon verelim, bir gelir seviyesinin üstünde olanlardan vergi alalım." Çok kaba hatlarıyla böyle, ne işsizlik sigortası, ne aile yardımı ne emeklilik sigortası, sadece negatif vergi. Bu, sosyal devletin kökünü dinamit koyacak bir şey aslında, çünkü herkes aynı ihtiyaçlara sahip değil. Örneğin, bir emeklininkiyle, bir öğrencinin veya 20 yaşındaki birinin ihtiyaçları farklı olacaktır. İkinci yorum ise, bunu, sadece iktisadi bir sosyal politika aracı olmaktan çıkartıp iktisadın siyasallaşması aracı haline getirmek. O da şu: Toplumda üretkenliğin üç kaynağı vardır. Birincisi ben üretkenimdir, çalışırım ve o yüzden daha fazla üretirim, ama sadece ben değilimdir orada üreten, bir de toplumun bana sağladığı üretkenlik imkânı vardır. Örneğin, iyi eğitilmişimdir, elektrik kesilmiyordur çalıştığım yerde, yolda az zaman harcıyorumdur... Başkaları da benimle beraber üretime etkili biçimde katıldıkları için ben üretkenimdir. Dolayısıyla, bir topluluk etkisi söz konusu. Bir de geçmiş kuşaklar etkisi vardır. Ben bugün burada bir üretim yapıyorsam, geçmiş kuşakların yatırımlarının, emeğinin de etkisi var. Sıfırdan başlatmıyorum her şeyi. Dolayısıyla, üç faktör var. Geliri sadece, bugünkü sistemde olduğu gibi, insanların bireysel verimliliğine göre, yani "çok çalışan, çok üreten, çok kazanır" temeline göre kurduğunuz zaman, aslında iktisadi yapının bir cephesine ve bence de çoğunluğu oluşturmayan cephesine vurgu yapmış olursunuz. Halbuki verimlilik de giderek daha az bireyleşiyor. Daha fazla globalleştiği için de insanların iktisadi yaşamdan bir ortaklık payı alması gerekir. Yurttaşlık hakkı, yurttaşlık geliri dediğimiz şey de bu. Herkes Türkiye toplumunda üretimden pay alma hakkına sahiptir, geri alınmaz bir hakka sahiptir. Bunun iki sonucu olur: Birincisi, kimse kimseye ne siyasi ne iktisadi anlamda boyun eğmek zorundadır. Bir asgari gelir hakkı vardır, yaşama

hakkıdır bu. İkincisi, bu bir siyasi karar olduğu için, iktisadi yaşamın giderek daha fazla siyasi, toplumsal kararlara tabi olmasının yolunu açar. Karl Polanyi'nin söylediği anlamda, iktisadın toplumsalın içine oturmasıdır. Halbuki kapitalist düzende en büyük sıkıntılardan biri, iktisadın toplumsaldan bağımsızlaşmaya başlamasıdır. İktisat toplumsal hedeflerden bağımsızlaştığı zaman, insani olmayan bir devinim içine girer ve daha fazla kâr için her şeyi yapmak mümkün olabilir. Yurttaşlık geliri, iktisadın toplum içindeki hükmedici konumundan çıkması ve insanların özgürleşmesindeki bir adım bence. Mademki refah toplumu diyoruz, o zaman herkesin indirgenemez bir yaşam hakkı vardır. Yurttaşlık gelirinin yanında, tabii konut hakkı ve eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçların asgarisinin sağlanması gerekir.

• *"Bireysel çıkarların toplamı, kamu çıkarı veya toplumsal çıkarı vermez; bireysel çıkarların toplamı, bireysel çıkarlarda kalır" demiştiniz. Ama tersi geçerli. Zaten, ancak bireysel yararlara dönüştüğünde bir yararın kamusallığından söz edilebilir. Aslında solun amacı bireyin özgürleşmesi, donanım kazanması değil mi?*

– Tabii, çok doğru. Solun hedefi kamu yararından hareket ederek bireyin yararını yükseltmek... Sonuç olarak, hem popülist sol, devletçi sol, hem de liberalizm bir açmaza soktu solu. Ya devlet tarafını tutacaksınız ya da birey tarafını tutacaksınız. Yani ya bireyin özgürlük alanı olarak pazar ekonomisini savunacaksınız ya da toplumun özgürlük alanı olarak devleti savunacaksınız. Özgürlükçü sol için esas olan, bireyin önündeki insani zenginleşme unsurlarının genişlemesi, güçlenmesi. Kağıt üzerinde bir özgürlükten ziyade, insanların özgürlük imkânlarından yararlanabilmeleri için özgürlük talep ediyoruz. Eğer diyorsak ki, toplumun içinde insanlar sadece bireysel teşviklerle, bireysel yöntemlerle özgürleşemezler, diğerleri toplumun içinde fakirleşirken, daha zor duruma düşerken, yoksunlaşırken ve yoksullaşırken insanın elinde tuttuğu maddi zenginleşme kendi özgürleşmesinin aracı olamaz, çünkü o da bir yerde yoksunlaşacaktır.

Bu durumda, sol için yöntem, bireyi liberallerden daha fazla savunmaktır. Ama bireyi mutlaklaştırarak savunmak değil, somut bireylerin özgürlük haklarını savunmak ve liberallerden çok daha fazla savunmak. Somut bireylerin özgürlük haklarının toplumsal dayanışmadan, toplumsal süzgeçten geçtiği zaman gerçekleşebileceğini vurgulayarak savunmak. Sol için birey mutlak değildir, sol için birey, toplumsallığı içinde var olan somut insanlardır. O anlamda sol, bir Robinson Crusoe modelini hiçbir zaman benimsemez. İktisat modelleri hep Robinson Crusoe modelleridir. Özgürlükçü sol için esas olan, kişilerin –birey yerine, kişi demeye çalışıyorum, çünkü "kişi" kimlikleri içinde bireyler anlamına geldiğinden, bence sola daha uygun geliyor– bir dış örgütten, kurumdan, devlet merciinden himmet alır konumunda olmamasını sağlamak. Bizim sürekli sıkıştığımız nokta bu oldu; bir tarafta, pazar ekonomisi içinde bireylerin –herkesin elde edemediği– özgür zenginleşme olanakları, diğer tarafta, devlete veya siyasi iktidara tabi olarak elde edilmiş sosyal haklar. Halbuki, özgürlükçü solun önüne koyması gereken hedef bir bölüşüm mekanizması değil sadece. İnsanların bu eşitsizlik toplumunda farklı donanımlarda olduklarını dikkate alarak, altta kalan, donanımsız olanların donanımlarını arttırabilecek olanakların önünü açabilmek. Kimse sadece annesi ve babası zengin olduğu için iyi okula gidip dolayısıyla, iyi donanımlı olup, dolayısıyla, iyi donanımlı çocuklar yapma hakkına sahip olmamalı... Burada çok Bourdieucü bir analizim var, donanımlı insanların donanımlı insanları yeniden üretmesine dayalı... Bence esas eşitsizlik bu:

Bugün bir insanın gelirinin 100 milyar, öbürünün 50 milyon lira olması bir eşitsizlik, tamam ama, esas eşitsizlik, bu 50 milyon geliri olan insanın çocuğu da büyük ihtimalle, 50 milyon gelirli bir konumda olacak, 100 milyar gelirli insanın çocuğu da büyük ihtimalle yine aynı gelir düzeyinde bir konumda olacak. Esas eşitsizlik, solun isyan etmesi gereken eşitsizlik bu. Asıl bizim kırmamız gereken, eşitsizliğin kendini yeniden üretme mekanizmaları. Bugün herkes aynı ücreti alacak diye bir söylem, bir kere gerçekçi değil, ikincisi doğru değil. Fark-

lı donanımlar içinde herkesin aynı verimliliğe gelmesi söz konusu olamaz. Donanımı da açmak lazım, donanım sadece, eğitim, sağlık vb. değil. Donanım daha psikolojik bir şey belki, bir insanın kendini bir şeyi yapmaya muktedir addetmesi, baştan kendine onu yapmak konusunda izin vermesidir. Siz ne kadar bedava eğitim verseniz, bedava sağlık hizmeti verseniz, kültür hizmetleri de verseniz, eğer bir toplumun bir kesimi kendini onu hak eder durumda görmüyor, kendini ondan dışlıyorsa, bu sosyal politikanın sonuç alması mümkün değil.

• *Kitabınızda, özgürlükçü solu tanımlayan üç temel ilkeden söz ediyorsunuz: Kurulu düzene başkaldırı, öz belirleme ve eşdeğerlilik...*

– Birincisi zannediyorum açık: Düzene karşı bir duruş, var olan düzenin doğal bir düzen olmadığı, dolayısıyla düzenin insanlar tarafından üretildiği, insanlar tarafından üretildiği için de insanlar tarafından da değiştirilebileceği inancı. Dolayısıyla, dinî olmayan bir inanç. İkinci ilke, öz belirleme ise birincisini tamamlayan bir şey. Dinî veya metafizik söylemlerdeki vurgu, toplumun belirleyeninin toplum dışında bir merci, tanrı olduğudur. Veyahut çok mekanik bir Marksist analizde toplumun belirleyeni üretim ilişkileri veyahut üretim güçlerinin gelişme seviyesidir; pozitivist yaklaşımda da doğa kanunlarıdır. Bütün bunlara biz bir şey yapamayız. Oysa, toplumsal düzen insanların tahayyül dünyalarından, bilgilerinden, konjonktürden etkilenen ve insanların yarı bilinçle yarı bilinçsiz bir şekilde kendi aldıkları kararlarla, yaptıkları eylemlerle oluşturdukları bir şeydir. Toplumsal düzen insanların eylemlerinden veya eylemsizliklerinden türer; burada eylemi praxis anlamında kullanıyorum. Somut insanlar, somut tarihi koşullar içinde yapar tarihi. Öz belirleme bilinci, tarihi biz yapıyoruz bilincinin ifade edilmesidir, yani bizim tarihsel gidişata bilinçli bir şekilde sahip çıkmamızdır. Öz belirleme bilinci bence solun sağa, dinî ideolojiye, muhafazakâr ideolojiye karşı farkını oluşturan bilinçtir. Üçüncü olarak da, eşdeğerlilik kavramı var. Sol eşitlikçi olarak tanımlanır, fakat bence sol eşitlikçi olmamalıdır. Çünkü

her şeyin bir olana, benzer olana indirgenmesiyle eşitlik denklemi kurulabilir, insanlara eşitlik getirdiğiniz zaman onların bir özelliği üzerinden eşitlik sağlayabilirsiniz. Örneğin, insanlar eşittir, herkes bir oy veriyor diyebilirsiniz. Orada seçmen statüsünden eşittir. Veya insanlar eşittir, herkes aynı parayı alıyor diyebilirsiniz. Orada para, gelir eşittir.. Veyahut insanlar eşittir, herkes –Çin örneğinde olduğu gibi– aynı elbiseyi giyiyor dersiniz. Orada insanlar gene eşit değildir aslında, elbiseleri üzerinden eşitlenmişlerdir. Başka türlü eşitlenemezler. Ve bu tabii çok fakirleştirici, çok daraltıcı bir eşitlik kavramı ve tahakküme çok açık. Dolayısıyla, ortak paydayı belirleme yetkisini elinde tutanın kararına tabi bir eşitlik mekanizması. Halbuki, eğer biz insani zenginleşmeden bahsediyorsak, insanların bir noktada birleşmeleri, aynılaşmalarını değil, farklı zenginlikleri içinde denk olmalarını ön plana çıkartmalıyız. Aynı ücreti vererek bunu sağlayamazsınız, bu çok saçma. Onların toplum nezdinde eşdeğerde olmalarını sağlayacak mekanizmalar getirmek lazım. Toplumsal ideoloji anlamında, eşdeğerliliğin önemli olduğuna inanıyorum, çünkü özgürlükçü sol bakıştan baktığımızda, insanların bir vasıflarının, bir kimliklerinin hakim olması değil, farklı kimlikleri aynı zamanda içlerinde taşıyabilmeleri ve birinin diğerine indirgenmemesi önemlidir.

• *Kitabınızda vurguladığınız kavramlardan biri de bu "çoğulluk"... Bu kavramı biraz açabilir misiniz?*

– Herkes gibi olmama hakkıdır çoğulluk, çoğulculuktan ziyade, çoğulluk. Çoğulluk ilkesi, benim birden fazla kimliği içinde barındırdığımın kabul edilmesi ilkesidir. Ben sadece, siyasi anlamda yurttaş, veya iktisadi anlamda tüketici ya da üretici veyahut sosyal anlamda anne-baba olmak gibi sadece bu bölünmüş kimliklerin değil, bütün bu kimliklerimle, bütün bu kimliklerimin çoğulluğuyla toplumda bir yer almak istiyorum.

Sol, insanların toplumsal yönleriyle ilgilenir, ama insanları sadece toplumsala indirgememelidir. Soldan baktığımız zaman önemli olan, insanların toplumsal ilişkileri içinde eşdeğer addedilmeleridir. Eşdeğerlikte karşılıklılık ilişkisi çok önemli... Karşı-

lıklılık derken bir şey anlatmak istiyorum. Geçenlerde, ÖDP'nin Kağıthane ilçesinde kitapla ilgili bir söyleşiye çağırdılar, işçiler vardı, üç saat bayağı zorlayıcı sorularla karşılaştım, beni de düşünmeye sevkeden sorulardı. Bunlardan biri farklılıklar üzerine, rekabet üzerineydi. "Sosyalizm modeline rekabeti nasıl sokacağız? Rekabeti sokmadan mümkün değil" dedi işçilerden birkaçı. "Rekabeti sokacağız ama, bu, piyasa mekanizmasındaki gibi rekabet mi olacak?" Bunu cevaplandırmaya çalışırken geliştirdiğim argüman üzerine düşünüyorum son günlerde. Biz farklılıkları niye vurguluyoruz? Bir kişinin bir başkasını anlamlı bulabilmesi için, bir karşılıklılık ilişkisi olabilmesi için, ondan biraz farklı olması lazım. Herkes aynı olduğu, aynılaştığı zaman, başka insanlara duyulan ilginin nedeni ortadan kalkar. Paradoksal bir şekilde, Sovyetler Birliği, görünüşteki eşitliğin en yüksek olduğu –parti üyelerini kastetmiyorum– toplumu bir cephesiyle eşitlik toplumuydu. Ücret farkı göreli olarak azdı, kadınlarla erkekler aynı işleri yapıyordu, konut sorunu yok, sosyal güvenlik herkesi kapsayacak şekilde düzenlenmişti... Ve o Sovyetler Birliği, duvar yıkılmadan önce, bireyciliğin en had safhada olduğu toplumdu, çünkü herkesin aynı olduğu eşitlik noktasına gelindiğinde, toplumsallığın anlamı kayboluyor, herkes kendi alanına çekiliyor. Sovyetler Birliği'nde ortak alanlar çok azdı. "Devlet engelliyordu" denebilir; devlet de engelliyordu. Fakat diğer taraftan, örneğin, devlet sanatçısı olgusu... Devlet sanatçısı bir norm üzerinden sanat yapıyor; bir sanatçının bir başka sanatçıdan öğreneceği pek bir şey olmuyor, çünkü standart bir kalıp var. Herkes o kalıp üzerinden üretiyor. Bir de "aynı"ların rekabeti çok vahşi bir rekabettir, diğerini yok etmeye yöneliktir. Farklı olduğumuz zaman, ben sizin önünüze geçebilirim ama siz de kendi kulvarınızda devam etme imkânına sahipsinizdir.

• *Demin özgürlükçü solun üç temel ilkesini anlatırken, "eylemi praxis anlamında kullanıyorum" dediniz. Sol düşüncenin anahtar kavramlarından biri olan praxis'i nasıl tanımlıyorsunuz?*

– Praxis, insanların toplumsal eylemlerinin bütünü. Yani insanların toplumu kurar ve yeniden kurarken –çünkü toplum

sürekli kuruluş ve yeniden kuruluş süreci– bu süreçteki eylemlerinin bütünü. Bu bütün, toplumun tarihiyle, teknolojiyle değişen ve insanların o toplum içindeki yerlerini anlamlandıran ilişkiler bütünü. Sol düşüncenin Marx'tan beri praxis'e vurgu yapmasının esas nedeni, toplumun bir eylemler alanı olduğunu vurgulamak için. Çünkü ondan önceki yaklaşımlarda toplum, bir eylem alanı değil, var olan, önceden çizilmiş, veya toplumun dışında bir kesimin, bir merciin tespit ettiği, doğru ve yanlışlar anahtarı çerçevesinde toplumun pasif bir şekilde onu gerçeğe çevirme alanıydı. Bir yaratıcılık alanı olarak düşünülmezdi toplumsal alan. Yaratıcılık Allaha mahsustur! Praxis'te o yaratıcılık alanı, insana atfedilmiştir... Praxis kavramı, solun, toplumun insanlar dışında bir varedici gücü, dinamiği, enerjisi olmadığını vurgulamak için kullanılan bir kavram. Öte yandan, insanlar eylemlerini körlemesine yapmazlar, ilişkilerine anlam vererek yaparlar, insanları hayvan dünyasından ayıran en önemli fark bu. İnsan, eylemini bir şekilde tahayyülünde tasarlar, o tasarımdan hareket ederek eyleme geçer. Dolayısıyla, yaptığı eylemin bir anlamı vardır, bu anlam da tahayyül dünyasından türeyen bir anlamdır. Bu anlam doğrudur, yanlıştır, yanlış bilinçtir, doğru bilinçtir denemez.

• *Marx'ın ünlü arı örneği geliyor akla... Arının güdüsel olarak yaptığını insanın tasarlayarak yapması...*

– Şu anda aynı şeyi düşünüyordum, arıda praxis yok, eylem var. O örneği Marx, bilinç için verir, insanlar bilinçlerinde tasarlayarak eylem yaparlar, hayvanlar doğal içgüdüyle. İnsanlık, önce bilinçte bir tasarımdır, önce kafalarında varoluşlarını, eylemlerini tasarlarlar ve ondan sonra yaparlar: İnsanî yaratıcılık kavramını ifade ederken kullandığı örnektir Marx'ın.

• *'90'ların ortasından bu yana, siyaset sahnesinde "sivil toplum örgütleri" başrolde, en azından söylem düzeyinde. Sendikalarsa pek rağbette değil, ya "sivil toplum örgütlerinden biri" muamelesi görüyorlar ya da yok sayılıyorlar. En muhafazakâr politikacılar bile her fırsatta sivil toplum örgütlerinden dem vuruyorlar, ama en*

demokrat geçinenler bile sendika lafını ağızlarına almamaya özen gösteriyor... Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

– Doğru mu yanlış mı, bilmiyorum, sendikalar da, literatürde sivil toplum örgütleri içinde kabul ediliyor. Çünkü sendikalar da sonuçta, dernektirler, işçilerin, emekçilerin, daha doğru tabirle ücretlilerin kendi haklarını korumak için oluşturdukları dayanışma örgütleridir sendikalar. Kelimenin kökeni olarak bakıldığında, çok yanlış bir tanımlama değil sendikaların da sivil toplum örgütü olarak tanımlanmaları. Belki, önümüzdeki dönemde sendikaların üstleneceği işlevleri işaret ediyor. Sendikalar, ücretlilerin üretim yerinde geçirdikleri zamanın örgütlenmesi üzerinden var olan kuruluşlar. Üç tane iş zamanı azaltma yöntemi var: haftalık, yıllık veya ömür boyu. Bu üçünü aynı zamanda yapabilirsiniz, ayrı ayrı da olabilir. Her durumda, emekçilerin, ücretlilerin üretim yerinde geçirdikleri zaman azalıyor demektir. İş zamanı, 19. yüzyılda çok büyük bir dilimdi, yılda 3000-3500 saat çalışılıyordu. Şimdi çoğu yerde yıllık çalışma süresi 1700-1800, bazı ülkelerde 1500 saate düştü. Haftada 50-55 saat çalışılırken, bu süre 40 saate, bazı yerlerde 35 saate indi. Yıllık izinler bazı ülkelerde beş-altı haftaya çıktı. Dolayısıyla sendikalar, ücretlilerin işyerindeki sorunları üzerinden bir dayanışma şebekesi kurmaya kendilerini hasrederlerse, zaman içinde o ücretlilerin dünyasında çok ikincil bir yere sahip olacaklar. Çünkü, o insanların esas zamanı işyeri dışında geçen bir zaman olacak. Dolayısıyla, sendikalar belki önümüzdeki dönemde, diğer sivil toplum kuruluşları gibi, ücretlilerin işyeri dışındaki toplumsallıklarının da taşıyıcısı olacaklar. Örneğin, onların mahallelerindeki kültür faaliyetlerinin bir kısmını da üstlenecekler... Şimdiden Batı Avrupa sendikaları emekli ücretlilerin işyeri dışı sorunlarıyla ilgileniyor, gönüllü sağlık sigortaları, turizm kuruluşları oluşturmaya çalışıyorlar. Sendikalar, eğer fabrikanın, işyerinin içine hapsolmaktan kurtulurlarsa, sadece orada varolmayı kendilerine misyon olarak kabul etmezlerse, giderek toplumsal yaşamın her anlamında var olmaya başlayacaklar. Bence de o sayede sendikalar önümüzdeki dönemde ücretlilerin asli dayanışma kurulu olma vas-

fını koruyacaklar. Evvelden sendikalar ücretlilerin asli dayanışma kuruluydu, çünkü dayanışma esas olarak işyerinde gerçekleşiyordu, arkadaşlıklar işyerinde oluşturuluyordu. Toplumsallık işyeri içinde kuruluyordu, ama insanlar da hayatlarının büyük bölümünü işyerinde geçiriyordu. İş zamanının kısalmasıyla birlikte işyeri toplumsallıkları da dağılmaya başladı. Ve işçi sınıfının klasik dayanışmasından büyük kırılma noktalarından biridir bu. Dolayısıyla, sendikaların sadece ve sadece işyerinde olmaktan çıkmaları lazım.

• *Gerek demokrasi tanımı yapılırken, gerekse toplumsal muhalefet odaklarından söz edilirken, sivil toplum örgütlerinin vurgulanıp sendikaların es geçilmesinin ardında, sendikaların kendi zaafiyetlerinin dışında bir takım siyasal, toplumsal sebepler var mı sizce?*

– Devletin denetim ve yönetiminde olmayan ve ticari amaçlı olmayan bir işletme illa sivil toplum kuruluşu değildir, insanların dayanışma için olsun, bir ideal için olsun, bir hobi için olsun, ortak bir beraberlik, ortak bir şey yapmak için oluşturdukları kurumlardır sivil toplum kuruluşları. Bu sivil toplum kuruluşları içinde ırkçı kuruluşlar da olabilir, örneğin Ku Klux Klan çetesi de bir sivil toplum kuruluşudur. Bu anlamda, sivil toplum kuruluşu olmak, kendiliğinden bir üstünlük getirmiyor. Dolayısıyla, toplumun apolitizasyonu cephesinden bakanların, toplumu apolitize etmek için sivil toplum kuruluşlarına bir üstünlük atfetmeleri mümkün. "İdeolojiler bitti, insanlar arasında sınıf çatışmaları kalmadı, fakiri de zengini de depremzedelere yardım cemiyetinde beraber oluyorlar. Bakın ne güzel, toplumsal birlik ve beraberliği oluşturduk sivil toplum kuruluşları aracılığıyla." Böyle bir yorum mümkün. Bu apolitizasyon sürecinin taşıyıcı ideolojisidir. İdeoloji her zaman vardır toplumda. Toplum varoluşuna, eylemine bir anlam veriyorsa, bu bir ideolojidir. Bir de, ikinci tür bir sivil toplum kuruluşu kavramı geçerli, o da siyasi iradenin merkezileşmesi ve toplumun üstünde, toplumun ulaşamadığı bir yere çekilmesine karşı, bürokrasiye, teknokrasiye, bu tür merkezileşmeye, bil-

giyi, siyasi karar alma mekanizmalarını tekeline alan yapılara karşı toplumun kendi öz örgütlenmelerini oluşturması. Şimdi toplumun öz örgütlerini oluşturması kavramına girdiğimizde, diyeceksiniz ki, sonuçta devlet de toplumun öz örgütlenmesi. Ama o kendi için var olan bir örgütlenme haline geldiği için –örneğin Türkiye'de bu çok açık– sivil toplum kavramı, toplumdan yabancılaşmadan, uzaklaşmadan o öz örgütlenme faaliyetlerini sürdürme çabası. O anlamda demokrasiye açık. Ama demokrasinin içinde herkesin demokrat olması gerekmiyor.

Büyük siyasi, toplumsal merkezî kurumlar çeşitli nedenlerle iktisadi etkinliklerini kaybettikleri için, siyasi olarak giderek kendileri için kurum olmaya başladıkları için, 1970'lerin sonundan itibaren, o büyük neo-liberal dalganın da etkisiyle elbette, meşruiyetlerini ve etkinliklerini kısmen yitirdiler. Bunun ardından oluşan o sivil toplum hareketleri aslında bir arayışın ifadesi. Bu arayıştan daha özgürlükçü, daha eşitlikçi, dayanışmacı bir toplumsal varoluş, örgütlenme/kurumlaşma biçimi de çıkabilir. Çok daha vahşi bir kapitalizmin taşıyıcısı da olabilir. Sivil toplum kavramı o anlamda bir imkâna işaret ediyor. Geçmişteki sendikaların da bu iki cephesi vardı. Foucault'nun tespitlerinden, o tür bir hafif anarşist bakıştan bakarsak, sendikalar neydi? Sendikalar, işçileri iş disiplinine sokmak için bulunmuş araçlardı. Çünkü herkes tek başına mücadele verdiği zaman elbette sermaye karşısında zayıftı, ama aynı zamanda, sermaye tarafından düzenin içine çekilen sendikalar, işçilerin disipline edilmelerini, daha verimli olmalarını sağlayan kurumlar olarak da algılanıyordu. Sendikacılık sadece direniş örgütü değildi, aynı zamanda sermayeyle işçilerin arasındaki ilişkinin, o ilişki çarkının yağdanlığıydı. Anarko sendikalistler 19. yüzyılın sonunda bu tür bir sendikalaşmaya karşı direnirlerken esas olarak bunu vurguluyorlardı. Dolayısıyla, egemen düzen içinde yapabileceğimiz her türlü örgütlenmenin egemen düzen tarafından da kullanılma ihtimali hep var. Zaten bu ihtimal olmasa, böyle bir düzen içinde olmazdık. Tam bir kopuş mümkün değil. Her yaptığımız şey, parti de kursak, dernek de, sendika da olsa bu, bir cephesiyle başka bir toplumun hülyasının taşıyı-

cısı, bir direnişin örgütleyicisi olacak, ama bir şekilde de o düzenin kurumlaşması içinde bir yeri olacak.

• *Söyleşimizin başında, "tarihin içindeyken, sıcağı sıcağına ne olduğunu, ne olabileceğini tam kestirmek pek mümkün değil" demiştiniz. Ama, yine de soralım: İçinde bulunduğumuz süreç nereye doğru evriliyor sizce?*

– Önümüzdeki dönemde, ulus-devletlerin zayıflamasıyla beraber, metropol kentler oluşacak ve bu metropollerin belediye meclisleri bir şekilde o sivil örgütlenme olacak diye bir söylem var. Böyle bir yere gidebilir, eski feodal düzene dönüş gibi olabilir, ulus-devletlerden daha güçlü metropol kentler oluşabilir; hem bir özgürleşme, hem bir özgürlük kaybı, ikisi birden... Diğer taraftan, büyük bir ihtimalle, merkezî bölüşüm mekanizmasının etkinlik sınırlarına ulaştığımız için, toplumsal dayanışmanın gerçekleştirildiği kurumlar oluşacak. Şunu kastetmek istiyorum: Vergi vermek bir dayanışma, ama vergi verip de o verginin fakir fukara fonu tarafından kullanılmasına yabancısınız. Vergilendirme önemli bir dayanışma, Fakir Fukara Fonu'na kullanılacaksa. Sivil toplum örgütlerinin bence olumlu tarafı şu: Dayanışma yetkisini de paylaşmak istiyorlar. Hep tartışılır ya, doğrudan demokrasi-dolaylı demokrasi diye... Sivil toplum örgütleri belli alanlarda, özellikle bu dayanışma alanlarında yetkinin bütünüyle bir siyasi iradeye devredilmesine karşı, toplumun yetki paylaşımı istemini ifade ettiği alandır. Bu anlamda, toplumun devletin bu yetki tekelini eline alarak kendine siyasi meşruiyet üretmesine karşı, toplumun kendi kaynaklarını kullanırken başka bir gücün, kendine yabancı gördüğü bir gücün, devlet gibi bir gücün o kaynaklar üzerinden kendine bir meşruiyet sağlamasına karşı bir direniş aslında. Orada ciddi bir siyasi çatışma var. Bu çelişkiyi, bu vuruşmayı diyelim, bu çatışmayı deprem örneğinde çok açık biçimde gördük.

Roll, sayı 200/05, Mayıs 2000

SÖYLEŞİ: Yücel Göktürk, Siren İdemen

• *"Feuerbach Üzerine Tezler'in onuncusuna gelmeden önce, genel bir Feuerbach değerlendirmesi gerekiyor galiba. Kitabınızda birkaç yerde atıfta bulunduğunuz bu 19. yüzyıl filozofunun düşünce tarihindeki önemi ne?*

– Feuerbach'taki esas tema, insanların yabancılaşmasında en önemli amil olduğudur. "Bu çok yeni bir tema değil" diyebilirsiniz, Voltaire'de de vardı örneğin, ama, felsefi sistematik içinde ilk kez Feuerbach tarafından ele alınmıştır. Feuerbach'a göre, bütün yabancılaşmaların kaynağında din vardır. Çünkü din, insanların ürettikleri bir mitolojinin, insanlara geri dönüp onlara emretmesidir. Din insanlardan çıkıp, insanların dışında, insanlardan bağımsız, buyurgan bir söylem olarak onlara geldiği için yabancılaşmanın belki de en mükemmelleşmiş, en cismanileşmiş şeklidir. Dinden de öteye, tanrı sorunudur bu: İnsanın, kendisinin yarattığı tanrıya biat etmesi, esir olmasıdır.

• *Feuerbach, Türkiye'de Marx'ın "Feuerbach Üzerine Tezleri"yle tanınıyor. Marx niye özellikle Feuerbach'ı ideolojik hedef seçmişti kendisine?*

– Marx'ın varoluşun anlamının yeryüzüne indirilmesi ve yeryüzüne indirilirken de bunun insanların ürettiği bir anlam ola-

rak algılanması fikriyatını devraldığı iki-üç referanstan biridir Feuerbach. Marx'ın materyalist düşünceye geçişindeki eşik Feuerbach'tır. "Feuerbach Üzerine Tezler"de, Marx'ın Feuerbach'a karşı biraz katı olduğu kanısındayım. Çünkü, bence kendisini o kadar yakın hissediyor ki Feuerbach'a, aradaki farkı koyabilmek için, Feuerbach'ın düz materyalizmini biraz fazla vurgulayarak eleştiriyor. Marx'ın en çok referans verilen çalışmalarından biri olmakla beraber, "Feuerbach Üzerine Tezler"i, Marx'ın kendi fikirlerini düzene sokmak ve Feuerbach'la hesaplaşmak için yazdığı "notlar" olarak değerlendirmek gerekir. Aslında, Feuerbach üzerine tezlerin onbirincisi, dünyayı dönüştürmek üzerine olduğu için en çok bilinenidir, ama ilk on tezde, Marx, esas olarak yabancılaşma kavramına, insanın kendi ürettiğine yabancılaşmasına, kendi ürettiğinin, kendisi dışında bir anlam kazanmasına vurgu yapar. Marx için, insanların yabancılaşma sürecinden kurtuluşunda en önemli amil, iktisadiyattan önce, esas olarak insanların ideoloji seviyesinde kendi ürettiklerine yabancılaşmamalarıdır. Bence, Marx'ın *Kapital*'de bile belki esas çabası, varoluşun anlamının toplum ve insan dışında bir kaynağı olmadığını ve bunun da bilimle izah edilebileceğini göstermek istemesidir. Marx, Feuerbach'ın eleştirisinden sonra, *Kapital*'e geldiğinde, Proudhon'vari bir iradeciliğe ve sulugözlü tabir ettiği söyleme düşmemek için daha fazla doğa kanunları, toplum kanunları gibi vurgular yapıyor ve ilk çıkışındaki saiklere pek uymayan bir bilimciliğe doğru kayıyor. "Toplumun temeli iktisadiyattır" demesi Marx'ın formasyonunda geç bir olgu. *1844 Elyazmaları*'nda bu tür şeyler yok. Fakat, Marx için, kapitalizmin eleştirisinin öznel bir bakıştan kaynaklanan bir eleştiri olmasının ötesinde, bir nesnel temelinin olması lazım. Ve Marx'a göre, o nesnel temel Feuerbach'ta yok. Bir nesnellik arıyor Marx ve bilimciliğe de, pozitivizme de orada kayabiliyor. Marx'ın söylediğinin kendi şahsı dışında bir kanıtının olması lazım. Aksi takdirde, kapitalizmin, burjuva toplumunun ötesine geçmenin mümkün olduğunu söylerken, bir ütopya dile getirmiş, peygambervari bir kurtuluş söylemi oluşturmuş olacak. Böyle bir konumda olmak

istemiyor haklı olarak. Bunu kendi dışında bir yere dayandırması lazım. 19. yüzyılın bilimci, pozitivist eğilimi içinde, ekonomi-politiğe, İngiliz ekonomi-politik ekolüne yöneliyor ve orada kendisine sağlam bir temel buluyor. Marx *1844 Elyazmaları*'nda daha iradi bir devrimci bakışa sahiptir. 1848 devriminin saman alevi gibi parlayıp çökmesinin yarattığı hüsranı yaşamamıştır daha. Hâlâ bir devrimci ortam vardır 1844'de. 1840'lar, Avrupa'yı saran devrimci dalganın, *Komünist Manifesto*'daki meşhur ilk cümlenin, "Avrupa'da kol gezen heyula"nın dönemidir. 1848 devriminin saman alevi gibi parlayıp sönmesinden sonra Marx, insanların iradelerinin ötesinde, sürecin de belirleyici olması gerektiği materyalizmine doğru yönelir. *Komünist Manifesto*'daki o edebi pathos'u, edebi vurguları bir kenara bırakırsanız, Marx hiç öyle gaz verme amacıyla devrimci söylem tutturan bir insan değil. Tersine, hele, *Kapital*'i yazdıktan sonraki döneminde, sürecin sadece bir ayaklanmayla, sadece bir darbeyle, sadece bir grup insanın iradesiyle gerçekleşmesinin mümkün olmadığına ve olgunlaşma süreci denen bir sürecin yaşanmasının kaçınılmaz olduğuna inanmış durumdadır.

• *"Feuerbach Üzerine Tezler"in en ünlüsü onbirincisi ama, asıl düşündürücü olanı onuncu tez galiba: "Eski materyalizmin bakış açısı sivil toplumdur, yeni materyalizmin bakış açısı ise insan toplumu ya da toplumsallaşmış insanlıktır..." Marx'ın "toplumsallaşmış insanlık"la kastettiği ne sizce?*

– İnsanın biyolojik yapısı, fiziki varlığı yanında bir de "insani" dediğimiz vasfı var. Bu onun toplumsallığıdır. Öbür türlü, insanlar gelişmiş hayvanlar olarak var olurlardı. Toplumsallık içinde vardır insan, toplumsal bir varlıktır... Marx, sivil toplumdan toplumsal insana geçiş kavramını kullanırken, bence, toplumsal insana tekabül eden toplumsal demokrasiyi işaret eder aslında. Toplumsal demokrasi, Marx'a göre, insanın bütün farklı varoluş biçimleri içinde yaratıcılığını gerçekleştirebilmesi, varoluşuna egemen olmasıdır. Toplumsal demokrasi sosyal, siyasal, ekonomik bir demokrasidir. Marx komünizm kavramını kullanmadan önce, bütün Avrupa sosyalist geleneğinde ko-

münizm tabiri yerleşmeden önce, onun eşanlamlısı olarak kullanılan kavram toplumsal demokrasiydi zaten. Niye toplumsal demokrasi? Demokrasi, bu haliyle burjuva demokrasisi, hukuki bir eşitlikten ibarettir. Sözde bir eşitlik, biçimsel bir eşitlik, sadece dış cephesiyle bir eşitliktir bu. Halbuki sosyalistlerin düşündüğü eşitlik, bütün insanların konumsal eşitliğidir; Atina'daki yurttaşın agoraya geldiğinde mutlak eşitliği, bütün statülerden arınmış bir eşitliktir, herkes her şey üzerine söz sahibidir. Proletarya diktatörlüğü gibi kavramlar *Komünist Manifesto*'da daha çok hitabet gücü olduğu için kullanılan kavramlar. Ama, Marx'ın bütün metinlerine baktığınızda, "devrim", toplumsal demokrasidir. Toplumsal demokrasi, sivil toplumdaki demokrasi kavramının aşılmasıdır. Yani sadece ve sadece münferit bireyin eşitliğine, soyut eşitliğe indirgenmiş eşitliğin aşılması; insanın özgürlüğünü, yaratma gücünü yeniden sahiplenerek varoluşunu zenginleştirmesidir. Toplumsal demokrasi, özgürlüğünün taşıyıcısı olan insanların toplumudur.

• 1844 Elyazmaları'*nda Marx'ın "kaba komünizm'i eleştirdiği bir bölüm var; pekâlâ SSCB'nin ve reel sosyalizmin eleştirisi olarak okunabilir. Şöyle diyor Marx: "Kaba komünizm, önceden tasarlanmış bir asgariden başlayarak, toplumu bu ortak asgari düzeye indirgeme isteğinin son noktasına varmasından başka bir şey değildir. Yoksul ve bir şey istemeyen bir insanın doğal olmayan basitliğine geri dönülmektedir. Oysa bu insan, özel mülkiyetin ötesine geçmek bir yana, özel mülkiyete varmayı bile başaramamıştır. Topluluk sadece bir emek topluluğudur ve topluluk sermayesinden herkese eşit ücret verilmektedir – topluluk evrensel kapitalisttir, ilişkinin iki yanı da hayali bir evrenselliğe yükseltilmiştir. Kaba komünizm özel mülkiyetin yüzeye çıkışının bir seklidir sadece. Kavramı anlamış ama özünü kavrayamamıştır...*

– Oradaki "asgari" vurgusu bence çok önemli. Asgaride eşitlenme üzerinden düşünülen eşitlik ideali, Marx'ın en çok rahatsız olduğu eşitlik fikridir. "Elyazmaları"ndan 30 sene sonra da, "Gotha Programının Eleştirisi"nde, bu tür eşitlik anlayışına şiddetle karşı çıkmıştır. "Doğa bile eşit değildir" der. "Na-

sıl yapacaksınız bu eşitliği, eşit ücret kavramını nasıl yapacaksınız?" diye isyan eder. Bugün biz popülizm derdik belki. O, bu kavramı kullanmıyor.

• *"Gotha Programının Eleştirisi'nde, "Elyazmaları"ndaki "kaba komünizm" eleştirisini yineliyor gibi. Şöyle diyor: "Eşit hak, burjuva hukukundan başka bir şey değildir. Oysa eşdeğerler arasındaki değişim ancak ortalama olarak mevcuttur ve bireysel durumlarda söz konusu değildir. Ama, bu ilerlemeye karşın, eşit hak hâlâ burjuva sınırlar içinde kalmaktadır. Buradaki eşitlik emeğin ortak ölçü birimi olarak kullanılmasından ibarettir. Ama, bir birey fizik ya da moral bakımdan bir başkasından üstün olabilir, aynı zaman içinde daha fazla emek sarfetmiş olabilir ya da daha uzun bir süre çalışabilir. Bu eşit hak, eşit olmayan bir emek için eşit olmayan bir haktır. Niteliği gereği, hak, ancak aynı ölçü birimi kullanıldığında söz konusu olabilir; ama eşit olmayan bireyler (bunlar eşit olsalardı, ayrı ayrı bireyler olamazlardı) ancak aynı açıdan değerlendirildiklerinde, ortak bir birimle ölçülebilirler. Öte yandan bir işçi evlidir, öteki değildir, birinin ötekinden daha çok çocuğu vardır vb., vb. Bütün bu sakıncalardan uzak durabilmek için hak eşit olmamalıydı.."*

– Marx'ı en çok rahatsız eden, "vulgaire" komünizm dediği, bayağı komünizmdir. Nedir bayağı komünizm? Bir özgürleşme, özgürleştirme ideali taşımayan ve maddi yaşamda eşitliği asgaride sağlamaya çalışan bir eşitleştirme çabası. *Alman Ideolojisi*'nde Marx'ın yaptığı en önemli vurgu –Feuerbach da o bakımdan önemli– Feuerbach'ı aşmaya çalıştığı yerde ifade ettiği özgürlük kavramıdır. Özgürlük, eşitlikten daha önemli bir kavram Marx'da. Özgürlük kavramı da, kabaca, insanın insani yeteneklerini var olabilecek tüm yönlerde geliştirme kabiliyetine sahip olması olarak tarif edilebilir. Dolayısıyla, "bayağı" komünizmdeki eşitleştirmeden çok ayrı bir farklılaştırma sürecine vurgu yapar Marx.

• *Pierre Macherey'di galiba söyleyen: "Tarihi materyalizmde vurgu tarih üzerindedir, aksi takdirde, materyalizm madalyonun*

• *Marx'ın size en yakın gelen çalışmaları hangileri?*

– Birincisi, *Kapital*'deki sermayenin devinimiyle ilgili, sermayenin sermayedarları da içine alan, onları da esir eden birikim sürecini anlattığı bölüm. Orada, Marx'ın çok hoşuma giden ve beni heyecanlandıran tavrı, ahlakçı olmamasıdır. Şunu söylüyor: Kapitalist düzende bir insanın bir başka insanı sömürmesi, daha doğrusu sermayenin emeği sömürmesi iyi ve kötünün ötesinde bir şeydir. Kapitalist düzen içinde bu böyle olur, başka türlü olmaz. Ve sadece kapitalizmde değil, ücretli emek ilişkisi içinde bu böyle olur. Başka türlü olabileceğini hayal etmek abesle iştigal etmektir. Burada iyi ve kötünün ötesinde bir olgu var. Kapitalizmin bu cephesi, kapitalizm var olduğu sürece kaldırılamaz. Bir de, *1844 Elyazmaları*'ndaki, henüz bilimci bir teşebbüse girmemiş; *Kapital*'deki gibi, ekonomi-politiği İngiliz ekonomi-politiğinden daha iyi yapma iddiası taşımayan, hümanist diyebileceğimiz Marx, yani Althusser'in hiç sevmediği Marx yakın geliyor bana. Tabii *1844 Elyazmaları*'nda idealizme düştüğü de söylenebilir bazı açılardan. Ama materyalizmle idealizm arasında çok büyük bir uçurum olmadığı kanısındayım. Materyalizm aslında bir tür idealizm olabilir.

öteki yüzüdür, yani idealizmdir". Marx, kitabınızda belirttiğiniz gibi, "tarihi materyalizm" diye bir şey telaffuz etmiyor, ama Feuerbach'ı eleştirirken kendi yöntemini de belirtmiş oluyor: "Feuerbach, materyalist olduğu zaman tarihten uzak duruyor, tarihi hesaba kattığı zaman da materyalist olmaktan çıkıyor." Sizce Marx'ın materyalizmi nasıl bir materyalizm?

– Materyalizmin geçmişi çok eskiye, antik Yunan'a uzanıyor, Epikür ve Demokritos'a... Bilindiği gibi Marx'ın doktora tezi Epikür ve Demokritos'un doğa anlayışları üzerinedir. Tezini okuduğunuz zaman, materyalizmin Marx'ta esas olarak felsefi bir kavram olduğunu görüyorsunuz. Engels'deki gibi tabiat bilimleri üzerinden bir materyalizm analizi yapma çabası yok. Marx için, materyalizm gerçek anlamda felsefi bir kavram. Marx'ta, materyalizmin yanına tarih boyutunun gelmesi Hegel'le oluyor. Fransa'ya gelmesinden sonra yaptığı çalışmalarda tarih boyutu iyice belirginleşiyor. Zaten Marx'ın en keyifle okuduğum çalışmaları, tarih ve sosyolojinin içice olduğu *18. Brumaire*, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri* gibi çalışmalardır. O eserlerde, tarih düz bir süreç, bir kader değildir. Marx'ın dü-

şüncesinde, bir tarafta tarih, bir tarafta materyalizm, bir tarafta diyalektikten oluşan bir yapı söz konusu.

• *"Feuerbach Üzerine Tezler"in onuncusuna dönersek... Marx'ın "yeni materyalizmin bakış açısı" diye ifade ettiği "vizyon" nasıl bir şey? "Toplumsallaşmış insan"dan söz ederken antik Yunan'dan örnek verdiniz...*

– Marx'ın hayalindeki ideal, bana öyle geliyor ki, Antik Yunan demokrasisidir, köleciliğin olmadığı bir antik Yunan demokrasisi. Marx'ın toplumsal insanı, bütün toplumun kurucu gücünü kendi içinde özümsemiş insan tipini, sanki Atina demokrasisindeki yurttaş gibi algıladığı kanısındayım. O yurttaşın köleci bir ilişki içinde olduğunu, kadınların "yurttaş"a dahil olmadığını, bütün bunları bir an için bir tarafa bırakalım... Agoraya çıktığında siteyle ilgili her şeyi eşitlik ve farklılık içinde ifade edebilecek konumda olan toplumsal insan söz konusu. Belki aslında hiçbir zaman öyle olmamış, belki o Yunan toplumu idealizasyonunu bize 19. yüzyıldan kalmış. Unutmayalım, Marx bir 19. yüzyıl düşünürüdür ve 19. yüzyıl, Aydınlanma felsefesi içerisinde Yunan toplumunun, Yunan demokrasisinin idealize edildiği bir dönemdir; Roma'ya karşı antik Yunan demokrasisinin, Roma'daki cumhuriyete karşı Atina'daki demokrasinin... Galiba bugün de aynı tartışmayı yaşıyoruz.

• *Bu noktada, Hegel'in eski Yunan ve Roma üzerine yaptığı yorum akla geliyor... Galiba o yorum, bugünün dünyası için de geçerli: "Yunanlılar, Romalılar gibi yalnızca bazı kişilerin özgür olduğunu kabul ediyorlardı, insanın insan olarak özgür olduğunu bilemediler; bu nedenle de özgürlükleri sınırlanmış olmakla kalmadı, insanın insana köleliğine dönüştü..."*

– Hegel'in bu saptaması çok önemli. İnsani sorumluluk veya sosyalizmi bir etik sorumluluk olarak görme kavramına geliyoruz yeniden.... Marx için ciddi bir gerginlik noktası var: İnsan özgürlüğünün bilincinde olduğu zaman nasıl bir insan olabilir ve bu insan somut toplumun içinde nasıl var olabilir? Somut toplumun içinde, ezilenler tarafında olduğunuz zaman özgür-

lüğünüzün kaybolduğunun bilincinde olabilirsiniz. Ama bunu nasıl dönüştürebilirsiniz? Veya ezenler tarafında olduğunuz zaman da, aslında, özgürlüğünüzün eksik olduğunun bilincinde olabilirsiniz. Çünkü Marx'ın o ünlü sözünde olduğu gibi, bir başkasının ezilmesine dayalı bir üstünlük özgürlük değildir, ezilme ilişkisine tabi bir özgürlüktür, dolayısıyla kendisi de o ilişkinin esiridir. O çok önemli bir vurgu... Marx'a göre, insan diğer insanlara bağımlıysa eğer, o ilişkinin empoze ettiği konuma da bağımlıysa, insanın kendini özgürleştirebilmesi için, ilişkide olduğu insanları özgürleştirebilmesi lazımdır. Ancak ilişkide olduğu diğerlerini de özgürleştirme çabası içinde insan kendini özgürleştirebilir. Burada, özgürlük anlamında sosyalizmin, bir insanın kendisini özgürleştirmesi için gerekli etik sorumluluk olduğu noktasına geliyoruz... Geçen konuşmamızda hatırlarsanız bir soru sormuştunuz, "onu bir sonraki söyleşiye bırakalım" demiştiniz. "Hali vakti yerinde olanlar için sosyalizm bir etik sorumluluk olarak tanımlanabilir, ama 'alttakiler' için bu yaşamsal bir zorunluluk değil mi?" diye sormuştunuz. Bence, gereklilikle sorumluluk arasında şöyle bir fark var: Ezilenlerin, altta kalanların kendilerini kurtarmak açısından sosyalizmi algılamalarını beklersek, büyük bir yanılgı içinde oluruz. Çünkü kimse kalkıp da kendi öngördüğü yaşam sınırları içinde bizim anladığımız anlamda sosyalizmin gerçekleşeceği güvencesini veremez. Dolayısıyla, kendisini kurtarmak açısından o insanın rasyonel davranışı, tam Turgut Özal felsefesinde olduğu gibi, köşe dönme, bir şekilde üste atlama çabasıdır. Kendisini ve sadece kendisini kurtarmak diye baktığı zaman o konumdan kurtulabilecek yüzde 1'in içinde olmak mücadelesini verecektir. Dolayısıyla, gereklilik dediğimiz zaman da, altta kalanların, ezilenlerin sosyalizme bakmasında bir cazibe noktası yaratmayız aslında... Sadece ezilenin veya ezenin, ezen veya ezilen konumundan kurtulması için yapacağı bir bireysel çaba değil, diğerleriyle beraber ancak kendisini özgürleştirebileceği için, insanın kendisine karşı bir etik sorumluluğu söz konusudur. Eğer "insan en yüce varlıktır" diyorsak, ki Marx için insandan daha yüce bir varlık yoktur, eğer insanın kendine kar-

şı bir sorumluluğu varsa, insanın kendine karşı kendini özgür kılmak gibi varoluşsal bir sorumluluğu varsa, –Sartre'ın da en çok vurguladığı, Marx'tan aldığı belki en büyük esin kaynağı bu varoluşsal sorumluluktur– bu sorumluluğu gerçekleştirebilmesi, onu insani kılan tüm ilişkilerinin özgürleştirilmesiyle mümkündür. Bu etik sorumluluktur.

• *Sartre örneğini biraz açalım isterseniz. Kurduğu örgütün adı "Sosyalizm ve Özgürlük'tü, çünkü Sartre'a göre, sosyalizm özgürlük kavramı olmadan, özgürlük de sorumluluk kavramı olmadan düşünülemez. Özgürlük, Sartre'da sorumlulukla içice. Bir de isterseniz, şu ünlü sözü üzerinde duralım biraz: "Marksizm çağımızın aşılamaz ufkudur..." Sartre'ın sözü geçerliliğini koruyor mu sizce?*

– Burada biraz evvel bahsettiğimiz, hem iradeci, hem de benmerkezli olmayan bir iradecilik söz konusu. İnsanlar somut koşullar içinde var olurlar, bu somut koşullar içinde yaşamlarını idame ettirirler. Dolayısıyla, bu somut koşulların onlara empoze ettiği sorunları çözmek sorumluluğundadırlar. Kendilerine karşı sorumluluklarıdır bu; özgürleşme sorumluluğu içinde bu sorunları çözmek zorundadırlar. Eğer bu sorunlar da Marx'ın ortaya koyduğu yabancılaşma, özgürlüğün yitirilmesi, eksik özgürlük gibi sorunlarsa eğer, ücretli emeğin var olduğu yerde insan ilişkilerinin özgürleşemeyeceğinden hareket ediyorsak, Marx'ın ufku bizim ufkumuzdur, aynı dünyadayızdır. Aslında, burada ufuk şu anlamda önemli: Biz hâlâ Marx'ın baktığı, durduğu yerden bakıyoruz, birçok şey değişse de... Sartre'ın bu vurgusundan hareket etmek, Marx'ı bir ekonomi-politik bilimcisi olarak algılamamayı gerektiriyor. Oraya indirgersek işi, Marx'ın baktığı yerden bir yığın şey değişti, sermayenin birikim yapısı, devinim süreci, ücretli emeğin durumu... Bütün bunlar 19. yüzyıl ortasına göre değişti. Ama sonuç olarak hâlâ o ücretli emek dediğimiz ilişki –iktisadi anlamda almayalım onu sadece, daha toplumsal ilişki içinde, birinin diğerine bağımlı olarak var olması, bir kişinin varoluşunun diğerinin tahakkümünde olması olarak algılayalım ücretli emeği– bizim sorunumuz.

Bu aslında insanlık sorunu. Sadece burjuva toplumunun sorunu da değil. Önümüzdeki soru şu: Bir kesimin özgürlüğünü gaspederek mi özgür olacağız, yoksa diğerlerinin özgürleşmesini sağlayarak mı?

• *Kitabınızda, "özgürlükçü sosyalizm, Marksizmin tözel cephesiyle siyasi liberalizmin bir sentezini oluşturur" diyorsunuz. "Marksizmin tözel cephesi"yle neyi kastediyorsunuz?*

– Çok sıkıştırılmış bir biçimde ifade etmek gerekirse, Marx'ın ve Marksizmin tözel cephesi, insanın yaratıcı güç olduğu vurgusudur. İnsan yaratıcı güçtür; yaratan insandır. Tözel cephe bu. Dolayısıyla, yaratıcı güç olan insanın bu yaratma olanaklarını genişletecek her türlü girişim ve önlem özgürlükçülüktür. Marksizmdeki özgürlük kavramı, insani yaratıcılığın önündeki engelleri kaldırma çabasıdır. "Toplumun tözü nedir?" diye sorarsanız, ne cevap verir Marx? insan. Ama somut insan ve o somut insanın "insanilik" dediğimiz vasfı söz konusudur. Bu vasıf, tanrının insanın kalbine koyduğu bir cevher değildir, somut insanın içinde taşıdığı bir cevherdir. Bir yandan "insanın cevheri insandır" fikri, diğer yandan da insanın yaratma kabiliyetlerinin farklılaşmasının insani zenginleşme olduğu, dolayısıyla, çoğulluk fikrinin indirgenemez bir üstünlüğü olduğu fikri –ki bence siyasi liberalizmdir bu çoğulluk– özgürlükçü sosyalizmin iki ayağıdır. Siyasi liberalizmden benim anladığım şey bu: İnsani varoluşun çoğul biçimleri olacağı, olduğu ve olmasının da insani zenginleşmenin zeminini oluşturduğu. Varoluşun çeşitli tezahürleri vardır ve bunlar da siyasi olarak tek bir doğruya indirgenemezler. Dolayısıyla, kimse doğrunun tekeline, doğruyu üretme tekeline, doğruyu denetleme tekeline sahip değildir. Siyasi liberalizmi sadece çok partililik olarak ele almıyorum, daha felsefi anlamıyla ele alıyorum. Dolayısıyla, bu indirgenemezlik tarafı ve diğer yandan da insani yaratıcılığın önündeki engelleri kaldırma çabasının bir insani sorumluluk olduğu fikrini –ki Marksizmin tözel cevheri dediğim bu– birleştirdiğimiz zaman, özgürlükçü sosyalizmin iki ayağını oluşturuyoruz. Bir taraftan insanın özgürleşmesi, insanın insa-

nı özgürleştirmesi misyonu söz konusu. Ama bu misyonun bir tahakküm felsefesine dönüşmemesi için doğruyu elimizde tutan tek unsur olmadığımızı bilerek, "doğru çoğuldur", diyerek, bunu bilimsel bir kanun, bir doğa kanunu, bir tanrı gereği olarak benimsemeyerek... Marx peygamber değil, fizikçi değil, sonuç olarak bizim yaptığımız etik seçimi sistemleştirmiş bir düşünür. Bundan ötesi değil. Bize, bizim de paylaştığımız sorular soruyor ve o sorulardan hareket ederek bazı yorumlar getiriyor. O kadar.

• *Metin Çulhaoğlu, Marx'ın düşünce sisteminin 1844-1848 arasında açılan ve kapanmayan, kapanamayacak bir parantez olduğunu söylüyor. Sizce de öyle mi?*

– Marx'ı iki türlü okumak mümkün: Birincisi, diyebiliriz ki, Marx bir 19. yüzyıl düşünürü, 19. yüzyılın ilk yarısında düşünce formasyonunu edinmiş ve bunun ürünlerini de 19. yüzyılın ortasındaki toplumsal olaylarla test etmiş ve oradan hareket ederek bir yorum, sistematik bir bakış geliştirmiş bir düşünürdür. Ve Marx 19. yüzyılın koşulları kapandığında, kapanacak bir düşünce sistemi önermiştir bize. Bu şekilde yorumladığımızda, Marx, Sanayi Devrimi'ni yaşayan toplumun korkularını, beklentilerini, özlemlerini dile getiren ve o toplumun ideolojisini belki en sarih, en güçlü biçimde ortaya döken bir düşünürdür. Ama sanayi toplumunda değiliz artık, dolayısıyla sanayi toplumunun ötesine geçtiğimiz için, Marx'ın açtığı düşünce parantezi, o koşullar ortadan kalktığı için kapanmıştır. Ama, böyle baktığımız zaman şunu kaçırırız gibi geliyor bana: Marx, saf felsefe yapma çabasında olan birisi değil, onun sorusu, sorunu siyaset. Marx, siyaset felsefesinin sorduğu soruları 19. yüzyıl koşullarında ete kemiğe büründürdü. Ama bu sorular çok daha önceden sorulan sorulardı. Marx bunu 19. yüzyıl koşullan içinde somutlaştırdı. Eğer biz Marx'ın somutlaştırdığı biçimi mutlaklaştırırsak, o zaman kendi kendimize o parantezin kapandığını empoze etmiş oluruz. Bunu şunun için söylüyorum: Örneğin, proletarya konusunda, eğer Marx'ın baktığı noktadan, Sanayi Devrimi'nin içindeki sorunlardan bakıldı-

ğında, Marx'ın bir şekilde bir Prometheus hülyasının taşıyıcısı olarak bulduğu, "sanayi proletaryası geleceğin taşıyıcı sınıfıdır" doğrusuna saplanırsak, o zaman o sanayi toplumu bittiğinde o doğru da bitmiş olacaktır. Ve o zaman parantezi paradoksal biçimde biz kapatmış oluruz. Ete kemiğe büründüğü biçimlerden, Marx'ın sorularını ve o soruları ararkenki yöntemini ayıralım, ete kemiğe büründüğü yerleri onun koşullarında bırakalım. Proletarya meselesi –özellikle proletarya kavramını alıyorum– belki parantez kapandı mı kapanmadı mı sorusunu en iyi açıklayan örneklerden biri. Eğer biz Marx'ın sorduğu o özgürleşme sorusunu, siyaset felsefesinin o uzun süreci içinde yeniden sorulmuş ve yeniden yeniden sorulmaya devam eden bir soru olarak düşünürsek ve buna verilen cevabın içeriğini değil de, yöntemini, bakış biçimini ele alırsak... O zaman esas sorunun, proletaryanın gelecek toplumun kurucusu, toplumsal oluşumu olması değil, insani varoluşun bitmez tükenmez bir özgürlük arayışıyla belirlendiği olgusuna geliriz. O zaman parantez kapanmıyor. Yani bir insani varoluş sorunudur Marx'ın sorduğu soru. Bir dönemin sorduğu soru da değildir, Marx'a da özgü değildir, ondan önce de sorulmuştur. Marx, bu soruları yeniden sormuş, soruların birbirine eklemlenme tarzını değiştirmiştir. Dolayısıyla bizim o sorulardan bulabileceğimiz cevapları üretme biçimimizi değiştirebilmiştir, o sorulara başka türlü bakmamızı sağlayabilmiştir. Ama, bunu yaparken ele aldığı örnekler, ete kemiğe bürünme dediğim nokta, o dönemin örnekleridir, ki zaten başka türlü de olamaz. Ama bugün o soruları sorduğumuzda, ne kadar kendimizi zorladığımızın farkındayız. Aynı cevapları vermeye çalıştığımız zaman, Marx'ın sanayi proletaryasına yaptığı vurguyu bugün yapamıyoruz. Çünkü o sanayi proletaryası artık geleceğin taşıyıcısı değil, sadece var olanın koruyucusu durumunda, kendini korumak ve küçülmek noktasında. Artık dar anlamında alırsak sanayi proletaryası değil...

• *Ama bu, proletarya kavramının tarihe karıştığı anlamına gelmiyor herhalde...*

– Onun için sanayi proletaryası diye vurguluyorum. Marx'taki çerçevede, proletarya, sanayi proletaryasıdır... Çünkü bir Sanayi Devrimi yaşanıyor, o süreç içinde insanların çok azı sermayedar durumunda oluyorlar, toplumun büyük bir bölümü de o gidişattan bakıldığında, sanayi proletaryası olarak ilişkinin öbür kutbunda var olacak. Marx kalkıp da hizmetler sektörünün bu şekilde genişlemesini, sanayide istihdam edilen emeğin daralmasını öngörmüyordu. Onun gözünde sanayi proletaryası üzerinden, toplumun çoğunluğunun sanayi proletaryasının üyesi haline gelmesinden oluşan bir toplumsal demokrasi devrimi olacaktı. Çoğunluk onlar olacaklardı, doğal olarak... Üretici güçler, üretim ilişkileri çelişkisinin doğal tezahürüydü bu. Ama böyle olmadı...

• *Öyle olmamasına rağmen, proletarya kavramı geçerliliğini koruyor. Zaten siz de kitabınızda, "Marx'ın proletarya tanımı ücretli emekçilerin bütününü kapsar" diyorsunuz.*

– Sanayi tarafını kaldırırsak ve eğer "proleter, ücretli emekçidir" dersek, proletarya kavramı geçerlidir. Tabii bu ücretli emek çok geniş bir kategori. Bir fabrika yöneticisi de ücretli emek içinde yer alabilir. Bu ücretli emek kategorisi içinde de, bence, daha felsefi veya daha duruşsal, daha sosyal ve siyasi anlamda bir ayrım yapmak lazım. Toplumun bugünkü düzenini değiştirecek, toplumu dönüştürecek güç, hâlâ ücretli emek kategorisi içinde yatıyor. Geniş ücretli emek kategorisi içinde, toplumun bugünkü düzeninin insani varoluş için kabul edilemez olduğunu kabul edenler –ki bu bir etik duruş, etik konumlanma– ve bundan rahatsız olmayanlar; bu etik sorumluluğu kendilerinde taşımayanlar. Böyle bir ayrım yapabiliyorsak, proletarya kavramını sadece iktisadi olmayan bir konumdan, iktisat sosyolojisiyle sınırlı olmayan bir konumdan tanımlayabiliyorsak, yani hem ücretli emeğin içinde olup hem o bağımlılık ilişkisinden rahatsız olanlar, ama aynı zamanda tahakküm eden pozisyonunda bile olsa, o pozisyonunu dönüştürmeye çalışan kesim diye tanımlayabiliyorsak, o zaman proleter kavramı daha rahat kullanabileceğimiz bir kavram.

• *Bu son söylediklerinize, Marx'ın çok sevdiği bir Feurbach deyişiyle itiraz edilebilir: "İnsan sarayda başka türlü düşünür, kulübede başka..."*

– Kulübede yaşayan insanın kendisiyle ilgili edineceği bilinç, sarayda edineceği bilinç elbette farklı olur. Ama, bu benzetmelerde tehlike şu bence: Marx'ın Feuerbach'tan aldığı şey, hem önemli, ama Hegel'den devraldığı mirasta olduğu gibi mekanik olma tehlikesi var. Bir düz materyalizm riski var. Orada dikkatli davranmak lazım, çünkü çevre koşulları insanın bilincini belirliyor ama beyin dediğimiz o muammada, bambaşka bir kimya var. Dolayısıyla aynı çevre koşullarından hareket ederek aynı bilince ve aynı algılama tarzlarına varmıyoruz. El değirmeni ile feodalite, buhar makinesi ile kapitalizm arasındaki ilişki ne kadar doğruysa, ki kısmi olarak doğru, Feuerbach'ın o sözü dé o kadar doğru. Buradan hareket ederek varoluşsal anlamda bütünsel bir belirleme mekanizması olduğunu söylemek çok fazla determinizm...

• *Murat Belge,* Radikal'*deki "Pierre Bourdieu" başlıklı yazısında "günümüzde, proletarya kavramını komik duruma düşmeden kullanmak pek kolay değil, ama Bourdieu bunu başarıyor" diyor... Bourdieu'nün proletarya kavramını nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– Bourdieu'deki proleter kavramında rahatsız olduğum şey, proleter kavramını giderek daha fazla sistemden dışlanmışlar olarak tanımlaması. "Sistemin dışında kalanlar-sistemin içine girenler" çatışmasının, çelişkisinin gerçek bir sosyolojik çelişki olduğu kanısındayım, öyle bir sosyolojik çelişki var, ama bu sosyolojik çelişki, sistemi değiştirme iradesinin düzenin dışında kalanlardan kaynaklanacağı inancına dönüştüğünde bana çok inandırıcı gelmiyor.

• *Bu, Marcuse'ün '60'larda bir ara revaçta olan, sonra gözden düşen, bugünlerde yeniden itibar kazanan tezi değil mi?*

– Evet, Marcuse'ün tezi buydu. Ben hâlâ daha Marksistim o konuda. Yani düzenin iç çelişkisidir düzeni değiştiren. Dışarıdan sadece devirirsiniz, değiştirmezsiniz; devirmek kurmak de-

mek değildir. Düzenin dışında kalmış olanlardan kaynaklanan bir enerji, kurucu enerji değildir, var olanı yıkıcı bir enerjidir. Sosyalizm sadece yıkmak değil, yenisini kurmak üzerine oluşmuş bir tahayyüldür; sadece ayaklanma değildir. Feodaliteden beri ayaklanmalar –köylü ayaklanmaları– var, ama bununla sosyalizm arasındaki fark, bu düzenin sadece yıkılması değil, başka türlü kurulması tahayyülünü taşımasıdır. Sistemin veya düzenin dışında kalanların bir kurucu tahayyülü varsa eğer, onlar zaten bir şekilde sistemin iç çelişkisi içinde yer alacak kişilerdir. Tamamen dışında kalarak düzeni değiştirmek, felsefi anlamda değil ama, vulger anlamda anarşist bir hayal.

• *Biraz önce, "toplumu dönüştürecek güç, hâlâ ücretli emek kategorisi içinde yatıyor" dediniz, demin de "sistemin iç çelişkileri içinde yer alan kişilerden söz ettiniz. Proletarya, artık sanayi proletaryası değilse, ama öte yandan, "proletarya tanımı ücretli emekçilerin bütününü kapsıyorsa...*

– Kapitalizmi dönüştürecek, kapitalizmi dönüştürmeye muktedir toplumsal güç ne? Öyle değil mi? Dikkat ederseniz, Marx önce proletaryayı tespit edip sonra da "proletarya ne yapabilir?" diye bakmıyor. Marx'ın düşünce sistemini tarihî olarak ele aldığımız zaman, Marx'ın ilk başta sorduğu soru bir etik zorunluluk, bir etik sorumluluk olarak bu toplumun dönüştürülmesini düşünmek ve gerçekleştirmek. Arkasından Marx, sanayi proletaryasının bunu dönüştürmeye muktedir bir sınıf olduğuna kani oluyor –keşfediyor değil, kani oluyor, çünkü ondan evvel zaten bunu önerenler var– ve bunu kendi düşünce sistemi içinde sistematize ediyor. Ve Prometheus fonksiyonunu sanayi proletaryasına veriyor. Şimdi bizim Prometheus fonksiyonu verebileceğimiz, Prometheus işlevini beklediğimiz kesim hangisi? Bu ücretli emek içinden çıkar gibi geliyor, çünkü düzenin asli dişlisi gene de ücretli emek. Ücretli emek ama, insanların bütün yaşam dilimleri içinde ücretli emeğin işgal ettiği bölüm giderek yavaş yavaş azalıyor. Evvelden ücretli emekçi olanlar, yani proleterler, 8-10 yaşlarında çalışmaya başlarlardı ve neredeyse ölene kadar çalışırlardı. Çocuk emeği yasak de-

ğildi. Emeklilik de yoktu, dolayısıyla varoluşlarının esas anlamı sanayide veya ücretli emek içinde çalışmaktı. Şimdi öyle değil. Ücretli emeği bir iktisadi kategori olarak düşünmeyip sosyolojik bir kategori olarak düşünürsek, genel anlamıyla proletarya veya şimdilik "kod" adı olarak "yeni proletarya" diyebileceğimiz kesim için geleceğin taşıyıcısıdır denebilir belki de. Ama, öte yandan proletaryayı bir simge kavram olarak da düşünebiriz, Prometheus fonksiyonunu icra eden bir simge kavram olarak...

• *Prometheus fonksiyonundan kastınız ne?*

– İnsanın, insanlık durumunun düştüğü sefil halin bilincinde olan ve tanrılara tabi olmayı reddeden ve orada bir şekilde zincirlerine bağlı kalarak insanlara bu sefil insanlık durumunu sürekli hatırlatan bir fonksiyonu var Prometheus'un. Onun önderliğinde veya çevresinde bir kurtuluş beklenmiyor. Prometheus zincirlerini koparacak, elinde bayrak sokağa dökülecek ve insanlar da peşinden... Böyle bir şey beklenmiyor Prometheus'dan... Proletarya kavramı bütün o muğlaklığı çerçevesinde, Marx'ta insanlık konumunu kaybetmiş insanlığın düştüğü sefil durumu gösteren bir simge kavram aslında. Her türlü insani vasıftan yoksun bırakılarak kabul edilemez bir dünyanın simgesi olan, insanlara yaşamlarının kabul edilemez olduğunu gösteren bir kavram. Dolayısıyla, proletaryaya toplumu dönüştürecek bir motor işlev atfetmekten ziyade, onu bir simge; bugünkü toplumda insanlık durumunun, proletaryanın 19. yüzyıldaki durumu gibi, kabul edilemezlik noktasında olduğunu, ama artık gelişmiş toplumlarda sanayi proletaryasının değil de, başka insanların içinde bulunduğu ve bizim kabul edilemez dediğimiz durumları ifade eden bir kavram olarak düşünebiliriz. Bu insanlar ayaklanıp da dünyayı değiştirmeyecekler, fakat o insanların durumu –mesela Üçüncü Dünya ülkelerindeki "yeni esaret" dediğimiz durum; bu yapı bir tarafta zenginlik üretirken bir tarafta bunu üretiyor– bizim bu yapımızın sürdürülemezliğinin işaretidir. Bunun sorumluluğunu alarak biz değiştirebilirsek değiştirebiliriz.

• *Bu "biz" kim?*

– Tabii burada mekanik bir Marksist anlayışın tanımladığı özne yok. Belki tekil özne kavramı bile yanlış. Özne kavramı tekil bir kavram. Belki bu parçalı bölüklü yeni dünyada özneden ziyade özneler var ve bu farklı özneler bir şekilde o dönüştürmenin taşıyıcıları olacaklar. Şunu demek istiyorum: Tarihe, feodaliteden kapitalizme geçiş modeliyle bakıyoruz ve kapitalizmden sonrasına geçişi de aynı model içinde arıyoruz. Feodalizmden kapitalizme geçiş modelinde, gerçekten de kendinin bilincinde olan bir özne vardı, burjuvazi vardı ve böyle bir geçiş oldu, ama ondan önceki çok önemli dönüşümlerde, örneğin neolitik dünyadan tarım toplumuna geçerkenki büyük devrimde böyle bir özne, böyle sınıfsal bir özne yok. İlkel kabile toplumundan köle toplumuna geçişte de taşıyıcı bir özne görmüyoruz. Özneler var, olaylar var, oluşumlar var, uzun süreçler... Bizim belki biraz feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin modeline hapsolmadan başka bir sürecin de olabileceğini düşünmemiz gerekiyor. Yoksa öbür türlü biraz fazla devridaim içine giriyoruz ki, sosyalistlerin 20. yüzyıldaki yanılgılarının ve sosyalistlerin çoğunlukla o modelden hareket ederek devrimi o şekilde tasarlamalarının, başarılı oldukları zaman da devrimin sonuç olarak bozulmuş bir kapitalizm ortaya çıkarmasının nedenlerinden biri de bu belki. Onun için bence bu aşamada, "kapitalizmin içinden onun reddini içinde taşıyan bir özne çıkacak ve kapitalizmi dönüştürecektir" demek çok zor. Özneler, gruplar –bunu çoğul olarak söylemek lazım– olacak; sistemin, düzenin içinde fakat düzene aykırı yönelimler, düzenin kendini yeniden üretme mekanizmalarına aykırı gelişmeler giderek daha fazla olacak... Ben şu aşamada kapitalist sistemin dışında kalarak kapitalist sistemle yüz yüze, cepheden çatışarak onu yıkma şansının az olduğu kanısındayım. 20. yüzyılda denendi bu; SSCB, sosyalist rejimler... Asıl kapitalist sistemin içinde onun kendini yeniden üretme mekanizmalarını bozan gelişmeler olabilir. Bu da şu şekilde olabilir: Ücretli emek içinde, ücretliler kesimi içinde, fakat giderek daha az ücretli konumuna tabi, ve daha fazla özgür davranabilme imkânı olan kesimlerde; onların

yaptıkları, geliştirdikleri girişimlerde, düzenin kendini yeniden üretme mekanizmalarının bozulması söz konusu olabilir. Ama, buradan hareket ederek önümüzdeki dönemin taşıyıcı sınıfı şudur, ücretlilerdir, zanaatkarlardır, köylülerdir veyahut başka bir şeydir demek bana pek mümkün gelmiyor.

• *"Düzenin kendisini yeniden üretme mekanizmalarına aykırı gelişmeler" dediniz... Biraz önce de sistemin "iç çelişkileri"nden söz etmiştiniz... Marx'ın dile getirdiği iç çelişkiler mi bunlar? Yoksa söz konusu olan 21. yüzyılın kapitalizmine özgü iç çelişkiler mi?*

– Bu düzenin en önemli öğesi, yaşamın asli unsurunun sermaye birikimi süreci merkezli olması. Yani, toplumsal örgütlenmenin asli motorunun sermaye birikimine yönelik olması. Çok çok özetlersek, işin kalbi sermaye birikimi merkezli bir toplumsal örgütlenme. Bu anlamda bir yenilik yok, yani 19. yüzyılla 20. yüzyıl arasında veya içinde bulunduğumuz dünyayla 19. yüzyılın sonundaki dünya arasında büyük bir yenilik yok, o zaman da böyleydi, şimdi de böyle. Hatta şimdi daha da hızlanarak böyle. Seattle'daki reaksiyon da bunaydı. Seattle'daki asli slogan neydi: Dünya bir meta değildir. Bu çok şeyi anlatıyor aslında. Hem bir yenilik var, hem bir yenilik yok. İşin kalbi değişmemiş, motorun özü, asli mekanizması aynı. 19. yüzyıldakinden çok daha fazla bir metalaşmayla karşı karşıyayız ve sermaye birikimi çerçevesinde toplumsal yaşantımızın bugüne kadar metalaşmamış bölümlerinin metalaşması söz konusu. Dünya Ticaret Örgütü'ne gösterilen tepkinin sebebi buydu. Sağlık, eğitim, kültür gibi alanların da mutlak biçimde metalaşmasına tepkiydi. Belki buradan yeniliğin ne olabileceğini çıkarabiliriz. Bu sistemin kalbi sermaye birikimi ise yeniliğin de –yenilik düzenin ötesini düşünmek anlamında– toplumun bütün örgütlenmesinin sermaye birikimi merkezli olmasını engelleyecek, onu bozacak ve toplumu başka bir mecraya çekecek bir hareket olması gerekiyor. Çok kaba hatlarıyla kapitalizmden çıkışı böyle görüyorum. Marx'ın söylediği bir şey bu aslında. 19. yüzyılla bugünü karşılaştırırsak ve yenilik ne diye bakarsak, yenilik bence şu: 19. yüzyılda, sanayi toplumu-

nun içindeki bir unsurun, sanayi proletaryasının, sanayi toplumu içinde kalarak toplumu dönüştürebileceği düşünülüyordu. Ama, bugün geldiğimiz noktada, biliyoruz ki, sermaye birikimi merkezli bir sanayi toplumu içinde kalarak bunu yaparsak dünya a'dan z'ye metalaşacak. Dolayısıyla yeni olan şu: Sermaye birikimi merkezli bir toplumsal yaşamdan, sanayi toplumunun ötesinde bir çıkış arayışı...

• *21. yüzyılın eşiğinde gerçekleşen teknolojik sıçrama bu yönde önemli bir avantaj gibi düşünülebilir mi?*

– Sistemin sermaye birikimi dinamiği, makineleşmeyle, bilgisayar teknolojisiyle beraber, giderek daha az doğrudan insan emeğine ihtiyaç duyarak üretim yapmaya yönelik. Öte yandan, üretim sürecinde ortaya çıkan ürünün tüketilmesi lazım. Tüketilmesi için insanların o ürüne tüketici olarak ulaşabilmeleri lazım. Sistemin iç çelişkilerinden biri de bu. Ve bu, belki de gelecekte dönüşümü sağlayacak mekanizma olacak. Üretim giderek daha az insan emeği merkezli hale geldiğinde, o üretimin tüketilmesi sürecinde nasıl bir mekanizmamız olacak? Himmet mekanizması mı? Bir avuç insan, yani üretim araçlarına sahip bir avuç insan, ürettikleri malı tüketmeleri için insanlara himmet mi edecekler, bir şekilde sübvansiyon mu verecekler? Sistem, kendisini yeniden üretebilmesi için yeni bir bölüşüm mekanizmasına –ekonomik olmayan, ekonomi-politik anlamında ekonomik olmayan– giderek daha fazla ihtiyaç duyacak. Ki, en ileri kapitalizmin olduğu ülkelerde, ortalama hane halklarının gelirlerinin takriben üçte birine yakını artık iktisadi olmayan gelirler, işsizlik sigortası, emeklilik geliri, çocukluk yardımı gibi, iktisadi mekanizmalardan belirlenmeyen bir gelir. Ve bana öyle geliyor ki, önümüzdeki dönemde, insanların varoluşlarını belirleyen mekanizma, ekonomi-politik içinden değil, siyasetten belirlenecek. İktisadi bölüşüm mekanizmasının yerine bir siyasal bölüşüm mekanizması devreye girecek. O zaman kapitalizmden çıkmaya başlayabileceğiz; toplumsal yapı iktisadi bir temel yerine siyasi bir temele oturmaya başlayabilecek... Bu tabii iyimser bir bakış, bir de kötümser bir bakış var: Tama-

men eski proletarya gibi bir yeni proletarya; bütün insani vasıflarından ve haklarından mahrum bırakılmış bir çoğunluk ve her şeye hükmeden küçük bir azınlık... Böyle bir tablonun ortaya çıkması da mümkün. Zaten halihazırda kalkınmış ülkelerde, inanılmaz bir dışlanmışlar kitlesi, Üçüncü Dünya ülkelerinde "yeni esaret" adı verilen bir olgu mevcut. Bunun kabullenilmesi ve daha büyük ölçeklerde yeniden üretilmesinin koşullarının oluşturulması, yeni bir Ortaçağa veya kölecilik dönemine dönüş demektir.

• *Şöyle bir yol ayrımındayız galiba: Ya kölelerin yerini makinaların aldığı ve bütün "site" üyelerinin eşit ve özgür olduğu bir toplum ya da tıpkı eski Yunan veya Roma'da olduğu gibi, bir yanda küçük bir "özgür yurttaşlar" azınlığı, diğer yanda bütün insani vasıflarından ve haklarından mahrum edilmiş bir çoğunluk...*

– Evet, o dönemdeki çelişkiler karşımızda yeniden. Tabii buna olumsuz anlamıyla baktığımızda inanılmaz bir vahşet dünyası. Çünkü o kitlenin dışlanmışlar konumunda kalabilmesi için inanılmaz bir baskı mekanizması olması lazım, sadece duvarlar yetmez o zaman.

• *Yani Castoriadis'in deyişiyle "ya sosyalizm ya barbarlık" noktası...*

– Tamamen öyle, ya sosyalizm ya barbarlık... Seçim o.

Roll, sayı 2000/6, Haziran 2000

• *Bir söyleşide kendinizi 'Sosyalist' olarak tanımlıyorsunuz. Son yazdığınız kitapta* ise teorik ve kavramsal anlamda solu yeniden tanımlamaya çalışıyorsunuz. Bu yeniden tanımlama çabasını 'sosyalist Ahmet İnsel'in pratik yaşam serüveninden hareketle yapmanız mümkün mü?*

– Bu serüveni anlamak için öncelikle solun tanımına bakmak gerekiyor. Sol birçok açıdan tanımlanabilir. Fakat benim için en önemli boyutu, bir özgürlük idealinin taşıyıcısı olmasıdır. Buna bir de eşitlikçiliği eklemek gerekiyor. Bu iki idealin, insanlar topluluğuna karşı bir sorumluluk olarak algılanması, solun bir etik sorumluluk olarak tanımlanmasını gündeme getiriyor.

• *Fakat 20. yüzyılın en önemli siyasal akımlarından biri olan sol, uygulamaları göz önüne alındığında özgürlükten ziyade eşitlikçiliğin taşıyıcısı olmadı mı?*

– Haklısınız. 20 yüzyılda fiilen uygulanan sosyalizm, solun eşitlikçi cephesine çok daha fazla önem verdi. Özgürlükçü cephesini ikinci plana attı. Bu yüzden de Sovyetler Birliği'nde ve

(*) *Solu Yeniden Tanımlamak*, Birikim Yayınları, 2000.

Çin'de, o toplumların tarihsel dinamiklerinin özelliklerinin de katkısıyla, insanları eşitlemek adına totaliter yani özgürlük karşıtı uygulamalarla karşılaşıldı. Oysa özgürlük ve eşitlik birbirlerini tamamlayan ögeler: Bunların içinden birini diğeri adına fedâ ettiğiniz zaman, uygulamada sol idealin tam tersi yönlere doğru seyreden oluşumlar ortaya çıkar. Eşitliğin olmadığı veya eşitlik dinamiğinin yürümediği bir yerde özgürlük sadece lafta kalır. Ama özgürlüğün olmadığı yerde ise eşitliği özgür insanlar değil, insanlara hükmeden kurumlar gerçekleştirir. 20. yüzyılda, tek parti egemenliğindeki sosyalist ülkeler dışındaki solun pratikleri, özgürlüğü feda eden bir eşitlikçilik değildi. Batı Avrupa'da, Amerika'da ve diğer birçok ülkede solun önderliğini yaptığı mücadeleler sayesinde özgürlükler alanı genişledi. İnsan haklarının, siyasal özgürlüklerinin, kadın-erkek eşitliğinin fikri ve örgütsel önderliğinde sol yer aldı. Bu nedenle, reel sosyalizmin var olduğu ülkelerdeki pratiklerle 20. yüzyıl sol hareket ve düşününü özdeşleştirmek yanlış olur.

• *Nasıl bir eşitlik solun öngördüğü?*

– Kastettiğim tek tipleştirici, herkese aynı ücreti veren, aynı tip binalarda oturmalarını, aynı elbiseleri giymelerini isteyen bir eşitlikçilik değil. Var olan dünyanın eşitsizlik üzerine kurulduğu gerçeğinden hareket ederek, insanların eşit olabilmelerine imkân sağlayacak önlemlerin alındığı, insanların eşitlik arayışının somut araçlarını bulabildikleri, ufkunda eşitlik olan bir süreç kastettiğim. İnsanların eşit ilân edilmesi veya bir takım idari önlemlerle tek tipleştirilmesi değil, onların farklı zenginlikleri içinde eşdeğerli konuma getirilmesi süreci bu.

• *Fakat solun eşitlik anlayışı özgürlük ayağından mahrum olmanın ötesinde tam da sizin kastetmediğiniz şekilde uygulanmadı mı?*

– Uygulandı ve bu yüzden de Sovyetler Birliği, Çin, Arnavutluk ya da Kuzey Kore'de kendini sosyalist olarak tanımlayan deneyimler, özgürlükten yoksun bir eşitlik adına insanları tek tipleştiren traji komik uygulamaların yaşanmasına sebep oldu.

Eşitliğin, insanların özgürlüklerinden feragat etmeleriyle ancak mümkün olabileceği iddia edildi ve eşitlik devletin, iktidarın insanlara bahşettiği bir tahsis gibi algılandı. Sonuç olarak böyle bir eşitlik, bu toplumlarda hem iktidarın güçlenmesini, diktatörleşmesini hem de insanların topluma lakayt kalmasını sağladı. Oysa benim kendimi içinde tanımladığım sosyalizm, özgürlüğü laf olmaktan çıkartan, insanların gerçek anlamda kendi yaşamlarını belirlemede özgür olabilmelerini sağlayabilecek koşulların gerçekleşmesi mücadelesidir. Ve bu, sadece hukuki değil, iktisadi ve kültüreldir. Mesela hukuki olarak özgür olmak, –eğer bunun maddi olanaklarına sahip değilseniz– hiçbir zaman fiilî olarak bu özgürlüğü yaşamanıza yetmez. Ya da bağnaz bir biçimde bir ideolojiye, bir dogmaya kendinizi teslim etmişseniz hukuki olarak, hatta maddi olarak özgürlük haklarına sahip olsanız bile zihinsel ve kültürel anlamda özgür davranamazsınız. Bu sebeple ben kendimi 'özgürlükçü sosyalizm' çerçevesinde tanımlıyorum ve sosyalizmi bütün bu alanlarda verilmesi gereken bir özgürlük mücadelesi olarak görüyorum. Ve bunu hem kendimizi hem de toplumu standartlaştırıp, fakirleştirmeyen, tersine özgürleştirici, zenginleştirici etik bir sorumluluk olarak ele alıyorum.

Aslında eşitlik yerine eşdeğerlilik kavramı, bu fikri belirtmek için daha uygun. Eşdeğerlilik, farklılıkların geometrik denkliğini belirtir. Farklılıkların birbirine denk olduğunun kabulü, o farklılıkların karşılıklı iletişim içinde yaratacakları zenginliğin özgürleştirici kabiliyetini öne çıkarır. Halbuki eşitlikçiliği insanların bir olmaları, aynı olmaları yönünde yorumlarsanız, buradan bütünüyle özgürleşme boyutunu kaldırıp sadece o eşitlik normunu tesbit eden iktidara insanlığı teslim etmiş olursunuz.

• *Peki bütün bu tanımlamalara rağmen tarihsel anlamda sol neden özgürleştirici olmak yerine totaliter bir ideolojiye dönüştü?*

– Her şeyden önce, solun her yerde totaliter bir ideolojiye dönüştüğünü söyleyemeyiz. Tek parti iktidarlı, Marksist-Leninist modeli benimseyen sol oluşumlar iktidarda totaliter bir

ideolojiyi uyguladılar. Ama her toplumda sol bu anlamda totaliter bir ideolojiye dönüşmedi. Solun totaliter bir ideolojik yapı üretmesinin birkaç nedeni var. O ülkelerin özgül tarihî-kültürel koşullarını bir kenara bırakalım. Birincisi özgürlük fikrinin bir burjuva fikri olarak algılanması, ikincisi de solun kendini çok kısa vadede bir iktidar olarak üretmek ihtiyacını duyması, sanırım çoğu yerde solu totaliter bir ideolojiye doğru savurdu. Solun kendini iktidar gücü olarak üretmesi aynı zamanda bu toplumların üzerinde hükmetmesi anlamına geliyordu. Ve bunun tepeden empoze edilmesinin mümkün olduğu yanılgısını sol taşıdı. 20. yüzyılın devrimleri tepeden inme devrimlerdi, darbeci devrimlerdi, bir büyük toplumsal olgunlaşmanın sonucu, güçlü bir toplumsal tercihin sonucu oluşmuş devrimler değillerdi. Genellikle iktidar boşluğunu kullanarak, mesela Rusya'da olduğu gibi, ya da milli kurtuluş mücadelesini kullanarak, kendini öncü olarak tanımlayan bir zümrenin iktidara el koymasının adıydı bu devrimler. Dolayısıyla bu devrimlerde özgürlük, somut olarak ön plana çıkamazdı. Diğer taraftan, toplumu tekdüze görme arzusu, bu totaliter arzu özgürlüğü tamamen dışlıyordu. Ve bu anlayış 'bağnaz eşitçilik' fikri tarafından meşru kılınıyordu. Yani bağnaz eşitlikçilik fikrinin özgürlük fikrini bir şekilde safdışı etmesine şahit olduk.

• *Sola yönelik en önemli eleştirilerden biri solun kendisini karşıtlıktan hareketle tanımlama girişimi. Bir muhalefet hareketi olarak doğan sol, neden kendisini kendisinden hareketle tanımlama başarısını gösteremedi?*

– Bu bahsettiğiniz gibi solun bir muhalefet hareketi olarak doğmasından kaynaklanıyor. Bu kısmi olarak doğal bir olgu çünkü modern dünyada sol, burjuva toplumlarında, burjuva iktidarlarına veyahut bazı yerlerde feodal burjuva karışımı iktidarlara karşı bir mücadele söylemi olarak gelişti. Dolayısıyla bir karşı söylem olarak gelişmesi onun çıkışındaki konumundan kaynaklanıyor. Fakat aynı zamanda sol bir ütopyanın taşıyıcısı oluyor.

• *Fakat bunu antiler üzerine kurarak reaksiyoner bir biçimde yapıyor...*

– Sol, var olan eşitsizlik ve sınıfsal tahakküm düzenine karşı tepkisini ifade ederken doğal olarak bir tepkisel tavır içine hapsoldu. Solun kendisini özgün biçimde tanımlaması için gerekli siyasi açılımlar yapılamadı. Sol kendisini genellikle anti-kapitalist olarak tanımladı ama anti-kapitalist olmanın ötesinde ne olmak istediğini tanımlarken belki yeteri kadar somut hedefler koyamadı. Aslında solun bir kesimi, mesela sosyal demokrat, reformist sol, biraz daha fazla somut hedefler üzerinden siyaset yaparak, toplumu dönüştürme hedefini güttü, var olan düzenle çatışmak yerine o düzeni içeriden reforme etmek hedefini güttü. Devrimci sol olarak tanımlanan diğer sol oluşumlar da, iktidara gelebildiklerinde salt karşı pozisyonda olmak yetmediği için, somut hedefler tanımlamak zorunda kaldılar.

Dolayısıyla solun kendini salt karşı bir konumdan tanımlamak eğilimi bütün sola ve bütün zamanlara şamil değildir. Karşı olmanın yeterli addedildiği tavır, solun siyasal olarak güçlü olmadığı dönemlerde daha rahat ön plana çıkar. Esas olarak bunu radikal söylemli, keskin lâflar eden, köktenci sol kesimlerde görürüz. Bu kesimler genellikle kendi varlık nedenlerini bir şekilde solun anti yani mutlak karşı olmak söylemiyle oluştururlar, kendilerini böyle var ederler. Böylece de siyaset dışı kalırlar. Diğer taraftan günümüzde solun sorunlarından bir tanesi de, alternatif söylemlerinin büyük kitleler nezdinde eskisi gibi cazibeli olmaması . Bu durum solu daha fazla anti olmaya itiyor çünkü esas siyaset yapabileceği, sesini duyurabileceği yer, bu müzmin muhalif tavır oluyor. Mesela 1940-50'lerde sol sadece anti, sadece karşı olmak tavrı üzerinden değil, bir de alternatif bir siyaset üzerinden tavır alırdı.

• *Mesela?*

– Mesela karma ekonomi ya da planlı ekonomi önerirdi. Toplumsal dayanışma kurumlarını savunurdu ve insanlar da bu kurumları sahiplenirlerdi. Kamu ekonomisini savunurdu.

Kamu hizmetinin birçok alanda üstünlüğü kabul edilirdi ve bunların taşıyıcısı genellikle sol hareketler olurlardı.

• *Fakat zaman içerisinde planlı ekonominin o kadar da başarılı bir uygulama olmadığı ortaya çıktı!*

– Evet. Sol, iktisadi-sosyal örgütlenme alanında inandırıcı bir alternatif model üretemez duruma geldi ve cezbedici bir alternatif model oluşturamayan köktenci sol kendisini tamamen muhalif bir söyleme hapsetti.

• *Bu muhalif olma başından beri biraz solun kaderi galiba!*

– Var olan düzene bir karşı çıkış tahayyülü olduğu için, bu düzenin bir kader olmadığı inancından beslendiği için, sol doğal olarak muhalif bir söylem içinde olacaktır. Sol tabiri, siyasal anlamda ilk kez 1670'lerde İngiliz Parlamentosunda başkanın soluna oturanları belirtmek için kullanılıyor – ki o dönemde İngiltere'de var olan siyasal kamplaşmanın içeriğiyle ilgili bir anlam taşımıyor sol.

• *Peki başlangıçta siyasal bir anlamı olmayan fakat 28 Ağustos 1789'da Paris'te kralın vetosuna karşı çıkan milletvekillerinin meclis başkanının solunda toplanmasıyla siyasal anlamda bugünkü anlamını kazanan solu, yani sol sıfatı uğruna yaşanan onca çatışma ve trajediyi simgesel anlamda bir rastlantıya mı borçluyuz?*

– Belki de...

• *Yani 1789'da toplum ötesi bir iradeyi temsil eden kralın iradesine karşı çıkanlar meclisin solu yerine sağında toplansalardı siz bugün kendinizi sağcı olarak mı tanımlayacaktınız?*

– Büyük bir ihtimalle, fakat krala karşı çıkanların solda olup olmamaları acaba tamamen bir rastlantı mıydı? Buna net bir cevap vermek zor. Spekülatif biçimde düşündüğünüzde, öteden beri sembolik olarak sağ elin, düzeni, otoriteyi temsil etmesi, buna karşılık sol elin aykırıyı temsil etmesi söz konusu. Hatta beynin sağ ve sol yarım kürelerinin yapıları ve işleyiş biçimlerine ilişkin teorileri gözönünde bulundurduğunuzda, bu simge-

• *Marx da dahil birçok solcu, solun aslında neredeyse ilk insanla başladığını iddia etti. Oysa siz sol ve sağın modern kavramlar olduklarını, böylesi bir tarihsel arayışın anlamsız olduğunu belirtiyorsunuz kitabınızda!*

– İnsanların özgürlük ve eşitlik arayışının insanlık tarihinin ilk gününden itibaren başlayan bir kavga olduğu kanısında değilim. Solun insanlık tarihinin ilk gününden itibaren başlayan bir mücadeleye tekabül ettiği kanısında ise hiç değilim. Sağ-sol kavramları sınıflı toplumların iyice oluştuğu modern zamanların kavramlarıdır. Diğer taraftan sağ ve sol kavramları siyasetin toplum içine indiği toplumların kavramlarıdır. Siyaset toplum içine inmedikçe, toplumsal çatışmalara insanlar başka anlamlar atfederler. Örneğin iyilerle kötülerin çatışması derler; antik Yunanda olduğu gibi, siyasal çatışmanın tanrıların çatışmasının bir uzantısı olduğunu kabul ederler; tanrılar çatıştığı için insanlar çatışırlar, tanrıların oyuncağıdır insanlar. Fakat siyaset topluma indiği zaman, insanlar kendilerini siyaset öznesi olarak gördükleri zaman, o zaman işte kendilerini tanrı katından veya toplum ötesi bir kattan tanımlamak yerine, toplumun içinden bir yerden tanımlamak ihtiyacı duyarlar. İşte o zaman sağ ve sol diyebiliyorlar buna. Bence modern döneme özgü en önemli olgu, siyasetin toplumun içine inmesi ve siyasetin toplum üstü belirleyenlerinin ya ortadan kalkması veyahut çok asgariye inmesidir.

sel ayrışmanın o kadar da raslantısal olmadığı sonucuna ulaşabilirsiniz. Ayrıca rastlantı bile olsa, sol hareketin sürekliliğe dönüşüp dönüşmediğine bakmak gerekiyor. Sol olmak var olan düzenden tatmin olmamak ve bu düzeni değiştirme yetkisinin de insanlarda olduğunu kabul etmek demektir.

• *Peki bu bahsettiğiniz çerçevede solu yeniden nasıl tanımlıyorsunuz?*

– Bu çerçevede solu tanımlarsak özgürleştiren bir eşitliğin taşıyıcısıdır. Yani geleneksel solun materyalizm yapmak adı altında saplandığı yanlışa, özgürlükçü solun düşmemesi lazım.

• *Bu nasıl mümkün olacak?*

– İnsanların yanlızca bir iktisadi varlık oldukları, sadece bireysel menfaatlerin peşinde koşan veya sınıfsal menfaatlerinin peşinde koşan iktisadi yaratıklar, iktisadi canlılar oldukları yanılgısından kurtulmakla. Bu ise esas olarak bir burjuva ya-

nılgısıdır. İnsanların bir simgesel yaratık olduklarını solun kabul etmesi lazım, yani insanlar sadece maddi nedenlerle hareket etmezler, aynı zamanda diğerkâmdırlar ve bunun toplumu ayakta tutan çok önemli bir fonksiyonu vardır. İnsanlar sadece maddi koşulların belirlediği yaratıklar değildir, insanlar aynı zamanda kendi varoluşlarını tahayyül eden ve bu tahayyül dünyasından hareketle davranışları belirlenen simge dünyaları zengin yaratıklardır. Dolayısıyla insanı tarif ederken belki hayvanlardan farklı olarak, kendi kendini tarif eden yaratıktır diyebiliriz. İnsan, kendini tarif ederken bunu çok çeşitli biçimlerde yapar. Örneğin antropologların anlattığı bazı ilkel toplumlar biliyoruz, kendilerini hakiki insanlar ve başkalarını insan olmayan yaratıklar olarak tanımlarlar. Dolayısıyla insanın hayvanlardan farklı olarak kendini tanımlayan bir yaratık olması, insanın bir tahayyül dünyasından hareket ederek eyleme geçen bir yaratık olması, insanın bir idealleri olan yaratık olması, ne doğanın ne de toplumsal sınıfların çevresini bütünüyle belirlemediği, insanın kendisinin de belirlediği davranış ve değer kalıpları olması ve bu belirlenenlerin değişebilir olması, bence özgürlükçü sosyalizmin çok ciddi bir biçimde ele alması gereken bir konu. Yani insanların önce kendi tahayyül dünyalarında özgürleşmelerini sağlamak lazım. Eğer insanlar tahayyül dünyalarında kendilerini özgür olarak tanımlayabiliyorlarsa, ondan sonra toplum nezdinde özgür yaratıklar olarak var olabileceklerdir. Özgürlük bahşedilmez, özgürlük elde edilir. Bunun için önce insanların kendi fikir dünyalarında özgür olmaları gerekir. Bu bir fikrî mücadeledir, özgürlükçü sosyalizmin esas mücadelesi bu nedenle bir siyasi kültürel mücadeledir. İktisadi cephesi bunun tamamlayıcısıdır. İktisadi olguları elbette reddetmemek gerekir, iktisadi alanda da bir değişim gerekecektir. Fakat iktisadi alanda mülkiyet ilişkilerinin halledilmesiyle ben sosyalizmin geleceğine inanmıyorum.

• *Bu anlamda solun en önemli yanılgılarından biri de insanı sınıfsal boyutla sınırlaması ve iktisadi bir varlık olarak tanımlaması mı?*

– Evet bu yüzden de özgürlükçü sosyalizm iktisadiyatçı olmamalıdır ama bu iktisadı reddetmek, iktisadın gerekli olmadığına inanmak, insanlar her istedikleri zaman istediklerini yaparlar inancından hareket etmek demek değil elbette. Çünkü toplu davranışların bir sentezi olarak iktisat bize kendini empoze eder. İktisat sonuç olarak bir doğa kanunu değildir. Hepimizin davranışlarından bir şey ortaya çıkar ve bu iktisadi sonuçtur. Mesela borsa oyunlarını biliyoruz, insanlar bir gün korkuyorlar borsa düşüyor, bir gün güveniyorlar borsa artıyor, buna karşılık iktisadi kurumların yapılan değişmiyor. Borsa belki uç bir örnek. İktisadi yaşamın kültürel-toplumsal belirleyenlerini dikkate almak gerekiyor. İktisat dediğimiz olgu, biraz evvel dediğim gibi, insanların davranışlarının bir sentezi. Eğer insanlar davranışlarını, değerlerini, toplumsal beklentilerini değiştirebilirlerse veya en azından kısmi olarak değiştirirlerse, o zaman iktisadi davranışlar ve sonuçlar da değişecektir. Bunun için özgürlükçü sosyalizmin iktisattan toplumu değiştirmek amacı gütmek yerine, toplumdan iktisadı değiştirmek siyaseti ve insani-toplumsal hedefleri iktisadi devinimin ana belirleyenleri haline getirmek mücadelesi vermesi gerekir.

• *1990'da Sovyetler Birliği'nin dağılması ile 'sağ ve sol'un anlamını yitirdiğine ilişkin genel bir kabul var. Siz de kitabınızda günümüzde solun sağ gibi ama ondan daha boyutlu bir anlam bunalımı içinde olduğunu söylüyorsunuz. Nedir bu daha boyutlu anlam bunalımı?*

– Evet gerçek bir anlam bunalımında, çünkü klasik solun kendini 19. yüzyılın sonundan itibaren tanımladığı alanlarda vereceği cevapların yetersiz, hatta bazı açılardan zararlı olduğunu gördük 20. yüzyılda. Ekonomizme sapmış bir sol, insanlık tarihi açısından hiç parlak olmayan toplumsal sonuçların ortaya çıkmasına katkıda bulundu. Her şeyin mülkiyet ilişkilerine indirgendiği ve mülkiyet ilişkilerinin lağvedilmesiyle insanların özgürleşebilecekleri inancı, sol ideale taban tabana zıt toplumsal oluşumların ortaya çıkmasına neden oldu. Bu demek değildir ki illa mülkiyet ilişkileri olduğu gibi korunmalı

ve sol mülkiyet ilişkileri savunucusu haline gelmeli! Özel mülkiyet ilişkilerinin yerine konan devlet mülkiyeti biçimi, parti mülkiyeti biçimi bugünkü sistemden çok daha zararlı oldu ve bu başarısızlık solun büyük bir anlam bunalımı yaşamasına sebep oldu. Ama bu bunalım bence yararlı bir bunalımdır. Çünkü bu bunalımdan çıkacak olan yeni öneriler solu önümüzdeki dönemde daha enerjik kılacaktır.

• *Peki solun ayırdedici özelliği ne olacak?*

– Özgürlükler içinde eşitlik ve toplumsal dayanışma. Örneğin insanın özgürlük arayışının esas olduğunun kabul edilmesidir, toplumsal dayanışma fikridir, her türlü hiyerarşik yapıya karşı duruştur, sadece işlevsel bile olsa hiyerarşinin toplum içinde bir egemenlik ilişkisi getirdiği inancıdır ve en son olarak da toplumsal konularda mutlak doğrunun olmadığı inancıdır. Toplumsal hiçbir konuda mutlak doğrunun olmadığı, bütün doğruların göreli ve tartışmaya açık doğrular olduğunu kabul etmektir. İnsanı ilgilendiren konularda hiçbir mutlak doğrunun olmadığı inancıdır. Yani insanı ilgilendiren konularda bütün doğruların insanlar tarafından üretildiğini ve bunların değişebileceğini, doğru anlayışımızın göreli olduğunu ve bizim doğrularımızın da değişeceğini savunan özgürlükçülük iradesini taşıyan kesim sol olacaktır. Sağ buna karşı insanların kendilerininin dışında belirleyici güçler olduğu kavramını çıkartacaktır. Örneğin genetik veya biyolojide iki ekol var. Birinci ekol her şeyin insanlarda genetik olarak belirlendiğini savunuyor, insanların akıllı veya aptal, güzel veya çirkin olmaları gibi. İkincisi ise insanların yeteneklerinin kalıtımsal değil toplumsal ve çevresel koşullarla şekillendiğini kabul ediyor. Farzedelim ki bu iki görüş yüzde 50 doğruluk payına sahip. Bu durumda sol duruş ikinci varsayıma sağ ise birinci varsayıma daha yakın durur. Çünkü birinci varsayım, var olan düzenin bir biçimde doğal düzen olduğunu, fakirin doğal nedenlerle fakir kaldığını, toplumun bunda bir sorumluluğu olmadığını kabul edecektir.

• *Fakat biliyorsunuz ki genetik bilimciler şu anda her ikisinin de insan gelişimi üzerinde önemli etkileri olduğunu kabul ediyorlar yani bu konuda genetik bilimciler kalıtımsal ve toplumsal olanın aynı derecede belirleyici olduğunu kabul ediyorlar. Neden böylesi bir durum söz konusu iken kalıtımsalcılar sağcı toplumsalcılar solcu gibi bir ayrıma gidilsin?*

– Farazi olarak konuşuyorum, yani farzedelim ki böyle bir ayrım var ve bu ikisi arasında kesin bir seçim yapamıyoruz. Bu durumda ben sol görüşlü biri olarak toplumsal belirleme varsayımını tercih ederdim diyorum. Yoksa böylesi bir ayrım doğrudur demiyorum. Farzedin ki iki tane geçerli tavır var ve ikisinin doğruluk katsayıları eşit, yani 0,5. Biyolog olsam ve soldaysam, spontane tercihim insanların doğmadan önce kalıtımsal olarak belirlenmeleri varsayımı değil, doğumdan sonraki süreçleri öne çıkaran varsayıma önem veririm. Çünkü bu varsayım, insanlar değişime açıktır ve kendilerini değiştirebilirler anlamını içerir. Oysa diğer varsayım, daha baştan insanların değişmeyecek bir takım kalıtımsal özellikler taşıdığına inanır. Mesela Amerika'da sosyobiyoloji çerçevesinde zencilerin genetik olarak beyazlardan daha az zihinsel kabiliyetleri olduğu görüşü yaygındır. Zencilerin fiziki olarak güçlü fakat zeka açısından eksik olduğuna inanır bazı biyologlar. Bazıları da tam tersini ifade eder, yani zencilerin toplumsal sebeplerle ve sadece bu nedenlerle geri kaldıklarını ifade eder. Farzedelim ki bu iki görüşün de doğruluk şansı %50 doğru olsun. Söylemek istediğim, böyle bir durumda sol görüşün sağdan farklı olarak toplumsal sebeplerin rolünü belirleyici olarak görmesidir.

• *Özellikle Avrupa'da üçüncü yol olarak ortaya çıkan 'yeni sol'u nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– Benim kendimi pek yakın hissetmediğim yenilikçi bir sol anlayış bu ve daha çok liberal ekonomik değerlerin sola aşılanmasıyla, bir iktidar partisi olarak kendini var etmek hedefleniyor. Tamamen karşı olduğumu ya da %100 yanlış olduğunu söylemiyorum. Bu siyasi yönelişin içerisinde birçok doğru tesbit var. Fakat benim kendimi yakın hissetmememin nedeni,

bu tavır içinde aslî çizginin pazar ekonomisi merkezli bir toplumsal yapılanmanın sivri sonuçlarını törpülemek olması. Solu bu ideale indirgemesi. Halbuki benim arzuladığım sol arayış, pazar ekonomisinin sivriliklerinin törpülenmesi değil, toplumun pazar ekonomisine hakim olması. Özel mülkiyetin lağvedilmesi gerekmez fakat toplumun pazar ekonomisine hakim olup ona kendi gereklerini empoze edebilmesidir benim günümüz dünyasında bir sol iktidardan beklediğim. Bu da iktisadi anlamda bir eş değerlendirme süreci içerir. Çok kültürlülüğün tanınması, insanlar arasındaki farklılıkların denkliğinin kabul edilmesi insanların yaratıcılıklarının önündeki mülkiyet engellerinin kaldırılması ve esas olarak da toplum içindeki hiyerarşinin kalıtımsal, ailevi, babadan oğula geçen, anadan kıza geçen veya bir kuşaktan diğer kuşağa devr olunan temellerinin ortadan kaldırılması. Beni en çok heycanlandıran şey toplumda bir kuşaktan öbür kuşağa devredilen ayrıcalıkların azaltılmasıdır. Bunu sağlamak gerçek rekabetçiliktir. Gerçekten insanların sadece anne ve babalarından, ayrıcalıklı bir aileden elde ettikleri toplumsal hakların olmaması, gerçek rekabetçiliktir. Örneğin Rahmi Koç bugün Rahmi Koç konumundaysa bu kendisinden dolayı değil babasından dolayıdır. Rahmi Koç veya Güler Sabancı uç bir örnek. Ama bu örnekler Türkiye'de çok ve iktisadi yaşamda bir monarşi düzeninin yürürlükte olduğunu gösteriyorlar. Sol, mutlak fırsat eşitliği anlamında cumhuriyetçidir.

• *Yani sizin özgürlükçü sol anlayışınız içinde mirasın yeri yok mu?*

– Evet yok!

• *Peki farzedelim sizin kazanımlarınız var ve hayatınız bitti ne olacak bu kazanımlar?*

– Miras sorunu toplumsal bir karardır, bireysel değil. Bir ayrıcalığın, toplum içindeki eşitsizliğin kuşaktan kuşağa devredilmesi sürecidir miras. Yaratılan zenginlik ikinci bir kuşağa devredildiğinde, bunun eşitlik anlamında hiçbir temeli olmadığı çıplak biçimde ortaya çıkıyor. Sokakta mendil satan ço-

cukla bugün Mustafa Koç'un oğlu arasında şiddetli bir eşitsizlik var, insanı isyana sürükleyen bir eşitsizlik var. Bunu kabul edemeyiz.

• *Ne öneriyorsunuz peki?*

– Ben bu konuda müdahaleci yaklaşımlara inanmıyorum. Bu ancak toplumsal dayanışma bilincinin gelişmesi ile çözülebilir. Yoksa birilerinin ya da devletin müdahalesi ile değil. Sosyalizm işte bunlarla her şeyden once etik planda mücadele etmelidir. Bu eşitsizliklerin ahlâken kabul edilemezliğini vurgulamalı ve toplumu buna ikna etmeye çalışmalıdır. İnsanların yaratıcı güçlerinin bu tahakküm ve eşitsizlik düzeninde köreltildiklerini, herkesin farklı biçimlerde yaratıcı olabileceğini ve toplumun önemli hedeflerinden birisinin bunu sağlayacak koşulları oluşturmak olduğunu sosyalizm toplumsal tahayyülde egemen kılmaya çalışır. Elbette bunu sadece ideolojik mücadele planında değil, somut toplumsal mücadeleler alanında da sürdürür. Kapitalizmin esas sorunlarından bir tanesi toplumdaki ahlaki normların sadece çıkar amacıyla şekillenmesinden kaynaklanıyor. Sosyalizm bir özgürlük etiği ve sorumluluğunun bayraktarlığını yaparak, bugünkü liberal-bireyci muhafazakârlığın egemen konumuna son verebilir.

• *Solun dünyadaki süreci ile Türkiye'de solun doğuşu ve gelişmesi arasında nasıl bir ilişki var?*

– Türkiye'de solun çok cılız bir tarihi var aslında, abartmamak lazım. Türkiye'de sol, cılız bir işçi hareketi olarak başlamış ama çok çabuk Kemalizmin bir alt versiyonu haline gelmiş. Türkiye'de solun bir kadersizliği de modernleşme projesi çerçevesinde kendi özgün söylemini, tasavvurunu oluşturamamış olması, egemen gücün, Kemalist ideolojinin bir türevi konumunda uzun bir dönem var olmasıdır. Başka türlü var olabilir miydi bilemiyorum, belki olamazdı. Fakat sol kendini sadece Aydınlanmacı olarak gördü. Örneğin 1920'lerde emperyalizme karşı mücadele adı altında, Türkiye'de ki etnik-dinî farklılıkların ortadan kaldırılması, ulusalcılık adına dinî azınlıkların

yok edilmesini hararetle destekledi. Ulusal ekonomi mücadelesi adı altında, ırkçı bir ayrımcılık politikasını destekledi. Bunlar büyük talihsizlikler. Toplumun ulusallaşmasıyla beraber sermayenin de ulusallaşması süreci yaşandı ve bunun bir bölümü Türkiye'de var olan dinî azınlıkların mülklerinin paylaşılmasıyla oldu. Solun en büyük sorumluluklarından biri, Türkiye'de 1915'lerden sonra Ermeniler, Yahudiler, bilahare Kürtler nezdinde yaşanan ayrımcılık politikaları karşısında çok uzun süre suskun kalması ve Kemalist ideolojinin yanında yer almasıdır. Bu konuda 1970'lere kadar sol sürekli Kemalist söylemin, resmî söylemin yanında yer aldı. Türk solu için utanç vericidir bu! Türkiye'de Kemalist ideolojiye tabi olması solun sürekli cılız kalmasına, sürekli manipüle edilmesine ve istenildiği zaman hapse atılıp, istenildiği zaman serbest bırakılmasına sebep oldu. Sol ancak 1970'lerde gerçek anlamda özerkleşmeye başladı ve bu andan sonra da Kemalist zinde güçlerin balyoz hareketlerini tepesinde buldu.

• *Fakat diğer taraftan sol özellikle TKP kendisini Rusya yörüngesinde tanımlıyor. Türkiye'de solun Avrupa solundan ziyade Bolşevik ihtilalin etkisiyle Rusya yörungesinde kendisine yer bulmaya çalışmasının sebebi ne?*

– 1950 sonlarına kadar solun Türkiye'de çok cılız bir tabanı vardı. Türkiye sayısal olarak köylü toplumuydu. Köylülük içinde bir sol fikriyatı geliştirmek çok zor. Diğer taraftan Türkiye solunun çok ciddi bir ideolojik bağımlılığı vardı. Dediğim gibi özellikle Kemalist ideolojinin doğrularına, Kemalist söyleme karşı inanılmaz bir bağımlılığı vardı.

• *Fakat bu solun özellikle de TKP'nin Leninist modele sarılmasını haklı kılar mı?*

– Bütün dünyada Leninist model vardı. Fakat Leninist modeller kağıt üzerinde aynı modeli benimsemekle beraber, her ülkenin kendi koşulları çerçevesinde ve eğer o ülkede o partiler gerçek bir toplumsal tabana tekabül ediyorlarsa, onları kendi toplumsal özelliklerine adapte ediyorlardı. İtalyan Komünist

Partisi ve Fransız Komünist Partisi'nde olduğu gibi. Türkiye'de bunun toplumsal tabanı olmadığı için, referans olan Leninist model kağıtta da, pratikte de aynı şey oldu çünkü bunun bir toplumsal karşılığı yoktu. Toplumsal yaşam bu modeli reforme edemezdi. Türkiye Komünist Partisi geleneği bir saksı içinde yaşayan bir folklorik gelenek olarak kaldı bu yüzden. 1960 sonrası solu, ki bence ilginç olan süreç 1960 sonrası soldur.

• *İlginçliği askerî darbeye sıcak bakması mı?*

– O son derece hatalı bakış, hem dönemin Marksist-Leninist kalıpları hem de Kemalist ideolojinin etkisinden kaynaklanıyordu. Solun önemli bir kesimi, birçok Üçüncü Dünya sol hareketleri gibi o dönem sol tınılı bir askerî müdahaleye sıcak baktı. Fakat 1970'lere gelindiğinde, daha özerk ve rejime daha mesafeli bir solun geliştiğini görüyoruz.

• *Fakat bu solun kendi tercihinden çok 9 Mart darbe girişiminin başarısızlığından, yani solun askeri cuntayla iktidara el koyma hayalini gerçekleştirememesinden kaynaklanmadı mı?*

– Bu solun bir kesimi için geçerli bir hayaldi bu. Örneğin TİP içinde bu hayali taşıyanlar sanırım azınlıktaydılar. Diğer sol akımlar için ise, 1971 karşı darbesi göbek bağının bir biçimde kopması sonucunu doğurdu. 1970'de 12 Mart öncesinde askerlerle beraber yapılan bir darbe başarılı olsaydı böyle mi olurdu? Büyük ihtimalle daha değişik olurdu!

• *Daha mı otoriter bir sol olurdu?*

– Zaten otoriter bir sol gelenek vardı ama ona karşı tepki taşıyan özgürlükçü bir sol akım yine de oluşurdu kanımca. Böyle bir özgürlükçü solun güçlenemesinin nedenini sadece solun kendi içinde değil, Türkiye toplumu içinde de aramak doğru olur. Burada toplumda egemen olan pederşahi yapının etkili olduğu düşünülebilir. '70'lerde sol el yordamıyla, büyük acemilikler içinde, gençlik heyecanlarıyla bu ideolojiden giderek kendini sıyırmaya başladı. 1970, bu bakımdan, bence Türkiye solunun dönüm noktasıdır. Ama otoriter geleneğin davra-

nış refleklerinden kendini tam anlamıyla sıyıramadığını da Kabul etmek doğru olur.

• *Fakat '70'ler aynı zamanda toplumsal belleğe terör ve şiddetin kazılması anlamına gelmiyor mu?*

– Öyle bir boyutu var ama bunun asıl sorumlusu sol değil. Unutmamak gerekir ki, Komünizmle Mücadele Dernekleri, Komando kampları ve benzeri örgütler içinde, "sol kâfirlerin" bire kadar kırılması eğitimi veriliyordu. Kanlı Pazar gibi bir girişim muhafazakâr kamptan geldi. Sol da siyasal mücadele içinde silah ve şiddet kullanımını fetişleştirmekten geri kalmadı. Ama şiddeti körükleyen, şiddet konjonktürüne hâkim olan ve bunu istediği gibi kullananların o dönemlerde devlet içinde olduklarını biliyoruz. Bunun yanında, Türkiye'de devletten özerkleşen sivil toplumun ilk oluşum adımlarının da bu dönemde atıldığını unutmamalıyız. Zaten bundan dolayı 1980 darbesi şiddetle toplumsal hareketliliği bastırmak, bütün özerklik alanını boğmak refleksi içinde gerçekleşti ve yeni düzeni bu amaçla biçimlendirdi.

• *Peki ama sol 1970'lerde sınavı kendi açısından başarılı verdi mi?*

– Verdi diyemeyiz, çok büyük hatalar yaptı, kendisini sürekli başka kalıplara teslim etti ama bunun yanında özgün yeniden kendini tanıma çabalarına da şahit olduk. Bir Devrimci Yol hareketi örneğin, klâsik bir Sovyetçi, klasik bir Maocu olmaktan daha Türkiye'ye özgü, biraz pragmatik, biraz ortayolcu bir hareket olarak ortaya çıktı. Benim de daha sonra içinde olduğum *Birikim* Dergisi örneğin, kendi imkânları içinde sola yeni, özgün bir bakış getirme çabası güttü. Sanırım bunda epey başarılı da oldu. 1980 şoku yaşandıktan, 1980'deki büyük darbenin yaraları sarılmaya başlandıktan sonra, 1990'larda sol kendini yeniden tanımlamaya çalışırken, 1970'lerin deneyimleri, olumlu ve olumsuz yanlarıyla esin kaynağı oldu. Örneğin bugün Türkiye'de Özgürlük ve Dayanışma Partisi, çok başarısız seçim sonuçları elde etmiş bile olsa, parti örgütlenmesi, koyduğu hedef-

ler, örgütlenme tarzı anlamında 1970lerin, 1960'ların solundan farklı. Çevreci hareket bilinci, yurttaş hareketleri gelişiyor. Örneğin solun 1980'lere kadar büyük sıkıntı çektiği konulardan biri, kendisi dışında ama onunla beraber gelişen toplumsal hareketlerin sürekli dar kalıplar içinde sıkışıp kalmasıydı. Örneğin toplumsal hareket olarak o dönemde sadece sendikal hareket vardı, dernekler anlamlı örgütler değillerdi. Özerk oluşumlar dinî çevrelerin içinde güçlüydü ama bunlar yeraltına çekilmekle meşguldüler veya cemaatler olarak kısmen yerüstünde vardılar. Ama toplum içinde gerçekten var olan, devletle mücadele veya bazen pazarlık eden, her durumda devletten, siyasi iktidardan bağımsız toplumsal örgütlenmeler olarak çok cılızdılar. Sol, asıl bu toplumsal örgütlenmelerden beslenir. Kendisi illa doğrudan bu oluşumların içinde olmayabilir ama onlarla yakın alışveriş içinde, toplumsal hareketin taşıyıcısı olur. Sendikaların çok cılız olduğu, dernekçilik faaliyetlerinin yok denecek kadar az olduğu, çevre bilincinin sınırlı kaldığı, kadın hakları veya insan hakları bilincinin son derece zayıf olduğu ve bunların taşıyıcısı olan özerk ve özgün toplumsal hareketlenmelerin olmadığı, örgütlenmenin az olduğu bir yerde, soldan aslında altından kalkamayacağı bir toplumsal hareketlenme motoru olması bekleniyor. Türkiye'de sol hareket bütün bu zaafların tek başına üstesinden gelemez. Ne de bütün toplumsal hareketlerin tek sentezini oluşturabilir.Bütün bu hareketler, toplumsal duyarlılık noktaları, bir sol harekette kısmî olarak yer almalıdır. Çünkü çevrecilerin hepsi sol olmak zorunda değildir. Gayet muhafazakâr bir bakış açısından da çevre koruması olabilirsiniz. Son derece muhafazakâr bir bakıştan da kadın hakları savunucusu olabilirsiniz. Katıksız bir İslami perpsektiften hareket ederek, insan hakları savunucusu olabilirsiniz. Bütün bunlar sol olmayı gerektiren şeyler değil ama sol bütün bunların bir sentezi olabilir ve genellikle böyle olur.

Türkiye'de solu besleyecek, onu canlı tutacak, onu itecek toplumsal hareketler de çok cılız. Buna solun kendisini yeniden tanımlamak konusunda çektiği sıkıntı ve ürküntüleri ekleyince, cok güçsüz bir sol dünya çıkıyor karşımıza.

• *Bütün bunlara solun klasik reflekslerini aşamaması da eklenmiyor mu? Mesela Avrupa Birliği karşısında sol akılcı bir tavır almak yerine emperyalist söylemle hareket edebiliyor!*

– Bunu ben de çok şiddetle eleştiriyorum ve bu yüzden de solun kendisini yeniden tanımlamasının önemine işaret ediyorum. Solun içinde bulunan, ustaların izinden gitmeye kendisini adamış muhafazakâr bir yaklaşım var ve bunun artık aşılması gerekiyor.

Solun bir kesimi Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin girmesine ilkesel olarak karşı çıktı, diğer bir kesim ise Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin üye olmasına ilkesel olarak karşı çıkılamayacağını söyledi. Burada yapılması gereken mücadele, Avrupa'nın bir emek, özgürlük, dayanışma Avrupası olması yönünde olmalıydı. Emperyalizm analizi konusunda çok ciddi bir ayrım var artık: Küreselleşmenin mutlak kötü olmadığını kabul eden ve küreselleşmenin bariz olumsuzluklarını eleştiren bir anlayış gelişti solda. Bir kesim giderek çok katı devletçi pozisyonlara çekilerek, ulusalcı sol adı altında devlet merkezli bir toplumsal oluşum savunuyor. Diğer bir kesim ise, toplumun aslî gücünün devlet değil toplum olduğunu, dolayısıyla devletin egemenlik haklarının kısıtlanması toplumun egemenlik haklarını güçlendirecekse doğru olabileceğini savunuyor. Fakat bu çerçevede CHP geleneğinin, birkaç slogan dışında, solla bir âlâkası olmadığını da iyi kavramak gerekiyor. Devletçi/otoriter geleneğe popülist bir kılıf giydirmek için bir sol söyleme kendini uydurmuş durumda CHP. Elbette bu tesbitin aksi bazı tavırlar ve girişimler var CHP içinde. Özellikle CHP muhalefette olduğu zaman, solun savunabileceği bazı önerileri savundu; insan hakları konusunda kısmen bu öyle. Fakat genel yapısı, CHP'nin otoriter devletçi yapıdır ve bu yapı içinde CHP belki popülizm anlamında ılımlı solculuğu taşır içinde.

• *Peki ya DSP?*

– DSP'nin solla pek bir âlâkası yok gibi geliyor bana. Daha çok ulusalcı bir devlet partisi. Zaten parti demek de çok zor, çünkü DSP bir hareket veya parti olmaktan ziyade, Ece-

vit'in şahsında oluşmuş bir özel oluşum. Elbette içerisinde bir takım sol unsurlar var, seçmenlerinin çoğunluğu kendini solda tanımlıyor. Ama ulusalcılık ve devletçilik en belirgin özelliği DSP'nin.

• *Peki bu gelenekten yenilikçi bir solun çıkması mümkün mü?*

– Zannetmiyorum. Örneğin CHP'nin bir popüler sol yapıya geçebilmesi için resmî devlet ideolojisiyle, Kemalizmin bütünü demiyorum ama birçok vasfıyla göbek bağını kesmesi ve kendi tarihini sorgulaması lazım. CHP'nin Türkiye'de cumhuriyetin kurucu partisi olarak taşıdığı sorumluluklar var. CHP sadece yapılan olumlu işleri kendine malediyor. Cumhuriyet döneminde cumhuriyet devletinin yaptığı hatalar karşısında susmayı tercih ediyor. Çünkü bu hataların birçoğundan CHP de sorumludur. Sadece olumlulukları kendine mal ederek, hataları üzerine almayarak, bunların hesabını vermeyerek, yaptıklarının sağlıklı bir hesabını çıkartmadan, CHP'nin yeniden bir sol oluşumun merkezini oluşturabilecegini zannetmiyorum. CHP açısından bence talihsizlik, kendisini devletin partisi olmaktan kurtaramamasıdır. *Cumhuriyet* gazetesinin çektiği sıkıntı gibi.

Yeni, özgürlükçü Türkiye solu, bu gelenekten dersler çıkararak, olgunlaşacak. Önümüzdeli dönemde Türkiye'de tutarlı bir özgürlükçü, dayanışmacı ve eşitlikçi sol hareketin güçleneceğine inanıyorum. Toplumun sorumluluk içinde hareketlenmesinde bunun işaretleri var. Avrupa sol hareketleri ile işbirliği içinde, Türkiye özgürlükçü solu, Türkiye toplumuna daha insani, daha yaratıcı ufuklar önerecektir.

Yeni Çağ, 2000

YENİ SOL ARAYIŞI TÜRKİYE'YE ÖZGÜ DEĞİL...

SÖYLEŞİ: Cihan Erdal

• *Yeni sol parti çalışmaları hız kazandı. Bu partiyi diğer sol partilerden ayıran, yeni ve kitlesel kılacak olan nedir?*

– Partinin yeni ve kitlesel olup olmayacağını zaman gösterecek. Yeni ve kitlesel olmasını sağlayacak koşullar nelerdir diye bakacak olursak, birincisi, bugüne kadar sol partiler ya sadece reformist, düzen içi ve toplumsal dönüşümü büyük ölçüde erteleyen, çeşitli gerekçelerle düzenin kurallarını benimseyen, içselleştiren hareketler olmuşlardır. Buna karşılık sosyalist sol ise daha çok kendi söyleminin radikalliğinin sarhoşluğuna kendini kaptırdı ve bu radikal söylem, kendisinin siyasal alanda etkin biçimde var olmasını engelledi. Bir ideali dile getirirken o idealin bütünüyle var olabileceğini düşündü. Bu biraz da siyasal alandan kaçmaktı. Daha çok dünyevîleşmiş bir dinî hareketin mutlaklılığını taşımaktı.

Bu eğilimlerin ötesinde, ilkelerini açık biçimde ortaya koymuş fakat bunları ulaşılmaz ilkeler olarak tasarlamamış, bu ilkeler ışığında siyasal ve toplumsal hareketin tarzını belirleyecek ve toplumu klasik sosyalist bakıştan biraz farklı algılayabilecek bir sol hareket tasarlıyoruz. Bu anlamda toplumun tahayyülünü sadece sınıf mücadelelerine indirgeyen, bireyleşmeyi dikkate almayan, toplumun sadece bir iktisadi çıkar çatışma-

sı alanı olduğunu kabul eden ve insanları bu iktisadi çıkar çatışmaları pozisyonuna indirgeyen bir klasik sol-sosyalist analizin aşılması gerektiğine de inanıyoruz. Çünkü insanlar sadece iktisadi yaratıklar değil, sadece sınıf belirlemelerinin uzantısında yer alan robot değiller. Elbette sınıf belirlemeleri de var, iktisadi çıkar çatışmaları da var fakat insanlar bunları da içinde barındıran, ancak çok daha karmaşık ve potansiyelleri çok daha büyük bir canlı dünyası. Sol bu insanların zengin tahayyül dünyalarını çeşitli cepheleriyle yeniden keşfetmek zorunda.

Bir de üçüncü bir sorun var. 19. yüzyılın ortalarında tasarlanan bir dizi değerlendirme, tespit edilen bir dizi gözlem, bunlardan hareketle oluşan bir takım önerilerin bir buçuk yüzyıl sonra artık bir kısmının geçerliliğini yitirmiş olması da normal. Zannediyorum yeni bir sol arayış girişimi Türkiye'ye özgü değil, aslında birçok ülkede bir buçuk yüzyıldan sonra sol-sosyalist düşüncenin bir bilançosunun çıkartılması ve burada yeni dünyanın yeni koşullarına uygun bir analiz ve buna bağlı bir anlam anahtarı üretilmesi de söz konusu.

• Radikal İki'*de yazdığınız bir yazıda "demogojik yanı ağır basan son derece radikal söylemlerin durmadan tekrarlanmasıyla vücut bulanların partisi olmamalıdır" diyordunuz.*

– Durmadan tekrarlanan sloganlar biraz dünyevî bir din algısı yaratır. İnsanların o sloganları duymakla huzur bulması bir siyasi davranıştan ziyade bir psikolojik rahatlama yöntemidir. Solun sloganlarla rahatlamak yerine gerçekleştirdiği başarılarla övünmek ve o başarılara güvenme ihtiyacı var. Ne kadar yüksek sesle bağırırsanız o kadar özgüveniniz düşük demektir. Ne kadar çok sloganlara kendinizi hapsederseniz aslında güçsüzlüğünüzü ve kendi özgüven eksikliğinizi örtmeye çalışıyorsunuzdur. Bunu mezarlıktan geçerken ıslık çalmak olarak da betimleyebiliriz.

Solda 1980 sonrasında büyük bir özgüven eksikliği var. Ama sadece Türkiye'de değil. Latin Amerika solu kısmen bunun biraz dışında. Her ne kadar dünyadaki tüm sol Sovyetler Birliği'ni Kâbe olarak kabul etmemiş olsa da Sovyetler'in çöküşü çok bü-

yük bir dönemin, deneyimin, çok büyük iddialarla başlamış bir devrimin iflâsı anlamına geldi. Bu kolay hazmedilir, kolay unutulur, iz bırakmaz bir şok değil. Üzerinden sadece 20 yıl kadar geçti. 20 yıl dünya tarihinde hiçbir şey değil. 82 anayasası ve 12 Eylül darbesi Sovyetler'in çöküşünden daha eski. Dolayısıyla Sovyetler'in çöküşü dünyadaki solda çok ciddi bir boşluk bıraktı. Anti-Sovyetik olan, Sovyetler'in devrime ihanet ettiğine inanan sol dahil olmak üzere çok ciddi bir boşluk yarattı.

İkincisi dünyada solun devrim özleminin ve değişim dinamiğinin taşıyıcısı olan bir aktör vardı, işçi sınıfı. 19. yüzyıl ortasında bakıldığında bu işçi sınıfı gerçekten de üretimin bilgisine sahip, esas olarak zanaatkâr kökenli, dolayısıyla 'üreten biziz yöneten biz olacağız' fikrini içselleştirmiş, haklı olarak içselleştirme imkânı olan bir sınıftı. 20. yüzyılda kapitalizmin dönüşü işçi sınıfının elinden bu bilgiyi aldı. O meşhur mavi ve beyaz yakalılar ayrımı geldi. Bilgi, beyaz yakalıların tarafında kaldı. Dolayısıyla işçi sınıfı bu toplumun üretim bilgisine vâkıf ve gelecek toplumun yönetimine aday bir sınıf olma iddiasını kaybetti. Çünkü bu toplumun bilgisine vâkıf değil. Artık makinanın bir uzantısı haline dönüştü. Makina kendisinin uzantısı değil, o makinanın uzantısı haline dönüştü. Dolayısıyla büyük ölçüde 20. yüzyıl sonuna geldiğimizde sol asli ve siyasi aktörünü kaybetti. Belki ritüel icabı işçi sınıfı, proleterya vs. laflarını edebiliyoruz, edenler var ama görüyoruz ki bu kesim artık değişimin önderi olacak sosyal konumda değil. Bu, solun tahayyül dünyasında çok ciddi ikinci bir boşluk. Yani o büyük bolşevik devrimi çok büyük bir fiyaskoyla sonuçlandı. Diğer devrimler de öyle. 20-30 sene önce Enver Hocacı olanlar bile bugün herhalde Enver Hoca'nın yaptıklarını imanla savunacak durumda değillerdir. 1917 devriminden itibaren tüm devrimler buna dahildir. Castro da buna dahil. Küba devrimi bir ölçüde biraz daha ayrıdır, çok katı bir totalitarizm gibi olmadı ama Küba devrimi başarılı oldu mu derseniz, ayakta kalmak dışında başarısı çok sınırlı. Eğitim ve sağlık hizmetleri güzel ancak onun dışında ayakta kalmanın ötesinde yapılması gereken devrimi devam ettirmek değil, insanları daha mutlu ve özgür kılmaktır. Bu açı-

dan Küba devriminin çok başarılı olduğunu da söyleyemem. Devrim fikri bir diktatörlükle birlikte anılmaktan kurtulamadı. Bu tabii ki çok büyük bir hayal kırıklığı. Dile getirilmese bile solun bilinçaltını çok derinden etkileyen bir hayal kırıklığı. Bugün özgüven kaybı dediğimiz zaman bu sadece Türkiye solunda değil tüm dünya solunda var olan bir kayıp. Bu yapılanların bilinçaltında bilançosu henüz çıkartılmadı. Daha nerede yanlış yapıldığıyla ve niçin yapıldığıyla hesaplaşılamadı.

• *Geleneksel soldan kendini ayırt etmek ve geçmişle hesaplaşmak bağlamında bir ÖDP deneyimi yaşandı. Neden başarılı olamadı?*

– Daha erkendi. ÖDP'deki başarısızlığı ben doğal buluyorum. Bir şeyi değiştirmeye karar verdiğimiz zaman, düğmeye basar basmaz olacak gibi bir aceleciliğimiz var. İnsanlık tarihinin değişim dinamiklerine baktığımız zaman herhalde 15 yıl insanlık tarihinde nokta gibi görünür. 1789 devriminden neredeyse yüz yıl sonra Fransa'da hâlâ monarşi mi cumhuriyet mi tartışması yapılmaya devam ediyordu. 1875'te 1 oy farkla mecliste cumhuriyet kabul edildi. Sovyet devrimine baktığımızda en uzun yaşayan sosyalist deneyim 1917'den 1991'e kadar. Bu çok uzun bir süre değil, mesela yüz yıl değil. Tüm bunlara baktığımızda Sovyet devriminin çökmesi 1991, ÖDP'nin hayata başlaması 1996. ÖDP hayata başladığında Sovyet, Çin, Arnavutluk veya başka başarısız olduğunu gördüğümüz sosyalist devrim deneyimlerinin içinden gelmiş, gençlikleri o dünyada yoğrulmuş, yıllarca onun doğruluğuna inanmış insanlar ister istemez ne kadar değiştik deseler de o kadar hızlı değişemezlerdi. Ya da geçmişte bütünüyle gayrı samimiydiler.

• *Değişmek gibi bir niyet de olmamıştır diyebilir miyiz?*

– İstememiş de olabilirler. Değişmek de kolay değil. Düğmeye basarak değişmek öncekinin sahte olduğunu gösterir. Belki erkendi, belki böyle bir deneyim yaşanması yerindeydi, yapılmalıydı fakat bunun başarısız olmasını doğal karşılamak lâzım. Çünkü geçmişteki birikimlerin üzerinden oluşan bir deneyim-

di. Bugün ise artık aradan geçen zamanın getirdiği bir mesafe var. O mesafenin getirdiği bir yeniden soğukkanlı şekilde kendi geçmişimizi değerlendirme imkanı var. Nerelerde daha fazla yanlış yapıldığı yanlışların tekrarından ders çıkartma imkânımız var. Ve tabii ki aynı zamanda modernizmin küreselleşmeyle beraber yeni bir dünya yarattığı ve bu dünyanın kabul edilemez vasıflarının sosyalistler ya da insanlık açısından çok daha belirgin olduğu bir yerdeyiz. 1996'da bu bir slogandı, küreselleşmeye karşı bunun tehlikelerinin ifade edilmesi bir slogandı; çünkü bir kesim için de küreselleşme bir umuttu, açılımdı. Şimdi 15 sene geçti ve o neo-liberal küreselleşmenin bütün yıkıcı sonuçlarını gördüğümüz bir dönemdeyiz. O bakımdan da belki şimdi zaman biraz daha uygun ve belki de sol daha olgun.

• *DTP'nin kapatılması, ardından yaşanan iç savaş görüntülerine baktığımızda yeni sol partinin Kürt sorunu noktasında oynayacağı rolün daha da önem kazandığını söyleyebiliriz. Nasıl bir yol izlenmeli sizce?*

– Kürt sorununa iki türlü yaklaşabiliriz. Birincisi Kürt sorunu Kürtlerin sorunudur ve onlar çözmelidir diye yaklaşabiliriz; böylece Türkiye'de sorunların sadece ilgili kişilerle yani Alevilerle Alevi sorununu çözmek, Kürtlerle Kürt sorununu çözmek, eşcinsellerle eşcinseller sorununu çözmek, kadınlarla kadın sorununu çözmek gibi bir tür kimlik korporatizmi diyebileceğimiz bir yaklaşıma teslim oluruz. Bizim savunduğumuz solun en önemli iddiası içinde bulunduğumuz toplumun insani sorunlarının tüm yurttaşların sorunları olmasıdır. Ve esas olarak da kendisi için demokrat olmayan hareketler olacaksak yani diğerkam hareketler olacaksak, demokrasiyi kendi çıkarımızı azamiye çıkartma amacı gütmeyen, genel ilkeler çerçevesinde bir toplumsal ve insanî, yeni medeniyetin yaşam tarzı olarak tasarlıyorsak o zaman Kürtlerin sorunlarının bizim hepimizin sorunu olduğu noktasından hareket etmemiz lâzım. O zaman şöyle bir şey karşımıza çıkıyor; Kürtler yurttaşlık hakları olarak diğer yurttaşlarla eşittir. Ama bu Kemalist yahut milliyetçi ideolojinin söylediği gibi 'Kürtler zaten yurt-

taş olarak eşittir' anlamına gelmiyor. Eşitlik tektip, matematiksel bir eşitlik olmak zorunda değil, bir eşittir bir noktasında değil, bir denklik üzerine farklılıklarımızın denkliği üzerine bir eşitlik kurmamız lazım. Yani herkes Türkçe konuştuğu için Türkçe konuşmak zorunda olduğu için ve konuştuğu zaman eşittir dediğimiz zaman bu bir tahakkümün eşitlik kılıfı ardında empoze edilmesidir. Bizim eşitlik kavramımızın farklılıkların denkliği, o denkliğindeki eşitlik üzerine Kürdün Kürtçe konuşması, Türkün Türkçe konuşması, Alevilerin Aleviliğin ritüellerini yerine getirebilmesi, Sünnilerin Sünnilik ritüellerini özgürce yerine getirebilmesi üzerine oluşan bir yurttaşlık denkliği zeminidir savunduğumuz. Dolayısıyla Kürt sorununun aynı zamanda bir Türk sorunu olduğunu, tüm yurttaşların sorunu olduğunu, yurttaşlık hakları sorunu olduğunu gündeme getirmemiz gerekir. Ben milliyetçiliğin her türlüsüne karşı olmamız gerektiği kanaatindeyim. Burada hâkim kesim etnik milliyetçiliğine tepki olarak gelişen karşı milliyetçiliklerin de kendisini bir benzer milliyetçilik içinde ürettiğini, bunun da gelecekteki sorunların kaynağını oluşturabileceğini bilerek, milliyetçiliği her kesimdeki milliyetçi potansiyeli aşabilecek bir alan açmakla sol yükümlüdür.

• *DTP bunu aşabildi mi?*

– DTP'nin bunu aşabilmesi için demokratik çerçevede seçilmiş, önüne konan zorlukları, engelleri aşarak direnerek Meclise girmiş bir partiye gösterilmesi gereken saygıyı ve eşit muameleyi göstermek gerekirdi, gösterilmedi. DTP'ye hep bir parya muamelesi yapıldı. Ne başbakan ne ana muhalefet partisi lideri DTP'yi muhatap aldılar. Meclise bu kadar zorluğa rağmen girme iradesi göstermiş bir partiyi muhatap bile almadılar. Onları muhatap almazsanız şu anlama gelir. Ya DTP kendisini aşarak dönüşümü sağlayacaktır, ama bu çok kolay bir şey değil. DTP'den AKP'nin ve CHP'nin yapamadığı değişim iradesini beklemek de kolay değil. CHP'nin ve MHP'nin halini görüyorsunuz, AKP'nin nasıl değişmekte zorlandığını görüyorsunuz. O zaman DTP'nin kendi başına hem de bir de dışlanmışlık yü-

künü üzerinde taşıyarak bütünüyle değişmesini beklemek haksızlık. Değişim o yüzden beklenilenden az oldu. Ama elbette ki değişim ilaçla, kötekle, zorlamayla olacak bir şey değildir; aynı zamanda bir empati üzerine, karşılıklı diyalog üzerine değişirsiniz. Yoksa sürekli dışlanırsanız o dışlanma kimliğinize sarılırsınız daha fazla.

• *Yeni süreçte yeni sol partinin Kürt toplumsal muhalefetiyle kuracağı ilişki nasıl olmalı?*

– Bunu konuşmak için henüz erken. DTP'lilerin ne karar vereceklerini bilmiyoruz. 13 Aralık'ta aldıkları kararın evrilmesi imkanı var. Elbette Türkiye'de özgürlükçü, demokratik bir sol partinin, adalet ve dayanışmayı vicdan hareketi olarak kendini tanımlayan adalet ve dayanışma merkezli bir sol partinin Kürt sorununa bu Kürtlerin kendisinin çözmesi gereken bir iştir diye bakması söz konusu olamaz. Ama böyle bir partinin kimlikler federasyonu olması da söz konusu olamaz. Kimlikler federasyonunun ötesine geçebilmemiz lâzım. Bu kimlikleri koruyarak, geliştirerek ama aynı zamanda ortak kimliğimizi de pekiştirerek, ortaklığımızın kimliğini pekiştirerek var olabilmemiz lâzım. Böyle bir sol partinin sırtında bu ortaklığın kimlikleri yitirmeden eşit haklara sahip olduğu bir ortaklığın gerçekleştiği bir zemin olma yükümlülüğü var. Bunun yanında Kürtlerin esas, siyasal sorunu Kürt sorunu olan parti kurması da elbette mümkün olmalı. Bunlar birbirine ikame olacak şeyler değiller. Bazı Türkler sadece sorunlarının Kürt sorunu olduğunu ve esas olarak kendilerinin Kürt sorunu merkezli siyaset yapmak istediklerini de iddia edebilirler bu da onların hakkıdır dolayısıyla onların olduğu kanalda değil ama dediğim gibi bir ortak yurttaş hareketi kanalında yer alacak tüm Kürtlere, tüm Alevilere, erkeklere ve kadınlara, gençlere tüm Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarına, bu ilkeleri kabul edenlere kapısının açık olması lâzım. Dediğim gibi kapısı açık olup da efendim biz Kürt sorununu iktidara gelince halledeceğiz, şimdi amacımız iktidara gelmektir deyip de ne Ermeni sorununu ne de Kürt sorununu araçsallaştırmamak gerek. Zaten yeni parti söyleminin ar-

kasında önemli sâiklerden bir tanesi de her şeyi iktidara gelme perspektifine indirgemeyen bu günden bu toplumda ve hayatın her alanında değişimin koşullarını zorlayan ve iktidara gelmemiş olsa bile iktidarı değişim yönünde zorlayan bir parti olmalıdır. Her şey iktidara gelince çözülmez, siz iktidarda olmasanız da iktidarı değişim yönünde zorlayabilirsiniz ve eğer iktidar sizin değişim yönünde yaptığınız zorlamayı gerçekleştiriyorsa da bu yapılan değişimi inkâr etmek gereğini duymazsınız, bu hegemonik güç olmanın adıdır.

• *Yeni partinin ana ekseninin daha çok demokrasi ve özgürlükler üzerine odaklanacağı gibi bir algı var. Peki nasıl bir iktisadi politika?*

– İktisadi politikamız ne olacak deyip de bunu hayatta uygulamamak üzerine oluşmuş bir sol gelenek var dünyada. İktidarda olduğunuz zaman iktidarda olma koşullarınız sizin neyi yapacağınızı belirler. Önceden yaptıklarınız söylediklerinizi de iktidarda olma koşullarınızı belirler. Onun için iktisadi politikalarınızın ne olacağı konusunu şimdiden tartışmanın, konuşmanın çok önemi yok. Bunlar tamamen teorik boş tartışmalardır. Genel ilkelerden hareket ederek sol eşitlikle özgürlüğün beraber olabileceği bir iktisadi düzeni tasarlamak zorunda. Biz 20. yüzyılda eşitliğin özgürlüğe feda edildiği sosyalist rejimleri gördük. Yoksullukta veya sıkıntıda eşitlik yaratabilirsiniz, bazı haklarda eşitlik yaratabilirsiniz ancak özgürlüğün feda edilmesi bedeline rağmen elde edilen eşitlik bugün biraz nostaljik olarak anımsansa da Doğu Almanya'yı nostaljik olarak yaşayan Doğu Almanya'daki Almanlara bugün bir daha 1960'lara geri döner misiniz deseniz, dönmeye zorlasanız herhalde hiçbiri dönmek istemezler. O bir nostalji artık. Solun en önemli kıstası iktisadi yaşamın insan amaçlı olmasıdır. Sermaye birikimini maksimize etmek, azamiye çıkartmak değil, insanların özgürlüklerinin ve refahlarının artmasına yönelik bir faaliyete girmesidir. Burada özel mülkiyeti lağvedersek bunu elde ederiz diyerek hareket edenlerin yaptıklarının pek iç açıcı olmayan sonuçlarını gördük, dolayısıyla herhalde bu gün hiç

kimse kalkıp biz özel mülkiyeti lağvedeceğiz diye ortaya çıkma cüretini taşıyamaz, taşırsa da bunun sonuçlarının ne olacağını üç aşağı beş yukarı artık biliyoruz; dolayısıyla özel mülkiyetin lağvedilmesi yakın planda lağvedilmesi biçiminde herhalde solun artık idealinde yer almıyor. Özel mülkiyetin etkisinin, hakimiyetinin toplumsal kararlardaki önceliğinin azaltılması, yani özel mülkiyetin toplu yarar üzerinde bir hakimiyet oluşturmasına engel olunması, herhalde Türkiye'de ve başka ülkelerde solun iktisat politikalarındaki en önemli ilkesidir. Özel mülkiyetin empoze ettiği kendi özel sermaye birikiminin hedeflerine uygun politikaları gözü kapalı kabul etmek yerine bunların toplumsal ortak yarar açısından denetlenmesi, dizginlenmesi, engellenmesi, yönlendirilmesi. Dört tane ayrı şeyler bunlar; çünkü bazılarını engellemek gerekecektir, bazılarını denetlemek gerekecektir, bazılarını dizginlemek gerekecektir, bazılarını da yönlendirmek gerekecektir. Dördünü de duruma göre yapan; örneğin nükleer santral yapmak istemiyorsanız bunu engellersiniz ama bütün Türkiye'yi de rüzgar gülü santralleriyle donatmak da aynı zamanda başka sorunlar yaratacağı için onu da yönlendirmek zorundasınız. Yani bunun alternatifi de bütün Türkiye'nin rüzgar gülü santraline dönüşmesi değildir; enerji tüketiminin yönlendirilmesini elbette yapmak zorundasınız. Bunları bir ortak yarar kıstasından hareketle belirlemek gerekir. Solun politikası, iktisadın ortak yarara yönelik bir ivme içinde olmasıdır. Bireysel yararı ve bireysel özgürlükleri feda eden bir ortak yarardan bahsetmiyorum. Yani ulusal çıkarlar deyip, ulusal özgürlük, devlete özgürlük deyip de bireye özgürlüğü lağveden bir devletçi, milliyetçi faşizan bir ortak yarar kavramı değil elbette. Buna dikkat etmemiz lâzım, çünkü ortak yararın yüceltilmesi sadece sola özgü değildir. Faşistler de ortak yararı yücelterek bir dizi faşizan eylem yapabilirler. Onun için bireysel özgürlükleri lağvetmeyen, bunları inkar etmeyen, küçümsemeyen ama bireysel özgürlüklerin ortak yarara katkıda bulunmasını, bunların birbiriyle sinerji halinde tamamlayıcılık halinde olmasını sağlayacak politikalardır. Dayanışmadan bahsettiğimiz zaman dayanışma

sadece insanların cebine para koymak değildir, dayanışma aynı zamanda örneğin tek başına yaşamak zorunda kalan yaşlılara toplumun elini uzatmasıdır. Sadece yoksullara para vermek değildir, yoksullara aynı zamanda sosyalleşme, toplumlaşma, toplumun içinde saygın ve dingin biçimde yer alma olanaklarını yaratmaktır. Açlıktan ölmelerini engellemek yeterli değildir insanların. Aynı zamanda toplum içinde eşit dingin konumda olmalarını sağlamaktır; dolayısıyla solun sadece iktisat politikasına indirgenmeyen bir sosyolojik iktisadi politikası olması gerektiğini söyleyebiliriz.

• *Ergenekon davası süreci Türkiye'de solda da büyük bir ayrışmaya yol açtı. Solun Ergenekon'a yaklaşımı konusunda ne söylemek istersiniz?*

– Ergenekon davasında tavır çok açık. Bu dava Türkiye'de vesayetçi rejim davasıdır. Dolayısıyla özgürlükçü, demokrat solun bu davanın sonuna kadar üstüne gidilmesi, suçluların, darbe planlayanların, tedhiş eylemlerinde bulunanların –çünkü bunlar sadece darbe planlamakla kalmış değiller– Diyarbakır'da sadece taş atan çocuklara on beş yıl hapis isteniyor, bomba atanlara bunun daha fazlası istenmek gerekir. Dolayısıyla bu kişilerin toplumu korkutma, bastırma, yıldırmaya yönelik tedhiş eylemleri ve bu çerçevede iktidarı ele geçirmeye yönelik bir hareketlenme içinde olduklarını ve bunların içinde vesayet rejiminin en üst mevkilerine gelmiş kişilerin bulunduğunu, cezalandırılmaları gerektiğini ve AKP'nin bunların üzerine yeteri kadar gitmediğini ısrarla belirtmek sol açısından bir yükümlülüktür. Yalnız bu yükümlülük düşmanımın da âdil yargılanma hakkı olduğunu unutmadan söylenmesi gereken bir yükümlülük. Kendisi için demokrat değil herkes için demokrat olan diyoruz ya, suçlu için de haklar vardır ve bunun âdil yargılanma içinde çözülmesini aynı şekilde sahip çıkmak gerekir. Ceza mahkemesi yargılamasındaki en ciddi sorun olan uzun ve haksız tutuklamalara son vermek gerekir. Türkiye'de biz demokratlar insanların tutuklu kalmalarından memnun kalmamalıyız. Tutuklu olanların serbest bırakılmasını bir affetme olarak

algılamamalıyız. Tutukluluk hali istisnâi bir haldir, suçlu olunduğunun kanıtı değildir. Dolayısıyla âdil yargılanma çerçevesinde Ergenekon davasında gündeme gelen haksız uzun tutuklamaların aslında solun 1960'larda, 1970'lerde hatta '80'lerde Dev-Yol davasında yıllarca mahkemeye çıkmadan tutuklu kaldıklarını hatırlarsak veyahut bugün dahi çeşitli küçük sol örgütlerle ilgili yapılan tutuklamalarda 1 yıl 2 yıl iddianame bekleyen tutukluların olduğunu hatırlarsak Ergenekon davasında da tutukluluk halinin bir istisnâi hal olması gerektiğini, savcıların iddianameleri etkili biçimde ve sadece gerçekten suç teşkil eden kanıtları iddianameye koyarak hazırlamaları gerektiğini, yoksa her türlü bilgiyi iddianameye boca ederek bir tür iddianameyi toplu teşhir aracı olarak kullanmamaları gerektiğini, tüm bunların Türkiye'deki adli yargıda çok ciddi sorunların var olduğunu gösterdiğini söylememize engel değil. Ergenekon davasının sonuna kadar üzerine gidilmesini talep etmek aynı zamanda Türkiye'de yargının Ergenekon zanlıları için ve diğer tüm zanlılar için çok ters ve etkisiz çalıştığını, âdil çalışmadığını hatırlatabiliriz.

• *Özgürlükçü, demokrat sol yeterli tepkiyi gösterebildi mi? Bu sürece yeteri kadar müdâhil olabildi mi?*

– Maalesef. 1997'de Susurluk kazası olduğunda gösterdiğimiz tepkiyi bugün yeteri kadar göstermiyoruz. Bunun bazı nedenleri var. Susurluk'ta mahkemeler başlamamıştı, mahkemeler başlasın diye hareket etmiştik. Şimdi insanların mobilize olmamalarının nedeni de mahkemelerin başlamış olması olabilir. Daha fazla ne talep edebiliriz tepkisi olabilir. Motivasyon eksikliğinde bunu da dikkate almak lazım. Susurluk davasında yargılanma olmadı. Kutlu Savaş'ın verdiği bir rapor vardı ve o raporlarda kaldık. Bugün yargılamaların olması belki de insanları daha az motive ediyordur harekete geçme konusunda. İkincisi solun bir kesiminde Susurluk davasında olanın aksine AKP düşmanlığı hatta bir sınıfsal AKP korkusunun esiri AKP'ye karşı bir cephe olarak algıladığı Ergenekoncuların o kadar kötü insanlar olmadıkları algısına yol açıyor. Bu solun bir kesiminin

içinde taşıdığı otoriter, devletçi, elitist damarın bir AKP tepkisiyle dışa vurmasının bir sonucu. Bunun en yoğun yaşandığı yerlerin İzmir ve çevresi olduğunu görüyoruz ama maalesef sadece oralar da değil.

Turnusol Haber, 17 Ocak 2010

Günümüzdeki Hareketin Öznesi Çok-Kimlikli Bir Özne Olabilir

Söyleşi: Osman Akınhay

• *Son üç-dört aydır dünyada yaşanan ve 15 Şubat eylemlerinde doruk noktasına ulaşan bir isyanı, bir ayağa kalkışı, bir 'dalga'yı hep birlikte izliyoruz. Bu 'dalga'nın '68'den daha geniş kapsamlı, güçlü ve evrensel boyutlu olduğunu iddia eden görüşlere rastlandığı gibi, daha 'nokta atışlı' bir itirazı temsil ettiğini, dolayısıyla soluğunun bir noktada kesileceğini öngören yaklaşımlar da gözleniyor. Siz bu tabloyu nasıl yorumluyorsunuz.*

– Her şeyden önce, '68'in üzerinden otuz yılı aşkın bir süre geçtiğine işaret etmek gerekir. Dolayısıyla, bugünden baktığımızda '68'i bütün kalıcı sonuçlarına hâkim olarak yorumlamamız mümkün oluyor. Bu anlamıyla, '68'i yaşarken, içinden bakarak getireceğimiz yorumlar ile şimdi, aradan bunca zaman geçtikten sonra geriye giderek ortaya koyacağımız düşünceler arasında farklılıklar olması da doğal. Bu yüzden, kendi sürecini neredeyse tüketmiş, olgunluk noktasına ulaşmış ve tarih sahnesinde izleri ortadan kalkmaya başlamış bir hareketlilik ile yeni yeni filizlenmeye başlayıp güçlenmekte olan bir eylemliliği birbiriyle kıyaslamak çok da doğru gelmiyor bana. Tarih tekerrür etmediği için doğru değil. Yine de, sonuçları itibariyle değil de '68'in dinamikleri bakımından bir kıyaslama yapılabileceğini düşünüyorum. Tabii, '68'den baktığımızda, o dalganın etki-

lerinin 1980'lerde nasıl olacağını kestirmemiz mümkün olmadığı gibi, şimdiki hareketin ilerideki etkileri konusunda bir tahmin yapmak da anlamlı değil. Kısacası, iki ayrı tarihsel dönemde ortaya çıkmış hareketler arasındaki benzerlik ve farklılıkları dinamikleri itibariyle ele almak daha yararlı görünüyor.

İki hareket arasındaki benzerlik, ikisinin de bir tepki hareketi olması. '68 İkinci Dünya Savaşı sonrası hızla gelişen kapitalizmin (hemen belirtmek gerekir ki, gelişmiş ülkelere özgü bir hareketti bu) ve yeni toplumsal sınıfların, özellikle gençlerin o düzen içinde eski kuşaklara, onların yönetim, aile, ahlâk, vb. alanlardaki anlayışlarına gösterdikleri tepkinin bir ifadesiydi. Bu karşı çıkış bir siyasal tepki olarak ifadesini bulmuşsa da, aslında, köklü bir siyasal iktidar projesi olmayan bir kültürel tepkiydi ve bir kuşak hareketiydi.

Bugünkü küreselleşme-karşıtı ve ondan çok daha geniş bir tabana oturan savaş-karşıtı hareketlerin de (ki bunlar birbirleriyle tam anlamıyla kesişmemektedir) bir tepki hareketi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu tepki, '68'de görüldüğü gibi, mevcut kurumların İkinci Dünya Savaşı'nda oluşan yapının değişmemesine, iktisadi hareketliliğin, yeni sınıfların oluşmasının, göreli refah toplumunun getirdiği değişikliklere, yani modernliğe ayak uyduramamasından kaynaklanan bir kültürel kuşak tepkisi olmaktan ziyade, var olan yeni yapılanmaya, yani küreselleşmeye karşı bir tepkidir. '68 hareketi mevcut yapının hareketsizliğine yönelik bir tepkiyi yansıtırken, şimdiki küreselleşme-karşıtı hareket yeni olan bir olguyla, kapitalizmin yeni bir aşamasının yaşanmasıyla beraber gelişen bir harekettir. O bakımdan bugünkü hareketi, '68'den ziyade, işçilerin 19. yüzyıldan sonraki dönemde geliştirilen yeni teknolojilerin getirdiği üretimin insani niteliğini kaybetmesine karşı duydukları tepkilerle karşılaştırmak daha doğru olacaktır; özetle, '68'de değişmemeye, şimdi ise bir değişime karşı tepki söz konusudur.

Dolayısıyla, liberal küreselleşme-karşıtı hareketleri yeni değişimin bir antitezi, bir tür ona karşı ortaya konan bir tepki şeklinde değerlendirmek gerektiği ve bu anlamda daha dinamik olduğu kanısındayım. '68'deki dalga kendi kültürel-ahlaki

değişim arzusunu topluma empoze ettikten, üniversite baştan aşağı değiştikten, toplumun üzerindeki ağır, klasik ahlaki baskılar kalktıktan, ahlaki normlar ve aile içi ilişkiler değiştikten sonra, hedefine ulaştığı için kaçınılmaz olarak sönümlenirken, bugünkü eylemliliği ise küreselleşme ivmesinin sürmesiyle beraber tepkisel özelliğini koruyarak varlığını devam ettirecek ve muhtemelen gelişecek hareketler şeklinde yorumlamalıyız.

• *Bu noktada şunu söylemek isteriz, küreselleşme, dünyada kapitalizm-dışı alan bırakmayacak kadar evrensel boyutlu bir olguyu temsil ediyor...*

– Evet, bu potansiyeli taşıyor. Gelişme ivmesi bu yönde.

• *... bu durumda küreselleşme-karşıtı hareketler de aynı derecede evrensel boyutlu bir nitelik taşıyorlar mı, yoksa daha çok Batı-odaklı bir karşı çıkış mı söz konusu?*

– Küreselleşme-karşıtı hareketler bir bütün oluşturmuyorlar. Kabaca bir değerlendirmeyle, birbiriyle eklemlenen fakat birbirinden farklı olan üç ayrı hareket var karşımızda.

Birincisi, küreselleşmeye, gelişmiş kapitalist ülkeler içerisinde anti-kapitalizm boyutuyla karşı çıkan hareketler var. Bunlar küreselleşmeye karşı sürdürülen mücadeleyi kapitalizmin bu yeni aşamasında kapitalizme karşı verilen mücadelenin bir aracı sayıyorlar ve özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde, ayrıca Brezilya, Arjantin, vb. ara ülke dediğimiz yerlerde ortaya çıkmışlar.

İkincisi, küreselleşmenin insani ve kültürel sonuçlarına tepki duyan, yani daha çok liberal küreselleşmeye karşı çıkan, ama kapitalizmi, pazar ekonomisini, sermayenin konumunu, daha doğrusu özel mülkiyeti bütünüyle reddetmeyen, düzenlenmiş bir pazar ekonomisinden yana olan, düzenlenmemiş bir pazar ekonomisinin bütün dünyaya yayılmasının beraberinde barbarlığı getireceğini öne süren, ama bunun karşılığında, kapitalizmi bütünüyle dışlayan bir model de önermeyen hareketler göze çarpıyor. Özellikle sendikalar bu içerikte, düzenlenmiş bir pazar ekonomisi çağrısı yapıyorlar. Ne Avrupa Sendikalar Bir-

liği ne ICFTU ne de –biz haklarında pek bir şey bilmeyiz ama– Hindistan sendikaları bütünüyle anti-kapitalist bir duruş içerisindedirler; onların duruşu esas olarak bugünkü neo-liberal kapitalizme karşı çıkan bir zemindedir.

Üçüncü olarak da küreselleşmeye kültürel bakımdan karşı çıkan hareketleri sayabiliriz ve Malezya, İran, Suudi Arabistan ve başka Müslüman ülkelerde görülen türdeki bu hareketlerin yönelimi anti-kapitalizm olmaktan ziyade, anti-Batı bir tavrı yansıtmaktadır. Son Porto Allegre zirvesine katılan bazı kesimler bu görüşü açıkça benimseyen raporlar sunmuşlardır. Onların gözünde küreselleşme, daha çok Amerikan merkezli olan Batı kültürünün (bir bakıma, Hıristiyan kültürünün) kendi hegemonyasını dünyaya kabul ettirmesidir.

Bu üç ayrı duruşun hepsi birden aynı pozitif hedefte birleşmiyorlar; evet, aynı şeye karşı çıkmaktalar, ancak alternatif bir öneri geliştirme noktasında birbirlerinden hızla ayrışıyorlar.

• *Bu üç duruşun yanında bir de hareketlerin bileşimindeki çok renkliliği dikkate alırsak, ortaya çift katlı bir amorf yapı çıkıyor. Daha eski zamanlardaki somut bir özneye dayalı hareketler karşısında böyle amorf bir yapıyı bir şans olarak mı değerlendirmek gerekir, yoksa şanssızlık olarak mı? Ya da, bu yapıdan yepyeni bir özne çıkar mı?*

– Tabii bu can alıcı bir soru. Bence burada sadece özlemlerimizi dile getirebiliriz, daha kesin saptamalar ortaya koymamız pek mümkün değil. İki nedenle: Birincisi, bence 19. yüzyılda son dönemini yaşadığımız, belki sekülerleşerek son şeklini sergilediğini gözlediğimiz bir dinsel duruşun, bir dinsel bakışın (ki bu mutlaka din kisvesinde olmak zorunda değildir), 'mutlak söz'e, 'tek doğru'ya teslim olma anlayışını yansıtan, insanlığın uzun zamandır içinde taşıdığı ve dinleri sürekli olarak besleyen 'nihai kurtuluş ideolojisi'in zamanını doldurmuş olduğuna dikkat çekmemiz gerekir.

Pozitivizmle birlikte sekülerleşen ve Marksizmi de kapsayan (bir cennet vaadi olan komünizm dahil olmak üzere) bu ideolojinin özü şuydu: Tarihin sonunda insanlar kendileriyle barı-

şacaklar ve bir yeryüzü cenneti kuracaklar. 20. yüzyılda, özellikle Batı toplumlarında, modernizmin sancılarını da yaşadıktan sonra bu tür mesihçi, kurtuluşçu söylemlerin etkisinin giderek daraldığını söyleyebileceğimiz kanısındayım. Afrika'yı ve Müslüman ülkelerini bu saptamanın dışında bırakıyorum tabii (çok ilginçtir, köktenci Protestanları, tarikatçı mezhepleri dikkate aldığımızda Amerika'nın da yeniden bu noktaya dönmesi ihtimali de söz konusudur). Fakat, siyasal düzlemde bir yeryüzü cenneti vaadi, 'büyük söz' (postmodernistlerin görüşlerinin çoğuna katılmasam bile, bilhassa Lyotard'ın, "Büyük anlatının sonu geldi," şeklindeki saptamasının doğru olduğunu düşünüyorum) etkisini artık kaybetmiştir ve geçerliliği ciddi biçimde sorgulanmaktadır. Bu bakımdan, 'büyük söz'ün dayandığı 'yegane', 'büyük' veya 'taşıyıcı' diye tarif edebileceğimiz 'asıl' öznenin tahayyül dünyamızdan çıkması gibi bir durumla karşı karşıyayız. Dolayısıyla, 'bir özne' yerine, karşı duruşları aynı fakat amaçları farklı olan 'farklı özneler'den bahsetmek mümkün olabilir. İşte, bugünkü küreselleşme-karşıtı hareketlerin, az önce söz ettiğimiz üç boyutlu, ama kendi içinde katmanları olan yapısı da biraz buna tekabül etmektedir. Demek ki, Marksist ya da dinsel kurtuluşçu söylemler yerini, amaçları ve özneleri itibariyle farklı kesimlerin bir hedef için olmasa bile, bir karşı duruş için birlikte hareket etmeleri ve bu karşı duruştan yeni dinamikler çıkartma ihtimaline bırakmaktadır.

Bu tablo, bizim algıladığımız türde klasik nitelikli, iktisattan kaynaklanıp toplumsal sınıfların çatışmasına dayanan bir hareketlilik beklentisine denk düşmüyor elbette. Toplumsal sınıflar bu ayrımda çok farklı yerlerde durabiliyorlar. Örneğin, Batı'daki gelişmiş kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının bir kesimi küreselleşme-karşıtı hareketlerin içinde, muhafazakâr bir konumda yer alıp, kendi konumunu mevcut kapitalist sistemdeki kazanımları koruma ekseninde belirliyor. Avrupa'daki sendikaların ve hatta –şu anda oldukça küçülmelerine rağmen– geleneksel komünist partilerin tutumu bu yönde. Fakat bu partiler, düzenlenmiş kapitalizmin kurumlarını savunurlarken, örneğin Avrupa'da tarım alanında getirilen koruma duvarlarından yana

tavır alırken, Üçüncü Dünya ülkelerinin tarımdaki kalkınmalarını da engellemiş oluyorlar.

Özetle, bu anlamıyla bir ve homojen öznenin şu dönemde ortaya çıktığından bahsedemeyiz. Şimdiki gidişat büyük anlatı, tek doğru ve gücünü bu doğrudan alan tek özneden yana değil. Bir başka deyişle, 19 ve 20. yüzyıla özgü olan, modernlik diyebileceğimiz dönemde iktisadi ilişkiler çerçevesinde meşruiyetini ve dayanağını bir toplumsal sınıftan alan bir temel özne geçerliliğini yitirmiş durumda. İçinde bulunduğumuz dönem belki de yeni bir özne tarzına kuluçka işlevi görüyor, bunu henüz tam olarak bilmiyoruz, yeni toplumsal hareketler işte bu özne tarzına daha uygun düşmekte. Çok kaba bir tanım ve izlenimsel bir yaklaşımla, bunların çok-kimlikli özneler olacağı; bütün varoluşu tek öznenin sıfatına denk düşen bir kimlik yerine, kendi içinde farklı kimlikler barındıran bir özne olacağı şeklinde bir tahmin yürütebilirim. Diyelim, kendi kazanımlarını koruyan bir Batılı işçinin, aynı zamanda Üçüncü Dünya'nın haklarını savunan bir militan olması, gibi. Bu işçinin, söz konusu iki kimlik arasındaki çelişkileri kendisinin çözmesi gerekecek.

• *Ya da, bu çelişkileri çözmeden var olacağı...*

– Bu çelişkinin çözülmesi her zaman mümkün olmayabilir. Çelişkinin çözülmediği haliyle var olması da söz konusu. İşte, bugüne kadar bir sürü iddiayı yineledik. Mesela, proletaryanın çıkarları bütün insanlığın çıkarlarıdır, şeklinde bir yanılsamayı tekrarlayıp durduk. Bu çelişkilerin kendi içinde özümsendiği ve varlığının reddedilmediği 'çoğul kimlikler'den bahsediyorum yani. Kadın hareketleri ile çalışanların hareketleri, erkekler ile kadınlar, kültürel kimliğin evrenselci yanı ile yerel yanı arasındaki çelişkilerin daha fazla hissedileceği bir dönem içindeyiz şimdi ve yakın vadede bu durumun değişeceği kanısında değilim pek.

Özetlemek gerekirse, şu an için bir yegane öncü özne, taşıyıcı özne aramak, klasik sınıf analizinden kaynaklanan bir özne olmasını istemek gerçekçi görünmüyor bana. Farklılıkları içinde barındıran ve kendilerini insani özne olarak tanımlayan ve

iktisadi özneler olarak, ait oldukları toplumsal sınıfa dayanarak kendilerine bir toplumsal üstünlük atfetmekten ziyade kendilerini insani özne olarak tanımlayan ve daha tepkisel bir nitelik taşıyan, aynı sebeple bir etik kaygıyı ve değerler bütününü yansıtan yaklaşımlar günümüzde etkin.

• *Marksizm dünya proletaryası adına enternasyonalist bir zeminde hareket ediyordu. Fakat daha sonra, reel sosyalizm pratiğinde ulusal sosyalizm arayışlarıyla bir nevi tuzağa düştü, kaçınılmaz olarak görülse de bir bataklığa saplandı. Şimdi çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisini yönlendirmesi ve küreselleşmiş kapitalizmin egemenliği bizi yeniden enternasyonalizme döndürür ve solu ulusal sınırlardan kurtarıp tekrar evrensel bir arayışa yöneltir mi bu enternasyonal zemin?*

– Küreselleşmeye karşı iki şekilde mücadele etmek mümkün. Birincisi, karşıt-küresel zemin oluşturarak, yani enternasyonal-evrensel bir alan tanımlayıp, dünyanın sorunlarının bütünlüğünü ön plana çıkararak, dolayısıyla fiilî küreselleşme alanının alternatifi olarak devreye girerek mücadele etmektir. Davos Zirvesi'ne karşı alternatif bir zirve toplamak, Dünya Ticaret Örgütü'nün kararlarını engellemek veya işlemez hale getirmek, vb. Sol kendini bu şekilde, evrensel bir boyutta tanımlarsa, kendi doğuşundaki enternasyonalist değerlerin yeniden canlanmasını da sağlayabilir. Çünkü enternasyonalist sol dünyadaki emekçilerin (ki dünya nüfusunun azınlığını değil, çoğunluğunu oluştururlar) haklarını savunmak ve beklentilerini yerine getirmek amacıyla bir mücadele yürütmekteydi. Şimdi de buna benzer doğrultuda liberal küreselleşmeye karşı küresel bir karşı zemin oluşturur, ulusallık boyutunda hapsolmayı reddedip yeryüzü çapında bir iddiayla sahneye çıkarsa bir bakıma aynı konuma sahip olabilir. İşte, bu türde bir karşı duruşun aktörleri ve taşıyıcıları iktisadi olmaktan ziyade siyasal bir kimliğe sahip olmak durumundalar. Aynı sebeple, günümüzde solun iktisadi çıkarlar etrafında birleşmek yerine, siyasal idealler etrafında toplananlar cephesinde yeni bir söylem geliştirebileceği kanısındayım.

• *Türkiye'ye gelirsek, küreselleşme-karşıtlığının bizim ülkemize fazla yansımadığı biliniyor. Seattle'dan itibaren güçlenerek artan eylemler pek yankı bulmadığı gibi, 1 Mart 2003'teki mitinge kadar savaş-karşıtlığı rüzgârı da bize pek uğramadı.*

– Bir kere, Türkiye'de Sol'un kendisi cılız. Hatta aciz durumda. Sol, bırakın küreselleşmeyle ilgili sorunları, Türkiye'nin geleceği açısından en önemli sorunu oluşturan Kıbrıs meselesine bile nasıl bir ilgi gösterdi ki? Türkiye'de Sol, bence sorunu çözme anlamında olumlu bir çerçeve olan Annan Planı'nda taraf olmayı, ya da genelde Kıbrıs sürecinde herhangi bir şekilde baskı unsuru oluşturmayı falan düşünmedi. Türkiye'nin Kıbrıs'ta işgalci güç durumuna düşmesi ve yakın bir gelecekte uluslararası platformda yaptırımlarla karşılaşması ihtimaline bile sadece seyirci kalarak tepki veriyor. Çünkü bizde Sol, her şeyden önce seçmen tabanı itibariyle bile çok zayıf kalıyor. CHP'yi dahil ettiğimizde bile bütün solun toplamı yüzde 30'a ulaşamıyor. Ki bunların içine, bizim yorumladığımız anlamda solla yakından uzaktan ilgisi bulunmayan tarafları bile katıyoruz. Bu anlamıyla, Sol'un güçlü toplumsal hareketler örgütlemesi ve siyaset sahnesine ağırlığını koyması zaten fiili gücüne aykırı bir durum olarak gösteriyor kendisini. Dolayısıyla, ancak kendisi dışında gelişmiş tepkileri hızlandırıcı bir rol oynayabilir. Yine, Sol'u oluşturduğu varsayılan kesimler içerisinde küreselleşme olgusuna gerçekten sol bir perspektiften bakanların sayısı da çok sınırlı. Irak meselesinde *Türk Solu* dergisinde yazılanlara bakarsanız kendinizi nasıl onlarla aynı gemide bir Sol olarak tarif edebilirsiniz ki? Onlarla aramızda, MHP'yle olduğu kadar bir uçurum var. Buna bir de Sol'un kendi içinde taşıdığı geleneksel kamburları; Kemalizm'le hesaplaşmasını çözememiş olmasını, laikçi yarığı aşamamasını, vb. ilave ettiğimizde Sol'un tutukluğu kaçınılmaz bir doğallığa bürünüyor. Sonuçta, kendi dünyasının sınırlılığını hesaba kattığımızda Sol'un verdiği cılız tepkiler de tamamen anlaşılabilir bir zemine oturuyor. Ek olarak, bizdeki Sol'un genel olarak Türkiye'nin dışındaki sorunlara fazla ilgi duymadığına dikkat çekmek gerekir. Nasıl gazetelerde dış haberler ancak 11 Eylül'den sonra anlamlı bir içeriğe kavuşmaya başladıysa, ondan önce hem ana akım medyada hem de Sol'un kendi dergilerinde dış haberler bölümleri sadece Türkiye'yi ilgilendiren durumları kapsıyordu. Çin'deki deprem haber konusu olabilir, ama Çin'in toplumsal yapısındaki değişimler istisnai kişiler dışında pek kimseyi ilgilendirmez. İşte, Türkiye toplumu nasıl dışa kapalı bir zihniyet taşıyorsa, solcular da bu toplumun bir parçası olarak aynı zaaflarla hareket etmekteler. Öyleyse, küreselleşme-karşıtı hareketlerin bizdeki yansımasının zayıflığını da bu genel duruma bağlayabiliriz.

İkincisi, küreselleşmeye karşı içe kapanarak mücadele etmektir. Ulusal devlet ekseninde daha da kapanarak, Samir Amin'in savunduğu türde, küreselleşme sürecinden kopmak suretiyle (kapitalist küreselleşmenin dayattığı kuralları evrensel planda değil de ulusal bir zeminde reddederek) bir karşı duruş yolu benimsemektir. Türkiye'de 'ulusalcı sol' denilen hareketin izlediği çizgiye benzer bir yoldur bu. Tabii, böyle bir içe kapanmanın kaçınılmaz sonuçlarından birisi milliyetçi söylemlere sarılmaktır. Hal böyle olunca, 'ulusalcı tuzağa' yakalanarak içe kapanan bir hareketin kendi dışındaki ve etrafındaki başka muhalif güçlerle pozitif bir platformda bir araya gelmesinden de söz edilemez.

Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda, Everest Yayınları, (der. Osman Akınhay), 2003

SÖYLEŞİ: Gökhan Kaya

• *'Yeni sol' Ergenekon davasının siyasette yarattığı yarılmanın ürünü mü?*

– Ergenekon solu böldü, fakat Yeni Sol hareketin olgunlaşmasını sağlayan adımlar daha önce, 27 Nisan Muhtırası'na karşı ne yapılacağı konusunda yaşanan tartışmalar sırasında atılmıştı. O dönemde sol içinde Abdullah Gül veya Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesine karşı olan tepkilerini bu muhtıraya sessiz kalarak ifade etmekten gizlice mutluluk duyan bir kesim vardı. Solun başka kesimleri ise bu muhtıraya açık bir şekilde karşı tavır aldılar.

Yine seçimler sırasında bir kısım, sol bağımsız aday çalışmalarına katıldı, bir kısmı ise bu kampanyayı yeterince radikal bulmadı. ÖDP ve başka örgütlerin arasında ayrışmalar oldu. Karşı olanlar bağımsız aday kampanyalarını AKP'nin yedeğine takılmak olarak nitelendirmekten geri kalmadı.

Dolayısıyla Ergenekon davası süresince yaşanan tartışmaların bu yarılmanın üzerine geldiğini söyleyebiliriz. Ayrışmayı netleştirdiğini söyleyebiliriz.

• *Sol, Ergenekon davası süresince Susurluk döneminde gösterdiği aktif tavrı göstermedi. Bunun nedeni TSK ile solun paylaştığı Batıcı-modernist zemin mi?*

– O boyutu var, ama bence daha önemlisi AKP nefretidir. Laikçi orta sınıfların bir kesiminin AKP'ye karşı var olan sınıfsal nefretidir. Kendisini bu ülkenin hakimi olarak gören bu kesim AKP'ye vuran her el bizim için meşrudur hissiyatıyla hareket ediyor.

2007 seçimleri laikçi-cumhuriyetçi kesim için büyük bir şok oldu. O zamana kadar AKP'nin bu seçimle gideceğini düşünüyorlardı. 2007'den sonra AKP'nin iktidarı tamamen ele geçireceği ve 'laikliğin kalesi' TSK'yı teslim alacağı endişesiyle Ergenekon davası konusunda sessiz kalmak konumundan, davaya muhalefet etme noktasına geldiler.

• *Peki bu 'laikçi-cumhuriyetçi' kesimlerin endişelerinde bir gerçeklik payı yok mu?*

– Bu bir mücadele alanıdır. Askerî vesayetçi bir rejimle bir yaşam tarzının korunması gerçek anlamda bir demokrasinin yerleşmesinin sürekli olarak engellenmesi demektir. Muhafazakârlıkla mücadele etmek siyasal ve toplumsal alanda yurttaşların işidir, kurum olarak ordunun değil. Otoriter eğilimlere karşı mücadele için başka bir otoriter güce sığınmak teslimiyetçiliktir. Öbür türlü bütün sıfatlarımızı terk etmemize neden olarak bizi askerî vesayet rejiminin savunucusu haline getirir. Bu da savunulacak bir pozisyon değildir.

• *TSK'nın rejim içinde pozisyonunu zayıflatarak askerî vesayeti geriletmek mümkün mü? Bütün darbe ve muhtıralarda sivil siyasetin ve sermayenin işbirliği - mutabakatı yok mu?*

– Kendi politikalarını askerî vesayet üzerinden uygulayanların ayaklarının altından bu halıyı çekmek için de buna ihtiyacımız var. Demokrasiyi lağvederek kendi iktidarlarını pekiştirmek isteyenlerin elinden o aracın alınması gerekir. Özellikle 12 Eylül'e giden süreçte sivil siyasetçiler *Forum* dergisinde veya MESS açıkça darbe çığırtanlığı yaptı. 28 Şubat'ın öncesi ve

sonrasında bazı işçi sendikaları konfederasyonları da askerlerden brifing almak için sıraya girmişlerdi. Askerlerin iradesiyle sınırlı olmayan bir otoriter vesayet beklentisi Türkiye'de yaygın bir beklentidir.

TSK'nın da askerî müdahaleyi aklından geçiremez hale gelmesi bu çevrelerin de demokrasi çerçevesinde hareket etmeyi içselleştirmeleri için olmazsa olmaz bir zorunluluktur.

• *AKP'nin askerî vesayete dayanak sağlayan hukuki arka planı değiştirmek için yeterince çaba sarf ettiğini söyleyebilir miyiz?*

– AKP'nin bu konuda yaptığı en önemli değişiklik Milli Güvenlik Kurulu'nun statüsünü değiştirmesidir. Bu EMASYA protokolünden daha önemli bir değişikliktir. AKP, EMASYA protokolünü şimdiye kadar neden değiştirmedi onu sormak lazım. Belki de kendilerini şimdi daha güçlü hissettikleri için, belki de aralarında bir mutabakat var, bunları bilemeyiz. Hepsi mümkün. Ama bunlar EMASYA protokolünün iptal edilmesinin önemini azaltmaz. Bundan sonra TSK'nın EMASYA direktiflerinin gerçekten yürürlükten kaldırması, eldeki fişlerin imha edilmesi gerekir.

Sol muhafazakârlığı asker sopasıyla değil kendi mücadelesiyle geriletirse toplumsal meşruiyetini kazanır, güçlenir. Aksi takdirde milliyetçi-devletçi bir merkezin yedek gücü olarak kalmaya mahkumdur. AKP'nin fırsatçı veya kendine demokratlığını teşhir etmek, Ergenekon'un avukatlığını soyunmaya gittiğinde, demokratlık ve özgürlükçülük terk edilmiş olur.

• *AB sürecinde bir olumsuzluk olursa AKP'nin bugünkü pozisyonu devam eder mi sizce?*

– AB süreci bitse bile bu kısa vadede resmileşmeyecek. AKP için kısa vadede önemli olan önümüzdeki seçimlerdir. Demokratikleşme konusunda AKP adımlar atarsa bunun karşılığını daha önceki seçimlerde olduğu gibi alır. Çekingen davranırsa milliyetçi ve otoriter eğilimlerin daha fazla baskısıyla karşı karşıya kalacaktır.

• '80'li yıllardan itibaren solda devletçilikten bir kopuş var. Sol bunun yerine ne koydu? Uzun bir süre sivil toplumculuk söylemi gelişti, sivil toplumculuk sol için ne anlam ifade etti? Niye örneğin daha çok "yurttaşlık" yerine "birey" kavramı öne çıktı?

– Aslında, sivil toplum hareketleri solun da içinde yer alabileceği çok daha geniş bir toplumsal hareketliliğe tekabül eder. Sivil toplumun içinde şiddetli bireyci, kendi köyünün ötesinde veya kendi mahallesinin ötesindeki hiçbir sorunu kendisine dert etmeyen, hatta bu sorunun kendisine ifade edilmesinden huzursuzluk duyan hareketler de vardır. Ku Klux Klan çeteleri bile bir cephesiyle sivil toplum örgütleri diye ele alınabilir. Bunların hepsi özgürleştirici, insanların demokrasi yönünde ilerlemesini sağlayıcı hareketler olmayabiliyorlar. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde, bu tür hükümetler dışı örgütlenmelerin anlamlı bir bölümü faşizan hareketler olabiliyorlar. Türkiye'de niye sivil toplum kavramı ön plana çıktı da yurttaşlık kavramı ön plana çıkmadı? Belki 1980 sonrasında toplumu bir kez daha tek tornadan geçirme girişimine olan tepkiden hareket ediliyor. Devlet o kadar özerk bir alanda ki, devletin bulunduğu alanda bir şekilde aidiyet gerektiren yurttaşlık kimsenin benimseyemediği bir kavram olabiliyor. Hele 1980 sonrasındaki tekdüze, monolitik toplum girişimine tepkinin billurlaşacağı alan daha rahatlıkla belki birey oldu. Yurttaş, ne yaparsak yapalım, bir şekilde bir siyasal otoriteye, bir merkezî otoriteye aidiyeti simgeliyor, devletsiz yurttaş olunmaz. Belki o tepkiden dolayı, insanlar devlete yeniden meşruiyet kazandırmaktan imtina ederek, bireyi ön plana çıkardılar. Bir de, Türkiye'de güruh veya sürü toplumu geleneğinin çatlamasına da belki aynı dönem denk düşüyor. Kent insanının ön plana çıktığı bir dönemdi.

Yurttaşlık söylemi sola daha özgü olur, şu koşulla: solun kamu alanı, kamu çıkarı kavramını devletten ayırabilmesi koşuluyla. Maalesef bizde

• Siz seçime girerseniz ilk hedefiniz AKP'yi indirmek olacak mı? 'Yeni Sol'un program metnindeki 'Demokratik siyaset alanında oluşan iradeyi meşru kabul eden, yapıcı ve yön gösterici muhalefeti benimseyen' ifadesi bir muhalefet hareketi için fazla yumuşak bir başlangıç değil mi?

– O cümle sadece AKP'ye yönelik söylenmiş bir şey değil. Hâlâ 27 Mayıs'ı 'iyi bir darbe' olarak gören solcular var bu ülkede. Biz 'iyi bir askerî darbe' olmayacağı kanaatindeyiz. 1980 darbesi sonrasında yapılan anayasa referandumu ve 1983 seçimleri gibi değil de eşit, adil, özgür bir ortamda yapılan bir seçim sonrası ortaya çıkan irade siyasal iktidarın başat meşru temsilcisidir. Solun

sol, kendini sol olarak tanımlayan çevrelerin büyük bölümü, hâlâ devletle kamu arasındaki farkı vurgulamıyorlar. Bunu iki nedenden dolayı vurgulamıyorlar. Birincisi, bu vurgunun tekabül edeceği toplumsal yapılanmayı hayal edemedikleri için, boşlukta kaldığı inancında oldukları için vurgulamıyorlar. Bu konuda çok haksız değiller. Şu anda bana da sorsanız, ben de detaylı bir toplumsal yapılanma projesi çizemem. İkinci nedenleri, ki ben asıl oradan rahatsızım, kendi siyasal yapılanma, siyasal felsefeleri devletle kamu arasındaki farkı reddeden bir felsefe olmaya devam ediyor. Sol kendisi iktidar olduğunda, devlet iktidarını kullanarak "ben kamu yararını temsil ediyorum ve kamu yararının tekeli bendedir" fikrini benimsemeye hâlâ eğilimli olduğu için bu konuda çok fazla vurgu yapmak istemiyor gibi geliyor bana.

• *Geleneksel sol da aslında topluma pek güvenmiyor denebilir mi?*

– Bunu artık diyemeyeceğim, o geçti. Artık solun toplumdan kopuk olması yok, o kadar değil. Sol çok bölündü, çok farklı alanlarda var ve eskisi gibi "sol halkı anlamaz", "sol da elitisttir" diyemeyeceğim. Türkiye toplumundaki çeşitli eğilimlerin aslında bir sentezini solda da bulmak mümkün. Sol da gerçekten popülerleşti. Şiddet tapınması da aslında Türkiye toplumuna çok aykırı olan bir şey değil. Şiddet tapınması sadece sola özgü değil. Sol da bunun bir uzantısı. Geleneksel solun merkeziyetçiliği de Türkiye toplumuna pek aykırı bir şey değil. İktidarı ele geçirdiği andan itibaren kendi kadrosunu bütün hakim alanlara yerleştirme geleneği Türkiye toplumuna aykırı değil. Bu bakımdan ben solun çok fazla Türkiye toplumundan ayrı, ondan çok uzak bir fikrî düzeyi temsil ettiği kanısında değilim... Aslında garip bir şey; biz Türkiye'de toplum için cemaatçi diyoruz ama, toplum bir cephesiyle, had safhada çıkarcı ve bireyci bile gözü-

geçmişte ifade ettiği 'Filipin demokrasisi, cici demokrasi' gibi değerlendirmelerle bütünüyle göbek bağımızı kesmemiz lazım. İktidarda MHP de olsa seçimle geldiyse seçimle gitmelidir.

• ***Peki yarın seçime girdiğinizi düşünürseniz Yeni Sol; CHP ve AKP'den farklı ne söyleyecek, vatandaş neden diğer partilere değil de size oy versin?***

– 'Yeni Sol'un milliyetçiliğin her türlü türeviyle yüzleşmek ve alt etmek misyonu var. Milliyetçilik Türkiye'yi felaketlere sürükleyen temel nedendir. Bunun yanında devleti bir kutsal olarak tanımıyoruz.

kebilir. Utangaç bir bireycilik belki ama, had safhada: Eviyle, iç mekanıyla ilgili, şiddetli derecede, hastalık derecesinde toz düşmanıyken, dış mekanla ilgili inanılmaz duyarsız bir toplum. Bu anlamda Türklerin karikatürel bir bencilliği de var. Sol da kaçınılmaz olarak bu toplumun solu. Kalkıp ondan çok farklı bir vurgu yaptığı zaman, "toplumuna yabancı ve toplumundan ürken bir sol mu" sorusuna daha fazla muhatap olabilir. O bakımdan geleneksel sol otoritarizmi, merkeziyetçiliği, homojen, kütle, güruh davranışlarını bir şekilde kendisi de üretiyor.

• *Klasik, ortodoks Marksizmin sınırlarına gelindiği düşünülürse, yeni* ***ufuk*** *açacak yaklaşımlar nedir, solun nereye doğru açılması lazım?..*

– Klasik Marksist yöntem dediğimiz yöntem aslında iki tür. Birincisi, Marx'ın bir iktisadi sosyoloji yöntemi olarak tanımlanması. Bu yöntemin sınırlarına vardık gibi geliyor. Bir de Marx'ın analizini bir siyaset felsefesi yöntemi olarak ele almak söz konusu, daha çok genç Marx'da gördüğümüz siyaset felsefesi yöntemi olarak: toplumu yaratanlar insanlardır, toplumun doğal kanunları yoktur, toplum insanların iradelerinden, bilinçli, bilinçsiz kararlarından üremiş, gidişatı belli olmayan bir süreçtir, bir kurulmuş alandır diye topluma bakmak belki daha aydınlatıcı. Bu bağlamda, sadece iktisadi çıkarların değil, insanların kendilerini tanımladıkları toplumsal tahayyül alanı dediğimiz alanın sorgulanması bana önemli gibi geliyor. Toplumsal tahayyülü, insanların kendilerini nasıl tanımladıkları hep boşladık. Biz işçi sınıfı dedik ve işçi sınıfındaki herkesi iktisadi çıkarlarıyla hareket eden robotlar olarak görmeye başladık. Halbuki bunların içinde kendini işçi olarak görenler olduğu gibi, kendisini iki sene sonranın patronu olarak görenler de olabiliyor, hatta şimdi belki daha fazla arttı bunlar. Bunlar çok farklı siyasi ve toplumsal davranış biçimleri geliştirecek tahayyül alanları. Bunların

İkincisi farklılıkların beraberliğini sağlayacak yeni zemine ihtiyaç var. Bu da eşitlik üzerinden oluşur. Kürt ve Alevi sorunlarını çözme, kadınların ezilmişliğine, gençlerin dışlanmışlığına son verme konusunda, eğitim ve çalışma hayatında temel çözümümüz eşitlik kriteridir. AKP ve CHP'ye de sorsanız biz özgürlüğü kabul ediyoruz derler ama eşitliğe kadar gelemezler.

Özgürlüklere gelince. Biz örneğin CHP ve diğer partilerden farklı olarak Türkiye'de Kürt kimliğinin bir yurttaş kimliği olarak tanınmasının olmazsa olmaz olduğunu düşünüyoruz.

analiz edilmesi ve toplumun sadece bir iktisadi çıkar ilişkisinin ötesinde, bir dayanışma, bir simgesel değişim alanı olduğunun da bilincine vararak davranmak sol için önemli. Sol kendini olması gerekenden çok daha popülist ve mühendis olarak tanımladı. Hep bilimi, bilimsel doğruları vurguladı. Bilimsel doğrular toplumda geçerli değil, bilimsel doğru yok toplumda, toplumda sadece sezgisel doğrular var, göreli doğrular var ve üretilmiş doğrular var. Bilimsel doğru üretilmiş doğru değildir, o zaman bilimsel olmaz. Doğal kanunlarından bahsetti hep sol. Tüm bunların yerine toplumun insanlar tarafından kurulan ve sürekli yeniden kurulan bir süreç olduğunu dikkate alarak yeniden topluma bakmamız, iktisadi sosyolojinin sınıflandırmalarının darlığından kurtulmamız lazım. Bir işçi sınıfı şu anda siyasi analiz yapmak açısından yeterli olmuyor. Toplumun bir yöne gitmesini isteyenler ve başka bir yöne gitmesini isteyenler çok yatay bir şekilde iktisadi sosyolojik katmanların içinde dağılmış durumdalar. Bunların yeniden harmanlanması lazım. İktisadi sosyolojiyi reddetmeden, ama bu olgunun tek belirleyici ve tek açıklayıcı olgu olmadığını, bunun başka katmanlarla, başka bölünmelerle, başka toplumsal tahayyül dediğimiz alandaki unsurlarla, simgelerle zenginleştirilmesi gerekiyor. Biz çok basitleyici bir şekilde toplumdaki esas çatışmanın işçi ve işveren arasındaki çatışma olarak aldık. Fakat işçi ve işveren arasındaki çatışma toplumun çok kısmi bir bölümünü ilgilendiriyor; gençleri ilgilendirmiyor, çalışmayan kadınları ilgilendirmiyor, tarım işçilerini çok fazla ilgilendirmiyor, memurları ilgilendirmiyor vb. Böyle bir temel ayrım getirdik ve bu ayrımdan hareketle toplumu anlatmaya çalıştık, aslında çok daha katmanlı toplumlardayız. Her zaman da böyle oldu, geçmiştekinden farklı değil belki, ama bizim algılama tarzımız belki yanlıştı.

Exspress, 24 Ağustos 1996, s. 131

• ***AKP'nin 'Demokratik açılımından' farklı ne söyleyeceksiniz?***

– AKP zaten çok az bir şey önerdi bu süreçte. Ana dilde eğitimi, yerel yönetimlerin özerk bir biçimde çalışmasını; o yörelerde kullanılan dillerde hizmet vermesini gündeme getirmedi. TRT 6'yı yaptı, çok güzel, karşı çıkmayız, özel televizyonlarda Kürtçe yayını serbest bıraktı. Ama bunun ötesine de gidemedi. Bunları yaparken Kürtlerin siyasal özgürlüklerine karşı büyük bir tepki de gösterdi. Bugün BDP'nin 900'den fazla üyesi tutuklu.

• *Açılımla, KCK operasyonlarının paralel yürümesi tesadüf mü?*

– Hayır tabii ki değil. AKP bir yandan açılım sözü ederken diğer yandan BDP'nin kendisine Doğu ve Güneydoğu'da rakip olmasını engelleyecek girişimlerde bulunuyor. İki binden fazla çocuk yaştaki zanlıya terörist muamelesi yapıyor. BDP'nin bine yakın üyesi, yöneticisi bugün tutuklu. Bu açılım falan değil. 'Bana teslim ol, biat et, benim Kürdüm ol, o zaman sana himmet ederim' anlayışı hâlâ egemen.

Bizim açımızdan Kürt sorunu sadece Kürtlerin karar vereceği bir sorun değildir. Bütün Türkiyelilerin karar vereceği bir sorundur ama en başta Türklerin kendilerine şu soruyu sorması lazım: Ben niye Kürtlerle eşit olmak istemiyorum, ben niye başkalarıyla eşit olmak istemiyorum? Çoğunluğun fikriyatını değiştirmemiz lazım.

• *Genel af ilan edilmeden sizce gerçekten kökten bir çözüme yaklaşılabilir mi?*

– Genel af dile getirdiğimiz gerekliliklerden bir tanesi. Fakat sadece genel af değil tabii ki, bütün boyutları dikkate almak gerekir. Ergenekon davası da gösterdi ki geçmişte yaşanan şiddetin kaynağı sadece PKK değildi. Geçmişte yaşanan şiddetin kaynağında devlet de vardı. Diyarbakır cezaevinde yaşanan işkenceler bir devlet terörü olarak tanımlanacak boyutlardaydı; ve bunlar Türkiye'deki Kürt sorununu '90'larda yaşanan mecrasına sürükledi.

• *Kürt hareketi içinde de milliyetçiliğin yükselmesinden bahsedebilir miyiz?*

– Elbette bir tepki milliyetçiliği söz konusu, bu evvelden de vardı. Türkiye'deki insanların en büyük ortak paydası nedir dersek herhalde önce milliyetçilik, ardından da çeşitli biçimlerde muhafazakârlık gelir. Ezilen ulusun milliyetçiliğinin ezen ulus milliyetçiliğinden daha kabul edilebilir olduğu inancı var, bunu bizim kabul etmemiz mümkün değil, ancak siz milliyetçilik yapıyorsunuz onlar da yapıyor diyerek işin içinden sıyrılmak da mümkün değil.

• *Ufuk Uras'ın BDP'ye katılması Yeni Sol için bir sıkıntı olmadı mı?*

– Hayır tam tersine, Ufuk BDP'nin Meclise girmesine, grup kurmasına yardımcı olmasaydı, bizim için sıkıntı yaratırdı. Bütünüyle haksız bir kapatma davasının yaratacağı vahim siyasal sonuçları etkisiz bıraktı Ufuk'un üyeliği. DTP'nin kapatıldığı saatten itibaren hepimiz bir an bile duraklamadan bu katılımı destekledik. İlkeli olmak bunu gerektirir. Ayrıca Meclis'te özgürlükçü sol milletvekillerinin yer almasının önemini göstermiş oldu. Türkiye'de siyasetin, son derece can alıcı bir anda, demokratik çözüm ekseninden bütünüyle çıkmasını engelledi.

• *Ufuk Uras bir söyleşisinde 'Aleviler artık siyasal özne' diyor, öyle mi gerçekten? Bildiğim kadarıyla Alevilerin 'Yeni sol' gibi Mustafa Sarıgül'e desteği de söz konusu?*

– 'Yeni Sol'un amacı özel kimlikleri etrafında insanları birleştirmek değildir. Aleviler sadece Alevilerin sorunlarını dile getirerek Yeni Sol'da var olamazlar, rahat edemezler. Kürtler sadece Kürtlerin sorunlarını dile getirerek var olamazlar. Bu anlamda Yeni Sol'un amacı eşit yurttaşlık hareketidir. Adalet, özgürlük, emeğe saygı talep eden eşit yurttaşların hareketidir.

Alevilerin siyasal özne olma çabaları yeni bir şey değil. Mustafa Timisi'nin Türkiye Birlik Partisi deneyimi vardır, az bir oy almışlardı. Aleviler şu anda yekvücut bir kitle değil. AKP'ye, CHP'ye, MHP'ye oy veren pek çok Alevi var. Aslında bu demokrasi açısından daha sağlıklı bir pozisyondur. O anlamda 'Alevilerin siyasi özne olması' tabiri bana çok doğru gelmiyor, Alevi yurttaşların bağımsız özne olmaları daha doğru bir tabirdir.Bu bağlamda Alevilerin eşit yurttaş hareketine katkıları önemli olacaktır. . Zaten bildiğim kadar Alevi örgütleri de Alevi partisi kurmayı istemiyorlar.

• *'Yeni sol' programı tartışılırken Avrupa sol partisinin programı da gözden geçirildi sanırım, fakat orada geleneksel olarak sol partilerin arkasında olan sendikalar ve güçlü toplumsal muhalefet hareketleri var değil mi?*

– Türkiye'de Sol olmak Avrupa'dan çok daha zor, Almanya, İtalya, Fransa'da en güçlü olduğu zaman sağ yüzde 55 oy alıyor. Ve buralarda kendisini solda tanımlayan güçlü bir kesim var. Türkiye'de ise CHP dahil toplumun yüzde 25-30'luk bir bölümü söz konusu. Bu rakama da çok milliyetçi bir kesim dahil edilerek, yaşam tarzı üstünlüğünü solculukla karıştıran, topluma yukardan bakan üst sınıfların bir kısmı falan dahil edilerek ulaşılıyor. Türkiye'de solun sendikal destek ile ayakta kalması için sendikaların solda olması gerekir. Kamu alanında birinci sendika artık sağcı sendikalar. Türkiye'de ilkeleriyle tutarlı ve gerçekçi bir solun besleneceği toplumsal alan son derece dar.

Solun ancak örgütlü bir emek dünyası ile ilişkisi güçlü olabilir. Bu ciddi bir eksiklik, bunu aşmak için mücadele etmek lazım, büyük sloganlarla değil günlük mücadelelerle çalışanların yüzünü sola döndürebiliriz.

Almanya'da sol parti bir koalisyon olarak doğdu Doğu Almanya'daki Komünist Parti'den, Yeşillerden, Sosyal Demokratlardan ayrılanlar kurdu. Türkiye'de bizim kurmaya çalıştığımız solun böyle bir gövdesi yok, bunu da tasarlamıyoruz. Örgütler koalisyonu olarak gideceğimiz yol çok sınırlı.

• *Ama siz de biraz öyle değil misiniz; SHP, ÖDP'den ayrılanlar, Alevi örgütleri ve başka irili ufaklı çevreler?*

– Bu siyasal girişimin ana gövdesi bu girişime birey olarak üye olacak olan insanlar olacaktır, bu insanlar çoğunluk olursa gruplar koalisyonu olmaktan çıkar. Yoksa eski örgütlerin alışkanlıkları kendini üretir. Başaramayabiliriz, ama bu hedef kurulmak istenen partinin var olan küçük dar örgütler koalisyonlarını aşacak bir üye profilinin oluşmasıyla ancak mümkündür.

• *Aleviler arasında da laikçi hassasiyete dayanan bir AKP karşıtlığı yaygın değil mi?*

– Daha önce dediğim gibi Aleviler diye homojen bir bütün yok. Aleviler arasında da demokratlar, özgürlükçüler olduğu gibi, laikçi-otoriter rejim yanlıları, ulusalcılar, vs... var. Yeni bir

Türkiye solu saflarında yer alacak Aleviler demokratlığı, özgürlükçülüğü, eşitlikçiliği benimsemiş yurttaşlar olacak.

Piyasayı kuşatmak

• *Radikal solda '90'lardan sonra emek/sermaye çelişkisini öne çıkaran, kimlik sorunlarının eklemlendiği programlar tartışılıyordu, Yeni Sol'da böyle bir şema yok sanırım.*

– Emek-sermaye çatışması toplumdaki çatışmalardan önemli bir tanesidir, ama tüm çatışmaların anası değildir. Solun geleneksel olarak kolaya kaçarak yaptığı şey toplumdaki tüm çatışmaları emek-sermaye çatışmasının bir türevi olarak ele almaktı. Ama öyle bir şey yok, o durumda işçilerin büyük bir çoğunluğunun sermayenin yanında yer alan AKP'ye oy vermesini izah edemiyoruz. Dolayısıyla başka motivasyonlar ve çatışmalar da var. Kimlikler çatışması emek sermaye çatışmasına indirgenmeden de var olabilir.

Örneğin bugün TEKEL işçileri ile ilgili Yeni Sol'un tavrı açıktır. TEKEL işçileri neyi talep ediyorlar? Sadece ücret değil, sendika başkanın üzerinde durduğu konu Yeni Sol için önemlidir. Kumlu, "Hükümet birçok taviz verdi diyor. Ama 4-C'lilerin sendikalı olmasına izin vermiyor". İşte tam da bu önemlidir. Bize göre işçilerin esas mücadelesi emek piyasasında işverenin karşısında örgütlü bir biçimde yer alabilme mücadelesidir. Burada eşitliği ancak böyle sağlayabiliriz. İşveren ile işçi arasındaki o yapısal eşitsizlik; biri mülklü diğeri mülksüz. Liberal model iki taraf eşit, aralarında sözleşme yapılacak diyor. Biz de diyoruz ki: hayır, işverenle işçi arasındaki çıplak ilişki eşit değildir. Örgütlü işçilerle işveren arasında kısmi biçimde bir eşitlik ilişkisi kurulabilir. Bu anlamda TEKEL işçileri önemli bir şey; eşit pazarlık gücü talep ediyorlar.

• *Yeni Sol özelleştirmeleri savunuyor mu? TEKEL özelleştirmesi karşınıza gelse ne yapardınız?*

– Sistematik olarak özelleştirmeler iyidir ya da kötüdür tavrı bağnazlıktan başka bir şey değildir. Kamu hizmetinin top-

lumun yararına olan alanlarda yoğunlaşmasını sağlamamız lazım. Örneğin devletin sigara ve alkollü içki üretmesi, ayakkabı üretmesi belki 1930'larda yararlıydı ama bugünün Türkiye'sinde bunun büyük bir yararı olduğu kanaatinde değiliz. Kamunun bedava ve kaliteli eğitim, sağlık, taşıma hizmeti üretmesi gerekir, bu alanlarda özelleştirmelere karşıyız. Kamu bu alanlarda bedava ve iyi hizmet vermelidir. Barınma hakkının güvence altına alınmasına yönelik, piyasanın bu alandaki yönlendiriciliğini kıran girişimlerde bulunmalıdır.

Eğitim bedava diyerek kalitesiz hizmet verip parası olanların ise özel okullarda kaliteli hizmet almasına olanak tanıdığınız zaman da bir eşitsizlik yaratırsınız. Dolayısıyla sorun sadece özelleştirme değil. O hizmetler nitelikli bir şekilde yoksullara, mülksüzlere ulaşıyor mu, buna da bakmamız gerekiyor.

• *'Piyasayı kuşatmak' ne demek?*

– Piyasa aktörlerinin faaliyetlerine bir sınır getirmektir. Asgari ücret uygulaması örneğin piyasa ekonomisine belli bir ücret seviyesinin altında insan çalıştıramazsın kuralını getirir. Belli alanlarda üretim yapılmasını istemiyoruz demektir. Örneğin nükleer enerjiye karşıysak piyasa ekonomisinin kendiliğinden buraya yönelmesini engelleyebiliriz. İşletmelerin istediği gibi çevreyi kirletmesine karşı çıkabiliriz. Mali piyasaların hareketlerini sınırlayabiliriz, Bugün dikkat ederseniz ABD'de Obama hükümeti bankaların boyutlarını sınırlamayı tasarlıyor. Dolayısıyla piyasayı kuşatmak topluma zarar vereceği alanlarda piyasaya kısıtlamalar getirmektir. Bazı alanlara piyasa ekonomisinin girmesini engellemektir. Örneğin ben bireysel emeklilik sisteminin özendirilmesine karşıyım çünkü emeklilik hakkının mali piyasaların çalkantılarına tabi olmasını çok tehlikeli buluyorum.

Sağlık alanına piyasa ilişkilerinin girmesini engellemektir. Bir dizi toplumsal hak alanına piyasa ilişkilerinin girmesini engellemektir. Piyasa ilişkilerinin tekelleşmesini engellemektir. Örneğin İstanbul'da bir şirket doğalgaz dağıtıyor. Bölgesel olarak tekel konumunda, eğer o şirketin fiyat politikasını serbest bırakırsanız tüketicileri bütünüyle o şirketin eline teslim etmiş

olursunuz. Bu tür şebeke ekonomilerinde özelleştirmelerin son derece dikkatli yapılması, çok detaylı ve ağır kamu hizmeti yükümlülükleri taşıması gerekir. Bunlara bakınca elektrik, su, gaz dağıtımı gibi şebeke ekonomilerinde özelleştirme yerine yerel yönetimlerin ortak katıldığı şirketler, güçlü şeffaflık koşulları eşliğinde toplu yarar açısından daha uygun olabilir.

Dünyada da Yeni Sol'un önemli taleplerinden birisi uluslararası spekülatif sermaye hareketlerinin sınırlanmasıdır. Bu amaçla Tobin vergisi denilen bir vergi öneriyor neo-liberal küreselleşme karşıtı hareketler.

• *Anladığım kadarıyla neo-liberal politikalara karşısınız, ama Yeni Sol AB'ye girişi savunuyor, bugün AB'yi neo-liberal politikalar şekillendirmiyor mu?*

– AB içinde liberal politikaları savunanlar ilanihaye çoğunluk olacak diye bir şey yok. AB'nin değişmesi ve başka yöne gitmesi de söz konusu olabilir. AB'nin Türkiye'ye getireceği katkılar kadar Türkiye'nin de AB'nin değişmesine katkıda bulunacağına inanıyoruz. AB'nin ciddi bir kimlikler sorunu yaşadığını görüyoruz. AB neo-liberal politikalar için değil, Avrupa'ya savaşın gelmemesi için inşa edildi. Türkiye'nin girmesiyle AB'ye yeni bir barış dinamiği geleceği kanaatindeyiz.

Ayrıca şunu kabul etmek gerekir ki, Türkiye'de neo-liberal partiler iktidara geldiğinde ülkeden kaçmıyoruz. Burada mücadele ediyoruz. AB içinde de bu mücadeleye devam etmemiz gerekir. İçimize kapanarak, biz bize benzeriz fetişizmini körükleyerek, Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur paranoyasını kıracak bir perspektiftir AB üyeliği.

• *AB'nin oluşumu ve Türkiye'nin girişini döndürülemez bir süreç olarak mı görüyorsunuz?*

– Yüzde yüz AB'ye gireceğimiz kanaatinde değilim Avrupa içindeki direnç ve içerideki laikçi-milliyetçi-muhafazakâr koalisyon Türkiye'nin üyelik macerasına son verebilir. Ayrıca AB üyeliği konusunda yaşanabilecek bir hayal kırıklığı, bir tür onur kırılması ve milliyetçi-şoven bir tepki de yaratabilir.

• *Yeni Sol'un program metninde radikal solun klasik talepleri: NATO'dan çıkmak, IMF ile ilişkileri kesmek, ABD üslerini kaldırmak yok, daha çok küreselleşme kavramı kullanılıyor, sizce emperyalizm dönemi sona mı erdi?*

– Hayır, sadece gerçekçi olmamız gerekir, bunlarla mücadele etmek imkânlarımız nispetindedir. Yeni Sol, Türkiye'de iktidara gelirse NATO çerçevesini değerlendirecektir. NATO'dan bağımsız olarak, kendi toplumumuzun barış, demokrasi ve özgürlük isteklerine uymayan taleplere yönelik tavrımızı gösteririz, karşı koyarız. Nasıl 2003'te bugün Yeni Sol'un içerisinde yer alan insanlar Irak tezkeresine karşı koyduysa bugün de Afganistan'a asker gönderme talebine karşı tavır alırız. IMF ile ilgili olarak ise zaten bugün hükümetin de IMF ile ilişkileri askıda. Bu yüzden de slogancı solun elinden bir silah alındı. Biz esas olarak IMF ile anlaşma yapmayacak durumda olmak istiyoruz, esas sorun odur. Sorumsuz kamu harcamaları yapmak, büyük bir borçlanmaya giderek dış mali müdahaleye muhtaç kalmadan bir iktisat politikası götürmektir esas sorun.

• *'Üniversitelerde başörtüsüne özgürlük' var programınızda, Diyanet kaldırılmalı mı?*

– Diyanet en azından bugünkü görev tanımıyla devam etmeli. Ama aramızda bazıları kaldırılmalı da diyor.

• *Sizce Türkiye'de devletin dini kontrol etmediği bir laiklik mümkün mü, Sivas'ı da hatırlarsak?*

– Evet ama Sivas devletin laikliği kontrol ettiği koşullarda yapıldı. İktidarda DYP-SHP koalisyonu vardı. Şöyle soralım: devletin bu kontrolüne rağmen Sivas, Maraş, Çorum katliamları oldu, geçenlerde Romanlar Selendi'den sürüldüler. Dolayısıyla devletin dini kontrol etmesi bunları engellemiyor. Esas bunları engellemek için tüm inançlara eşit mesafede olan bir devletin müdahalesi gerekiyor.

• *Peki nasıl bir laiklik?*

– Laiklik devletle din işlerinin ayrılmasıdır. Bu Osmanlı-Türkiye Sünni devlet geleneğinin hiç bilmediği bir şey. Laiklikte devlet din alanına girmez, girdiği andan itibaren devlet taraftır. Dolayısıyla bizim laiklik anlayışımız, devletin din alanından bütünüyle çekilmesidir. Ne zorunlu din eğitimi ne devlet politikası olarak Diyanet İşleri Başkanlığı kesinlikle söz konusu olamaz. İçişleri Bakanlığı içinde din hizmetlerinin verilmesiyle ilgili düzenleyici bir kurum olabilir, Diyanet dinî doktrinin üretilmesi kurumudur. Ali Bardakoğlu, "Akşamları televizyon seyretmeyin, Kur'an okuyun" diyor. Kendi işini yapıyor, bu açıdan yanlış yapmıyor. Ama laik olduğu iddia edilen bir devletin, Başbakanlığa bağlı, özerk bütçesi olan, müsteşarlık konumunda bir kurumu "Kur'an okuyun" diyor, Müslüman olmayanlara "İncil veya Tevrat" okuyun demiyor, Alevilere "Dedelerinizin anlattıklarını dinleyin" demiyor. Bunu ancak bir cemaatin sözcüsü olarak söyleyebilir, devlet memuru olarak değil.

• *Türkiye'de Müslümanlığın ağır bir mahalle baskısı yok mu? Anadolu'nun bir kasabasında ateist olmasına rağmen oruç tutmak, cumaya gitmek zorunda kalan birinin mi, başörtüsü yüzünden üniversiteye giremeyenin mi üzerinde daha ağır ve derin bir baskı var?*

– Bu otoritarizmin ve muhafazakârlığın ciddi ve kadim bir sorunu. Devlet hiçbir zaman o ateistin sorununu çözmek için bir girişimde bulunmadı.

• *Peki sol neden gündemine almadı?*

– Bu pek doğru değil, örneğin din hanesinin nüfus cüzdanından kaldırılması solun 1990'lardan itibaren gündemine aldığı bir taleptir. Hatta bunun ilk kazanımı da din hanesinin boş kalması şeklinde olmuştur. Biz *Birikim* dergisinde 'Sosyalist laiklik ile Kemalist laiklik arasındaki fark nedir?' tartışmasını 1990'ların başında başlatmıştık. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konumunu o zamandan beri eleştiririz.

• *Sizce solcular günlük yaşamda muhafazakârlığa boyun eğmiyor mu, 'halkımızın değerleri' lafzını ileri sürerek?*

– Biraz halk dalkavukluğu alışkanlığı yaygındır solda. Ama açık söylemek gerekir biz din düşmanı değiliz, dinin başkalarının üzerinde baskı aracı olarak kullanılmasına karşıyız. Demokrat, laik olmak, din düşmanı olmak demek değildir.

Ben bir ateist olarak başkalarının inancına saygı gösterirsem aynısını kendim için de beklerim. Ama bu bir toplumsal mücadele meselesidir. Devlet aracılığı ile yapılamaz. Toplumsal alanda farklılıklara saygı içinde farklılıkların birlikteliği mücadelesinin verilmesi gerekir.

Türkiye'de potansiyel olarak ciddi bir mahalle baskısı var. Geçmişte de vardı. Kendi çocukluğumun geçtiği '60'larda da bugünkünden az olmayan bir mahalle baskısı vardı. Ataerkil gelenekler, alışkanlıklar egemen. Bunlara karşı elimizden geldiğince mücadele edeceğiz. Ama bizden farklı olanı, farklı düşüneni, farklı inançlara sahip olanı hor veya küçük görmeyeceğiz.

Türkiye ciddi bir değişim sürecinden geçiyor, kırsal kesimden kente gelenler kendi kapalı ilişkilerini de getiriyor, bunlar bir günde buharlaşmayacak.

• *Soldaki genel söylem 'halk temizdir, devlet kötüdür' değil mi, ceberut devletle muhafazakârlığın hakim olduğu toplum arasındaki bağ sanki hep görmezden gelinir?*

– Bu doğru. Halk dalkavukluğu yapmayalım. Fakat laikçi orta sınıflarda var olan, muhafazakârlıkla mücadele adı altında bir alt tabaka nefretini de dile getirmeyelim. 'Göbeğini kaşıyanlar, kıllılar, kısa bacaklılar' gibi tanımlamalarla ayrımcılık yapılmasına karşı çıkalım çünkü o da vahim bir ırkçılıktır.

• Birikim'*deki son yazınızdan anladığım kadarıyla 'Devrim tahayyülü' bitti diyorsunuz, ütopyasız bir sol mümkün mü?*

– Şiddet yöntemiyle bir gecede iktidarı almak hedefi bir ütopyayı gerektirmiyor aslında, sadece acil biçimde iktidar olma arzusunu ele veriyor. Ütopya hemen varamayacağınızı bil-

diğiniz ama davranışlarınızı ve hedeflerinizi ona doğru yönlendirdiğiniz bir ufuk çizgisidir. Siz iktidarı aldığınızda bütün ütopyanızı gerçekleştireceğinizi sanıyorsanız zaten o ütopya değildir. Dolayısıyla büyük bir yanılsamaya son verdi 20. yüzyıl. Değişimler, "Yaptım" demekle olmuyor. Çok uzun zaman süreçlerinde gerçekleşiyor. Bugün küresel hegemonyasına karşı mücadele ettiğimiz ABD'nin devriminin anayasası iki yüz yıldan fazla bir zamandan beri hâlâ yürürlükte ama 1917'de yapılan Sovyet devriminden geriye neredeyse bir iz kalmadı, çünkü o kopuş tabanda kendini üretmeye yönelik bir kopuş değildi.

Ekim devrimi, Çin devrimi gibi devrimler bize bir radikal kopuş ile iktidara gelmenin, çoğunluğun rızası olmadan iktidara gelmenin, dar bir kadronun tahakküm arzusuna yol açtığını gösterdi. Sosyalizm ütopyasını insani felaketler içinde boğduğunu gösterdi. Bizim 20. yüzyıldan çıkardığımız başlıca ders devrimin bir gecede doğacak bir güneş olmadığıdır. Devrim değişimin ufuk çizgisidir ve ufuk çizgisini de biz günlük hayatımızda sürekli kılmak zorundayız. Devrim sürekli varmaya çalışacağımız ama varamayacağımız idealimizdir. İnsanları o ilkeleri kabul etmeye çağıracağız. Becerirsek de toplumu bu şekilde dönüştüreceğiz.

• *Emekçilerin iktidarı diye bir tartışma kalmadı yani?*

– Salt emekçilerin demokratik iktidarı diye bir şey söz konusu olamaz, çünkü o emekçiler toplumda azınlığı oluşturuyor. 19. yüzyıl ortasında öngörülen gelişme 20. yüzyılda doğrulanmadı.

• *Sermaye de azınlık?*

– Evet biz de ona karşı mücadele ediyoruz. Sermayenin azınlıkta olması çoğunluğun rızası olmadan iktidarda olması anlamına gelmiyor. Sermaye güçlerinin hegemonyasını kırmak, rıza üretme mekanizmalarını etkisiz bırakmak, onun yerine emekçilerin, çalışanların, geniş bir yurttaş kitlesinin rızasını alacak ideolojik üstünlüğü sol sağlayabilirse başarılı olacaktır. Ayrıca bazı yer ve zamanlarda sermayeyi iktidarda tutan dik-

tatörlükler de var tabii. Biz, emekçi fetişizmine de karşıyız. İnsanlar sadece emekçi olmaları hasebiyle demokrat, özgürlükçü, eşitlikçi olmazlar. Faşist hareketlerin bindirilmiş kıtaları da genellikle emekçilerden oluşur.

• *Yeni Sol'un programı itibariyle Türkiye'deki sosyalist hareketten koptuğunu söyleyebilir miyiz?*

– Türkiye'de sosyalist hareketin klasik iddiaları olarak sıralanan şeylerin çoğu zaten sosyalistlere değil milliyetçilere özgü. Bu anlamda milliyetçilikten koptuğumuzu söyleyebiliriz. Türkiye'deki sosyalist geleneğin Kemalizm ve milliyetçilikle olan göbek bağı yavaş yavaş kopuyor. O yüzden 27 Mayıs darbesini örnek verdim. Turnusol kağıdıdır.

Ama emekçilerin, çalışanların demokratik iktidarını reddetmiyoruz. Yeni bir sol zihniyet, dil ve politikalar özgürlük ve eşitlik ilkelerini benimseyenlerin katılımıyla oluşabilir. Böyle bir siyasal hareketin iktidar olması demek, bu ilkeleri benimseyen çalışanların iktidar olması demektir. Ama eşitlik, özgürlük, demokrasi ilkelerini benimsemeyen çalışanlar, emekçiler de var olmaya, ve bize karşı olanları desteklemeye devam edeceklerdir. Hiçbir şekilde üstün sınıf ululamasına kendimizi kaptırmamalıyız.

Radikal internet, 17-18 Şubat /2010

SOL, VESAYET REJİMİNİ TEŞHİR EDEBİLME İMKÂNINI İYİ KULLANMIYOR

SÖYLEŞİ: Stefo Benlisoy

• *Ergenekon dava sürecinin genel seyrine ilişkin bir muhasebe yapacak olursak gelinen aşamayı nasıl değerlendiriyorsunuz? Çünkü neticede Türkiye'de sol dahil politik toplumu oldukça polarize eden, kutuplaştıran bir mesele halini aldı son dönemde.*

– Ergenekon davasında bence gelinen aşama önemli ve olumlu. Biz solda duranların, bir olaya baktığımız zaman, olayın asli unsurlarıyla daha ikincil diyebileceğimiz unsurlarını ayırt etme alışkanlığında olan insanlar olmamız gerek. Kalkıp illa 'birincil çelişki', 'ikincil çelişki' laflarını zikretmek istemiyorum ama bir olguya baktığımız zaman toplumsal dönüşüm açısından siyasi hedefimiz çerçevesinde neyin en önemli, neyin daha az önemli olduğuna dikkat etmemiz gerekir. Böyle bir refleksimizin olması gerekir.

Bu çerçevede baktığımızda Türkiye yakın tarihinin sol açısından en önemli tıkanma noktalarından bir tanesi çözülüyor: Orduyu arkasına alarak topluma irade dayatma arzusunda olan, bunu kaçınılmaz olarak, ehven-i şer olarak gören, bu arzuyu içinde taşıyan bir çevrenin siyasi planda gerilemesi, toplum nezdindeki meşruiyetini artık iyice yitirmesine yol açacak bir dava olduğu için bence çok önemli. Gelinen aşamada davanın sonuçları ne olursa olsun Türkiye'de bir turnusol kâğıdı iş-

levi gördüğü için, toplumsal güçlerin kendilerini demokrat, ilerici, sosyalist olarak tanımlayanlar dahil olmak üzere bir kısmının toplumdan artık nasıl koptuklarının, ona dokunamadıklarının da bir göstergesi olduğunu ortaya çıkardığı için de önemli. Bir yeniden yapılanmanın önünü açtığı için önemli.

Ergenekon davası bu adı taşıyan bir çetenin davası mıdır? Yoksa devletin içinde çok daha kapsamlı Silahlı Kuvvetler ve sivil unsurların birlikte oldukları bir darbe davası mıdır? Çok daha geniş bir biçimde bir zihniyet dünyasına karşı bir operasyon mudur? Bunu göreceğiz. Bunların üçü de mümkün. Bunun Veli Küçük ve etrafındaki adamlardan oluşan bir çete davasıyla bitmesi de mümkün. Özden Örnek günlüklerinde ortaya çıkan başarısız kalmış bir darbenin davası olması da mümkün. Bunun ötesinde iktidarın veya iktidar yandaşı olan kesimin kendilerine yönelik tehdit olarak gördükleri ulusalcı çevreleri tasfiye davası olarak da bitebilir. En dardan en genişe kadar bu üçlü içerisinde bir yelpaze içerisinde değerlendirmemiz lazım.

• *Peki olaya sol açısından bakarsak, Ergenekon davasının sol içinde başlattığı tartışma ve yarılmaları nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– Ben Ergenekon davasının her durumda davanın sonuçlarından bağımsız olarak sol içinde açtığı bu tartışma/ayrışma/çatışmanın da yararlı olduğu kanaatindeyim. Bu bizim için sancılı, sıkıntılı bir dönem, biraz zayıflamamamıza, kendi aramızda bölünmemize yol açtığı için üzüldüğümüz bir dönem. Ama aynı zamanda gelecek kuşaklar açısından Türkiye solu tarihinde yeni bir sayfa açmak açısından; bilinçli, bilinçsiz bize 1920'ler solundan, 1930'lar solundan, 1950'lerin sonu '60'ların başındaki soldan devralınmış mirasla artık aramızdaki bağı kopartma döneminin bir ifadesi aynı zamanda. Bu bakımdan da ben hayırlı olduğunu düşünüyorum.

1970'lerin başında Türkiye'deki gençlik hareketleri eski sol hareketlerle göbek bağını koparma operasyonuna girişmişlerdi. Bunda kısmen başarılı olmuşlardı. Toplumsal değişimler bıçak gibi kesilir şekilde gelişmez. Zihniyet dünyaları 'pat' diye değiş-

mez. Ben bunun bir ileri aşaması olabileceğini görüyorum. Bakın 1960 ortasında "Ordu gençlik elele" sloganıyla yürüyen kişiler, 1970'lerin başında bambaşka bir yere geldiler. Aynı kişilerdi bunlar. "Kıbrıs Türktür!" sloganının arkasında yürüyen kişiler birden bire beş altı sene sonra başka bir yere geldiler. Ama tabii ki "Kıbrıs Türktür!" sloganıyla yürüdüğünüz zaman ondan sonra beş on sene sonra başka bir noktaya gelseniz bile reflekslerinizde izler kalır. Bu doğal bir şey hepimizde olduğu gibi. Bence önümüzdeki dönemde solun yeni kuşaklarının artık bütün toplum üzerinde vesayet kurma emelleriyle, özlemleriyle bağının iyice koptuğu, meşruiyetinin artık tartışılmaz biçimde reddedildiği bir kapının açılması olanağını bize sağlıyor. Bu benim açımdan en önemli olanı.

İkincisi Ergenekon davası bir ihtimalle 'dağ fare' demeyelim ama beklediğimiz kadar da büyük olmayan bir şey doğurabilir. Hükümetle Türk Silahlı Kuvvetleri veyahut bu çevreler arasında zimni bir denge anlaşması oluşmuş olabilir. Ama şunu biliyoruz: Bu davada adam öldürmeye teşvik etmiş, silahlı operasyonlarda bulunmuş, çeşitli fiilî çeteleşme eylemleri içerisinde bulunmuş, epey bir insanı öldürmüş kişilerin yargılanması kaçınılmaz ve bu bizim açımızdan gerçekten önemli. Yani bu kişilerin yargılanması bizim aynı zamanda 1990'ların karanlık yıllarıyla hesaplaşmamızı sağlar ve oradaki devlet çetesinin teşhir edilmesini sağlayarak yeniden eyleme geçmesini kısmen engeller. Bütünüyle engelleyebilecek gücümüz yok. Ama kısmen engellenmesini sağlayacağı için de bana çok önemli geliyor. "Fırat'ın doğusuna gitmiyor" denmişti; Fırat'ın doğusuna da gittiğini gördük; ölüm kuyuları kazılıyor, o dönemde yapılmış cinayetler ortaya çıkıyor, JİTEM'in varlığı artık bir resmilik kazandı. Birkaç sene öncesine kadar "JİTEM yok" diyenler artık bunu söyleyemiyorlar. Dolayısıyla yakın tarihimizdeki devlet içerisinde toplumda tedhiş yaratarak bir siyasi amaç elde etmek isteyenlerin teşhir edildiği bir noktadayız, bu çok önemli.

• *Demokratik bir hukuk devletinin kurulması sürecinde bu davanın önemli bir rol üstlendiği fikrini pek çok kişi paylaşıyor. Öte*

taraftan davanın yürütülüş biçimine itirazlar da yükseliyor. Peki bu dava gerçekten demokratik, hukuk devleti kurallarına uygun işliyor mu?

– Yok işlemiyor. Türkiye'de pek çok dava da işlemiyor; Pınar Selek davasında da işlemiyor. Geçen günlerde yine Adana'da Ağır Ceza Mahkemesi'nde 16 yaşındaki çocuklara yedi, sekiz yıl hapis verildi, 18 yaşından küçük oldukları için üç yıla indirildi ama üç yıla indirildi! Sonuçta üçte biri filan bir yıl hapis yatacak 16 yaşındaki çocuklar. Bu dava da demokratik hukuk kurallarına göre işlemiyor. Hatta şunu da söyleyebilirim. Şu anda Ergenekon davasında hak ihlallerini ortaya çıkaranlar, bunun etrafında kampanya yapanlar, elbette haklılar, sanıklar bütün imkânlarıyla kendilerini savunmakla yükümlüdür. Hukuk böyle bir şeydir. Ama şunu gözden kaçırmamamız lazım. Burada bir yapısal sorunla davanın kendi içeriğini birbirine karıştırmamamız lazım.

Ergenekon davasındaki önemli farkın polisin, özellikle bu tür davalarda işkenceden hareketle belgeye ulaşma yöntemine başvurma ihtiyacı duymamış olmasını dikkat çekici buluyorum. Başka yöntemler kullanılıyor, bu başka yöntemler de telefon dinlemeleri, ortam dinlemeleri gibi yöntemler. Bunlar da demokratik niteliği açısından tartışmalı yöntemler. Ama aynı şey değiller, birbiriyle karıştırmamamız lazım. Şunu kabul edelim ki Ergenekon davası zanlılarının önlerine konan belgelere baktığımızda, eğer bu belgeler sahte değilse devlet ve çeperinde orduyu darbe yapmaya kışkırtma eylemi içinde olduklarını görüyoruz. Şunu söyleyemeyiz: Suça teşvik etmek suç değildir. Aynı suç değildir, aynı oranda değildir. Ama suça teşvik etmek suçtur, daha hafif bir suçtur ama suçtur.

Eğer insanları darbe yapmaya teşvik ediyorsanız, toplantılar yapıyorsanız, "hadi paşam çok geç kaldınız, Türkiye elden gidiyor, darbe yapın" diye onları teşvik ediyorsanız darbe suçu işlemiyorsunuz ama darbeyi teşvik suçunu yani yasal olmayan bir eylemi teşvik suçunu işliyorsunuz demektir. Burada çok ince bir noktada bulunduğumuzu biliyorum. Yani bir fikir özgürlüğü olarak da suç savunulabilir. Ama artık çok hassas bir yer-

deyiz. Bazı toplumlar çok özgürlükçü olurlar ve o toplumlarda fikir suçu diye bir şey olmaz. Suçu övmek suçu diye bir şey olmaz. Bunun olabilmesi için Türkiye'de başka bir dizi konuda suçu övme suçunun olmaması lazım. Abdullah Öcalan'a 'sayın' dediği için insanlar suçlu bulunacaklar, PKK'yı övmekten hapis cezası alacaklar. Diğer taraftan darbe için toplantılar yapanlar için "bunlar darbe yapmadılar, suçlu değiller diyeceksiniz". Burada kanuni eşitlik yok. Üstelik ben Öcalan'a 'sayın' demenin bir suç olduğu kanaatinde de değilim, yaptığı eylemlerle ilgili övücü bir söz değil, herkes 'teröristbaşı' demek zorunda değil. Ama bugün bu bir suç.

Dolayısıyla ben Ergenekon davasında böyle bıçak sırtı bir değerlendirme pozisyonundayım diyebilirim. Bunun bir zihniyet polisliğine dönme tehlikesi var. "Siz cumhuriyet mitingine katıldınız, dolayısıyla suçlusunuz"a gitme tehlikesi var. Onun için Ergenekon davasını gözü kapalı biçimde, hiçbir kayıt, kısıt koymadan savunanlara Yassıada mahkemelerini hatırlatmak isterim. Yassıada mahkemeleri büyük ölçüde bir zihniyet dünyası teşhiriydi. Siyasi bir yargılamaydı ve büyük bir hukuk devleti ayıbıydı. Şimdi Yassıada mahkemeleriyle ilgili böyle bir değerlendirme yaptığımız zaman Ergenekon davasının da bir siyasi likidasyon davası olmaması için mücadele etmemiz lazım. Ergenekon davası, yasaların öngördüğü suçları işlemiş kişilerin yargılandığı ve ceza aldığı bir dava olmalı. Yasaların öngördüğü suçları işlemiş kimseler mebzul miktarda var. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin en üst düzeyinde yetkili bulunan kişilerin oturup "darbe yapalım mı yapmayalım mı?" diye görüşmeleri bir suçtur. Böyle bir yetkileri yok çünkü, yetki gaspıdır ve Ceza Kanunu çerçevesinde konuşursak bizim burada "darbe yapalım mı yapmayalım mı?" dememizden çok daha yakın ve gerçek tehlike oluşturan bir şeydir. Dolayısıyla darbe gerçekleşmemiş, bunlar kendi aralarında, başkasına gerek olmamış Genelkurmay Başkanı'nın ve diğer bazı kuvvet komutanlarının desteklememeleri sayesinde bu iş gündemden düşmüş. Gündemden düşmüş ama darbeyi hazırlamaya yönelik bazı eylemler de yapılmış. Boş durulmamış, darbe gerçekleşmemiş ama darbe-

ye hazırlık çalışmaları yapılmış. Bunların arasında Veli Küçük ve çetesi ve o çevreyle bu komutanlar arasında bağlantı var mı yok mu bilmiyoruz. Varsa ciddi bir suç, yoksa o zaman ayrı davalardır bunlar.

Burada savcılardan ve hakimlerden ziyade endişe ettiğim şey şu: Ergenekon davasının bütün bu hukuki eksiklerini, mahzurlarını, demokratik bir toplumda olmaması gereken hak ihlallerini dikkate almadan bunu bütünüyle gözü kapalı bir biçimde destekleyen çevreye esas tepkim var. Zaten sorun biraz da onlardan kaynaklanıyor. Çünkü savcıların ne yaptıklarını çok iyi bilmiyoruz ama ortaya çıkan dokümanlardan gördüğümüz şeyler var. Örneğin birinci iddianame çok kötü bir iddianameydi. İddianame tekniği açısından da çok kötüydü, örneğin hukukta olmaması gereken hatalar vardı. İnsanların davayla hiçbir ilgisi olmayan özel konuşmalarının kayıtlarının yayımlanmasının adil bir yargılanma hakkıyla hiçbir ilgisi yok. Bu insanları sadece toplum nezdinde küçük düşürmek, bir şekilde onlardan öc almak, yargılanmasalar bile 'rezil etmek' amacı taşıdığını hissediyorduk. Bu yanlıştı.

İkinci iddianame dikkat ederseniz daha derli topluydu. Bu tür şeylere çok fazla yer vermemişti ve belgeleri ortaya koymuştu. Türkiye'de bu tür iddianamelere çok alışkın değiliz. Bilirsiniz hepimiz geçmişte sol örgüt davaları gördük. Genellikle uydurma, çoğu işkence altında alınmış ifadelere, polisin nereye dayandığı belli olmayan belgelerine dayalı yargılamalar olurdu. Burada pek öyle değil daha çok dinleme ve el koyma yöntemiyle ele geçmiş belgeler var. Bu belgelerin bir kısmı tartışmalı olabilir, onlar da ortaya çıkacaktır dava sürecinde. Dolayısıyla dikkatli olmalıyız, temkinli olmalıyız, her seferinde iktidar olan güce karşı ihtiyatlı olmalıyız. Kim olursa olsun iktidar şüphe gerektirir. İktidarda olan güce karşı ihtiyatı elden bırakmamalıyız. İktidardaki güç kendi iktidarını pekiştirmek için davranır. Dolayısıyla buna karşı tedbirli olmalıyız. Ama ben Ergenekon davasının Türkiye'de demokrasiyi zedelediği iddiasını taşıyanların samimiyetine inanmıyorum.

Bu gözü kapalı Ergenekon destekçileri kadar burada beni ra-

hatsız eden bir ikinci kesim ise iktidara şüpheyle bakma konusunda hemfikir olmakla birlikte burada işin birincil önemde olan yanını atlayanlar. Yani Türkiye'de vesayet rejiminin kalıntılarını ve unsurlarını toplum nezdinde artık gayrimeşru ilan edebilme imkânı solun yeterince kullanmaması ve bunu sağın, AKP'nin ve onun sözcülerinin eline vermesi ciddi bir sorun. Beni gelecek açısından en çok endişelendiren bizim, toplum nezdinde bir şekilde vesayet rejimi aktörlerini ehven-i şer olarak gören kesim olarak damgalanmamız. Bu bizim açımızdan uzun vadede demokratik Türkiye bayrağını en önde tutacak güç olma imkânımızı büyük ölçüde engelleyecek bir şey. Bu durumda önümüzdeki dönemde sağ muhafazakâr çevreler buradan hareketle kalkıp toplumda "bakın biz vesayet rejimiyle böyle mücadele ettik" dediklerinde bizim sözümüzün ağırlığı olmayacak ve onlar hâlâ kendilerine rağmen demokrasi mücahidi olabilecekler diye endişeleniyorum açıkçası. Yani ben burada hakikaten solun on-on beş yıl daha Türkiye toplumu nezdinde inandırıcı olmayan, bunun mücadelesini vermeyen bir kesim olarak damgalanmasından korkuyorum. Gelecek açısından bir fırsatı yeniden kaçırmamız endişesini taşıyorum.

• *Dava kapsamında vurgulanan bir diğer husus da davanın kendisinin aslında neredeyse TSK ve Gülen cemaati arasında bir kapışmanın ürünü olduğu. Bu yaklaşımları nasıl değerlendirmektesiniz?*

– Ergenekon davasının arkasında, yanında, çeperinde neresinde olduğunu tam bilemediğimiz bir başka unsur var elbette. O unsurla da mücadele etmemiz lazım. Polis içerisinde Fettullahçı hareket deniyor buna. Polis içerisinde ve yargıda olduğu iddia edilen ve bunun dolaylı inandırıcı kanıtlarını görebildiğimiz bir çevre var. Şimdi bu çevreyle mücadele etmek başka bir şey, vesayet rejimi çerçevesinde parlamenter demokratik rejimi askıya alma gücünde olan, TSK'yı etkileme gücünde olan bir çevreyle mücadele etmek başka bir şey. Birincisiyle ikincisini karıştırmamak lazım. Birincisine karşı mücadele ederken ikincisine teslim olmamız gerekmiyor. Ama ikincisiy-

le mücadele etmek için de öbürkülerin kuyruğuna takılmamamız gerekiyor.

Biz solcuların normalde siyasal eylemimizde ilkelerimiz çerçevesinde önemli olanı ikincil olandan ayırt etmemiz gerekir. Burada önemli olan Türkiye Cumhuriyeti tarihinde uzun vadeli, yapısal biçimde İttihat ve Terakki, Teşkilat-ı Mahsusa'lardan gelen o kadim gelenek içerisindeki bu vesayet rejiminin kalıntılarının, kurumlarının artık etkisiz hale gelmesidir. Diğeriyle elbette mücadele edeceğiz. Devlet içerisinde kadrolaşmanın yabancısı değiliz. MHP, Sağlık Bakanlığı'nda kadrolaştığında biz rahatsız olmuyor muyduk veyahut Milli Selamet Partililer zamanında Sanayi Bakanlığı'nda kadrolaştığı zaman rahatsız olmuyor muyduk? MHP'liler, AP'liler polis içerisinde kadrolaşmadılar mı? POL-DER'liler tasfiye olduktan sonra 1980'lerde POL-BİR'liler pohpohlanıp ortaya çıkarılmadı mı? Mehmet Ağar kimin için 'tosuncuklar' diyordu? Demokratik hukuk devletinin polisleri değildi onlar. Bugünkülerin onlardan daha modern polislik yaptıklarını bile söyleyebiliriz.

Dolayısıyla demokratik hukuk devleti içerisinde, parlamenter rejim içerisinde demokratik baskıyla değiştirebileceğimiz ve o mücadele içerisinde karşı çıkabileceğimiz bir kadrolaşma hareketiyle, vesayet rejimi ayrı şeyler. Boyutları tartışılabilir, ne derece boyutlu olduğunu bilmiyoruz; çünkü genellikle şuna da dikkat etmek gerek, sosyal bilimlerden şunu gayet iyi biliriz. Kendini iyi tanımlamayan, kasıtlı biçimde gizli olan hareketler, örgütler hep şüphe unsurudur. Ben mason dünyasını bilmiyorum ama masonlarla ilgili hep 'bunlar devleti yönetiyorlar' endişesi vardır. Çünkü gizli cemaatler olduklarından daha büyük tehdit unsuru olarak gözükürler. Ama masonların dünyayı yönettikleri iddiası biliyoruz ki bir safsatadır.

Gülen hareketinin polisi ve Milli Eğitim'i tamamen ele geçirdiği sözlerinin biraz abartılı olduğunu düşünüyorum. Bu abartının da bu hareketin kendini varediş tarzıyla bağlantılı olduğu kanaatindeyim. Gülen hareketiyle ilgili ciddi sorunlarımız var. Kendine hareket diyor, sözcüleri var mı? Kim yönetiyor? Finansmanı nasıl sağlanıyor? Açıklık var mı? Yurtdışında kaç ta-

ne lise olduğunu bile bilmiyoruz. Listesini bilmiyoruz, ben aradım, taradım bulamadım. Yurtdışında kaç tane okulu var 20 mi 40 mı 70 mi? Bilmiyoruz bunu. Gülen okulları diye bir şey biliyoruz ve bilgi elde edemiyoruz. Bir derneğin kaynaklarını illa açıklaması faşizan bir zorunluluktur. Ama Tanzanya'da öğretmen olan bir kişiyi kim Avustralya'ya öğretmen olarak tayin ediyor. Böyle bir örgüt mü var? Milli Eğitim Bakanlığı'nda böyle bir mekanizma var, biliyoruz. Bunları bilmek istememiz normal. Kendine hareket dediğine göre hareketin bir yapısı, örgütü olması gerek. Bir başı, bir yönetimi olması lazım. Bunları bilmediğimiz için biraz da abartılı bir biçimde önem atfediyoruz. Bu onun kendisiyle ilgili bir sorun. Ama buradan hareketle Gülen hareketi darbecilerden daha tehlikelidir noktasına geldiğimiz zaman orada bir akıl kayması olduğu kanaatindeyim.

• *Türkiye yakın tarihini müteselsil bir komplolar zinciri olarak algılamak oldukça yaygın. Dava sürecine baktığımızda bu işin popülerleşmiş hali, kamuoyu algısı bu şekilde gelişiyor gibi. Tarih dışı, bağlam dışı devlet içinde, hatta devletten de ayrılan bir çete, bir organizasyon var ve bu 1 Mayıs 1977'den, Gazi katliamına 28 Şubat'a kadar aslında ilgili ilgisiz tüm bu olaylardan sorumlu. Aslında bu Türkiye'de askerî vesayet rejiminin çökmesi ve belini doğrultamayacak hale gelmesini, toplum içerisinde demokratik bir bilincin gelişmesini de engelleyici bir algı. Bu algıya karşı ne yapılmalı?*

– Bu dediğiniz çok doğru; çünkü bu savcılık iddianamesinde var olan bir sorun. Ama bizim bütün savcılık iddianamelerimiz böyledir. Bakın Ferhat Sarıkaya iddianamesi ilk başta çıktığında bir yığın arkadaşım çok beğenmişti. Bana çok kötü bir iddianame olarak gözükmüştü. Çünkü Ferhat Sarıkaya orada atçılardan topçulara gidiyordu. Şemdinli'de bir kitapçıya konmuş bombadan bahsediyoruz. Bunun dünyadaki küreselleşme hareketleriyle, ABD'nin Rusya'yla çatışmasıyla ne âlâkası var. Savcı orada bir dünya değerlendirmesi yapmak zorunda değil, yaptığı zaman zaten saçma kaçıyor. Bombayı koyan astsubayla ordu komutanı arasında doğrudan bağ kuracağına, sırasıyla hiyerar-

şi üstüne iddianemede yer vermesi daha doğru olacak. Ondan sonra olayla arasında bir bağlantı kurmak için bir uluslararası komplonun parçası olma zorunluluğu genellikle bu tür olur olmaz genelleştirmeler yaptığınızda ortaya çıkar.

Mesela Ergenekon denen olayın bir çete mi, yoksa insanların kendilerine atfettikleri, zaman zaman ortaya çıkarttıkları bir kod ismi mi olduğu konusunda benim pek bir kanaatim yok. Benim gördüğüm savcılar Türkiye'deki iddia makamının geleneksel davranışı çerçevesinde elinde yakın uzak ne varsa dolduruyor. Hakim ayıklasın bunu diyor. Veli Küçük 1980'lerde diyelim bir kentte olmuş ve o kentte de faili meçhul cinayet vakası olmuş, bunu da oraya koyuyor. Şimdi bunun Ergenekon'la âlâkası var mı yok mu diye sormuyor. Hakimin ve kamunun önüne elinde ne varsa döküyor. Dev-Yol iddianamesi de böyleydi. Âlâkasız binlerce olguyla doluydu. Siyasi örgütlerle ilgili doğru dürüst okuduğum iddianame çok azdır. Bunların bir tanesi rahmetli Albay Nurettin Soyer'in başkanlığında hazırlanan MHP iddianamesidir. O gerçekten sadece belge ve olgulara dayalı bir iddianamedir. Hatırladığım kadarıyla mesela Türkeş'in 1944'te Türkçülüğünden başlamaz iddianame. Bizim böyle bir sorunumuz var ve bu tabii aynı zamanda bazı insanlara bu iddianame her şeyi kapsamış, Ergenekon çetesinin altında bir komplo zihniyetinin ürünü bir şeyler üretmişler kanaatini yaratıyor. Biraz evvel söylediğim gibi birinci iddianame sorunludur derken bunu kastediyordum. Önemliyle önemsizi, kanıtla izlenim ayrılmadan sunulmuş, insanların önüne boca edilmiş. İddianame tekniği açısından hem yanlış hem de bu tür kafa karışıklıklarına yol açacak bir şey bu.

Türkiye'de devleti yıllardan beri bunlar yönetiyor, etkiliyor diyeceğimiz bir yapı arayacaksak onu tabii ki devletin içerisindeki bazı kurumlarda örneğin Seferberlik Tetkik Dairesi, Özel Harp Dairesi, Özel Kuvvetler Komutanlığı silsilesi içerisinde giden yapıda bulabiliriz. Ama bunların bütün Türkiye'deki gayrı kanuni işlemlerin arkasında olduklarını söylemek saçma bir şey olur. Bazı gayrı kanuni işlerin arkasındalar. İlk kendileri kabul ettiler, "6-7 Eylül olaylarını biz örgütledik" diye. 1 Ma-

yıs katliamının tetikleyicileri olmalarının yüksek ihtimal olduğunu biliyoruz. Ülkü Ocakları çerçevesinde geçmişte solcuları bastırmak üzere bazı eylemleri tetiklediklerini tahmin edebiliyoruz. Rahmetli Adana savcısı Cevat Yurdakul'un üzerine gittiği buydu, öldürülme nedeninin bu olduğunu tahmin ediyoruz. Dolayısıyla bu yeni de değil. Ama bence bütün bir devleti ele geçirmiş ve bütünüyle devleti yönlendiren bir çetenin varlığından bahsetmek de bana biraz abartılı geliyor. Son dönemlerle aradaki fark belki de burada yatıyor. 1990'larda bunu hükümette ve parlamentoda yer alan kesimlerin önemli bölümüyle uyum içerisinde yaparken 2002'den sonra Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde bunu belki uyum içerisinde yapamadığı için de biraz daha gözükara dediğimiz artık iyice irrasyonel gözüken eylemlere de gittiğini görüyoruz. Bir de kendine rejimin kurtarıcısı misyonunu vererek, olağanüstü durumdan kaynaklanan meşruiyetini, ayrıcalıklarını korumak istiyor.

Şöyle bir şey de var. Bu Türkiye'ye de özgü değil, dünyada bu tür devlet içi yasadışı organizasyonlar bir süre sonra kendileri için de çalışmaya başlarlar. Sadece devletin kendilerine koyduğu hedeflerden bağımsız olarak kendi iktidarları, kendi gelirleri, güç ilişkileri veyahut ileride kendilerine yönelebilecek suçlamalara karşı şantaj unsuru oluşturacak bilgileri, belgeleri toplamaya başlarlar. Kendileri de bilirler ki yaptıkları yasadışı bir şeydir ve bir gün gelir, iktidar değişir kendilerinden hesap sorulur. Dolayısıyla kendilerini koruyacak şantaj unsurları, belgeler toplarlar. Bunun için bu kişilerin evlerinde inanılmaz belgeler ortaya çıkıyor. Onlar sadece emekliliğinde hatıra olsun diye saklanan belgeler değil. Aynı zamanda kendilerini korumak için sakladıkları belgeler.

Ergenekon çetesi denen örgütün de zaman içerisinde kısmen özerk biçimde kendisi için de çalışan bir oluşum haline geldiğini söyleyebiliriz. Yani bütünüyle emir komuta hiyerarşisinde, devletin en üst katından emir alan bir çete olmak dışında son dönemlerde biraz kendi hedeflerini kendi koyan bir çete olduğunu söyleyebiliriz. Bunu Fransa'da 1960'larda gördük, Almanya'da gizli servislerin özellikle 1950'lerden sonra likidas-

• Radikal 2'deki yazınızda, Yeşiller Hareketinin lideri Cohn-Bendit'in Siyasal Kooperatif önerisinden bahsetmiştiniz. Siyasal hedefler etrafında anlam üretmeye, stratejik kararların alınması sırasında aktif katılımı sağlamaya yönelik bir tür ortaklaşma alanı olarak tasarlanan Siyasal Kooperatif, aynı zamanda yeni siyaset yapma tarzı olarak Türkiye'deki Sol kesimlere de yol gösteriyor. Sizce, önümüzdeki dönemde Türkiye Sol'u üzerinde böyle bir siyasal kooperatif kurulabilir mi?

– Kooperatif ismi üzerine takılmamak lazım çünkü Türkiye'deki kooperatif maalesef çok başarılı olmuş bir örnek değil. İnsanların aklına hemen yapı kooperatifleri geliyor ve bu tarz kooperatiflerin birçoğu da insanları mağdur etmiştir ve oradaki yöneticilerin de kendilerine çıkar sağlama örgütleri gibi algılanır. Ancak üretim kooperatifleri olarak tasarlandığında onun başarılı, başarısız örnekleri oldu. Buradaki kooperatif ismindeki anlam ise iki şeye dayanıyor. Birincisi, kooperatif işbirliğinden, eşit katılım hakkından hareketle oluşmuş bir yapıdır. "Cooperation" kelimesinden üremiştir yani işbirliği kelimesinden üremiştir. Ve işçi sınıfı tarihinde üretim kooperatif hareketleri, özel sermaye merkezli işletmeler yerine çalışanların aynı zamanda ortak oldukları işletmelere işaret eder. Bu da bu anlamda eşitlik hareketidir. Diğer taraftan kooperatif, aynı zamanda dayanışmayı da içerir. Orada eşit olarak çalışan insanların dayanışması ve karşılıklı güven üzerine kurulmuş bir yapıdır kooperatif. Dolayısıyla Cohn-Bendit'in kooperatif tabiri Solun toplum için önerdiğini önce kendi örgütlenmesi içinde başlatmak amacıyla yani önce Sol kendi içinde dayanışmayı önce Sol kendi içinde eşitliği, paylaşmayı gerçekleştirsin ve bunu aynı zamanda topluma bir örnek olarak yaysın fikridir. Buna kooperatif denmesi çok önemli değil önemli olan bunun arkasında yatan fikirdir. Ama Türkiye'de merkezi,

yonunda gördük, en açığı İtalya'da gördük. Yani Gladio örgütünün nasıl mafyayla da bağlantılı olarak kendi menfaatleri için de çalışmaya başladığını, örgüt menfaatlerinin bir şekilde öne çıkmaya başladığını, P2 locası çerçevesinde gördük. Burada da benzer bir gelişme var.

• *Aşağı yukarı herkes bu büyük krizle birlikte neo-liberal dogmaların ciddi bir sorgulamaya tabi tutulacağında hemfikirdi. Ama bunun dereceleri konusunda anlaşmazlıklar vardı. Kriz sonrası oluşacak 'yeni dünya düzeni'nin nasıl olacağı konusunda birtakım sorgulamalar vardı ve aşağı yukarı şöyle denilebilirdi: Kriz derinleştikçe daha sonra oluşacak bir yeniden düzenleme ihtimali de o*

bir kesimin karar alma mekanizmalarına hakim olduğu, diğer kesimin sadece eyleyici pozisyonunda kaldığı, eşitlik yapısının örgüt içinde kesinlikle gerçekleştirilemediği diğer taraftan da farklı kesimlerin, farklı insanların ve fikirlerin paylaşımı üzerine bir hareket oluşturmakta zorluk çekiyoruz buna ihtiyaç var. Önümüzdeki dönemin Sol hareketleri önemli ölçüde buna evriliyorlar. Bugün Batı Dünyasındaki Sol hareketler giderek bu tür iletişim ağları, bu tür karar ve dayanışma mekanizmaları ile beraber var oluyorlar.

• *Yine aynı yazınızda vesayet rejimine son vermeye uğraşan etkili yegane siyasal gücün bugün Ak Parti olduğunu belirtmişsiniz. Türkiye'deki Sol kesimin büyük bir bölümünün bu mücadele içinde yer almamasının sebebi nedir?*

– Solun büyük bir bölümü vesayet sistemini, bugün AKP'nin temsil ettiği kesimin iktidarının pekişmesine karşı son direnç noktası olarak görüyor. Bunu yargıçlar seviyesinde ve hukuk seviyesinde görüyor. Daha önce de kısmi olarak asker seviyesinde görüyordu. Fakat solun burada yer almamasının ikinci önemli nedeni ise bu vesayet sisteminin yerine AKP'nin çok kalıcı iktidarının oluşmasına yol açacağına ve böyle bir demokratik mekanizmanın toplum tarafından taşınamayacağı endişesi taşıdığı için. Diğer nedeni de toplumun AKP'nin peşinden gideceğine ve AKP tahakkümünün kalıcı biçimde bu toplumdan çıkacağına dayanıyor ki bunun sebebi de Türkiye'deki solun toplumsal tabanının çok zayıf olmasından ve seçmenle ilişkisinin çok dar bir alana sıkışmış olmasından kaynaklanıyor. Eğer sol daha geniş bir tabana hitap ediyor olsa, ki olması lazım, o zaman bu tür kuşkuları daha az taşır.

Tuba Kalçık, *Haber X*, 31 Mayıs 2010

kadar artacaktı. Ama şu anda liberaller açısından daha 'iyimser' bir tablo var gibi gözüküyor. "Tünelin sonunda ışık göründü" deniyor. Ciddi bir yeniden düzenlemeye tabi tutulmadan global kapitalizmin yoluna devam etme ihtimalini ne düzeyde görüyorsunuz?

– Yüksek. Bilmediğimiz bir olguyu öğrendik. Biz iktisat tarihinde bu tür büyük krizleri, yani 1929 krizi, 1870'lerdeki iktisadi kriz gibi büyük krizleri gidişatından bakarak nereye gider ve sonunda ne oluru biliyoruz. Geçmişteki tecrübelerden çıkardığımız geleceğe yönelik çıkarımlar.

Bu krizde şunu gördük. Kriz boyutları itibariyle hakikaten büyüktü. Yalnız 1929 krizinden ve 19. yüzyıl krizlerinden farklı bir ortamda gelişti. Bir kere 1929 krizine nazaran para siste-

mi farklı. Para sistemi altın rezerv para sistemi değil. Tamamen merkez bankalarının ve bankaların kredi verme kapasitesi üzerine oluşan bir para sistemimiz var artık. Karşılığı kredi olan bir para sistemi var. Bu tabii parasal dalgalanmaları çok yumuşatan bir sistem.

İkincisi devletlerin liberal hatta neo-liberal zihniyette kişilerin yönetiminde olmalarına rağmen kriz bastırıcı mali müdahaleler yapma meşruiyetinin çok büyük olduğu bir sistem. 1929 krizinde, o zamanki başkan, iktisat zihniyeti açısından gayet muhafazakâr Hoover'dı ve ta Roosevelt seçilene kadar krizin ortasında sıkı maliye politikası uyguladı. Çünkü böyle bir meşruiyeti yoktu. Türkiye'de de aynı şey yapılmıştır. 1929-30 krizinde Türkiye bütçe fazlası verdi ama kriz de aynı oranda derinleşti.

Şimdi devlet bu konuda tamamen farklı meşruiyete sahip. Devletin krizi engellemesinin, bunun için de ne yaparsa yapmasının mübah olduğu fikri, birkaç tane hâlâ inançlı liberal dışında herkese makul geliyor. ABD'de 700 milyar dolarla başlayan, galiba şimdi bir trilyon doları geçen bir müdahale söz konusu. Tabi bu durumda, krizi engelleme kapasitesinin değil belki ama krizin eskisi gibi derinleşmesini, yaygınlaşmasını engelleme kapasitesinin daha yüksek olduğu bir devlet gücü var. Dolayısıyla da biz başka tür bir kriz yönetimi ve kriz düzeni görüyoruz. Eğer öngörüldüğü gibi krizin daha derinleşmesinin artık sonuna gelindiyse, ki bundan emin değiliz, krizin toplumsal bilinçte yaratacağı deprem etkisinin maalesef sınırlı olma ihtimali yüksek. Yani liberal öğretinin meşruiyetini bütünüyle sıfırlayacak bir kriz bekliyorduk, öyle olmama ihtimali var. Olma ihtimali de var ama ben altı ay ya da bir yıl öncesine nazaran krizin toplumun iktisadi tahayyülündeki dönüştürücü kapasitesinin daha düşük olacağına inanmaya başladım. Bir sene önce mesela bundan daha büyük bir beklentim vardı. Artık bundan sonra liberal söylemin gayrimeşru addedileceği döneme gireceğiz kanaatindeydim. Öyle olmayabilir ve ABD'deki gelişmelere baktığımızda, ABD'deki mali finans aktörlerinin nasıl hemen hızla kendilerini toparladıkları ve bir an önce dev-

letten aldıkları borçları geri ödeyerek devletin kendi üzerlerinde kurmaya çalıştığı ücret sınırlaması yükümlülüğünden kendilerini kurtarma çabasını görünce o zaman ürktüm. Demek ki krizden çıktığımızda aynı finans baronları gene benzer davranışları sergileyebilecekler ve belki de toplumun bir kesiminde de bunun karşılığı olacak ve bu insanlar eski güçlerine kavuşabilecekler. Böyle bir ihtimal var. Ama böyle bir ihtimal var diye teslim olmamak lazım.

• *Peki krizin 'bilinçlendirici' etkisinin beklenenden cılız kaldığı böyle bir durumda sosyalistlerin tutumu ne olmalı?*

– Sosyalistler açısından krizin çok önemli bir işlevi oldu. En azından şunu gösterebiliyoruz: O sizin söylediğiniz piyasa tam da bizim söylediğimiz gibi çok tehlikeli bir kurum. Devlet müdahalesiyle ayakta kalabilen bir kurum. Ölmek üzereydi ve ona çok karşı çıktığınız, 'komünizm' dediğiniz, 'planlamacılık' dediğiniz karşılıksız devlet müdahalesiyle, batmakta olan şirketleri kurtararak yeniden yaşam verebildiniz. Dolayısıyla burada bizim bir ideolojik mevzi kazanımımız var. Esas bunu pekiştirmemiz lazım. Yani krizden sonra hiçbir zaman böyle olmayacak diyerek beş sene sonra kendi söylediğimizin esiri olmayalım. Olabilir, kapitalizm ölmez, liberalizm de ölmeyebilir ama liberalizm yara alarak çıkacaktır, izi kalacaktır. Bizim için bir tutamak noktasıdır bu.

Liberalizmin daha doğrusu piyasacılığın ciddi biçimde yara alacağı, her seferinde bunun böyle olmadığını hatırlatabileceğimiz, topluma piyasacılığın sonuçlarını somut olarak gösterebileceğimiz, dolayısıyla piyasa merkezli toplumun eleştirisinde daha ayaklarımızı güçlü basacağımız bir eleştiri zemini sağlıyor bize. Bu siyasi ve ideolojik anlamda çok önemli, reddetmemiz gereken bir mevzi. Ama bu kazandığımız mevziyi de birkaç sene sonra doğrulanmaması ihtimali yüksek öngörülerle zayıflatmamamız lazım. Biraz temkinli olmamız lazım.

Tabii ki global kapitalizm de değişecektir. Kriz olmasa da değişecekti. Şimdi elbette değişecek. Ayrıca global kapitalizm dediğimiz olguyu da tarif etmek lazım. Bu ülkeler ötesi, bunla-

rı kapsayan bir kapitalizm mi? Bu global kapitalizmin içerisine Rusya'yı soktuğumuz zaman bir petrol rantı merkezli bir devlet kapitalizmi görüyoruz. Çin'i soktuğumuz zaman esas olarak emek sömürüsüne dayalı bir devlet kapitalizmi görüyoruz. Yani Çin'deki emek sömürüsü herhalde ABD'dekinden daha fazla. Ama bu Çinliler illa başka türlü yapabilirlerdi anlamına gelmiyor. Yani o yoksulluk ortamında kapitalist yöntemi seçtikten sonra başka türlü yapabilirler miydi? Belki de başka türlü yapamazlardı. Yani Çin mi yoksa Rusya mı daha iyi bir yöntem izledi bilemiyorum. Rusya'nın bütün Sovyet döneminden kalma ortak mülkiyeti bir avuç oligarka paylaştırması mı daha iyiydi yoksa Çin'in yaptığı gibi denetimli bir kapitalizme geçiş mi daha iyiydi bilmiyorum. Neticede iki kötülük arasında seçim yapmak zorunda değiliz ama farklılıklarını görmemiz lazım. Global kapitalizmin değişmesi söz konusu olabilir.

Önümüzdeki dönemde şöyle bir değişiklik yaşayacağız ve bu yavaş yavaş daha belirgin olacak. Wallerstein'in terimini kullanırsak tek merkezli olmayan bir dünya sistemiyle karşı karşıya olacağız bundan sonraki dönemde. ABD'nin hâkimiyetinin eskisi gibi olmayacağını öngörebiliriz. Mesela burada liberal öğreti artık bütünüyle çöpe atılacak mı, en azından kimse buna rağbet etmeyecek mi derseniz, maalesef emin değilim derim. Ama önümüzdeki dönemde ABD'nin 1990'lardaki gücüne yeniden sahip olamayacağından daha eminim. Yükselen rakipleriyle kendisi açısından gerçekten sorunlu bir ABD'yle, üretkenliğinin düştüğü, çok yüksek tüketimle ayakta durmaya çalışan bir ABD ve doların hâkimiyeti de önümüzdeki dönem giderek zayıflayacak. Bu bir iki yılda olmaz; İngiliz sterlininin yerine doların dünya parası olması süreci yarım yüzyıldan fazla sürdü. 1944'te Bretton Woods'ta karar alındığında artık fiili olan durumun onaylanmasıydı. Böyle ta 19. yüzyılın sonundan Bretton Woods'a kadar sürmüş bir süreçtir. Doların yerini şu anda rakip bir ulus-devlet parası mı alacak, yoksa uluslararası bir para birimi mi yaratılacak bunları bilmiyoruz. Ama gördüğümüz gibi AB güçlenirse avro kısmen dolara rakip olabilir, bazı ülkelerin dolardan çıkarak bir ortak para sepeti oluşturma çabaları

var. Rusya'nın var, İran bunu destekliyor, Çin bile kısmen destekliyor ki Çin çok fazla dolara bağımlı, bütün tasarruflarını dolar olarak yapmış bir ülke olmasına rağmen. ABD merkezli bir iktisadi dünya düzeni herhalde daha az bir ihtimal.

• *İşin bir de ekolojik kriz boyutu var. Krizden çıkmak için bilinen tek yöntem Keynesyen yöntem, tüketimi arttırmaya yönelik politikalar. Bu da ekolojik kriz tehlikesini da güncelleştiriyor. İşin böyle paradokslu bir yanı var. Ama öte taraftan ABD'de bu paradokstan kaçmak için yeni bir arayış var o da yeşil altyapı yatırımlarını destekleme. Yani yeşil altyapı yatırımları yaratarak hem bir taraftan bir talep yaratma hem de ekolojik krizden kaçma gibi bir yaklaşım var. Bunu nasıl değerlendirirsiniz?*

– Kapitalizmin çevreyle uyum sağlaması bir oranda mümkün. Ben sadece çevre temasıyla kapitalizmin yıkılacağına, bir çevre ekonomisinin sadece kapitalizme alternatif olabileceğine inanmıyorum. Biraz önce tam da söylediğiniz gibi çevreye uyumlu bir kapitalizm olabilir. Şunu da diyebiliriz, kapitalizm sonuçta bir isimdir. Böyle tarihin başından sonuna kadar her şeye kapitalizm mi diyeceğiz? Belli bir dönemde oluşmuş bir şeydi ve belki kapitalizm zaman içinde kendini değiştirdiğinden bir müddet sonra insanlar ona kapitalizm demek yerine ona başka şey demeye başlayacaklar. Kapitalizmin adı kendisinin hayata geçmesinden çok sonra kondu. Yeni bir yapının da adı kendisinin hayata geçmesinden çok sonra konabilir.

İnsanlar kendi içerisinde bulundukları şeyin adını vermekte her zaman zorluk çekerler. 19. yüzyıldaki bir kapitalist bugün birdenbire hayata dönüp de bugünün ABD'sine, İngiltere'sine, Almanya'sına baktığında 19. yüzyılın vahşi kapitalizmine nazaran bugün için "yahu buraya komünizm gelmiş" der, "bu kadar devlet müdahalesi var, işçiyi işten çıkartamıyorum, asgari ücret var şu var, bu var" der. Kendi kafasında bunu bir komünizm olarak tanımlayabilir. Ama dediğiniz doğru, sermaye birikimi amaçlı bir sistem kapitalizm. Tüketim falan bütün bunlar sermaye birikiminin güçlenmesine yönelik. Kapitalizme esas özünü veren bu. Sermaye birikimi yeşil altyapıyla da sağlana-

bilir. İlla sermaye birikimi petrol tüketerek sağlanacak diye bir gereklilik yok. Sermaye birikimi yeşil dediğimiz, çevreye duyarlı yatırımlarla istihdam yaratarak elbette sağlanabilir. Kapitalist sermaye birikiminin yanıtlarına bakacağı soru, "bu daha mı kârlıdır, yoksa daha az mı kârlıdır" sorusudur. İşte burada da artık devletler de, müdahale eden güçler de bazı sektörlerin daha kârlı, bazı sektörlerin daha az kârlı olmasını belirleyebilecek imkâna sahip. Dolayısıyla uzun vadeli bir rasyonalite açısından bakıldığında yeşil bir altyapı ulusal devletler seviyesinde olabilir. Daha sosyal amaçlı bir istihdam politikası, hizmetler sektöründe mesela olabilir. Bu mümkün.

• *Sizce böylesi bir dönüşümü günümüzdeki kadar sınıfsal ve ulusal olarak bölünmüş bir dünyada yapmak ne kadar mümkün? Çin'i tartışıyoruz; çünkü Çin emeğe ve doğaya neredeyse sınırsız ve maliyeti sıfır kaynaklar olarak abanarak kalkınmasını sağlıyor. Dolayısıyla böylesi bir ortamda bir yer belki bu dönüşümü gerçekleştirir ama öbür taraf bundan azade kalırsa bu ne kadar gerçekleştirilebilir bir şey haline gelir? Yani böylesi mevcut bir dünya tablosunda gerçekleşebilir mi bu ekolojik dönüşüm?*

– Sorun burada yatıyor. Gelinen noktada ekolojik kriz global, bütünsel dediğimiz bir kriz. Yani eskisi gibi dere yatağına kimya fabrikasının döktüğü ve sadece o dere yatağının etrafındaki insanların zarar gördüğü bir kriz değil. Siz karbondioksit emisyonu yaptığınız zaman en az CO2 emisyonu yapan Tibet'tekiler de Amerikalılar kadar zarar görüyorlar. Dolayısıyla global bir çevre kirliliği var.

İktisatta iki türlü analiz yaparız. Bir dışsallık dediğimiz şeyler vardır. Sizin iradeniz dışında başkalarına verdiğiniz yararlar ve zararlardır bunlar. Başkalarına verdiğiniz zarar bundan zarar görenlerin belli olduğu doğrudan zarar olabilir. Bunu halletmek nispeten kolaydır. Global ekolojik krizin etmenlerinde ise bir aktör sorunumuz var. Zarar gördüğü için bu zararın ortadan kalkmasını talep edecek olan kim? Tibet'teki insanın Türkiye'nin yaptığı karbondioksit emisyonuna yaptırımı nasıl olacak? Burada gerçekten ulus-devletlerin tamamen her ül-

kenin kendi başının çaresine bakmasına dayalı, gemisini kurtaran kaptandır deyişine uygun modelin yürümediğini görüyoruz. Yani ulus-devletler siyasal olarak tıkanma aşamasındalar ama ulus-devletler aynı zamanda dünyadaki ekolojik krizi yönetme konusunda daha da çöküş ya da imkânsızlık içerisindeler. Orada ulus devlet modelinin nasıl yürüyemeyeceğini daha fazla görüyoruz. Çin haklı olarak diyor ki, biz Amerikalıların tüketim seviyesine geldiğimizde elbette biz de çevreye duyarlı oluruz. Bütünüyle haksız değiller. Çünkü bugünkü dünyayı dondurmak büyük bir eşitsizlik. Amerikalılar daha fazla çevreyi kirletmesinler ama Çin'liler de daha fazla çevreyi kirletmesinler dediğiniz zaman Çinlilerle Amerikalılar arasındaki refah farkını da kapatılmamak üzere dondurmuş oluyorsunuz. Bu bir haksızlık. Ama her ülke de "ben en iyi ülke seviyesine geldiğimde çevre duyarlısı olurum" dediği zaman da geriye dönüşü olmayan bir çevre krizi ortaya çıkıyor. İşte burada ulus-devlet mantığı içinde kalkınmacı ideolojinin sınırlarına geliyoruz.

• *Son AB Parlamento seçimlerinde hem katılımın düşüklüğü hem de göçmen karşıtlığının beslediği aşırı sağın yükselişi neyin işareti? Krizin de etkisiyle Avrupa'da giderek bir otarşinin yükselmekte olduğundan bahsedebilir miyiz?*

– 1979'daki ilk AB Parlamento seçimlerine katılıma Avrupa seviyesinde baktığınız zaman yüzde 60'tan bugün ortalaması yüzde 40'a düşmüş durumda. Bir kere böyle bir eğilim var. Ama 1979'da başladığında 12 ülkeyle başlamış, 2009'da ise 27 ülkeyle seçim yapılmış. İktisatta bu tür iki veriyi yanyana getirdiğimizde bunun her zaman anlamlı olmayacağını öğretiriz öğrencilere. Burada da buna dikkat etmemiz gerekir; ancak yine de belki anlamlı bir şey var. Acaba genişleme Avrupalıların AB'ye olan ilgisini azaltıyor mu? Bu kısmen bir sorun çünkü genişleme AB'nin daha farklı birbirinden uzak kesimlerini yan yana getirdiği için belki AB'nin merkezinde olan kimlik bütünlüğünü, benzeşmesini zayıflatıyor. Ben bunun savunulabileceğini ama her şeyi izah etmeye yetmediği kanaatindeyim.

Bence AB'ye olan ilginin azalması, AB'nin ulus-devletler üze-

rindeki gücünün bir türlü artmaması ile âlâkalı. 1979 Avrupa Topluluğu'nun AB'ye dönüşmesi, yani bir siyasal birliğe dönüşmesinin heyecanıyla insanlar oy veriyorlardı. Şimdi AB Parlamentosu'na oy verdikleri zaman "yahu tamam da bu bir işe yaramıyor" diye düşünüyorlar. 1979'da 1984'te bir işe yarayacağı beklentisiyle hareket ediyorlardı. Bugün ise AB Parlamentosu hele krizde, kriz yönetim yetkilerinin hiç olmadığı bir parlamento. Yani AB Parlamentosu ve Komisyon'unun üye ülkeler üzerinde yapamayacağı iki üç şey var. Vergi politikası yapamıyor, ortak iktisat politikası yapamıyor, bunlar ülkelere bırakılmış politikalar, ortak istihdam politikası uygulayamıyor. Kriz ortamında beklentiniz, krizle mücadele edecek siyasi güçlerin oluşmasıysa AB Parlamentosu'yla hakikaten ilgilenmezsiniz. Çünkü oradan bir çare gelmeyeceğini biliyorsunuz. Özellikle liberal, Anglosakson çevrelerin empoze ettiği AB bu tür bir siyasi güçbirliğine dönüşmediği sürece, hele kriz ortamında artık sizin için tutunacak bir dal değildir, bir beklentiniz olmaz oradan. Ulus-devletler yapabilir diyerek onlara dönersiniz. Dolayısıyla böyle bir sorunu da var AB'nin.

• *Bir yandan da ekonomik krizle mücadelede AB'nin yetersiz kaldığı eleştirileri var. Bir yandan AB derinleşemiyor. Parlamento seçimlerinin çok açık biçimde gösterdiği gibi çok güçlü bir karşı kamuoyu var. Bu hep bahsedilen 'demokrasi açığı' AB'nin sonunu getirecek mi?*

– AB kriz konusunda yetersiz kalıyor dediniz. AB zaten yetersiz kalmak üzere tasarlanmış. Elinde kriz yönetimiyle ilgili bir enstrümanı yok. Vergi politikası yok, istihdam politikası yapamaz, ortak yatırım politikası yok, bütçesi üye ülkelerin GSYİH'nın yüzde biriyle sınırlanmış. Sizin bütün kanatlarını kestiğiniz bir kuş var, sonra uçmasını istiyorsunuz, uçamaz. Uçmamak üzere müdahale edilmiş, tasarlanmış bir yaratık var ortada. Dolayısıyla elbette yetersiz. Bakın önümüzdeki dönem AB ile ilgili tartışmalarda belki daha fazla AB'nin geleceği konusunda daha somut girişimler çıkabilir. Yani bu Lizbon Antlaşması yürürlüğe girerse o çerçevede bir ileri adım atma ola-

nağı sağlayabilir. Lizbon Antlaşması da çok parlak bir antlaşma değil elbette.

Aşırı sağın yükselmesinin iki nedeni var. Birincisi katılımın az olması. Oy oranı olarak baktığımız zaman yükseliyor. Oy miktarı olarak baktığımız zaman bazı ülkelerde yükseliyor ama global düzeyde baktığımız zaman çok fazla anlamlı bir yükselme söz konusu değil. Ama katılım düştüğü için, yüzde 40 katılım olduğu yerde ulusal seçimlerdeki temsilinden çok daha yüksek bir parlamento temsili elde etti aşırı sağ. Bu ciddi bir sorun. Nüfusu yaşlanan bir Avrupa söz konusu. Dolayısıyla gelecek umudunun yaşlı nüfusta daha az olduğu, kendi içine kapanma endişelerinin daha yüksek olduğu bir Avrupa söz konusu. Aşırı sağın yükselmesinde özellikle Doğu Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet blokunun gelmesiyle çözmeden bastırdığı, dondurduğu ve şimdi buzhaneden çıkan sorunların gündeme gelmesi de etkili oluyor. Bunlar çözülmeden dondurulmuş sorunlardı. Şimdi çözülüyor ve karşımıza çıkıyorlar. Çek Cumhuriyeti'nde, Macaristan'da Çingenelere yapılanlar örneğin. Bunlar Sovyet rejiminde gözükmüyorlardı ama çözülmemişlerdi de. İşte nerede donduysa oradan tarihe devam ediyoruz. Bu çözülmeyecek anlamına gelmiyor ama çalkantılı bir dönem olacak demek.

Şuna da dikkatinizi çekmek isterim. Bu AB Parlamento seçimlerinde sadece aşırı sağ yükselmedi, Yeşiller de yükseldi. Şimdi bunlar birbirine zıt şeyler. Yeşiller'in AB seçimlerinde çok büyük bir başarı sağlamalarının nedeni en belirgin, en tutarlı Avrupa politikasına, AB söylemine sahip olan parti olmaları. AB'nin genişlemesini, sosyal Avrupa'nın kurulmasını, Türkiye'nin üye olmasını en açık biçimde savunan grup. Dolayısıyla burada bir ikilik var. Bir taraftan aşırı sağ yükseliyor ama diğer taraftan da içinde Türkiye'nin de bulunduğu başka bir Avrupa'yı savunanlar güçleniyor. Türkiye'yi bu noktada savunanlar o ırkçı duruşun tam simetrik zıddında duran kişiler aynı zamanda. Irkçı duruş Türkiye'yi İslamofobiden ve ırkçı bir dışlamadan dolayı istemiyor. Dolayısıyla Yeşiller'in sadece Türkiye konusunda değil, diğer konularda da bu tavrı AB'nin diğer

farklı demokrat, özgürlükçü, ulus-devletler yerine gerçek anlamda federal bir AB'nin taşıyıcısı olan bir hareket olduklarını gösteriyor. Sol-sosyal demokratların tutarsızlıklarının, ikircikliklerinin bedelini sosyal demokratlar öderken bir kısım sosyal demokrat seçmen de yeşillere yöneldi.

AB aleyhtarı sol partilerin bu seçimlerde başarılı olması mümkün olamazdı; çünkü karşı olduğunuz bir şeye seçmeni oy vermeye çağıramazsınız. Eğer AB'ye karşıysanız seçmeni AB parlamento seçimlerinde mobilize edemezsiniz. Dolayısıyla burada şuna da dikkat etmek lazım sol iktisadi kriz konjonktüründe beklenenin çok altında oy aldı. Bu açıdan bakınca iki türlü sol var biliyorsunuz: AB taraftarı sol var, bir de AB karşıtı sol var. Özellikle Fransa'da 2005 yılında AB Anayasa referandumuna hayır oyu veren geniş bir seçmen kitlesi vardı, bu bütünüyle dağıldı. Avrupa'ya karşı şüpheci olan bir sol var, onlar elbette, mesela Almanya'daki Sol Parti seçimlerde başarı gösteremedi ama bu Eylül ayındaki genel seçimlerde başarı gösteremeyecekleri anlamına gelmiyor. Avrupa Parlamentosu tabii ki ya bütünüyle ırkçı bir yaklaşım içerisinde olanları mobilize ediyor ya da Avrupa'ya angaje olanları mobilize ediyor. İkircikli tavra seçmen yönelmiyor.

Mesele, Temmuz 2009

TOPLUMUN SİYASALLAŞMASI, SİYASETİN TOPLUMSALLAŞMASI GEREKİYOR

SÖYLEŞİ: İrem Nur Aksu

• *Bir süredir anayasa değişikliği tartışmaları yaşanıyor. 12 Eylül Anayasası değiştiği için bu değişikliğe evet diyenler ve bu değişikliği AKP yaptığı için hayır diyenler şeklinde bir kutuplaşma var. Acaba anayasa değişikliği tartışması, demokrasi tartışmalarının neresinde duruyor?*

– AKP çoğunluğunun Mecliste anayasa değişikliğini yapma meşruiyetini kabul etmemek, Türkiye'de demokratik meşruiyeti kabul etmemek demektir. Şu denebilir: Demokratik meşruiyeti kabul etmek için seçimlerin demokratik olması gerekir. %10 barajı AKP'ye aldığı oydan daha büyük bir güç veriyor, parlamento çoğunluğunun demokratik meşruiyet eksiği vardır. Fakat 2007 seçimleri sonrasında artık bu iddia 2002 seçimleri sonrası kadar güçlü olmamaya başladı. Yani %47 oy almış bir parti, nispi temsil de olsa, şu da olsa, bu da olsa, zaten doğal olarak parlamentoda çoğunluğa hakim olan bir parti olacaktır. Ayrıca Kürtler bağımsız aday aracılığıyla Meclise girdiler ve grup kurdular.

Buna karşılık, anayasanın bu şekilde değişiyor olması sorunlu. Yani AKP'nin sadece kendi gündemiyle, kendi karşılaştığı engelleri ortadan kaldırmaya veya kendisine yönelik müdahaleleri engellemeye yönelik kısmi bir anayasa değişikliği yapması ba-

zı sorular sormamızı, en azından değişikliğin siyasal meşruiyetini yöntem açısından sorgulamamızı doğruluyor. Fakat anayasa değişikliği konusunda tavrımızı iki soru sorarak belirleyebiliriz: Bu anayasa değişikliği var olan anayasayı demokratik olarak daha geri bir noktaya götürüyor mu? İkinci soru ise, bu anayasa değişikliğinin yapılması, ileride anayasanın değiştirilmesini engeller mi veya erteler mi? Birincisine baktığımızda, bu anayasa değişlikliğinin nafile denebilecek birçok yanı olduğunu görüyoruz. Örneğin, toplu sözleşme hakkı verip memurlara grev hakkı vermemek bir iyileşme olarak ele alınamaz, nafile bir değişikliktir. Diğer taraftan, cumhurbaşkanının takdir yetkisini genişletmek de sistemin demokratikleşmesi yönünde atılmış bir adım değildir. Buna karşılık, Türkiye'de bugün kendilerini parlamentoya karşı bir direniş noktası tanımlayan ve siyasallaşmış olan yüksek yargı organlarının, daha geniş bir katılımla mümkün olduğu kadar daha demokratik bir yapıya doğru birkaç adım atmalarını sağlıyorsa eğer, bu anayasa değişikliğinin toplumu ve demokrasiyi gerileten bir baskı olduğunu söyleyemeyiz.

• *Yeni anayasa değişikliğine ilişkin sizin de çekinceleriniz var mı?*

– Benim gönlümden geçen, AKP'nin kendisini meşru kılmak için yapmak istediği yüksek yargı ile ilgili değişiklikleri, herkesin hemfikir olduğu genel değişikliklerin içine gömerek yapmamasıydı. Madem toplumun beklentisi bu, Anayasa Mahkemesi ve HSYK'nın yapısının değişmesi ile ilgili değişiklikleri ayrı bir paket haline getirirdi ve referandumda bunları ayrı oylardık. Eminim referandumdan bu konuda da evet çıkardı ve o zaman çok daha açık bir irade beyanı olacaktı. Bu açıdan AKP'nin bu pratiğiyle ilgili bir siyasi çekincem var. Bu yöntem referandumu plebisite çevirebilir ve plebisit, sadece bizde değil, her yerde demokrasi açısından tehlikeli bir şeydir. Başka plebisitlerin kapısını açar. Referanduma gelirsek, "evet" mi, "hayır" mı demeli konusunu zannediyorum paket Meclisten geçtikten sonra değerlendirmek doğru olur. Çünkü anayasanın maddeleri hâlâ konuşuluyor, değişiklikler olabilir.

• *Kendilerini değişlikliğe "kesinlikle hayır" noktasında konumlandıranlar için neler söyleyeceksiniz?*

– Gönül isterdi ki, muhalefet partileri boykot etmek yerine, Mecliste anayasa değişikliğinin daha demokratikleşmesi yönünde baskı uygulasınlar. Bu pazarlığı yapsınlar ve toplumun genel demokratikleşmesine daha fazla katkı sağlasınlar. Maalesef muhalefet partileri boykot ederek bu imkânı yok etti.

• *Muhalefet demişken, muhalefet partileri sadece bu konuda boykot etmiyor. Kürt sorununda, Ergenekon meselesinde aslında AKP'nin adım attığı, görece tartışılması gereken, ama ileriye de götürülmesi gereken birçok noktada muhalefet sadece "muhalefet" olma özelliğini kullanıyor; yani karşı çıkıyor. Bu nedenle Türkiye'de bir başka toplumsal muhalefetin yükselmesi gerekmiyor mu ve bu hangi dinamiklere bağlı?*

– Türkiye'de özellikle partiler sistemi, –BDP bundan biraz farklıdır–, siyaset ile toplumsal gelişmeler arasında çok büyük bir duvar örüyor. Bunun nedeni, lider partileri sistemi olması. Bunun aşılabilmesi için, söylediğiniz muhalefetin oluşması için, Türkiye'de siyasetin sivilleşmesi lazım. Siyasetin toplumla çok daha iç içe olmasının sağlanması lazım. Diğer yandan da hareketlenen sivil toplumun daha fazla siyasallaşması lazım. Bugün sivil toplum görünüşte politize gibi görünse de, aslında depolitize. Bu da siyasetin sadece siyasetçilere bırakıldığı bir alan olarak algılanmasını pekiştiriyor. Toplumsal hareketlerin daha fazla siyasallaşması ve siyasetin daha fazla toplumsallaşması; bu ikisinin birlikte gerçekleşmesi Türkiye'de toplumsal muhalefeti daha etkili kılacaktır. Siyaset ve toplum arasındaki bağların çok daha güçlü olmasını ve toplumdaki değişim arzusunun partilere çok daha sağlıklı, güçlü ve farklı bir biçimde yansımasını sağlayacaktır.

• *Peki bu toplumsal muhalefeti öne çıkaracak argümanlar neler olmalıdır, nasıl ifade edilmelidir?*

– Birinci argüman, siyasetin yurttaşlar açısından sadece belli aralıklarla sandığa gitmek olmadığını anlatmaktır. Siyaset,

yurttaşların günlük yaşamının bir parçasıdır, bizim toplumu var etme biçimimizdir. Dolayısıyla sadece sandığa gitmekle sınırlı olmayan katılımcı bir demokrasi gerekiyor Türkiye'de ve diğer toplumlarda da. İkincisi, Türkiye'de çok uzun sürmüş bir bürokratik vesayet mekanizması var. Yurttaşların büyük bölümünün, karşı çıksalar bile içselleştirdikleri bazı siyasi alışkanlıklar var. Bu alışkanlıkların kırılması lazım. Otoriter eğilimlerin çok yüksek olduğu bir toplumuz. Sadece siyasette gözükmüyor bu otorite; ailede, kışlada, okulda birbirini tamamlıyor. Otoriter eğilimlerin güçlü olduğu bir toplumda, demokratik bir siyasetin ve yaşamın gelişmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, sadece siyaset alanında değil, toplumsal yaşam alanında otoriteyi kıracak; daha eşitlikçi eğilimlerin ön plana çıkmasını sağlayacak hareketlere ihtiyacımız var. Bu anlamda da gençlerin, kadınların, çevre hareketlerinin, eşitlik merkezli hareketlerin, toplumda kültürel muhafazakârlıkla mücadele edebilecek hak hareketlerinin daha fazla güçlenmesine ihtiyaç var. Mevcut siyasi partiler bunları taşımakta yetersiz kalıyorlar, çünkü Türkiye'de siyaset toplumun büyük bir kısmının tamamen dışında durmayı istediği şüpheli bir alan.

• *Bugüne kadar hep böyle olması gerektiği söylendiği için mi? Askerî vesayet, darbelerle demokrasinin başının hep ezildiği bir tarih bize bunu böyle gösterdiği için mi?*

– Evet. Hep öyle gösterildi. Bu aynı zamanda, otoriter bir siyaset pratiğini üreten ve güçlendiren bir yapı. Türkiye'de bence demokratikleşmenin, Türkiye toplumunun kendi kaderini çizmesinin temel yollarından bir tanesi, anti-otoriter bir zihniyet mücadelesidir. İkincisi de eşitlik konusunda solun yürütmesi gereken tavizsiz mücadeledir. Bunun için de solun önce kendi içinde ağbilik, şeflik, önderlik kurumlarını eleştirmesi, etkisiz kılması gerekiyor.

marxist.org, 3 Mayıs 2010

Referandum 12 Eylül Rejimini Sonlandırmanın Kapısını Açacak

Söyleşi: Arife Köse

• *Öncelikle 12 Eylül'de neyi oyladığımızdan başlamak istiyorum. Bu konuda farklı görüşler var. Bazıları 12 Eylül rejimini oyladığımızı, bazıları AKP iktidarını oyladığımızı söylüyor. Siz ne düşünüyorsunuz bu konuda?*

– Somut sonucu itibariyle bakarsak biz 12 Eylül'de bir anayasa değişikliği paketini oylayacağız. Bunu plebisite, yani AKP iktidarını oylamaya çevirmek bence AKP açısından bir tuzak, muhalefet açısından da bir tuzak. Çünkü 'evet'in ya da 'hayır'ın yüksek çıkması seçim sonuçlarını doğrudan etkilemeyebilir. Ben geçmişte bu tür, plebisite dönmüş referandumların beklenen hiçbir siyasi sonucunun gerçekleşmediğini başka vakalarda gördüm. Dolayısıyla, bu referanduma aşırı bir anlam yüklemesi yapmanın doğru olmadığı kanaatindeyim. Böyle yapmanın AKP açısından da, muhalefet açısından da yanlış olduğu kanaatindeyim. İkincisi, burada biz 12 Eylül Anayasası'na son vermeyi mi oylayacağız? Hayır. 12 Eylül Anayasası'na son vermek demek,12 Eylül'ün getirdiği kurumlara son veren bir anayasa değişikliği demektir. Ancak YÖK gibi bir kurumun ya da HSYK'nın içindeki bu merkezileşmiş yapının, gerçi değişiyor biraz ama hâlâ o zihniyet egemen, anayasadan kaynaklanan, yasalardan kaynaklanan bir dizi kurumun değiştirilmesiyle 12

Eylül Anayasası'na, 12 Eylül rejimine son vermiş oluruz. 12 Eylül rejiminin gündemimize getirdiği, yüzde 10 seçim barajlı bir nispi temsil sistemine son vermediğimiz sürece, siyasi anlamda rahatlamayacağımızı biliyoruz. Siyasi partiler yasasında değişiklik olmadığı sürece, sendikalar yasasında değişiklik olmadığı sürece, siyasal ve toplumsal alanda örgütlü bir toplum, demokratik bir toplum olmanın önündeki engellerin kaldırılmadığını biliyoruz. Ama 12 Eylül'de biz, 12 Eylül'ün sona erdirilmesine yönelik bir kapının daha açılıp açılmayacağına karar vereceğiz. Bu, özgürlükler alanının genişlemesiyle ilgili olduğu gibi, geçici 15. maddenin yürürlükten kalkacak olmasıyla ve bir de Anayasa Mahkemesi ve HSYK'nın üye sayısının değişmesi ile âlâkalı. Özellikle, birinci sınıf hakim ve savcıların doğrudan seçimle HSYK'nın yarısını seçecek olmalarının getirdiği bir kurumsal değişikliğin, önümüzdeki dönemde, bugün olduğu gibi, yüksek yargının değişim noktasında bir direnç unsuru olma kapasitesini zayıflatacağını öngörüyoruz. Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısının artmasıyla, Anayasa Mahkemesi'nin bugünkü bu çekirdek yapısının, örneğin, anayasa değişikliklerine sürekli direnç gösteren yapısının işlevsiz kalacağını ümit ediyoruz. Unutmamak lazım ki, bir darbe olmadığı sürece, ne yaparsak yapalım, A'dan Z'ye yeni bir anayasa da yapsak, anayasa değişiklikleri kural olarak Anayasa Mahkemesi'nin değerlendirme alanına girecektir. Dolayısıyla, tabiî ki hükümetin ve cumhurbaşkanının atayacağı üyeler olacak, ama bunlar hükümetin ve cumhurbaşkanının kendi kendine atayacağı üyeler olmayacak. Cumhurbaşkanı, Yargıtay ve Danıştay'ın içinden seçmek zorunda kalacak. Dolayısıyla burada bir kapı açılmasından bahsedebiliriz. Bu bana önemli geliyor. 'Evet', 'AKP'ye evet' diye algılandığı zaman, bunun AKP açısından da bir tuzak olduğu kanaatindeyim. Çünkü 'AKP'ye evet' diye algılamak, aynı zamanda AKP açısından anayasa oylamasını plebisite dönüştürmek ve bu değişikliğe 'evet' deme eğilimini, AKP'ye hiçbir zaman oy vermeyecek, çünkü AKP'nin oy tabanı yüzde 55 değil, bir kitleyi sandıktan ürkütmek demektir, veya 'hayır' demeye eli varmayacağı için de boykota yöneltmek demektir. Boş

oyların ezici çoğunluğunun, bu referandumun 'AKP'ye evet' oylamasına dönüştüğü için boş oy olacağını söyleyebiliriz. Bunun oluşmasında AKP'nin kısmi bir sorumluluğu var.

• *Bu anayasa değişikliği paketinin 12 Eylül'ün sona erdirilmesinin kapısının açılmasını sağlayacağından söz ettiniz. Solda en çok tartışılan konulardan bir tanesi de bu. Özellikle 'hayır' diyenler, böyle bir kapının açılmasının garantisinin olmadığını söylüyorlar ve diyorlar ki, 'Bunu nasıl öngörebilirsiniz? AKP böyle bir söz mü verdi? Bunun olacağının garantisi nedir?' Sizin bu sorulara cevabınız nedir?*

– Bu, toplumsal harekete olan güvendir. Benim çok yakın tarihe ilişkin çok basit bir gözlemim var: Eğer bu anayasa değişikliği referandumu gündeme gelmeseydi, CHP'nin şu bir hafta on gün içinde iki konuda yaşadığı değişikliği görmüyor olacaktık. 35. maddenin değişmesi konusunda olduğu gibi, 27 Nisan muhtırasına yaklaşım konusundaki o inanılmaz değişikliği görmüyor olacaktık. Tam da bunu kastediyorum ben. 12 Eylül'de 'evet' mi çıkarsa CHP artık kendisini muhtıra veren gücü destekleyen parti veya 12 Eylül Anayasası'nı koruyan parti veya Ordunun vesayet yapma yetkilerine müsamaha eden bir parti olma damgasından kurtulma çabasına girer, yoksa 'hayır' mı çıkarsa? Görüyoruz ki, sürecin 'evet'e doğru gitmesi ihtimali CHP'yi bir anda AKP'den daha hızlı bir biçimde 12 Eylül'den ve darbeci güçlerden Türkiye'yi kurtarma partisi hâline dönüştürdü. Bu, kısa vadede edindiğimiz çok basit bir kazanım. Bu kazanımı küçümseyecek miyiz? Yani CHP'yi şu 35. maddeyi değiştirmeye zorlayan ne oldu? 'Hayır' diyen bir CHP'nin yiyeceği damgayı hafifletmek arzusu oldu. Dolayısıyla ben 12 Eylül referandumundan 'evet' çıktığı takdirde bunun daha güçleneceği, yani diğer kesimlerin toplumdan destek bularak, CHP de dahil olmak üzere, AKP'yi bu alanda sıkıştırmaya daha fazla önem vereceği kanaatindeyim. Bu da esas olmasını istediğimiz şeydir. Yani mesele AKP'den söz almak değil. Nasıl bugün CHP 35. maddede AKP'yi sıkıştırır hâle geldiyse, bundan sonra toplumsal baskı nedeniyle solun mobilizasyonu, CHP'nin top-

lumsal dinamiğin burada olduğunu görmesi, AKP'yi bu alanda sıkıştırmaya yol açacaktır. Ben buna güveniyorum esas olarak.

"Askerle, darbelerle hesaplaşma AKP'nin tekeline bırakılamaz"

• *Yani siz bunu, AKP'ye karşı tutarlı bir muhalefet oluşturmanın yollarından bir tanesi olarak da görüyorsunuz.*

– Evet. Çünkü, askerle hesaplaşmanın, darbelerle hesaplaşmanın partisi olma tekelini AKP'ye bırakmamamız lazım. CHP bunu hissettiği için bu hamleleri yaptı. Benim de zaten 'evet' oyu verme nedenimin esas motivasyonu, bu konuyu AKP'nin tekeline bırakmamak. Burada, AKP'nin ötesinde bir çevrenin olduğunu ve daha fazlasını beklediğini göstermek. Yani ben şu anda 35. madde hamlesinden dolayı CHP'yi alkışlıyorum. Çok da iyi, çok da doğru bir manevra yaptı bence. Daha fazlasını yaparsa, daha fazlasını alkışlarım. Bu anayasa değişikliğinin emekçilerin çalışma koşullarında bir değişiklik yaratmadığını söylüyorlar. Yapmıyor tabii ki. Sonuçta bu kısmi bir anayasa değişikliği. Anayasa değişikliğinden hareketle biz hayatımızın değişeceğini düşünüyorsak, zaten çok naif bir anayasa yaklaşımımız var demektir. Şuna önem veriyorum; mesela, anayasa değişikliği kabul edilirse, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı olacak. Bunun kanunlarının bir an önce hazırlanması ve bireysel başvurunun somut koşullarının ne olduğunun tespit edilmesinin ardından, benim yapacağım ilk iş bireysel başvuru koşullarını oluşturup, yüzde 10 seçim barajının anayasanın eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle, Anayasa Mahkemesi'ne bunun iptali için başvurmak olacak.

• *Aslında Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı gibi değişikliklerin kötü olduğunu, 'hayır' diyenler de dahil olmak üzere, kimse söylemiyor zaten. Ama özgürlüklere dair bu tür maddelerin, bu paketin içine, yüksek yargı ile ilgili maddelerin de geçmesi amacıyla göz boyamak için konduğu ileri sürülüyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?*

– 'Hayır' diyenler şunu diyorlar; "İki ayrı paket olsaydı, Anayasa Mahkemesi ve HSYK ile ilgili maddeler ayrı, özgürlüklerle ilgili maddeler ayrı oylansaydı, biz Anayasa Mahkemesi ve HSYK'daki değişikliklere 'hayır' derdik, diğerlerine 'evet' derdik." Tabii ben bu noktada, boykot ve hayır diyen arkadaşların hangisine 'evet' hangisine 'hayır' diyeceklerini pek bilemiyorum. Yani burada 'hayır', aslında Anayasa Mahkemesi ve HSYK'da yapılan değişikliklere 'hayır'. Bunu açıklayabiliyorlarsa, yani var olan sistemin değişiklik paketindeki sistemden daha iyi olduğunu kanıtlayabiliyorlarsa, tamam. Ama bunu kanıtlaması gereken onlar, yani 'hayır' diyenlerdir.

• *Bu noktada, AKP'nin yüksek yargıda yaptığı değişikliklerle kendi vesayetini kurduğu, bir sivil vesayet oluştuğu söyleniyor.*

– Bugünkü vesayetten daha fazla sivil vesayet oluşacağı kanaatindelerse, yarısını hakim ve savcıların doğrudan seçtiği bir kurula sivil vesayet deniyorsa, o zaman demokratikleşmeyi nasıl tanımlayacağımız konusu gündeme geliyor.

• *Aslında 'hayır' diyenlerin gerekçeleri daha net. Boykot konusu biraz daha karışık. Boykot diyenlerin birinci gerekçesi, bu anayasa değişikliği paketinin bir toplumsal uzlaşmanın ürünü olmadığı ve topluma dayatıldığı, ikinci gerekçesi ise AKP'nin kendi vesayetini oluşturmasına hizmet ettiği. Ama her iki gerekçenin altında yatan temel düşünce, bir süreden beri AKP ve CHP ya da Ordu arasında bir iktidar savaşı olduğu ve bu iktidar savaşının solu ya da toplumu ilgilendirmediği. Buna ne diyorsunuz?*

– Bu, mümkün bir gerekçelendirme. Kendinizi siyasal alanda nerede konumlandırdığınıza bağlı. Bu şu anlama gelir; biz bu mücadelede taraf olmak istemiyoruz, biz bunun dışındayız. O zaman işte nerede olduğumuzu iyi belirlemek lazım. Yani bugün Türkiye toplumunun gerçekten tutkulu biçimde taraf olduğu bir konuda, sırf AKP'yi değil, dolaylı ya da doğrudan, az veya çok toplumun bütününü ilgilendiren bir konuda, 'biz taraf olmak istemiyoruz, bu bizi ilgilendirmez' dediğiniz zaman, bundan sonra sizi ilgilendiren siyasi konularda da toplu-

mun geri kalanının sizinle ilgilenmemesini nasıl eleştireceksiniz? Herkes kendisini ilgilendiren konularda taraf olursa, zaten o toplum bir toplum olmaktan çıkar. Dolayısıyla, boykot kararını anlayabiliyorum, bunu savunmak mümkün. Ama dediğim gibi, bu savunduğumuz noktada nerede olduğumuzu da açıkça görmekte yarar var diye düşünüyorum. Yeteri kadar değişiklik içermediği için boykot etme tavrını da anlıyorum.

"Sol, referandumdan sonra AKP'yi yeni bir anayasa için sıkıştırma imkânına sahip olabilir"

• *Onu söyleyenler aslında AKP'nin yeni bir anayasa yapmanın önünü kapatmak için bu değişikliği yaptığını iddia ediyorlar.*

– Evet, ben de tam onu diyecektim. Ama bunun böyle olmayacağını bence CHP'nin son tavrı gösterdi. Yani CHP'nin 35. maddedeki tavrına bakarsak, referandumdan 'evet' çıkması durumunda, CHP'nin AKP'ye, 'tamam evet çıktı, o zaman gelin anayasayı değiştirelim' deme, yani AKP'nin elinden bu değişiklik tekelini alma potansiyeline daha fazla istek duyacağı kanaatindeyim. Ve dolayısıyla CHP, AKP'yi nasıl bugün 35. madde konusunda sıkıştırabiliyorsa, sol da AKP'yi 12 Eylül'den sonra sıkıştırma imkânına sahip olur diye düşünüyorum. Çünkü, hayır çıktığında ne olacak? AKP diyecek ki, 'Toplumsal irade bugün çeşitli nedenlerle statüko taraftarıdır. Biz Türkiye'de 12 Eylül rejimine karşı mücadele ettik. Değişiklik önerdik. Toplumun çoğunluğu statüko taraftarı oldu. O zaman 12 Eylül rejiminden çıkmamıza gerek yoktur'. İki sene daha beklediği zaman, zaten Anayasa Mahkemesi'nin geri kalan üyelerini Cumhurbaşkanı istediği gibi belirleyecek. AKP biraz daha iktidarda kalırsa, HSYK zaten kendi kendine AKP'ye uyumlu hale gelecek. Dolayısıyla, 2007 anayasa değişikliği girişiminde CHP sayesinde nasıl geri adım attırıldıysa, bugün de geri adım attırılmış olacak ve AKP 12 Eylül rejiminin doğal, demografik yıpranışı sayesinde kendi eline armut gibi düşmesini bekleyecek.

• *Kürtlerin boykotu ise yukarıda konuştuğumuz boykot tutumundan biraz daha farklı. Kürtlerin boykot tutumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– Onlar bunu bir pazarlık gücü olarak kullanmaya çalışıyorlar. Kullanılabilir bu pazarlık gücü, bunu reddedemeyiz. Ancak burada pazarlık yaparken bir noktadan sonra elinizdeki kartın hiçbir değerinin kalmaması riski vardır. Yani o kartı uygun zamanda kullanmasını bilmeniz gerekir. Bugün 'evet' ile 'hayır'ın dengede olduğunu varsayalım. Kürtler şu anda 'bizim oyumuzla evet geçer' ya da 'bizim oyumuzla hayır geçer' noktasındalar. Yani 'biz kilit partiyiz' noktasındalar. Peki bu paket Kürtlerin boykotuna rağmen yüzde 55 ile geçtiğinde, Kürtlerin pazarlık gücü ne olacak? Sıfırlanacak. Dolayısıyla bu pazarlık gücü dediğiniz kart, uygun zamanda kullandığınızda anlamlıdır. Şimdi kullandığınız zaman anlamlıdır. Referandumdan sonra hiçbir gücü kalmayacaktır. Eğer 'hayır' geçerse, o zaman Kürtler kendilerini çok arzulamadıkları bir ortamda bulacaklar sanırım. Çünkü 'hayır' çıkmasını arzulasalardı 'hayır' oyu verirlerdi. Demek ki 'hayır'ı arzulamıyorlar. Dolayısıyla burada çok hassas bir dengedeyiz. Ben bilmiyorum, pazarlık yapabiliyorlar mı, ama AKP'nin burada hiçbir şekilde BDP ile pazarlığa oturmama tavrının da işi tıkadığı kanaatindeyim. Elindeki son kartı kullanan ama ona hakim olma kapasitesi de olmayan bir çaresiz boykot tavrı gibi geliyor bana. Bir bölümüyle anlıyorum tabii ki, KCK operasyonları nedeniyle 1400 kişinin tutuklu olduğu, kendi partisinden dünya kadar il başkanının, belediye başkanının tutuklu olduğu bir ortamda, AKP'yi desteklemek gibi görünecek bir tavrı benimsemekte zorlanmalarını anlıyorum tabii ki. Fakat ellerindeki kartın gücünü de çok abartmamaları gerektiği kanaatindeyim.

• *Referandum sonucuna ilişkin bir tahminiz var mı?*

– Yok. Daha bir buçuk ay var ve bir buçuk ayda çok şey değişebilir. Çok beklenmedik şeyler olabilir. Türkiye gibi gerginliğin yüksek olduğu bir ülkede bu olasılık daha da yüksek. Bu referandum plebisite döndüğü oranda, gerginliğin daha da ar-

tacağını düşünüyorum. Tabii AKP'nin bunu plebisite döndürmeme ihtimali vardı. Burada da AKP'nin basiretsizliği gündeme geliyor. Ben, iki paket hâlinde oylanmasının bunu plebisite döndürmeyeceği ve AKP'nin hem özgürlükler alanındaki değişiklikleri geçirmekte çok rahat davranacağı, diğer taraftan da 12 Eylül rejimiyle ilgili hesaplaşmada, vesayet rejiminin kurumlarını koruyanlar ve ona karşı çıkanlar ikilemini çok daha net ortaya koyacağı kanaatindeyim. Bence iki paket hâlinde oylansaydı da 'evet' oyları bugün olduğundan daha farklı olmazdı. Fakat, ona cesaret etmediler. Biraz işin kolayına kaçtılar. Bu noktada da AKP'nin sorunlu olduğu kanaatindeyim.Yani iki paket hâlinde getirilmesi bu referandumu plebisite çevirmeyecekti. Bunun çok daha sağlıklı, çok daha uygun bir ortamda gerçekleşmesini sağlayacaktı. Toplumun önemli bir kesiminin 'evet' oyu vermeye devam ettiği, 'hayır' oyları ile 'evet' oylarının bu kadar kutuplaşmadığı bir ortam yaratmış olacaktı. Ve AKP'nin bundan zararlı çıkacağı kanaatinde değilim. Herkesin üzerinde hemfikir olduğu maddelerle diğer maddeleri birbiriyle bağlayıp 'evet'in işini kolaylaştırma stratejisini benimsemiş olmalarının yanlış bir taktik olduğunu, en azından siyasi ahlak açısından yanlış bir taktik olduğunu ve siyasi akıl açısından uzun vadede doğru olmadığını düşünüyorum.

"Bu ayrışmadan yeni bir sol kuşak çıkabilir"

• *Siz aynı zamanda, bir süreden beri yeni bir sol alternatifin ortaya çıkması çabalarının da içinde yer alıyorsunuz. Sizce bu referandum sürecinin sol açısından anlamı ve sonuçları ne olacak?*

– Anayasa tartışmaları solu ciddi biçimde böldü. Solda yer alan partilerin bir kısmı 'hayır' diyor, bir kısmı 'boykot' diyor, az bir kısmı 'evet' diyor. Bu tartışma solu ciddi biçimde böldü. Bunun iyi bir bölünme olduğu kanaatindeyim. Bunun, uzun vadede solun kendisini bir eksende yeniden farklılaştırmasını sağlayacağı kanaatindeyim. Yapıcı bir bölünme olduğu, kısa vadede etkisinin görünmesi zor tabii, ama uzun vadede yapıcı olduğu kanaatindeyim. 12 Eylül referandumunun izlerinin

çok kalıcı olacağını düşünmüyorum. Çünkü hemen ardından seçim kampanyası başlayacak. Bu süreç biraz unutulacak. Yani bugünkü bu tutkulu bölünme tavrının çok devam edeceği kanaatinde değilim, ama bir dizi farklılığı, bir dizi ayrı düşünceyi ifade etmek, aradaki farklılıkları somut, yani sosyalizmin teorik tartışmalarından değil de somut, Türkiye'de bugünkü toplumu ilgilendiren somut konularda ayrışmanın ortaya çıkmasının ve bu çerçevede tartışmanın oluyor olmasının bir dizi tavrı da açıklığa kavuşturacağı ve uzun vadede bunun yararlı olduğu kanaatindeyim. Yaşanması zor, ama bu tür kriz hâllerinden çöküşler ve ortadan kaybolmalar çıkabileceği gibi, solun da daha fazla ortadan kaybolması için bir neden yok, zaten çok zayıf, buradan ancak daha güçlü, neden solda olduğunu, toplumla olan ilişkisinde solda nerede olduğunu daha rahat ve açık ifade eden bir yeni sol kuşak çıkabilir. Burada ciddi bir yeni sol kuşaktan bahsetmek istiyorum. Çünkü bence solun sıkıntıları, Türkiye siyasetinin sıkıntıları. Nasıl Türkiye siyasetinde yeni kadroların ortaya çıkmasında bir ağırlık, yavaşlık hissediliyorsa, solda da aynı hantallık söz konusu. Bu hantallığı kıracak noktalar da bu 12 Eylül referandumu konusunda alınan tavırdır, Hrant Dink davası karşısında alınan tavırdır, bağımsız sol adaylar konusunda alınan tavırdır, bir dizi toplumsal soruna yaklaşım tarzındaki farklılaşmadır.

marxist.org, 3 Ağustos 2010

Sosyalizm idealinin ortaya çıkışının üzerinden daha iki yüzyıl geçmedi. İnsanlık tarihi açısından çok kısa, ama kapsamlı bir değerlendirme yapacak kadar uzun bir süre bu. 19. yüzyıl sosyalistleriyle bugün hâlâ birçok sorunumuz ortak. Kapitalist bir sistemin yarattığı sorunlar bunlar. Buna karşılık yüz veya yüz elli yıl önceki sosyalistlerle aramızda önemli bir fark var: Biz sosyalizm idealini taşıyarak iktidar olmuş, devrim gerçekleştirmiş ülkelerde ortaya çıkan sonuçları biliyoruz. Ütopyanın belli koşullarda hayata geçmiş halini değerlendirme olanağına sahibiz. Ne yapmamak gerektiğini de artık gayet iyi biliyoruz.

Bu kitapta Ahmet İnsel ile onbeş yıla yayılan bir zamanda sol siyaset ve sosyalist düşün üzerine yapılmış olan, bir kısmı ilk kez yayımlanan söyleşiler yer alıyor. Sosyalist değerlerin tanımlanmasından çalışanların eşitlik ve özgürlük taleplerinin yeni toplumsal koşullarda kendini farklı biçimlerde ifade etmesine uzanan geniş bir perspektiften sosyalist ütopyanın dünü, bugünü ve geleceği ele alınıyor. Özgürlük ve eşitliğin birbirlerini tamamladığı bir sosyalizmin yeniden tasarlanması çağrısı dile getiriliyor.

Birikim Yayınları
47

ISBN-13: 978-975-516-045-0
9 789755 160450